

SVE NAŠE OLIMPIJADE

D U H A I I G A R A

Pišu:

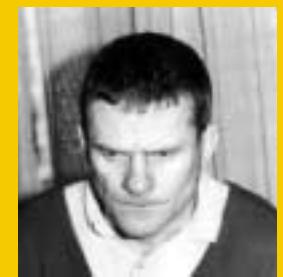
Dušanka Profeta,
Boris Beck,
Pierre Bourdieu,
Georges Vigarello

stranice 21-28

zarež

” ” ”

Zdenko

Jajčević

ISSN 1331-7970

dvojnednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 28. rujna 2000, godište II, broj 39 • cijena 10,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Razgovor
Tomislav
Reškovac

Vrijeme malih priča

stranice 6-7

Obične hrvatske gluposti

Pišu: Katarina Luketić,
Daša Drndić, i Boris Beck
stranice 8-9

Razgovor

Judith Butler i Elizabeta Šeleva

Maja Uzelac
stranice 12 -13

Koštunica u grlu

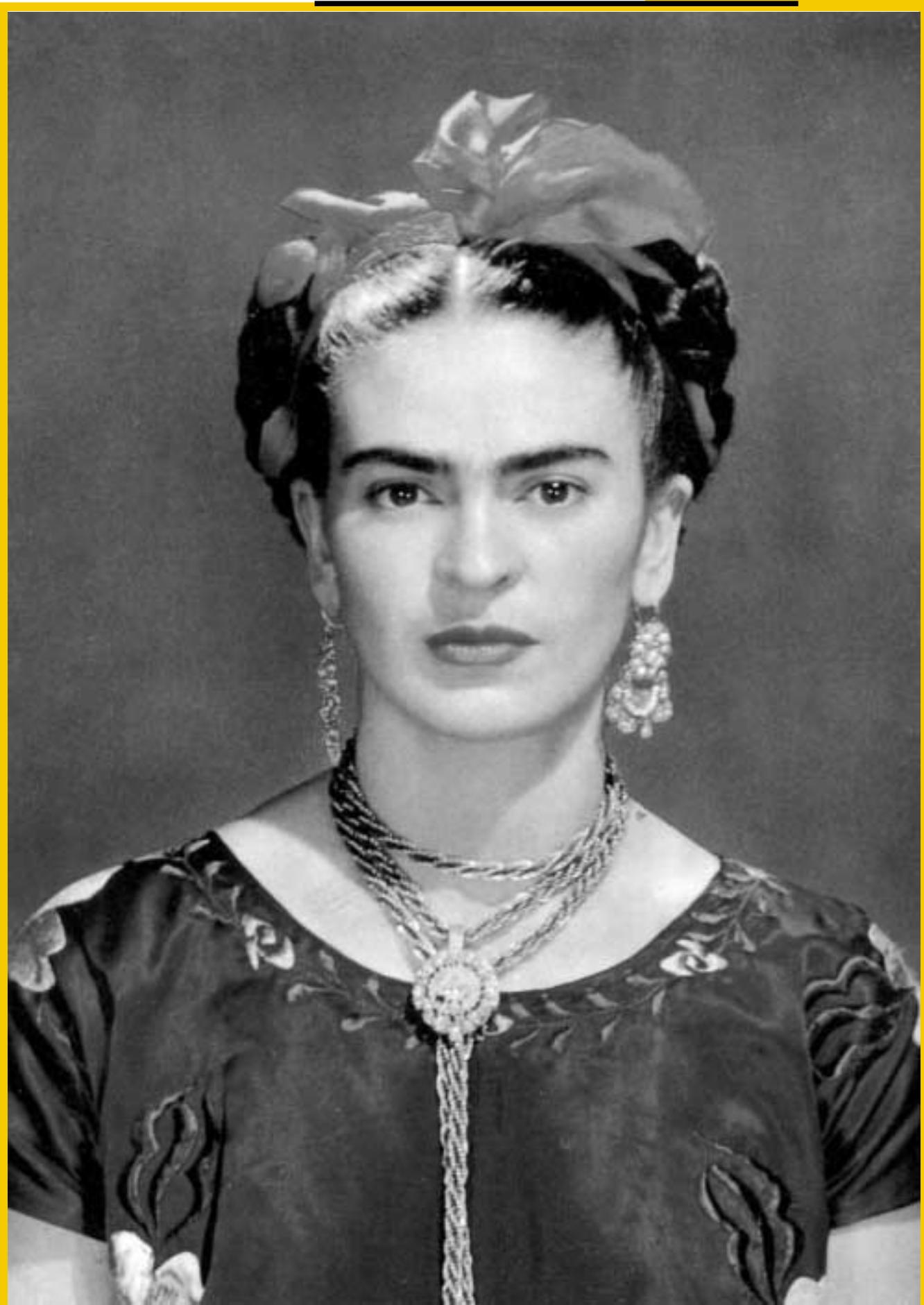
Govore:
Ivan Šiber
i Zdravko Grebo
stranice 10-11

Esej

Virtualna kazališna tijela

Hans-Thiess
Lehmann
stranice 38-39

FILMSKI SVIJET

Jurica Pavičić, Sabina Pstrocki, Ana Wild, Sandra Antolić, Marijan Krivak
stranice 32-35

gdje je što

Zarezi

Info, najave Antonija Zaradija Kiš, Srđan Rabelić 4-5
Prosvjed Zvonimir Bulaja 5

U žarištu

Jučer, danas, jučer Pavle Kalinić 3
Za bolje veze Biserka Cvjetičanin 3

Razgovor s Tomislavom Reškovićem Davorka Vukov Colić 6-7

Razgovor s Ivanom Šiberom i Zdravkom Grebom Omer Karabeg 10-11

Populizam u Austriji Sebastian Reinfeldt 16

Dijalog povjesničara-istoričara Žarko Pušovski 17

Posrtaji moralnog autoriteta Tihomir Matasović 18

Hrvatska svakodnevica

Soba za prepoznavanje Katarina Luketić 8
Uživajmo javno, umrimo tajno Boris Beck 9
Znakovi pored puta Daša Drndić 9

In memoriam

Muradif Kulenović Narcisa Sarajlić 11

Ženski razgovori

Judith Butler: Reći će da sam žena politički i javno Maja Uzelac 12
Elizabeta Šeleva: Balkanizam kao fantomsko biće Maja Uzelac 13

Tema: Frankfurtski sajam knjiga 2000.

Poljska zvijezda u Gutenbergovoj galaksiji Goia-Ana Ulrich 14

Razgovori s Brankom Čegecom i Albertom Goldsteinom Ana Schmidtbauer 15

Eseji

Errata George Steiner 18
Rječnik dvadesetog stoljeća James G. Ballard 19
Aristotel i logos Barbara Cassin 20

Arheologija

Temelji minojske arheologije Helena Tomas 29

Likovnost

Razgovor s Gregorom Podnarom: Dinamični model kulture Saša Glavan 30
Ekspanzija slike Darko Šimić 31
Tko se brine o suvremenoj umjetnosti Anto Jerković 32

Film

Razgovor s Philippeom Boberom: Važno je moći prekoračiti budžet Sabina Pstrocki, Ana Wild 32
Još jedan praznik filma Marijan Krivak 32
Razgovor s Marinom Fulgošnjem: Strani element Sandra Antolić 33
Čeka nas uzbudljivo filmsko desetljeće Jurica Pavičić 34-35
Beckett na filmu Svetlana Hribar 37

Glazba

Talentirani trgovac Branko Kostelnik 36

Kazalište

Pohvala glumištu Nila Kuzmanić Sveti 37
Virtualna kazališna tijela Hans-Thiess Lehmann 38

Poezija

Zlatotisak Slavko Jendričko 40

Kritika

Odsutnost odsutnog Tomislav Brlek 41
Alien, moj ljubimac Neven Jovanović 42
Osoba, narod, opsadno stanje Grozdana Cvitan 42
Otok u knjigu stavljen Katarina Luketić 43
Novi egzotični kontinent Roman Simić 43
Na tragu zaboravljenje soc-reališke Brane Mozetič 44
Putovi analiza Grozdana Cvitan 45

Reagiranja

Neinformiranost kritičara Upravni odbor Hrvatskog centra ITI 45
Estetika marksističkog linča Nataša Govedić 45
Multimedijalni centar Rijeka 46

Eurozarezi

Srđan Rabelić, Goia-Ana Ulrich 47

TEMA BROJA: DUHA I IGARA

Priredili: Dušanka Profeta i Dean Duda

Imate li olimpijske vatre? Boris Beck 21

Razgovor sa Zdenkom Jajčevićem: Olimpijska ideja nekad i danas Dušanka Profeta 22-23

Pierre de Coubertin Zdenko Jajčević 24-25

Kako se može biti ljubitelj sporta? Pierre Bourdieu 26-27

Vrijeme sporta Georges Vigarello 28

Na naslovnici: Frida Kahlo

Ljubitelji knjiga

iskoristite prednosti Interneta
i posjetite najnagrađivaniji

hrvatski web

Moderna vremena Online

<http://www.moderna-vremena.hr>

knjižara & antikvarijat
nude vam najugodniji
i najpovoljniji način
kupovine novih
i antikvarnih knjiga

&

Nakladnički info-servis

<http://www.moderna-vremena.hr/nakladnici>

donosi sve potrebne
informacije o hrvatskim
nakladnicima
i njihovim izdanjima

A svaki dan od 9-21 h

dostupni smo i
na lokaciji - Teslina 16, Zagreb,
tel./fax 01 4810 742

e-mail: moderna-vremena@zg.tel.hr

NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!
NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!
VO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOV
O!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!
NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!NOVO!

**Fantastični
bestijarij
Hrvatske**

Dr. H. C. Zabludovsky

Osigurajte na vrijeme svoj primjerak

Tel.: 01 / 46 77 431

Kratko stoljeće, bilo ono od 1918. do dvije tisućite, bilo od tisuću devetstote do danas nalazi se zauvijek iza nas dok mi živimo njegovih zadnjih stotinjak dana. Posve je drugi par rukava što smo od tog stoljeća naučili i jesmo li išta naučili ili barem zapamtili. Kako se sve odvija zadnjih desetak godina, izgleda da se zapamtilo puno toga, čak se i pokušalo ponoviti i tim se mahalo i na to se pozivalo. Poživalo bi se i dalje, ali eto izdajnička Europa se okomila na te igre i igrice koje je (normalni svijet) ta ista Europa vojno porazila 1945. Godine, a njihovu subraću u drugoj boji dotukla uz pomoć praznih samoposlužila 1989. godine. Onog pozitivnog, na čemu suvremena Europa na pragu dvadeset prvog stoljeća počiva, zapamćeno je malo ili nimalo, a značajan dio se odbacuje upakirano u ambalažu licemjernog svijeta. Čak i da je licemjeran jedan ili sto posto, što mu mali uopće mogu. Svijet je takav kakav je i treba mu se prilagoditi. Svi koji su mu se pokušali suprotstaviti bili su poraženi, zvali se fašisti ili staljinisti, a trajali su kraće negoli su to očekivali.

Niveliranje Istoka i Zapada

Od pada Berlinskog zida prošlo je punih deset godina. Jedni su ogromnim koracima krenuli naprijed. Istočna Njemačka na primjer koja je preko noći pretvorena u najveće gradilište u cijeloj Europi. Bivša Zapadna Njemačka uložila je 400 milijardi njemačkih maraka. Pоказalo se da to još uvijek nije dosta za nivelniranje Istoka i Zapada, a sa svješću i radnim navikama ide još i teže. Primjera radi,

stigneš u Leipzig, izadeš u grad i sjedneš u prvi kafić koji vidiš. Prolaze minute i nakon pola sata shvatiš da konobaru ni traga. Potražiš ga pogledom i vidiš kako mirno ispija pivo u susjednom kafiću. I nakon fiksiranja on se ne pomakne. Napustiš kafić ljutit i žedan i kreneš dalje. Raspoloženje popravi poneki goli par

ke. Istočnjaci su ljuti na zapadnjake jer su im od skoro milijun radnih mjesta u metalnoj industriji ukinuli skoro sva. To što njihova Wartburga ili trabanta ne žele kupiti ni oni sami nije važno. Zajednička im je zajednička budućnost koliko god to stajalo potrebe obveznike Zapada i koliko god to užasavalo istočnjake. Ne-

nje slobodnim izborima. Što je naravno točno, ali predstavlja samo početak. Dug je put od raspisivanja slobodnih višestrančkih izbora do zaživljavanja stvarne demokracije. Preduvjeti su nepovredivost privatnog vlasništva, privatno poduzetništvo, civilno društvo, zaštita ljudskih prava, ekologija itd, a većina navedenog ne stanuje u glavama bivše i sadašnje elite koja je u svoju boljševičku strukturu umjesto internacionalizma ubacila isto, ali bez inter-

Zahvaljujući istima stanje će se početi značajnije mijenjati tek kad biologija odradi svoje pod uvjetom da pismeni i njima slični ostanu u domicilnim zemljama, a ne da odu na Zapad.

Jedino je taj radikalni rez tj. totalna smjena kadrova provedena u Njemačkoj. Ostali su prisiljeni reciklirati naslijedeno uz mukotrpni probor mlađe generacije kojoj stara struktura uredno uvaljuje klipove.

Hrvatski problem broj jedan nisu kadrovi koji su ostali, presvukli se i s novom retorikom nastavili talijigati po starom, već odlazak ono malo sposobnih pametnih

Kratko i jasno Jučer, danas, jučer

Hrvatski problem broj jedan nisu kadrovi koji su ostali, presvukli se i s novom retorikom nastavili talijigati po starom, već odlazak ono malo sposobnih pametnih

Pavle Kalinić

koji iz protesta prođe obučen samo u čarape. I to je Njemačka, neka druga, ali stvarna i neizbjegljiva. Na svakom koraku vide se nove zgrade i fasade. Sveučilišta imaju nove profesore, sudovi suce, vojnici časnike, instituti istraživače. To se moglo, jer su novi ljudi dovedeni iz bivše Zapadne Njemačke. Raznorazni njihovi udbaši ne mogu se zaposliti u javnim službama.

Ipak se jedni na druge ljute, a to je ipak nešto što ih povezuje. Zapadni porezni obveznici ljutiti su na istočne jer se njihov novac ulaže uzaludno u lijene istočnjaka

ma više nikakve utopije (ali ni Stasija), već samo rad, spavanje, klopka i ponešto godišnjeg odmora. Nekima i previše, a nekim užas nedostatka ikakve utopije.

Poljska, Češka i Mađarska morale su u tranziciju krenuti same jer kao ni ostali nisu imale bogatog brata na Zapadu. No za razliku od većine uspjeli su vrlo brzo ući u punopravno članstvo NATO-a i imaju najveće izglede za ulazak u EU. Ni Slovenija nije daleko iako i njima tu i тамо proključa balkansko duhovno nasljeđe.

zala prilagođivanje standardima EU-a, a Hrvatska je kao posljednja zemlja primljena u Partnerstvo za mir. Nisu primljene Bosna i Hercegovina koja je pod međunarodnim protektoratom jer ima dva entiteta i tri vojske i Jugoslavija koja ni ne želi ući u Partnerstvo za mir.

Zajedničko svim zemljama u tranziciji ipak je to da imaju ograničene resurse poglavito u ljudskom potencijalu. Cijelo stoljeće totalitarnih režima ostavilo je trag koji nije tako lako ukloniti. Mnogi su početkom osamdesetih vjerovali da demokracija započi-

Dvije godine je proteklo od Međuvladine konferencije o kulturnim politikama za razvoj koju je UNESCO, u suradnji sa Švedskom, organizirao u Stockholm. Na konferenciji je istaknuta razvojna uloga kulturnih politika i potreba intenzivnije međunarodne suradnje u istraživanjima na tom području. U završnom dokumentu Akcijskog plana stockholmske konferencije kulturna politika definirana je kao jedan od ključnih elemenata endogenog i održivog razvoja, te je prepričeno zemljama članicama UNESCO-a da potaknu integriranje kulturne politike u svoje razvojne strategije, osobito s obzirom na procese globalizacije, urbanizacije i ubrzanih tehnoloških promjena.

U tom pravcu predloženo je osnivanje istraživačkih i informacijskih mreža o kulturnim politikama za razvoj kojima bi prva zadaća bila skupljanje i širenje znanja i informacija o kulturnim politikama u svijetu te uspostavljanje veza između istraživača i onih koji odlučuju i provode kulturnu politiku (policy-makers). Na taj način ostvario bi se međunarodni protok informacija o kulturnim politikama, kulturnoj praksi i inovativnim idejama iz mnogih izvora, kao što su različite razine vlade te nevladin, privatni i "treći" sektor.

Mreža kulturnih politika

O boljem povezivanju u području kulturnih politika, kao preporuci konferencije u Stockholmu, raspravljaljalo se na skupu koji

je organizirao UNESCO, uz finansijsku potporu Kanade i Švedske, u Hannoveru, od 18. do 21. rujna 2000. Na skupu su sudjelovali predstavnici različitih mreža, instituta i opservatorija za kulturne politike sa svih kontinenta.

turnu infrastrukturu koja u mnogim zemljama ne postoji ili je slabu razvijena.

Takva bi mreža trebala svoje aktivnosti usmjeriti na inovacije u koncepciji kulturnih politika, zatim na obrazovanje, razvoj

nica, istraživača i policy-makersa, te je poruka sa skupa upravo u tom pravcu: mreža za istraživanje kulturnih politika, u kojoj su obje zajednice partneri, može pridonijeti prevladavanju tog jaza, odnosno razvijanju odnosa koji

Kulturna politika Za bolje veze

Mreža za istraživanje kulturnih politika, u kojoj su obje zajednice partneri, može pridonijeti razvijanju odnosa koji će vlastima na nacionalnoj i lokalnoj razini olakšati odlučivanje

Biserka Cvjetičanin

nata. Diskusija je pokazala da su veze između istraživača i onih koji odlučuju u domeni kulturnih politika vrlo slabe u većini zemalja, što je i jedan od glavnih razloga nedovoljnog/neadekvatnog znanja potrebnog za elaboraciju kulturnih politika. Svi su se sudionici složili o potrebi osnivanja mreže koja bi obuhvatila prije svega opservatorije, ali i institute, mreže, pa i pojedince zainteresirane za ovo područje, koja bi unijela novu dinamiku u međunarodna istraživanja kulturnih politika. U tu svrhu potrebno je prije svega razviti informacijsku kul-

komparativnih istraživačkih metoda i instrumenata, statistika i indikatora, na nove odnose i povezivanje s drugim područjima ("kulturna politika kao transsektorska razvojna djelatnost") te razvoj inovativnih sustava kulturne suradnje. Navedene aktivnosti, kao i brojne druge koje bi mreža ispunjavala, moguće su jedino putem zajedničkih istraživanja i partnerstva kojima bi UNESCO i druge međuvladine, vladine i nevladine organizacije trebale pružiti finansijsku potporu.

Cjelokupna rasprava istakla je postojeći jaz između dviju zajed-

ce vlastima na nacionalnoj i lokalnoj razini olakšati odlučivanje.

Europa, zajednička baština

Konferencija je održana u kanadskom paviljonu na EXPO-u 2000, pa je to bila prigoda i za posjet hrvatskom paviljonu. Na izvrsnoj lokaciji, simbolikom i kombinacijom vode, skulptura i novih tehnologija paviljon i u kasne večernje sate privlači brojne posjetioce te još jednom svjedoči o aktivnoj uključenosti Hrvatske u međunarodnu komunikaciju.

Međunarodna kulturna komu-

nikacija Hrvatske odvija se znatnim dijelom putem aktivnosti Vijeća Europe. Jedan je od najnovijih primjera izložba u Muzeju Mimara o konzervaciji kamenih spomenika (principi, metode, dosezi) i pučkom graditeljstvu koja predstavlja završetak kampanje Vijeća Europe o zajedničkoj baštini. Sam naziv kampanje – Europa, zajednička baština – izražava svijest o zajedničkoj europskoj baštini koju čine različite kulture i poruka o punoj afirmaciji europskog multikulturalizma i dijalogu. Kulturna i prirodna baština koja se ne sastoji samo od pokretnih i neprekretnih spomenika, već i od niza etičkih i duhovnih vrijednosti, etičkih tradicija i društvenih praksi, snažno je sredstvo promicanja znanja, tolerancije i razumijevanja među narodima. Stoga je cilj ove kampanje bio jačanje osjećaja zajedničke pripadnosti, želje za suradnjom i otkrivanjem različitih kultura, kao što je jednom prigodom naglasio generalni sekretar Vijeća Europe Walter Schwimmer: "Kulturna baština nas ne dijeli – naprotiv, ona omogućuje da shvatimo složenost naših odnosa".

Hrvatska sudjeluje u brojnim projektima Vijeća Europe, u domeni obrazovanja, kulturnih politika i, kao u slučaju ove kampanje, u domeni kulturne baštine, pridonoseći razvoju europske interkulturne komunikacije i suradnje.

Zanemareni erudit

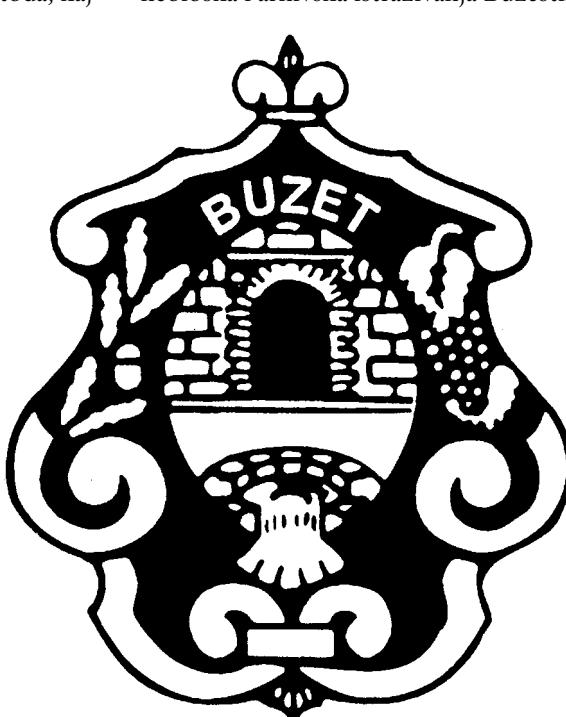
Buzetski dani 2000, 31. znanstveni skup

Antonija Zaradija Kiš

Od 2. do 17. rujna 2000. u Buzetu, poznatom u novije vrijeme kao gradu tartufa, održavale su se raznolike kulturne i sportske manifestacije u sklopu tradicionalne svetkovine Subotine. Ono po čemu je od prošle godine svetkovina posebno obilježena jest Fritoda, kajgana od 2.000 jaja (koliko godina toliko jaja) s tartufima koja se priprema u posebno izrađenoj prigodnoj ogromnoj "tavi" na glavnom trgu. Buzetske dane obilježava i jednodnevni znanstveni skup koji ima za cilj raziskivanje jezičnih i demografskih specifičnosti Buzeštine te bolje upoznavanje jedinstvene povijesti buzetskoga kraja, arheološke i umjetničke baštine. Konačni rezultat skupa je Buzetski zbornik koji već 26 godina objelodružuje izlaganja sa skupa.

Ovogodišnji 31. znanstveni skup obilježile su dvije obilježnice, odnosno dva lika iz hrvatske kulturne povijesti. U jutro 8. rujna, uz zvuke sopila, u gradskom Spomen-parku otkriveno je poprsje – djelo kipara Vanje Radauša – znamenitom, dugo vremena zanemarivanom hrvatskom jezikoslovcu profesoru Josipu Ribariću u povodu 120 godina njegova rođenja.

Lik i djelo Josipa Ribarića danas su nezanemarivi dio istarske kulturne, točnije jezikoslovne baštine koja se očituje u njegovu pedagoškom, znanstvenom, pjesničkom i društvenom radu. Ribarićeva životna i obrazovna povezanost s Trstom, Benecom, Zagrebom, Mariborom, Pazinom i cijelom Istrom ukazuje na čovjeka iznimno širokih znanstvenih i kulturnih vidika čija se bogata sakupljačka dijalektološka i književna riznica počela objavljivati. Imajući u vidu nesebičan odnos Ribarića prema svome kraju i ljudima, a posebice nje-

Grupa od sedam izlagača evocirala je životni i znanstveni put akademika Branka Fučića (8. 9. 1920 - 31. 1. 1999). Videosnimkom S Brankom Fučićem na Osoru, koju je pripremio Lj. Ribarić, oživljen je lik velikoga erudita, povjesničara umjetnosti, stručnjaka za srednjovjekovno zidno slikarstvo i hrvatsko glagoljaštvo, teoretskoga istraživača Istre i Kvarnera, predavača i pisca koji bi upravo na dan Male Gospe slavio svoj osamdeseti rođendan. Sjećanjem na akademika Fučića, Buzetski dani znanstveni su obilježili prvu godišnjicu njegove smrti uz zanimljive priloge njegovih kolega, prijatelja i učenika. □

Prosvođen Sretni dobitnici i oni drugi

Razočarani kriterijima Komisije za otkup knjiga Ministarstva kulture odlučili smo svim knjižnicama u Hrvatskoj pokloniti CD-ROM Klasiči hrvatske književnosti

Zvonimir Bulaja,
urednik izdanja i direktor

Razočarani ovogodišnjim kriterijima Ministarstva kulture pri otkupu knjiga za knjižnice, čiji su rezultati nedavno objavljeni, odlučili smo se na neuobičajeni prosvođen. Ministarstvo kulture je i ovaj put, jednakako kao i prošle godine, mislio naša CD-ROM-izdanja, zajedno s još 67 drugih naslova.

premda je nova vlast pri nastupu početkom godine u nizu intervjuja najavila orientaciju prema novim medijima i novim tehnologijama.

U dosadašnjim natječajima, ranijih godina, multimedijalna izdanja nisu bila u programu otkupa, odnosno nisu bila obuhvaćena natječajem. Ove godine nismo dobili obrazloženje, premda je komisija otkupljivala CD-ROM-naslove drugih izdavača koji imaju mnogo manje veze s kulturom, jer je riječ o CD-ROM-ovima obrazovnog i zavbnog karaktera. Istovremeno su se od drugih izdavača za trostruko veću cijenu otkupljivala djela domaćih klasičika "na papiru", odnosno u formi klasične knjige, koja se također mogu pronaći na našem CD-ROM-u zajedno s još 67 drugih naslova.

Kriteriji komisije stoga nam uopće nisu jasni jer se očigledno ne radi o financijskim razlozima ni o kriterijima sadržaja.

Otkup knjiga značajna je državna intervencija u zbivanja na hrvatskom izdavačkom tržištu. Radi se o relativno velikim iznosima kojima država arbitrarnom odlukom dovodi neke izdavače u privilegirani položaj, isto onako kako državni sponzori utječu (ili su barem do sada utjecali) na rezultate nogometnog prvenstva. To je ujedno i razlog što su knjige – umjetno – toliko skupe, jer se računa s raznim otkupima i potporama kod kojih se za cijenu ne pita, a prodaja i trud oko predstavljanja knjiga čitateljstvu postaju čisti neisplativi teret i beznačajni izvor prihoda. Tako nestaje svaka volja da se knjiga i književnost promovira i približi širem krugu kupaca. Drugim rječima, knjige se izdaju gotovo isključivo za otkup, postavi se dovoljno visoka cijena da se cije-

li projekt, uz malo rizika i lobiranja, isplati ako knjiga prođe na otkupu, a prodaja potom nije bitna.

Ove su godine rezultati otkupa javni i objavljeni na Web-stranicama Ministarstva kulture (www.min-kultura.hr), pa se u neologičnosti možete uvjeriti i tako. "Sretni dobitnici" i ovom su zgodom bili oni koji su bliski vlasti ili su izravno u vlasti ili vladajućim strankama, samo što su se imena izmjenila. Svaki površni poznavatelj izdavačke scene u Hrvata zna da se radi o uskom krugu ljudi, određenom lobiju, koji je dobio najveći dio sredstava. Isto tako većina izdavača koji su ove godine dobro prošli u otkupu ranijih su godina bili žestoki kritičari otkupa.

U znak protesta zbog takve situacije odlučili smo svim narodnim knjižnicama u Hrvatskoj pokloniti jedan CD-ROM Klasiči hrvatske književnosti – Epika, romani, novele, ukoliko ga

knjižnica Francuskog instituta sadrži oko 25.000 svaka i izuzetno je dobro opskrbljena knjigama na francuskom iz najrazličitijih područja, pa je nepoznanica kojim su se ciljevi rukovodili predstavnici nacije koja slovi za jednu od najvećih svjetskih kulturnih velesila. Ako je cilj da se dode do kvalitetnije usluge u prostoru koji će objedinjavati sve usluge, onda je već samo pogledom na veličinu prostorija jasno da je to neizvedivo.

Preseljenjem u skuren podrum (valja ipak reći da je u tijeku adaptacija, ali ne i proširenje) Francuske čitaonice neminovno je da bi biblioteka bila desetak. No, kako tvrdi Horn, biblioteka će, naprotiv, biti obnovljena, informatizirana i samo djelomično preseljena na novu lokaciju, dok bi na starom mjestu tj. u Preradovićevu 40 ostale knjige koje nisu za posudbu, pa bi na toj adresi i dalje ostala dvorana kojom bi se studenti i ostali korisnici knjižnice mogli služiti za učenje i istraživanje, a na toj bi se lokaciji nalazio te Ured za jezičnu suradnju.

Ako je tako, odista nije jasno hoće li se to odraziti na kvalitetu knjižnice isključivo u pozitivnom smislu (osim na njezinu informatizaciju i preuređenje interijera), budući da mi nije poznato da se neka knjižnica unapređuje "razbijanjem" na dva dijela. Razumljivo je da je prostor u blizini Cvjetnog trga i s velikim staklenim izložima prostor koji je puno atraktivniji za prezentaciju neke zemlje, pa je razumljivo da se od njega pokušava napraviti reprezentativni francuski "kulturno-informativni" centar, no ostaje dvojbeno zbog čega u njega smještati dio knjižnice.

Ne mogu se oteti dojmu da Hrvatska Francuskoj kao zemlji u političkom smislu jednostavno nije zanimljiva, pa ona svoje usluge u njoj svodi na minimum. Nameće se pitanje nije li ovo "razdvajanje" knjižnice Francuskog instituta vjerojatno samo uvod u njezino moguće gašenje. U situaciji kada u Hrvatskoj sve manje ljudi uči francuski jezik, te kad se na Filozofski fakultet svake godine upisuje sve manje studenata francuskog jezika, čini mi se da bi Francuskoj prvo trebalo biti stalno do toga da se situacija izmjeni. Ovo je, dakle, prilika da pozovem na intenziviranje aktivnosti i potpore prvenstveno francuski Ured za kulturnu i znanstvenu suradnju, koji se po tom pitanju pokazao nedovoljno aktivnim, ali i odgovarajuće hrvatske institucije. □

Knjižnica u opasnosti

Vijesti o (ne)zatvaranju knjižnice Francuskog instituta u Zagrebu podigle su mnogo prašine

Srđan Rahelić

Kad glasine o (ne)zatvaranju nekog stranog kulturnog centra ili nje gove biblioteke u Zagrebu uskrovitljaju puno prašine, onda to znači samo jedno – ljudi prate njegov rad i taj centar ima velik broj korisnika. Istodobno, predstavnici tog veleposlanstva nisu se pretrgli da obavijeste korisnike o svojim planovima, pa je jasno da može doći do nesporazuma.

O čemu se zapravo radi? Naime, jedan od najstarijih inozemnih kulturnih centara u Zagrebu, koji sljedeće godine slavi osamdeseti rođendan, uskoro bi mogao djelovati u znatno izmjenjenom (suženjem?) obimu. U sklopu reorganizacije koju od 1995. godine provodi Ministarstvo vanjskih poslova Republike Francuske, došlo se do ingeniozne zamisli da se objedine dosad razdvojene usluge Francuske čitaonice (smještene u zagrebačkoj Preradovićevu ulici 5) i Francuskog instituta, odnosno knjižnice (Preradovićeva 40). Kako tvrdi direktor Francuskog instituta Robert Horn ne samo u Hrvatskoj, već i u čitavom svijetu, objedinjuju se knjižnice i čitaonice, odnosno takozvane medijateke gdje se na jednom mjestu (Centre de ressources) građani, osim knjiga, novina, časopisa, diskova, video-kazeta i sl., mogu koristiti Internetom i dolaziti do raznih informacija o Francuskoj. Uz to ta bi ustanova bila informatizirana i obogaćena novim izdanjima, računalima i DVD-ovima. Ideja, reći ćemo, nije loša. Pa svugdje u svijetu takve ustanove djeluju na jedinstvenoj lokaciji – u tome nema ničeg nelogičnog. U čemu je onda problem? Prostor Francuske čitaonice izuzetno je malen i dosad je služio samo kao mjesto za čitanje francuskih novina i časopisa te posudjivanje diskova ili videokaseta, dok se na prvoj etaži nalazio Ured za jezičnu suradnju uz knjižnicu s knjigama za učenje francuskog jezika, priručnicima za profesore i ostalim didaktičkim materijalom. S druge pak strane,

već nemaju, jer smatramo da se to izdanje naprsto mora naći u fondu svake naše biblioteke zbog brojnih prednosti koje upravo njima nudi, a i, ako ništa drugo, stoga što je to prvo CD-ROM-izdanje ovog tipa u Hrvatskoj. Želimo ujedno pokazati kako naše nezadovoljstvo nije izazvano time što nismo dobili tih desetak tisuća kuna, koliko bi Ministarstvo potrošilo da je naše izdanje zadovoljilo komisiju. Biblioteke su i same pokazale velik interes za naša izdanja, pa je jedan dio njih već nabavio spomenuti CD-ROM. Ostale manje biblioteke CD nisu kupile zbog toga što ili nisu tehnički opremljene ili djelatnici nisu upoznati s mogućnostima novih tehnologija, a i stoga što su vjerojatno računali na otkup Ministarstva. Vjerujemo da će se opremljenost knjižnica računalima u dogledno vrijeme poboljšati, te da će i one uskoro moći iskoristiti sve prednosti novih medija. □

najav, e

r u j a n 2 , , ,

Granice2000.

U subotu 30. rujna u Slavonskom Brodu bit će otvorena izložba *Granice 2000.* koja će okupiti radove brojnih umjetnika iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, Češke i Hrvatske. Konceptualno izložba problematizira pojam "granice u umjetničkom, socijalnom i političkom kontekstu", a bit će postavljena u prostoru brodske Tvrđave, kao svojevrsnom mjestu memorije, mjestu koje je graditeljski, povijesno i prostorno umnogome određeno upravo granicama.

U odabiru kustosa Darka Šimića, a u organizaciji Galerije umjetnina Slavonski Brod i Instituta za suvremenu umjetnost na izložbi će sudjelovati: Damir Babić, Toni Brekalo, Boris Cvjetanović, Fruštuk, Zlatko Kopljarić, Igor Kuduz, Kristina Leko, Tihomir Miletić, Vesna Pokas, Mladen Stilinović, Ivan Šeremet, Slaven Tolj te projekt *Bunker sjeverne Hrvatske*; zatim iz Ljubljane Marko Kovačić; iz Sarajeva Nebojša Šerić-Šoba te iz Praga Lukaš Jasansky i Martin Polak. Većina radova tih umjetnika – u rasponu od prostornih instalacija i videoprojekcija do fotografija – bit će osmišljena i izvedena specijalno za ovu izložbu. Na dan otvorenja izložbe održat će se i okrugli stol u prostoru Franjevačke gimnazije na temu umjetničkih intervencija u urbanom prostoru. (K.L.)

Patent na život

Inicijativa protiv ekonomiske globalizacije, Zagreb 24 - 26. rujna 2000, Zelena akcija, Attack, net.kulturni klub, mama

Solidarizirajući se s Inicijativom protiv ekonomiske globalizacije, koja je u Pragu povodom sastanka Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda pozvala razne grupe i organizacije na festival građanske neposlušnosti, u Zagrebu su od 24. do 26. rujna Zeleni akcija, attack, net.kulturni klub i mama organizirali niz performansa, videoprojekciju, predavanja, akciju i predstavljanja proizvođača zdrave hrane. Jednako protiv retorike vladajuće koalicije i desničarskih izolacionističkih težnji Inicijativa protiv ekonomске globalizacije ističe da kod globalizacije nije uopće problem što ljudi komuniciraju,

što raste svijest da smo svi dio ove planete i svemira, a najmanje je problem što nestaju granice. Problem je što se granice ruše samo za slobodno kretanje profita i kapitala, a ne ljudi; problem je što uništavanje prirode ostavlja rizike socijalizirane na leđa običnih ljudi, a profite privatizira u sve manje ruku; problem je što sama struktura autoriteta koji to sve provodi i nadgleda ostaje netaknuta...

Bogati i siromašni

Postulati neoliberalizma, pod kojima stenje Treći svijet, zaprijetili su i Hrvatskoj. Vladavina tržista uzrokuje žđ za sve većim profitom, zbog čega se smanjuju plaće, uništavaju sindikati i smanjuju prava radnika; smanjivanjem proračuna za socijalne izdatke umanjuju se ulaganja u obrazovanje, zdravstvo i snižavaju se komunalni standardi. I u nas je sve manje lijekova koji se dobivaju na recept bez plaćanja; deregulacija vodi u smanjivanje intervencija države uvijek kada bi to smanjilo profit, a na uštrbu zaštite okoliša i sigurnosti na radu; privatizacija svih dobara, rensura i uslužnih servisa neke zemlje dovela je Boliviju do toga da njezini građani više ne mogu plaćati vodu privatiziranim vodovodima, a Hrvatsku da ne mogu Enronu plaćati struju; eliminiranje koncepta javnog dobra krivicu za siromaštvo prebacuje na najveće žrtve – siromašne. Siromašne zemlje ušle su i u zatvoreni krug neprestanog zaduživanja kako bi otplatile kamate na stare dugove, no uzalud: prije dvadeset godina dug je iznosio osamsto milijardi dolara, sada je premašio dvije tisuće milijardi.

Što se tiče Hrvatske, mi smo dužni jedanaest milijardi dolara i ne nalazimo se u zavidnoj situaciji.

Svjetskom ekonomijom vladaju veliki igrači. Međunarodne korporacije posjeduju 90% novih patenata i tehnologija, a uključene su u dvije trećine svjetske trgovine, dok se jedna trećina odnosi na trgovinu unutar pojedinih korporacija. Njihov razmjer je nevjerojatan: Shell posjeduje zemljište četrdeset puta veće od Hrvatske. Tolika silna moć, oličena u WTO-u, Svjetskoj banci i Međunarodnom monetarnom fondu služi, naravno, da siromašni ostanu siromašni, a da bogati postanu bogatiji. Kad je Meksiko 1994. ušao u zonu slobodne trgovine s Kanadom i SAD-om, troškovi života u prvoj godini porasli su za 80%, milijuni ljudi izgubili su posao, plaće su do danas pale za 50%, a uvoz hrane povećan s 20% na 40%. Sličan odnos prema malem video se 1997. kada je WTO donio odluku u korist američke korporacije Chiquita i podržao njezine plantaže u Srednjoj Americi i time suočio s propašću dvjesto tisuća malih uzgajivača na Karibima.

Igra skrivača

Poseban je problem genetski modificirana hrana koja u ljudsku prehranu unosi posve nepoznate sastojke. O njihovu se utjecaju na naše zdravlje ne zna ništa pouzdano jer se novi genetski patenti brzo izbacuju na tržiste kako bi se što prije vratile visoka ulaganja. No zna se da je zbog trovanja triptofanom 1989. umrlo 37 ljudi, da govedi hormon rasta (zabranjen svuda osim u SAD-u) uzrokuje u ljudi porast raka prostate, debelog crijeva i dojke, da genetski modificirana soja (povučena 1996) izaziva alergijske reakcije, a novopatentirani kukuruz uzrokuje otpornost na antibiotike. U Hrvatskoj se vjerojatno prodaje oko četiri sto proizvoda koji u sebi sadrže

genetski modifirane sastojke, no to nije nigdje označeno: primjerice, lecitin iz genetički modifirane soje (otporne na herbicide) može se naći u ulju, margarinu, čokoladi, dječjoj hranici ili kozmetici – može, ali ne mora. Dakako da ta igra skrivača ne služi rješavanju svjetske gladi, nego isključivo radi onih koji u rukama drže patent za život.

Inicijativa protiv ekonomске globalizacije bori se protiv svega toga pod gesmom za globalizaciju slobode, a ne korporacijske moći. "Svaki pojedinac i pojedinka imaju pravo na dostojan i slobodan život, nitko nema pravo ugrožavati druge radi ostvarenja svojih ciljeva. Želimo se družiti i komunicirati, učiti i stvarati, raditi s idejama solidarnosti, suradnje, uzajamnog pomaganja, razumijevanja i tolerancije, a ne s idejama natjecanja, podmetanja, profitiranja, dominiranja, kontroliranja, izoliranja, kloniranja..." (B.P.)

na Padovca u izvedbi gitarista i pjevača iz Hrvatske. Sudionici skupa u povodu Padovčeva rođenja bavit će se Padovčevim opusom, originalnim gitarskim djelima, transkripcijama i solo-pjesmama, njegovim doprinosom razvoju gitarske tehnike, gitarskom umjetnošću u nas i u Europi te vremenom u kojem je živio. U sklopu proslave predstaviti će se i notno izdanje Popijevki uz pratnju gitare Ivana Padovca. Proslavu organiziraju Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, Hrvatsko muzikološko društvo, Hrvatski glazbeni zavod, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu i Državni arhiv Varaždin. (D. P.)

Gitarist i skladatelj

Zagrebu i Varaždinu od 28. do 30. rujna održat će se Proslava 200. obljetnice rođenja Ivana Padovca (1800 - 1873), hrvatskog gitarista i skladatelja. U sklopu proslave bit će održan međunarodni muzikološki skup te otvorene dvije izložbe o Padovcu, a svakog dana proslave u Zagrebu će se održati po jedan koncert. Bit će to koncerti gitarista Alessandra Borisa Amisicha s pet fantazija na motive iz opera Vincenza Bellinija, ansambla Serenade Tyrolienne s programom Serenada iz negdašnje Austrije te večer skladbi Iva-

Da bi se nešto čulo za to je potrebna volja naslov je razgovora koji će se održati u četvrtak 28. rujna u 12 sati u zagrebačkoj *Tvornici kulture* (Šubićeva 2), a u kojem će sudjelovati umjetnici i novinari okupljeni oko Centra za dekontaminaciju iz Beograda. Uz Slobodana Šnajdera, Vjerana Zuppu, kao gosti iz Srbije najavljeni su: David Albahari, Radojan Kupres, Vladimir Arsenijević, Petar Luković, Drinka Gojković, Borka Pavičević i Ana Miljančić. Dan ranije, u istom prostoru u srijedu u 20 sati odigrat će se predstava O *Njemačkoj* u kojoj glume Predrag Ejduš, Ljubivoje Tadić, Marija Opsenica. (K. L.)

Šuvaković u Zagrebu

Beogradski estetičar i povjesničar umjetnosti Miško Šuvaković održat će predavanje u klubu za net.kulturu MAMA (Preradovićeva 18) u srijedu, 27. rujna u 19 sati. Šuvaković će govoriti o teoriji performansa, a predavanju će prethoditi akcija Vlade Marteka i performans Vlaste Delimar. Za četvrtak je pak najavljen njegovo predavanje o Darku Kolibašu i lakanovstvu. Kao svojevrsni uvod u Šuvakovićeva teorijaska promišljanja o suvremenoj umjetnosti organizatori su ponudili pet njegovih tekstova na internetskoj stranici www.mi2.hr/radioactive/past. (K. L.)

Tomislav Reškovac,
v. d. direktora Instituta Otvoreno društvo Hrvatska

Vrijeme malih priča

U nas se ne pita znaš li argumentirati svoje stavove, osim ako se pod tim ne podrazumijeva lapanje šakom po stolu, iz čega logično proizlazi i tehnika poučavanja i učenja u školama

Davorka Vukov Colić

Tijekom desetak godina rada u Hrvatskoj Institut Otvoreno društvo potrošio je na različite oblike pomoći u obrazovanju šest do sedam milijuna dolara. Od dodjele stipendija do nabavke opreme i organiziranja edukacijskih programa taj oblik aktivnosti za američku fondaciju očito je bio i ostao izuzetno važan pa nije neobično što je jedan srednjoškolski profesor filozofije, Tomislav Reškovac od početka lipnja ove godine vršitelj dužnosti direktora Društva.

Tomislav Reškovac trenutno je "jednom nogom u Institutu, a drugom u privatnoj Klasičnoj gimnaziji", budući da se zbog novih obveza uz funkciju u fondaciji nije htio odreći nastave, pa makar i sa smanjenim brojem sati. U toj obrazovnoj ustanovi radi od njezina osnivanja 1996. godine, od kada ju je pokrenuo Zlatko Šešelj, nasilno smijenjeni ravnatelj Klasične gimnazije u Zagrebu. Time je bivša ministrica prosvjetе Ljilja Vokić učinila i nešto dobro za podizanje kvalitete obrazovanja u metropoli: Šešelj je oko sebe okupio vrsnu nastavničku ekipu, u kojoj se našao i Reškovac nakon šest godina predavanja u Jezičnoj gimnaziji.

Debatna gerila

Nisam prosvjetni radnik, ja sam profesor filozofije na srednjoj školi – naglašava, želeći tom distinkcijom očito vratiti dignitet i poštovanje prema struci.

U Otvorenom društvu nije od jučer, budući da se bavio organiziranjem obrazovnih programa, naročito Debatnog kluba, kroz koji je do danas prošlo nekoliko tisuća srednjoškolaca i studenata.

Društvo je – kaže – prošlo nekoliko faza, različitih ne po tome kakvi su mu bili ciljevi, nego po tome kako se u Hrvatskoj mijenjalo političko okružje i uvjeti djelovanja. Počelo je devedesetih kao neka vrst humanitarne organizacije, zatim je pretežito davalо novčanu pomoć institucijama, projektima i inicijativama da bi kasnije ojačalo vlastite programe.

Bilo u suradnji s drugim fondacijama bilo sa centralom u New Yorku ili Budimpešti koncipirali smo programe – od obrazovanja, kulture i medija, do maloga poduzetništva – za koje smo držali da mogu proizvesti određenu vrst promjena nabolje. U

promijenjenom okviru, od trećege siječnja, prvi smo se put našli u situaciji da ne moramo raditi protiv i usprkos sistemu ni izvan

u školama i to na način da su se ravnatelji pravili da ih ne vide. U cijelom Zagrebu Klub je djelovao samo u Petoj gimnaziji. Zbog fa-

projekti, okrenuti također generiranju sistemskih promjena u dočnošenju kvalitetnih odluka. U Hrvatskoj se, naime, nema na temelju čega donositi odluka, a i danas se donosi isključivo po statrom principu političkog interesa. U zadnje vrijeme se, na primjer,

govori o potrebi mijenjanja načina finansiranja ustanova u kulturi ili o tome da treba reformirati obrazovni sustav, no ne postoji ono što se u zemljama razvijene demokracije smatra normal-

nom procedurom donošenja odluke oko vrste i načina provođenja tih reformi. Ta se procedura sastoji u tome da nezavisne institucije pruže određeni tip eksperitve utemeljene na empirijskom istraživanju, analizi itd. kako bi donositelji odluka mogli birati između barem dvije do tri mogućnosti. Na taj se način lakše dolazi do pravih informacija, koje su pretpostavke za racionalne odluke, a ne odluke motivirane političkim igrama, taktičnim razlozima i kratkoročnim ciljevima. U suradnji s Hrvatskom vladom sada pomognemo u oblikovanju takvih institucija u kojima bi radili domaći i vanjski stručnjaci, a nedavno smo potpisali i veliki sporazum o suradnji na izradi ozbiljnih ekspertiza na području obrazovanja, kulture i kulturne politike, gospodarstva (pomoći u organiziranju srednjih i malih poduzeća) te decentralizacije javne uprave.

U kojoj vremenskoj perspektivi gorovite o takvoj vrsti rada, vlastitim programima i novčanoj pomoći inicijativama i nevladnim udruženjima?

— Je li to pitanje kada će Sors zatvoriti fondaciju u Hrvatskoj?

Pa, koji je to vremenski rok u odnosu na druge zemlje u tranziciji?

— Kako sada stoje stvari mreža će djelovati do 2010. godine, pri čemu Društvo već sada zatrvara urede u zemljama koje se uspješno uklapaju u europske integracije, poput Slovenije, baltičkih zemalja, Češke i Mađarske, za razliku od Hrvatske koja u prvom desetljeću nije uspjela transformirati društvo na način da su neki demokratski standardi i procedure postale same po sebi razumljive. Zemlje poput Hrvatske, Jugoslavije i Bjelorusije moraju stoga proći tu drugu tranziciju. Prva je u nas bila, rekao bih, tranzicija od jedne k drugoj vrsti kolektivizma, pa tek sada započinje proces koji je u Češkoj ili Mađarskoj počeo padom Berlinskog zida. Prema tome, Institut Otvoreno društvo bit će u Hrvatskoj i nadalje prisutan, prem

da ne u istoj mjeri kao danas i ne s tolikim novcem kao danas, kao što je uostalom i danas osjetno manje sredstava nego sredinom devedesetih godina. U svakom slučaju postoji period s kojim se može računati, dugoročno planirati strategiju i dogovarati prioritete i resurse koji su nam na raspolaganju.

Sasvim drukčiji građani

Na koji način Institut mjeri učinkovitost djelovanja? Koliko su, na primjer, obrazovni programi doista koristili mladim ljudima i utjecali na njih? Postoje li o tome povratne informacije, procjene, istraživanja, analize?

— Imamo evaluacije programa kojima se mjeri izravan učinak djelovanja, ali je učinak neusporedivo lakše mjerljiv u medijima nego u obrazovanju. Za medije možete reći da toliko i toliko ljudi kupuje novine, gleda TV-program ili sluša radiopostaju kojim ste pomagali da se suprotstavi rigidnom ili ne znam kakvom sustavu. Nekoliko tisuća srednjoškolaca koji su prošli kroz Debatno društvo za cijelu srednjoškolsku populaciju i nije puno, ali je bilo najviše što smo u zadanim okolnostima mogli napraviti. Međutim, brojkama je nemoguće procijeniti koliko ste pomogli mlađom čovjeku da razvije kritičko mišljenje ili shvati što znači doista biti građaninom. Ipak, koliko god je procjena učinka na razini kvantifikacije fluidna i neuhvatljiva, na razini osobnog kontakta s mlađim ljudima možete vrlo brzo uočiti promjenu na onima koji su, na primjer, prošli debatni trening. Oni se, između ostalog, sasvim drukčije odnose i postavljaju prema političkim opcijama, jer su u stanju procijeniti što koja od njih znači, znaju zauzeti stav i argumentirati ga. Dobivate, znači, sasvim drukčijeg građanina od onoga koji se u nas do sada oblikovalo u stalnom skakanju iz jednog autoritarnog režima u drugi.

Kako se to postiže treningom?

— Takav trening zahtijeva ozbiljnju pripremu za raspravu o nekoj temi u kojoj se suprostavljuju dvije strane, ali sudionici ne znaju hoće li zastupati tezu pro ili kontra, što znači da se moraju pripremiti i za jedno i za drugo. A priprema znači traženje informacija, kopanje po literaturi i korištenje drugih izvora, razmišljanje, zaključivanje i argumentiranu obranu stava čime se razvijaju intelektualne vještine, a čega u našim školama uopće nema. Tradicija debate tradicija je demokracije. U anglo-američkim zemljama je obrazovnog programa, izborni predmet, može se i studirati, dok u SAD-u debatna društva funkcionišu profesionalno kao Nacionalna odbojkaška liga. U nas je debata nepoznata što je i razumljivo, jer takvo što nije ni bilo potrebno kada se na izborima ionako biralo sedam od osam članova KP, pa je bilo svejedno znate li nešto o izborima ili ne zname.

Koji je po vašem mišljenju osnovni problem obrazovnog sustava u Hrvatskoj?

— To je pojam znanja kao kvantuma informacija, zbog čega se učenje svodi na to da netko nekome treba posredovati informacije. Znanje, dakako, podrazumijeva informacije, ali znanje nije skup informacija. Da bi skup informacija postao znanje, one moraju biti usustavljene i pove-

Zašto jedan curriculum? Zašto jedna nastavna metoda? Zašto sve mora biti pod kontrolom Ministarstva prosvjete? Ne mora!

zane, za što su neophodne intelektualne vještine, a u nas te vještine nisu percipirane kao dio onoga što smatramo znanjem. Pitajući našega učenika što zna, pitate ga s kojim informacijama raspolaže, a ne zna li iz teksta dugačkog 25 kartica izvući karticu sažetka u kojemu će nabrojiti ključne probleme. Ne pita ga se zna li usporediti dvije etičke pozicije, analizirati njihova utemeljenja i obrazloženja, te nakon toga vrednovati i reći zbog čega mu se nešto čini prihvatljivim, a nešto neprihvatljivim. U nas se ne pita zna li argumentirati svoje stavove, osim ako se pod tim ne podrazumijeva lapanje šakom po stolu, iz čega logično proizlazi i tehnika poučavanja, učenja i evaluiranja. Žato poučavanje jest takvo da profesor priča 45 minuta, a vrlo često i čita jer nije u stanju sam zapamtiti ono što moraju zapamtiti djeca. Sve dok se to ne shvati kao kardinalni problem i dok se sustav ne redizajnira tako da respektira znanje koje u sebi uključuje intelektualne vještine, nećemo ništa postići kozmetičkim promjenama, reformama organizacijske strukture i promjenama načina financiranja.

Niz loših stvari

S kakvim obrazovanjem onda današnje generacije napuštaju školske kluge?

— Uzmite gimnazije, tradicionalno deriviranu iz ideje opće naobrazbe, pri čemu učenik ne bi trebao znati sve informacije, nego razumjeti principe unutar različitih segmenata ljudskog znanja i povjesnog iskustva. Kako je posljednjih decenija svaki od tih segmenata zaboravio te principe i poput grozne vrste karcinoma metastazirao u golemoj količini činjenica, jer se znanost vrtoglavovo razvija, učenici su dovedeni u shizofrenu situaciju memoriranja neprobavlje količine gradiva. Roditelji učenika stoga s razlogom govore da se u njihovo vrijeme nije moralno toliko panično učiti kao danas. To nije subjektivan osjećaj, to je činjenica. Govoreći o čovjeku ne volim koristiti usporedbe i tehnološku terminologiju, no današnji me učenik podsjeća na tvrdi disk bez softwarea, na Internet s močvarom informacija bez Yahooa ili nekog drugog pretraživača.

Kako komentirate najnoviji prijedlog reforme osnovnog školstva koji napadaju kao nedostatan i nedovoljno pripremljen? Je li to još jedan pokušaj promjene zbog promjene, bez diranja u bitne probleme?

— Tom prijedlogu prethodio je niz loših poteza. Kao prvo, Ministarstvo prosvjete nije imalo dovoljno energije da promijeni tehnologiju pripreme takvih prijedloga. Svakih deset godina ono skuha prijedlog nekakve reforme, pa i za ovaj ne bih rekao da je pripravljen iz zle namjere, nego iz inercije, pri čemu je ponovljena stara greška da se unutar kuće angažira ekskuluzivn krug ljudi zaduženih da takvo što iznjedre. Za promjene vjerojatno postoje i razumljivi politički razlozi, ali na dugu stazu takvi su potezi kontraproduktivni. Drugo, mislim da je odabir ljudi bio loš jer se u posljednjih petnaestak godina, koliko me sjećanje služi, stalno ponavlja isti profil ljudi s istom vrstom ideja zapakiranih u malo drukčijoj ambalaži. Treće, kvaliteta samog prijedloga je loša jer još jednom pokušava riješiti pov-

ršinske, a ne dubinske probleme. Nevažno je hoće li osnovna škola trajati sedam ili devet godina kada niste odgovorili na ključno pitanje koje morate postaviti ako razmišljate o globalnom obrazovnom sustavu. Čemu služi? Što mu je svrha? Budući da toga u najnovijem prijedlogu nema, logično je da se u njemu na deklarativnoj razini tek ritualno ponavljaju iste fraze kao prije dvadeset godina, poput one da *obrazovanje mora biti kreativno*. Na-

prksi, došli su inspektorji koji su trebali nadzirati provođenje onoga što su oni odozgo naredili, što nevjerojatno jasno govori o prirodi promjene. A sjetite se samo enormnog broja naputaka koje je izdalo Ministarstvo prosvjete, posebice u vrijeme Ljilje Vokić, od toga smiju li nastavnice nositi hlače, koje se knjige smiju držati u školskoj biblioteci i gdje se smije putovati na maturalno putovanje.

Kako onda doći do autonomije obrazovnog sustava?

— Do autonomije treba doći na pametan način, ali i autonomnost treba iskoristiti na pametan način. Paradoksalno je da čak u Mongoliji, koja je gotovo pola stoljeća bila pod ruskom čizmom, 60 posto *curriculum* predstavlja tzv. nacionalni *curriculum* koji određuje država, a ostatak oblikuje sama škola s obzirom na tzv. lokalne potrebe.

Cak i jedna Mongolija?

Čak i jedna Mongolija. A u nas jedna škola ne može imati drukčiji program ni od susjedne škole s druge strane ceste. To važi čak i za sveučilište.

Kupovina svjedodžbi

Mogu li takvu situaciju mijenjati privatne škole? Koliko ih je u nas i kakva su prva iskustva?

Teško mi je principijelno govoriti o privatnim školama. Radije bih govorio o nedržavnim školama. Smatram da obrazovanje treba biti ekskluzivno pravo države, bez obzira što je Hrvatska mala zemlja. Štoviše, vrlo je zdravo da državno obrazovanje ima konkurenčiju. S druge strane, situacija s privatnim školama u nas je specifična. Između ostalog rezultat je činjenice da ni jedna privatna škola, osim katoličkih, koje su također po definiciji privatne, ne dobiva nikakvu finansijsku pomoć od države. U zakonu o školstvu, naime, piše da su privatne škole one kojima osnivač nije neka od županija, odnosno Grad Zagreb. No ni katoličkim školama osnivači nisu županije ili Grad Zagreb, a smatraju se privatnim, pa ih država svejedno uredno financira, i to puno prije potpisivanja sporazuma s Vatikanom. Ostale škole od države ne dobivaju ni kune.

Zašto bi dobivale kada su privatne?

— Odgovor je vrlo jednostavan: zbog toga što roditelji djece koja idu u privatnu školu plaćaju poreze iz kojih se izdvaja za obrazovanje. I zato što je to državi jeftinije od njezine vlastite škole. Kada se svojedobno s Ministarstvom prosvjete pregovaralo o tome, vlasnici privatnih škola složili su se s time da im se iz proračuna plati 50 posto po učeniku onoga što odlazi državnim školama, bez kapitalnih investicija, održavanja zgrada i hladnog pogona. Nama bi to nevjerojatno puno pomoglo, a državi bi to bilo 75 posto jeftinije jer ne bi sama morala otvarati i graditi nove škole. Čuo sam da bi od iduće godine nešto novca ipak trebali dobivati iz proračuna. Možda će biti nešto od toga, iako deklarirani prioriteti u nas obično nemaju veze s finansijskom raspodjelom poreznog kolača.

Kakva je kvaliteta privatnih škola? Jesu li nužno bolje od javnog školstva?

— Nažalost, dio privatnih škola funkcioniра na isti način na koji funkcioniра naše tvrtke u tzv. tržišnim uvjetima, što bi En-

glezi saželi rečenicom: *Take the money and run*. Funkcioniraju tako da roditelji ne kupuju znanje, nego svjedodžbu. Za njih je karakteristično da se jedva razlikuju od državnih, osim u plaćanju, u tome što kao slobodnu aktivnost nude jahanje i što nitko ne može pasti razred. Ostalo je isto, uključujući nastavnike koji uredno rade u državnim školama, a u privatnim predaju honorarno, pa u daleko najvećem broju privatnih škola u Hrvatskoj nemate zaposlenih, osim vlasnika i možda još dvoje-troje iz administracije. Osim toga, daleko najveći dio privatnih škola nema nikakvog identiteta da biste mogli reći: u toj i toj školi to i to se radi drukčije.

Što se drukčije radi u privatnoj Klasičnoj gimnaziji?

— Na to pitanje trebali bi vam odgovoriti naši učenici i njihovi roditelji.

Prepostavljam da iza vrlo dobrog uspjeha u vašoj gimnaziji stoji više znanje od odličnog uspjeha u nekoj lošoj gimnaziji, ali po sadašnjem načinu upisa na fakultete vaš će učenik zbog sistema bodovanja imati manje šanse za upis...

— Srednjoškolsko obrazovanje možete dizajnirati tako da ga prilagodite uvjetima za upis na studij ili – ne znam kako bih to nazvao, a da ne zvuči patetično – nekakvom osobnom rastu. Ako posao baždarite tako da sve prilagodite prolasku na prijemnom ispitu, niste napravili absolutno ništa jer učeniku niste dali nikakve sistemske pretpostavke za studiranje. Našu gimnaziju postavili smo tako da svoje učenike pripremimo za što uspješnije studiranje.

Hendikep

Postoje li kakve analize koje bi pokazivale razliku u obrazovanju između generacija osamdesetih i devedesetih godina? Što se mijenjalo u tom razdoblju?

— Sve ovisi o tome kako definirate obrazovanje. Generacije devedesetih sasvim su sigurno drukčije obrazovane. Obrazovanje nije nešto što se zbiva samo u školskom sustavu. Školski sustav je dio obrazovanja, a veliki segment obrazovanja nema veze sa školovanjem, nego s tipom društva, kulture, supkulture, medija itd. Sigurno je da su današnja dječa drukčije senzibilizirana od one prije petnaestak godina. Današnji učenici radikalno su drukčiji od moje generacije. Naš izvor znanja bio je reducirana na knjigu. U mojoj djetinjstvu TV-program počinjao je u sedam navečer. Nismo rasli uz vizualne medije. Obrazovali smo se na sasvim drukčiji način, iako se sam školski sustav nije gotovo ništa promijenio. Nema supstancialnih promjena između onoga prije dvadeset, čak četrdeset godina. Razlika između gimnazije u moje vrijeme i u doba kada je moja majka isla u školu svodi se na to da je u njezinu doba osnovna škola trajala četiri, a gimnazija osam godina, a u moje vrijeme osnovna osam, a gimnazija četiri godine.

Nedavno je objavljen podatak da će Amerika uskoro nedostajati desetak milijuna visokoobrazovnog kadra, jer je uska specijalizacija mnogih zanimanja dovela do sniženja općeg i visokog obrazovanja. Ispada da su Amerikanci utoliko manje obrazovani ukoliko bolje stoe gospodarski. Hoće li taj paradoks u budućnosti

biti pravilo?

— Na novim generacijama doista se osjeti to segmentiranje koje je globalno i, nažalost, neizbjegljivo. Teoretičari govore o tome kako je završilo vrijeme velikih priča, velikih, globalnih diskurza, bilo ideologija bilo čega drugoga. Segmentiranju se teško oduprijeti. Cak i u akademskom svijetu znanje se vrednuje na način da se ljudi sili na specijalizaciju uskog područja jer inače nisu ništa napravili, nisu dovoljno duboko zašli u materiju. Ako se uz to još, kao u nas, preko školskog sustava ne dobiju intelektualne vještine neophodne za artikuliranje cjeline, uspijevat će samo iznimno talentirani i oni koji su imali sreću odrastati uz obrazovane roditelje koji im to mogu nadoknaditi. Prosječnu djecu obrazovni sustav hendikepira u tom smislu što ne kompenzira neke stvari koje bi se možda mogle kompenzirati. Međutim, mene posebno zabrinjava stanje u tzv. stručnim i zanatskim školama.

Zašto?

— One bi trebale dati znanja i vještine za određeni posao, osluškivati tržište radne snage i brzo reagirati, a prije svega strahovito brzo mijenjati svoj *curriculum* kako bi slijedile razvoj tehnologije. Međutim, ne znam nijednu zanatsku školu u nas iz koje izlazi dijete koje zna nešto raditi. Moje osobno iskustvo je bizarno: kao student zaradivao sam preko ljeta džeparac u nekoj tvrtki koja se bavila instaliranjem vodovoda i kanalizacije. Zajedno sa mnom došao je i mladić koji je netom završio vodoinstalaterski zanat. Uskoro se pokazalo da sam ja kao student filozofije i komparativne književnosti nakon pet dana znao više o cijevima i vodovodu nego on koji je to trebao naučiti tijekom tri godine zanata, a nije znao ništa. To, dakako, nije velik problem, sve dok funkcioniramo kao malo zatvorenog tržište.

Još ništa

Hrvatskoj su puna usta Europe i načelno se stalno govori o njezinom uključivanju u europske integracije. Kako za to pripremamo buduće stručnjake?

— Nikako. Prijе nekoliko dana bio sam u Ministarstvu za europske integracije, u kojem se stručnjaci brinu o najrazličitijim područjima na način da gledaju kako bi se postigla kompatibilnost s odgovarajućim evropskim standardima, no nemaju ni jedne osobe koja bi to radila za područje obrazovanja. U Ministarstvu znanosti ima pojedinaca koji se time bave, no samo zato što ih to osobno zanima, a ne zato što im je to u opisu radnog mjeseta. Bojim se da u Ministarstvu prosvjete nema nikakve ozbiljne službe koja bi se time sustavno bavila.

Ministarstvo za europske integracije, koliko sam obaviještena, počelo je dijeliti stipendije za obrazovanje mlađih stručnjaka u inozemstvu, naročito na području prava...

— Da, pripremaju se važni liniovici, ali kad je riječ o obrazovanju, nitko još ne razmišlja o tome što napraviti s hrvatskim obrazovnim sustavom i kako u njezinu uvesti europsku standardizaciju da bi, grubo rečeno, njegov proizvod bio upotrebljiv u EU. □

u prvom licu „

Soba za prepoznavanje

Riječ je o malom, beznačajnom slučaju koji je neusporediv s ovim o "zločinačkoj organizaciji"

Katarina Luketić

Gledam sinoć *Dnevnik* i u njegovu drugom dijelu ide prilog o suđenju grupi mafijaša poznatoj pod imenom "zločinačka organizacija" koje će početi sljedeći mjesec u Zagrebu. Govori se o nekom sastanku obrane, tužitelja i predsjednika suda, na kojem se raspravljalio o tome gdje će se zbog sigurnosnih razloga održati suđenje. Po tužiteljima zgrada Županijskog suda na Zrinjevcu nije dobra, jer za osiguranje takvog suđenja potrebno je "četrdeset policijaca u uniformi i još toliko njih u civili", pa stoga predlažu da se ono premjesti u sportsku dvoranu Okružnog zatvora u Remetincu. Branitelji se pak s time ne slažu, jer bi suđenje u zatvoru značilo, kako kažu, svojevrsnu unaprijed donesenu presudu.

Osamdeset policijaca za jedno suđenje? Možda ih je stvarno toliko potrebno kako bi zaštitiли suce od optuženika; svjedoček od mafijaša; mafijaše jedne od drugih; prolaznike od... tko zna koga sve ne. Ali, baš me zanima koliko se policijaca sada, prije suđenja i uopće u vrijeme istrage, brine ili brinulo za ljudi koji će svjedočiti u, kako ga nazivaju, "najvećem procesu u povijesti hrvatskog pravosuđa". Tko će njih i na koji način zaštiti nakon završetka suđenja? Hoće li oni sačuvati živu glavu, ako pripadnike "zločinačke organizacije" oslobođe zbog nedostatka dokaza? Uostalom, što će biti s mojim znancem, jednim od svjedoka optužbe, i njegovom obitelji, koje je, kako sam čula, policija čuvala samo "kraće vrijeme"? Sto s njima u zemlji koja ne poznaže instituciju "zaštićena svjedoka" i čiji ministar pravosuđa na nedavnoj press-konferenciji tu činjenicu komentira tek slijeganjem ramena.

Cijela ta pravna i medijska lakrdija, u kojoj, baš kao i u Tudmanovu režimu, država svesrdno štiti kriminalce, a ne ugrožene građane, podsjetila me na dogadaj kada sam se sama, u naivnom naumu da ispunim svoju "građansku dužnost" i pomognem u jednoj istrazi, našla lice u lice sa svom glupošću hrvatske policije. Riječ je o malom, beznačajnom slučaju koji je neusporediv s ovim o "zločinačkoj organizaciji", slučaju koji je možda i pomalo zastario, ali koji će svejedno ispričati tek da znate što kao svjedok ili pak kao očeviđac u policijskoj istrazi, što sam bila, možete očekivati.

Naušnica kao dokaz

Ima tome već tri i pol godine kako nam je jedno popodne na vrata pozvonio neki čovjek, u hiper pokazao iskaznicu i predstavio se kao policijski inspektor. Išao je naime od stana do stana kako bi saznao nešto o pljački koja se do-

godila dan ranije i u kojoj je iz buтика u prizemlju moje zgrade odnesena garderoba u velikoj novčanoj vrijednosti. Ušavši u stan, iz-

vadio je mali kockasti blok i, naravno, prvo što nas je pitao bilo je – jeste li ovih dana primijetili nešto sumnjivo. Od mojih ukućana nitko takvo što nije primijetio, a ja sam se pak sjetila da sam baš to jutro krenuvši sa psom u šetnju vidjela nekog tipa koji mi je bio malo čudan. Inspektor se za to živo zainteresirao i moralu sam mu natenane ispričati kako je taj "čudak", za njega odmah "osumnjičeni", stajao okrenut leđima ulazu u zgrade i u trenutku kad sam ja otvorila vrata da izađem na ulicu, on se trgnuo i naglo utrčao u haustor. Bilo mi je čudno zašto je tako nervozan i zašto, ako su vrata bila zatvorena, nije pozvonio na interfon nekom stanaru da mu ih otvori. Njegovo lice nisam vidjela i jedino što pamtim jest da je bio obučen u šuškaru trenirku i da je imao crnu, gelom zalizanu kosu i malu zlatnu naušnicu na jednom uhu. Inspektor je sve to zapisao u blok, čitavo vrijeme dači mome iskazu puno veću važnost nego što mi se činilo da on zasluzuje. Na odlasku je pak rekao da će se vjerojatno još javiti.

Drugo jutro taman kad sam se spremala izaći vani, eto ti njega ponovno na vrata. Kaže da je došao po mene da idemo na "prepoznavanje". Nije mi bilo jasno što mu to dođe "prepoznavanje" ni uopće mogu li ja to "prepoznavanje" odbiti. Počela sam mu objašnjavati da imam obiteljskih obaveza, da upravo idem na misu za godišnjicu smrti moga djeda i da će se baka ljutiti ne budem li se na njoj pojavila. Inspektor je samo rekao da se na "prepoznavanje" mora doći i nek' se izvolim nacrtati u stanicu najkasnije za sat vremena.

Kada sam ušla u čekaonicu policije na Strossmayerovu trgu, unutra su bile dvije starije žene, Romkinje, koje su, čim sam sjela, počeće napadno zuriti u mene. Nakon petnaestak minuta inspektor se pojавio i odveo me najprije u neku sobu gdje sam službeniku moralu objasniti tko sam i zašto sam tu. Zatim mi je rekao da je naš "osumnjičeni" u susjednoj sobi i da ćemo sada, najprije on u pravnji drugog policijaca, a odmah iza njega i mi, otići u zgradu suda na Zrinjevcu gdje se nalazi "soba za prepoznavanje". Bilo mi je odmah jasno da u domaćoj varijanti "prepoznavanje" nije kao kad u američkim filmovima iza tamnog stakla između pet-šest ljudi tražiš sumnjivo lice, već da ovdje i nemaš koga bi-

rati, jer ispred tebe će stati samo jedna, kriva ili nedužna osoba. Iz zgrade policije izašli smo kroz onu istu čekaonicu koja se sada već napunila, uglavnom Romima, i to redom, prvo "osumnjičeni" i pravnjača pa dvadesetak metara iza – vrlo konspirativno – inspektor i ja. Usput inspektor je napomenuo kako su u grupi u čekaonici bili majka "osumnjičenoga" i njegova rodbina.

Tuta i ja

U zgradi suda odveli su me ponovno u neku sobu i rekli mi da tu pričekam. Inspektor je stalno izlazio iz sobe i svaki put kada bi se vratio, bio je sve nervozniji. U međuvremenu pojavio se još neki tip, očito visoko rangiran u policiji, koji je sjeo preko puta mene, pa me počeo mjeriti i ispitivati što radim tu i uopće što radim u životu. Izgledao je neispavan i stalno je nešto petljao s praznom futrolom od pištolja koja mu je bila vezana oko struka. Uz to, cijelo se vrijeme grozno pravio važan ponavljači, a da ga nitko ništa ne pita – *kakvu smo zvjerku ulovili ili e, da se zna koga držimo ovdje, svi bi poludili ili da samo vidiš kako je lukav; cijelo vrijeme se pravi bolestan*. Nakon tih hvalasavih tirada konačno je došlo na red i moje "prepoznavanje" oko čega su se on i inspektor počeli natezati, govoreći sve u šiframa kako valjda ja ne bi razumjela u čemu je stvar. Ukratko soba za prepoznavanje bila je zauzeta i nije bilo šanse da se iz nje na trenutak izbaci taj koji je noćas došao. Inspektor je pak objašnjavao da on moje "prepoznavanje" mora danas obaviti, jer da je gospoda koja je vlasnica pokradenog butika prijateljica znaš li koga i da se za nju interveniralo iz najvišeg političko-vojnog vrha (*znaš li ko me zvao?*). No, to izgleda nije bilo dovoljno i u tom je natezanju pobijedila noćašnja zvjerka.

Ipak, inspektor je bio odlučan, "prepoznavanje" se mora obaviti danas. Predložio je da to bude ovako; on i ja hodat ćemo s jedne strane ceste, a "osumnjičeni" i pravnjača s druge, i to paralelno s nama, ali na pristojnoj razdaljini. Kada stanemo na semaforu, ja ću, kao slučajno, pogledati prema njima i vidjeti je li to tip kojega tražimo. Išli smo tako od suda prema policiji, zaustavili se na semaforu, ali kako sam kratkovidna i kako nisam sa sobom imala naočale, tako na toj razdaljini – s jednog kraja Zelenog vala na drugi – nikoga nisam uspjela "prepozнатi". Vrativši se u zgradu policije, inspektor me odveo u neku treću sobu. Unutra je bio neki debeljko u zeleno-smeđem odijelu (boje i kroja kakve sam nedavno vidjela da nosi Vojislav Koštinac), zatim jedna žena, očito tajnica, ne moguće plave kose i crnih obrva,

koja je s dosadom prekučavala spise i još netko čijeg se izgleda više ne sjećam. Tada su zajedno počeli smisljati što da učine sa mnom i "osumnjičenim". Netko je predložio da "osumnjičenog" odvedu ispred zgrade i naredi mu da otvara i zatvara gepek auta, a dok se on tako "zabavlja", ja ću ga gledati s prozora. Tako je i bilo, samo što se prozor nalazio na prvom katu i što su se s njega dobro vidjeli samo potiljak i gusta kosa "osumnjičenoga", pa se ponovno nikoga nije dalo "prepoznati". Ipak, s tog mjesta jedno sam jasno vidjela; skupina Roma skupljala se ispred ulaza.

Zatim su mi tutnuli u ruke njegovu osobnu kartu, međutim, po fotografiji nisam ništa mogla zaključiti s obzirom da onog jutra i ovako nisam vidjela od naprijed lice čovjeka koji je projurio pokraj mene. S te osobne karte pamtim da je "osumnjičeni" bio mladi od mene, da je imao muslimansko ime i prezime i, naravno, zlatnu naušnicu u uhu... Kao sljedeću varijantu debeljko je mrtav-hladan predložio da sjednem na mjesto one plavuše i da se pravim da nešto tipkam na električnoj pišačoj mašini. Oni će uesti osumnjičenoga, a ja ću – slučajno – po-dignuti pogled i... U glavi mi se opasno mutilo; imala sam dojam da iz te noćne more više neću izići, da ću ostati zauvijek sjediti u toj smrdljivoj sobi okružena ljudima koji su izgledali tri puta gorе od likova iz britanske serije *U autobusu*. Ipak, bila sam svjesna da sam previše fina prema njima da me vozaju kako hoće... pa sam u jednom trenutku ipak uspjela odlučno reći da mi ne pada na pamet takvo što izvoditi. Inspektor i njegovi bili su već dobrano nervozni, pa su mi kao "konačno i jedino rješenje" ponudili sljedeće – osumnjičeni će stajati u hodniku, točno nasuprot stepenica i bit će licem okrenut prema zidu. Ja ću iz sobe krenuti prema stepenicama i proći ću mimo njega na ot-prilike dva metra, pa ću moći točno utvrditi je li to on. Osim toga, prilazeći mu tako sa strane, vidjet ću ga iz istog kuta iz kojega sam vidjela i onog "čudnog" tipa ispred svoje zgrade. Nisam više znala što da radim i pristala sam. Činilo se to je jedini način da što prije odem odavde. Prije nego smo krenuli, netko je ušao u sobu i rekao neka me, kad "prepoznavanje" bude gotovo, odvedu na stražnji izlaz jer dole je sve puno Cigana i već su počeli kampirati u parku preko puta.

Sve u svemu tako je i završilo.

Izašla sam na hodnik; on je stajao

licem gledajući prema zidu. Ne

znam više kako sam prehodala tih

nekoliko metara; sjećam se samo

dugog tepiha, naušnice i zjenice u

kutu oka koja očajnički nastoji

obuhvatiti odraz moga lika... Za

mnom je išao inspektor; stigavši me na dnu stepenica upitao je – *Je li to on? – Nije. Jeste li sigurni? – Sasvim*. Sve i da nije bilo tako, priznajem, ne bih mu nikad, ni u sto života, to rekla... Bio je razočaran. Otpratio me do sporednog izlaza koji je vodio na drugu ulicu, ali je zapravo od onoga glavnog bio udaljen tek dvadesetak metara iza ugla. Na komadu papira ispisao je svoje prezime i broj telefona, kako je rekao, "za svaki slučaj, ako se nešto desi", i pružio mi ruku.

Sutradan je na radiju objavljena ekskluzivna vijest da su jučer kod Splita ulovili Mladena Naletilića Tutu te ga odmah sproveli u Zagreb, gdje je saslušavan čitavu noć na Županijskom sudu. Nakon nekog vremena saznala sam i to da je, navodno, taj dan u vezi nekog "prepoznavanja" u slučaju pljačke ekskluzivnog zagrebačkog butika intervenirala sama obitelj Šušak. Policija je pak za nekoliko tjedana pronašla kradljivce, neke Varaždince koji, jasna stvar, s Romima nisu imali nikakve veze, a zajedno s njima našla se i sva ukradena roba.

Samo u pravnji odvjetnika

Prvo vrijeme bila sam u nekom poluhisteričnom i poluizgubljenom stanju i cijela ta epizoda bila mi je komična. Onda me ulovio *užas* i jedino čime sam mogla opisati ono što mi se dogodilo, bile su, pogađate, riječi *kao u Procesu ili sasvim kafkijanski*. Zatim sam danima razmišljala o tome što ako su ipak optužili onogjadnog dečka kojeg su po svoj prilici kupili negdje na Jakuševcu ili u Konjšićinskoj, što ako su ga otprije držali na oku, pa su samo čekali priliku da ga zatvore. Povremeno bih pak vraćajući se navečer kući očekivala da će me iz mraka vlastitog haustora zaskočiti neko lice, lice koje onoga dana ja nisam "prepoznao", ali ono mene jest.

U svakom slučaju tada sam odlučila da mi se više živo fučka za "građanske dužnosti" i da ću drugi put u svakom pa i najbezopasnijem stanju slučaju s tom i takvom policijom, razgovarati samo u pratnji svoje prijateljice odvjetnice. Shvatila sam i to da moram biti odlučnija, da se moram oštire suprostaviti i ne dozvoliti da me ikada više, umjesto u "sobu za prepoznavanje", netko vodi od jedne zgrade do druge na očigled cijele bliže i dalje rodbine "osumnjičenoga"; tjerda da na semaforu "prepoznajem" lopove; predlaže da se maskiram u policijske sekretarice ili na stepenicama cinkarim onoga koga bi oni taj dan radio uhapsili, pa makar u isto vrijeme u policiji sjedilo troje Tuta Naletilića; makar u mome slučaju interveniralo deset ministara obrane...

Ako mislite da se sve to u današnjoj Hrvatskoj više ne može dogoditi, reći ću samo toliko – zakon se nije promijenio, a s odlaskom Penića nisu otišli i svi inspektori, policijaci i uopće oni ljudi kojima je normalno da na takav način tretoraju očevice u nekoj istrazi. Pa, ako je i danas moguće ili vjerojatno da se u nekom običnom, svakodnevnom slučaju takvo što dogodi, što je onda s ljudima koji svjedoče u velikim i opasnim procesima kao što je ovaj o "zločinačkoj organizaciji"; u kakvim su uvjetima oni saslušavani, kakva je njihova zaštita i uopće što im nakon svega garantira sigurnu budućnost. □

Boris Mihailov, iz ciklusa Rusija nakon promjene

u'žarištu

Droga i bomboni

Uživajmo javno, umrimo tajno

Branitelji, umjesto da brane ratne zločince i profite re, vrijeme bi korisnije upotrijebili demonstrirajući pred Kraševim dućanima

Boris Beck

Kretenska Kraševa reklamna kampanja pod sloganom *Uživajmo javno* i dalje nas vreba s televizije, plakata i Interneta, a da nitko, koliko znam, nije podigao glas. A zašto i bi? Svi znamo da reklame lažu – nitko valjda stvarno ne vjeruje da sve one mrlje zaista nestaju već na četrdeset stupnjeva ili da paketič čaja pretvara slona u Georgea Cloonyja. Svi znamo i da su bezobrazno nemoralne: cigarete reklamiraju mlade djevojke (a ne pedesetogodišnjakinje koje umiru od raka grkljana), alkoholna pića reklamiraju mršavi sportaši (a ne impotentni trbonje koji ujutro spavaju na poslu, popodne zapiju plaću u kafiću, a navečer maltretiraju ženu i djecu). Ali Krašev je slučaj još podliji.

U potrazi za pravom reklamom, a dobra je reklama itekako potrebna renomiranom proizvođaču suočenom s atraktivnom inozemnom konkurencijom, učestalom krivotvorenjem i padom kupovne moći, Kraš je imao uspona i padova. Solidan su prosjek crtani filmovi u tradiciji Zagrebačke škole (Bananko, Životinjsko carstvo). Na vrhu stoje legendarni, nenadmašno Crnobrnnjino *Lakše se diše*, jedan od triju kandidata za nagradu Hrvatski slogan stoljeća (druga su dva HDZ-ovo *Zna se i Agrokokino Svakog jutra jedno jaje organizmu snagu daje*). Na dnu su nemušti spotovi s djevojkama koje plešu bez veze dok se iz njih projiciraju plaže i njutorški neboderi ili, jednakom nemušte, ambiciozne koreografije muškaraca koji na kiši sa zrcalom plešu po Zrinjevcu. No reklame za energetske bombone *Jump*, s naznakom *Mismo za legalizaciju*, nalaze se ispod dna.

Nepodnošljiva lakoća disanja

Bi li Kraš reklamirao krekerke Vic crveno-crnim plakatima i natpisom na gotici *Mismo za konično rješenje?* Nadam se da ne bi. Ali misli da će proći lišo zelenim plakatima i natpisima *Mismo za legalizaciju*, samo zato što se droga nigdje otvoreno ne spominje. To što droga nije ni u bombonima ni na plakatima podjeća me na pedofilske stripove. Oni nemaju rep na koji bi im zakon mogao staviti soli jer su djece iz njih dvostruko isključena – na koricama je istaknuto da se djeci ne smiju prodavati, a unutar korica djeca su ionako *nacrtana*, a ne prava. Otrovan sadržaj profitabilnije je zamotati u benigne papiriće nego obrnuto, što pokazuje primjer *kauguma* u obliku cigareta koje više nigdje ne mo-

žete kupiti.

“Jump sam probala na nagonov prijateljice”, piše na jednom plakatu. *Nisam ja, ona je – arhe-*

čak i ako ne reklamira drogu, reklamira potrebu za njom i to u zemlji u kojoj milijun ljudi trpi od posljedica alkoholizma svojih ukućana, u kojoj je svaki šesti osnovnoškolac pušio marihuanu, a svaki treći cigarete. Pa ipak, *Jump* Krašu nije zastao u grlu. Ni jedna od udrugova koje predstavljaju savjest nacije (branitelji, stari HHO, novi HHO, Spasimo djecu itd.) nije se oglasila, a ni Hrvatski katolički radio Krašu nije otkazao sponzorstvo emisije Hit dana.

Hrvatski biseri

Znakovi pored puta

Daša Drndić

Vrlo sam nervozna. Profesor zaluden imenima ne miruje. Studenti mi redovito serviraju njegove nove biseri:

Rujanski ispitni rok. Polaze recimo Biljana Jovanović (hrvatski spelling checker se zažario!). Profesor veli: Sada ste punoljetni. Vrijeme je da promjenite ime i prezime. Studentica na to ne kaže ništa. Samo propadne u zemlju.

Nervozna sam jer me situacija s profesorom nervira, ne znam kako je razriješiti. Pišući o njemu, profesoru, studenticu sa srpskim imenom i prezimenom mogu dovesti u nezavidan položaj. Ne pišući o njemu, profesoru, prešutno odobravam raspisivanje nacionalne mržnje i eklatantni rasizam. SOS! (Save Our Souls)

Nervozna sam i zbog nekih reklamnih panoa kojima su načinjani hrvatski drumovi i hrvatske ceste. Doživljavam ih kao budno oko Velikog Brata. Ti pano izazivaju nervozu jer pitaju za neke stvari koje su apsolutno intimne. Prije nekoliko godina bilo je puno panoa koji su pitali volimo li Hrvatsku. Volite li Hrvatsku, pitali su. Iza tog pitanja nazirala se prijetnja. Logično je bilo da se potom svaki iole trezveni čitalac panoa upita (preispita): a) Što ako ne volimo Hrvatsku, što će nam učiniti? i, b) Što se to koga tiče? Koliko se sjećam, bili su to vatreno crveni panoj jer tako se valjda zamišlja ljudav, kao nešto vatreno i crveno, kao nešto što podsjeća na krv.

Tanak led antireklame

Iako su neonski umeci za kosu izašli iz mode, tinejdžere osim seksa, droge i nasilja još uvijek privlači dovoljno neškodljivih zabava: muzika, piercing, ekologija, frizure, film, kompjutori, rafting, moda. Bilo što od toga bilo bi primjerenije za oglase vjeslaštačara. No, kad je Kraš već zakoračio na tanak led antireklame, slobodan sam ponuditi mu par sinopsisa za buduće kampanje, osmišljene za ciljane populacije:

za mlade ovisnike o pornografiji: Pomalo ostarjela i iscrpljena pornodiva pred kamerom bezvoljno oralno zadovoljava nekoliko muškaraca zaredom. Potom odlazi u garderobu, vadi bombon 505 sa crtrom iz paketića i ozarena ga stavlja u usta govoreći: “To još jedino cuclam sa zadovoljstvom”;

za psihopate i mazohiste: Korulentni maskirani muškarac uhodi kroz prozor domaćicu dok radi u kuhinji. Provaljuje u kuću, okrutno je siluje i masakrira. Dok izlazi iz krvlji prekrivenje kuhinje, ugleda kutiju keksa *Domaćica*. Skida crnu kapu s glave i uzima keks uz riječi: “Obožavam domaćice”;

za djecu žrtve obiteljskog nasilja: Otac alkoholičar dolazi doma pijan, posvadi se sa ženom i potuče sa sinom. Potom odlazi u kupaonicu u kojoj pada u *delirium tremens* i doživljava napad paukova koje sumanuto stresa s odjeće. Uto ulazi uplakana trogodišnja djevojčica, plavokosi tatin andeo, i izbezumljenom oču pruža bomboniju tepajući: “Tatice, od Gijotica nenes vidjeti bjele miseve”.

Nadam se da će barem jedan prijedlog oduševiti *Kraševe* marketinške stručnjake. Neka me u tom slučaju kontaktiraju radi preciziranja finansijskih uvjeta. Ljudi smo, dogovorit ćemo se. □

Osim toga nervozna sam jer me moja nervosa nervira i koči u svakodnevnom životu i radu.

Ufuravanje u tok misli

Svuda sam ga sretala ovog ljeta. U središtu grada Rovinja i na drumovima. Velik je i šaren. Pratio me je kud god bih krenula. Svlačio me je pogledom. Zbunjivao me svojom tajanstvenom i nedorečenom, ali i nedvosmisleno skarednom porukom. Ulagao je u moju najintimniju intimu. Pozivao me je da ližem. Pozivao me je da ližem hrvatsko.

Panoj su obično veliki jer su poruke na njima zamišljene kao usputne poruke koje čitačima panoa stoe na putu i munjevitom se brzinom ufuravaju u tok (ni slučajno, tijek) njihovih misli, onda se u njihovim glavama pritaje, neprimjetno se ugniježde. Onda tamo ruju. Moj odnos s panoom na kojem je pisalo: LIŽIMO HRVATSKO poprimio je opsivno voajarističke osobine s elementima prisilnih radnji. Nikako da shvatim što bismo to, svi mi zajedno, trebali lizati. Pogotovo što mi se čini da smo u posljednjih deset godina polizali mnogo toga što se niti liže niti jede, jednom riječu, popušili smo ga. Pitala sam se što je još to ostalo za lizanje (za polizati). Tek nakon nekoliko posjeta (seansi) uspjela sam odgonetnuti povod njegove (Panoove) bombastičnosti. Pano reklamira bombon. Napustila sam ga nezadovoljna.

Ali, pano je učinio svoje. Prijeg nego što navečer zaspim, se pitam (nervozno): Što ako ne polžem hrvatsko? Hoće li mi život postati gorak?

Kao utjehu, pokraj uzglavlja držim Filosofiju palanke Radeta Konstantinovića, pa je listam, pa je blagosiljam, kao neki Bibliju. □

Most Radija Slobodna Evropa

Koštunica u grlu

O izborima u Srbiji razgovarali su tjeđan dana prije izbora Ivan Šiber, profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu i Zdravko Grebo, profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu

Omer Karabeg

Može li Milošević otići s vlasti na miran način, na izborima?

— Šiber: Pretpostavljam da će do promjena u svakom slučaju doći. Što će to značiti za Srbiju, a što za regiju također je dosta teško reći, jer, koliko ja imam uvid u srpsku situaciju, meni se čini da tu i ne postoji neka velika alternativa. Kad je u pitanju ideološki koncept, nekih bitnih razlika između vlasti i opozicije, nažalost, nema.

— Grebo: I ja mislim da velike nade, nažalost, nema. Mada niko nije nevin u ovom užasu koji se desio na prostorima bivše Jugoslavije, sve je ipak krenulo iz Beograda, pa ako za nas sve skupa ima neke nade, ceo problem mora svoje razrešenje naći u Beogradu. Ja se slažem sa gospodinom Šibernom da u Srbiji nema prave alternative niti pravog opozicijskog programa. Dobar dio beogradske opozicije samo je lošije izdanje nacionalnog, ne usuđujem se reći nacionalističkog programa čiju je realizaciju započeo Milošević. Međutim, da parafrasiram jednog političkog analitičara, pozitivno bi bilo čak i kada bismo u Srbiji dobili jedan novi autoritarni režim umjesto Miloševićeva koji je, kako bismo mi to u Sarajevu rekli, zadeverao cijeli region, jer bi se pokazalo da diktatutre nisu vjećne. Program s kojim nastupa moj fakultetski kolega Vojko Koštunica, istureni kandidat udružene opozicije, samo je soft verzija velikosrpskog nacionalizma. Doduše, on bi vjerovatno bio pristojniji, bio bi malo umiveniji, tražio bi veze sa okolinom i sa Evropom, a i sa cijelim svijetom. Ono što, međutim, ne budi bogzna kakav optimizam jeste saznanje da prave alternative na političkoj sceni nema, da je sve borba između dva velikosrpska koncepta.

Koštunica kao slamka

Znači li to onda da je svejedno ko će pobijediti na izborima?

— Šiber: Moram da kažem da meni nije svejedno, dapače, meni je jako važno što se u Srbiji dešava. Ja bih napravio jednu usporedbu, nisam siguran da li do kraja drži vodu, između Vojislava Koštunice i Biljane Plavšić. Naime, svi se mi sjećamo one grozomorne scene u Bijeljini kada Biljana Plavšić ljubi ratnog zločinca Arkana, a nakon nekoliko godina ona postaje promotor jedne drugačije politike u Republici Srpskoj. Meni se čini da se Koštunica na neki način nalazi u sličnoj igri. On je čovjek uz koga se vezuje nada, nada unutar Srbije, ali i nada svijeta. Svijet se na neki način hvata za slamku.

— Grebo: Kao beogradski đak ja prilično dobro poznajem srpsku opozicionu političku scenu. Ja znam ko je Vuk Drašković, Vojislav Šešelj je bio moj student, Vojislav Koštunica je bio moj kolega na Pravnom fakultetu u Beogradu. Paralela između Biljane Plavšić i Vojislava Koštunice zaista je umjesna, jer Biljana Plavšić pripada istom ideološkom zaledu iz koga potiče i Vojislav Koštunica. Međutim, bo-

jim se da upravo to poređenje pokazuje da za dugo vremena na ovim prostorima nekakvog velikog boljitka neće biti. Jer, koliko god da je Biljana Plavšić bila kandidat

lizirala snaga koja bi mogla ići u nekom drugom pravcu, kao što se desilo u Sloveniji, kao što se dešava u Hrvatskoj i sve intenzivnije u Bosni i Hercegovini.

— **Grebo:** Gospodin Šiber će me ispraviti ako grijesim, ali ja mislim da ni ova euforija koja je zavladala nakon promjena u Hrvatskoj ne zaslužuje tolike aplauze, jer su ljudi koji su došli na vlast u Hrvatskoj, mislim na šestorku i prvenstveno na SDP koji je bio motorna snaga cijelog tog pokreta, dugo vremena šutjeli o najgoroj strani Tuđmanova režima. Cijeli diskurz na ovim prostorima, tu mislim i na Hrvatsku, i na Srbiju i na Bosnu i Hercegovinu, boluje od etničke obojanosti. Niko od nas ne priča o različitim političkim opcijama, jednostavno smo zarobljenici etničke paradigmе koja je nametnuta, a možda i dobrovoljno izabrana, nakon propasti komunističke ideologije.

Bolje grob, nego rob

Gospodine Grebo, da li je Bosancima svejedno ko će pobijediti u Srbiji?

— **Grebo:** Teško je

međunarodne zajednice, ma šta to značilo, ona je danas politički mrtva. Ona vjerojatno više nema nikakvog uticaja u Republici Srpskoj. Ako bude izabran za predsjednika Jugoslavije, Vojislav Koštunica će predstavljati simboličku promjenu koja je zaista potrebna Srbiji, ali nisam siguran da će se time bitno promijeniti političke okolnosti u toj zemlji.

Najveći dio opozicije u stvari napada Miloševića s one strane koju ja najmanje volim – ona ga napada zbog toga što je izgubio rat u Hrvatskoj, što je na neki način izgubio rat u Bosni i Hercegovini i što je izgubio na Kosovu. Prema tome, oni ne napadaju Miloševića zbog zla koje je nario cijelom regionu, nego ga optužuju zbog toga što nije ostvario zajednički cilj koji su dijelili srpska inteligencija, najveći dio medija i svi politički akteri, a to je otvorenje projekta velike Srbije. U tom kontekstu ja ne vidim šansu za velike promjene, mada je sve bolje nego Milošević.

— Šiber: Točno je da je srpska oporba uvijek napadala Miloševića s one strane s koje je on bio nedodirljiv, to jest pokušavao je biti nacionalnija od njega samog. A

Grebo: U Srbiji se mora promijeniti atmosfera

jedini pravi način rušenja Miloševića zapravo je radikalna alternativa u liberalno-demokratskom otklonu. A te političke snage, nažalost, nema, to su rijetki pojedinci koje ja izrazito poštujem, ali, kao što dobro znamo, pojedinac ne može ništa učiniti ukoliko iza sebe nema određenu organizaciju. Rekao bih još nešto. Glavni problem demokratske preobrazbe Srbije jest to što je Milošević jedan veliki i masovni potencijal, a to je bivši Savez komunista Srbije, gurnuo u vode nacionalizma. Zbog toga se iz tog potencijala nije krista-

jeniti i parlament i mnoge druge stvari. Ali primjer Hrvatske pokazuje koliko promjena vlasti ima dalekosežnu važnost. Sve primjedbe kolege Greba koje se odnose na šestorku, uključujući i SDP, prihvacać i potpisujem. Na kraju krajeva, ja sam izšao iz SDP-a upravo zbog nezadovoljstva što nije postojao alternativni politički program. Međutim, za mene je najbitnija činjenica da promjena vlasti kod ljudi stvara svijest o tome da nijedna sila nije za vjekove, da se u jednom demokratskom društvu činom glasanja može promijeniti aktualni nosilac vlasti.

Vjerujete li da će nakon odlaska Miloševića, ko god da dode umjesto njega, u Srbiji početi postepena izgradnja demokratskog društva?

— **Grebo:** Naravno da je bitno da Milošević kao simbol jednog zaista monstruoznog režima ode s vlasti. Međutim, sam odlazak Miloševića, desio se on nasilno ili na miran, demokratski način, neće riješiti problem, jer je deset godina njegove okrutne vladavine ostavilo dubokog traga. Milošević je stvorio cijelu kamarilu oko sebe, i u policiji, i u vojsci, i u medijima, i u ekonomiji i taj sistem će biti veoma teško razbiti, bez obzira da li će Milošević jednog dana osvanuti kao obični građanin Savezne Republike Jugoslavije ili kao stanovnik zatvora gdje bi mu bilo i mjesto. U Srbiji se mora promijeniti atmosfera u tom smislu da se ljudi koji su uplašeni, frustrirani i poniženi, oslobođe grča, da shvate da se može i normalno živjeti.

Ovih dana sam pročitao izjavu Mire Marković koja kaže da je Jugoslavija ne samo moralno, nego i vojnički pobijedila NATO-pakt, da Jugoslavija predstavlja primjer za male i velike države koje su spremne da se suprotstave Sjedinjenim Američkim Državama i novom svjetskom poretku. Bojam se da u Srbiji neće biti promjene, sve dok ta vrsta frustracija ne bude bačena u koš i dok ljudi ne kažu – hoćemo da živimo sa svojim susjedima u normalnim odnosima, ne žrtvujući ništa od svog nacionalnog ponosa i svoje više ili manje slavne tradicije. To je jedini način da dode do promjena u Srbiji. Ne možete očekivati da će se desiti promjene ako Srbija bude poražena. Na to Milošević i računa. On računa da u grob može povući cijeli narod. I to je ono što je istinska opasnost za tu zemlju.

— Šiber: Kada Milošević izgubi izbole, bez obzira na to tko će doći – Koštunica, Drašković, Đindjić, koliko se meni čini ni od jednog od njih ne bi bilo previše koristi – sama činjenica da Milošević više nije na vlasti oslobođit će ljudski potencijal Srbije. Ljudi će na neki način postati samosvjesniji, neće biti ovisnici o jednoj autoritarnoj moći. I ta psihološka promjena može dovesti do otvaranja Srbije s time što, naravno, pred Koštunicom, ukoliko bude izabran, stoe nevjerojatne zadaće – Kosovo, Crna Gora, autonomija Vojvodine, odnosi sa Haškim sudom. To će biti nevjerojatno teški ispit. Inače, mislim da ne stoji usporedba između sadašnjih izbora u Srbiji i siječanjских u Hrvatskoj, ja mislim da je primjerenija usporedba s izborima u Hrvatskoj 1990. godine. To je bila ključna prekretnica, gdje su ljudi rekli – nećemo više prijašnji poredak, glasat ćemo za onoga tko ga najradikalnije dovodi u pitanje, bez obzira na njegov predznak. Nešto slično se danas događa i u Srbiji s tim što je današnji režim u Srbiji kudikamo autoritarniji i totalitarniji nego što je bio porekad u Hrvatskoj 1990. godine.

Nema jake Bosne bez slabe Srbije

Ima onih koji misle da Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj više odgovara slaba i izolovana Miloševićeva Srbija, koja je u položaju svjetskog parija, nego snažna demokratska Srbija.

— **Grebo:** Ja sumnjam da je gospodin Šiber imao vremena da se bavi dnevnim izjavama bosanskih političara, međutim vi, gospodine Karabeg, sigurno znate za izjavu predsjednika Izetbegovića da je najbolja solucija za Bosnu i Hercegovinu demokratska Hrvatska i slaba Srbija. Narav-

odgovoriti na to pitanje. Ja naravno mogu samo spekulisati, a pravi odgovor ne znam. Naravno da bi bilo veoma značajno za Bosnu i Hercegovinu da dode do radikalnih ili makar simboličkih promjena u Srbiji, kad su se one već desile u Hrvatskoj, jer Bosna i Hercegovina zbog svoje složene strukture na mnogo načina zavisi od političke atmosfere u Beogradu i Zagrebu. Ja se, međutim, bojam da se u entitetski podijeljenoj Bosni i Hercegovini još uvijek igra na kartu nacionalnog političkog identiteta, pa u takvoj situaciji dobro dođu Milošević ili čak i Šešelj. Dakle, ako ovdje pozivate Bošnjake na jedinstvo u političkom smislu, onda će vam vjerovatno odgovarati da u Srbiji i Hrvatskoj imate partnera kojih vodi sličnu politiku.

Gospodine Šiber, mislite li da bi pobijeda opozicije u Srbiji na neki način doprinijela ublažavanju srpsko-hrvatskih tenzija?

— Šiber: Bi li doprinijela ublažavanju ili zaoštravanju stvarno je teško reći, ali je činjenica da bi dovela do promjene, stvorila bi neke mogućnosti. Miloševićev ostakan na vlasti je pat pozicija, i za Srbiju i za regiju. Njegovim silaskom s vlasti otvaraju se nove mogućnosti. Do koje mjere će se te nove mogućnosti iskoristiti ovisi, naravno, o umješnosti onoga tko dođe na vlast, ali nemojmo zaboraviti da se ipak radi samo o predsjedniku, da treba promi-

no, ništa nije rekao o karakteru svoje vlasti. Mislim da takva vrsta asimetrije jednostavno nije dopuštena. Ako postoji šansa za neku našu normalnu saradnju, naravno, nikad više ljubav i bratstvo i jedinstvo, onda se ona može ostvariti, samo ako i Hrvatska i Bosna i Hercegovina i Srbija budu demokratske zemlje.

— Šiber: Činjenica je da je u proteklom razdoblju Hrvatskoj odgovarala jedna autoritarna nacionalistička Srbija iz jednostavnog razloga jer je ona na taj način legitimirala isti poredak u Hrvatskoj. Kad to govorim, mislim da je takva Srbija pogodovala nositeljima vlasti u Hrvatskoj, a ne hrvatskom narodu i hrvatskim građanima. Danas, međutim, Hrvatskoj odgovara demokratizacija Srbije i njeno otvaranje prema susjedima i svijetu. To je posebno važno za hrvatsko gospodarstvo. Na kraju krajeva, u periodu koji smo proveli u zajedničkoj državi stvorene su neke veze, rodbinske i socijalne, koje se ne smiju baš tako kidati. S druge strane, otvaranje Srbije dovelo bi u velika iskušenja novu vlast u Hrvatskoj jer bi ona, ukoliko bi prihvatile politiku otvaranja, ekonomski suradnje i meki granice, bila izložena optužbama iz redova tvrde nacionalističke struje. No, ja se nadam da većina stanovništva u sve tri države teži suradnji, kako s Evropom tako i između sebe.

Može li se reći da je demokratizacija Srbije uslov za stabilizovanje prilika na prostoru bivše Jugoslavije?

— Grebo: Apsolutno jeste. Ja se bojim pojednostavljenih teza i pretjerano emoci-

tivnih reakcija, kada ljudi, zbog onoga što nam se desilo, žele iz nekakvog resantima da se i ljudima u Srbiji nešto ružno desi. Po svom geostrateškom položaju i potencijalu, po broju ljudi i po svim drugim parametrima Srbija je veoma bitan faktor političke situacije na Balkanu. Prema tome, najpogrešnije je željeti da Srbiju pogodi atomska bomba i da je više nema. Naravno, pravim malu karikaturu. Promjene u Srbiji zaista su bitne za stabilnost prilika u ovom dijelu svijeta i zato niko ne može zažmuriti nad mogućim katastrofičnim scenarijem u Srbiji, misleći da se to neće preliti i na ostatak regiona.

Šiber: Hrvatskoj odgовара demokratizacija Srbije

Mislite li da Savezna Republika Jugoslavija može ostati ovakva kakva jeste? Neki misle da je logično da se raspadi Jugoslavije koji je počeo prije deset godina završi odvajanjem Crne Gore i Kosova.

— Šiber: Kad bi netko htio da radikalizira tu tezu, rekao bi: "Tamo gdje su balkanski ratovi počeli, tamo će se i završiti. Drugim riječima, ako je Srbija u Prvi balkanski rat ušla kao Beogradski pašaluk, neki bi zlobnici rekli da će se vrlo vjerojatno nakon ovih najnovijih balkanskih ratovala u te granice i vratiti. Ali, ja mislim da to nije najvažnije pitanje. Mi moramo shvatiti

da ni civilizacija, ni demokracija, ni integracija ne prestaju ni na Soči, ni na Kupi, ni na Uni, a ni na Drini. Prema tome, kada se taj prostor otvori, kada se integrira preko socijalnih, kulturnih i političkih procesa, onda će to pitanje imati samo simboličko značenje, a zapravo bit će nevažno hoće li Savezna Republika Jugoslavija ostati u sadašnjem obliku, hoće li to biti neki konfederalni oblik ili će postojati neke samostalne, male republike ili republičice.

Gospodine Šiber, svi govore o mekim granicama, o probodnim granicama, o integraciji, a u isto vrijeme svi hoće svoje države.

— Šiber: Da, to je interesantan proces koji je na neki način logičan. Što su integracijski procesi u Evropi jači to su u isto vreme jači i separatistički procesi. Integracija je dugotrajan proces i mi smo njegovi svjedoci u jednom krvavom vremenu u kome mi, nažalost, ponavljamo evropsku 1848. godinu sa stoljećem i pol zakašnjenja.

Disolucija i fragmentacija

Gospodine Grebo, mislite li da sadašnja Savezna Republika Jugoslavija može opstati u ovakovom obliku?

— Grebo: I može i ne može ostati u ovom obliku. Ona sigurno više nikada neće biti onakva država kakva je bila. Jugoslovenskom srušena je blaga autonomija Vojvodine i Kosova, ali Srbija nikada više ne može biti uspostavljena kao unitarna država. Ja ću reći jednu heretičku misao

koja se vjerovatno i mnogima u Sarajevu neće svidjeti — mi moramo biti svjesni da smo nekada živjeli u jednoj državi koja se zvala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Ja nisam jugonostalgijač, ja sam jednostavno postjugosloven. Mi smo živjeli u jednoj državi, u toj državi su ljudi imali različite identitete koji su vjerovatno bili represirani autoritarnom ideologijom. Potreba za saradnjom, kao što je rekao kolega Šiber, u sportu, kulturi, nauci i tako dalje jeste zadatok dana. Nije li malo paradoksalno da svi nastoje da se odvoje, a u isto vrijeme žele da preko Vijeća Europe ili preko Evropske unije, kad jednog dana budemo tamo pripušteni, budu dijelovi jednog veoma rigoroznog integracionog procesa. Da zaključim, Savezna Republika Jugoslavija neće ostati u istom obliku kao što je sada, ali ja nisam čovjek koji bi želio da proces disolucije te države bude brutalan, kao što to nisam želio ni kad je bila u pitanju ona bivša zajednička država, a pogotovo ne bih želio da bude izveden prema anahronoj nacionalističkoj matrici. Srbija ili Jugoslavija vjerovatno nakon izbora neće biti iste, ali to ništo ne znači da, zbog simpatija koje smo imali za kosovske Albance kada su bili pod strašnom represijom, treba da zatvaramo oči pred nacionalnim terorom nad manjinom koji sada postoji na Kosovu. Proces disolucije, ako krene ovim putem, jeste nezaustavljiv, ali će sjednog dana dovesti do fragmentacije zbog koje će izgubiti svaki smisao.

in memoriam

Bio je voljen

Kliševići kraj Bihaća (1937-Zagreb, 2000)

Narcisa Sarajlić

"Umro je profesor Kulenović!", kažu mi dok sam još na vratima stana. Vraćam se s puta, s mora. "Kula..." ,izgovaram. "Opel sam došla kasno..." Kasno, za što?

Cin rastanka kao da budi nemovni doživljaj napuštanja, odbacivanja, nemoći... i krivnje. Kao da sam mogla nešto učiniti... Nemoć skamenjuje čovjeka.

Ujutro okrećem broj Klinike za psihološku medicinu. Javlja se sestra Nataša. "Umro je profesor Kulenović", kaže. Tražim Gordana Lerotic. "Eto i to je došlo", kaže. "To uvijek dođe tako..." kaže ona. Šutimo.

Pitam se u njezino i svoje ime što je to "tako". Čini mi se da je tako kada za tren smrt pobijedi život, materijalno, opipljivo, neophodno zorno prisutno kroz čula, negacija doživljaja "nema više"... Nema više Kule... u samoj meni bukti praznina i smrt.

Život i smrt... te dvije nerazdvojne riječi šeću se mojim mozgom i ne mogu se spojiti međusobno, ne dopiru do tijela. Umi-

re li to moja duša? Nemam misli, nemam ideja...

Dragi Kula, misli i ideje predstavljaju tvoj život. Predstavljaju izlazak iz tijela, iz zatvorenog prostora u um koji svug

dje može stići, u sve zaviriti, mnogo i mnogima dati... Misli se radaju u sadašnjosti. Ideje, stapanjući iskustva i znanja prošlosti idu ispred vremena i prodire u budućnost... Budućnost nas čini besmrtnima.

Nisi podnosiš nemoć... Psihološka smrt je ono čega se čovjek najviše plaši.

Dragi Kula, misleći na Tebe, želim Te izvesti iz zatvorenog prostora Klinike jer si to sam neprestano činio. Godinama si samu Kliniku "izvodio" na svjetlo dana, vidjelo. Iz "zatvorene" struke u "dvoje" stvarao si joj mjesto na Otvorenom – u gradu na tribinama okruglim stolovima, školama u Dubrovniku...

Dubrovnik i Interuniverzitetski Centar jedan su od upečatljivih simbola igre otvorenog i zatvorenog. Svake godine, tri puta po tjedan dana, tri Škole u Dubrovniku... I ranije, ali više kroz ratne i poratne godine najviše smo se "družili" u Dubrovniku.

Godina 1992: Zatvoreni Dubrovnik "otvaramo" dolaskom brodom iz Rijeke. Ima nas oko dvadeset, dovodiš i strance. Ne dopuštaš da grad umre, strukom ga budiš i čuvaš. IUC je zapaljen, smještamo se u "Argentini", tu i radimo... Jedne se noći puca iza nas, čini se kao da je na Srđu ili Bosanki. Terasa Gradske kavane je pusta, ne možemo doći do "Argentine"... Ulazimo u skloniste Revelina... održavamo grupu... radimo. Godine prije rata: terasa Gradske kavane puna ljudi i žamora... Godinama sjedimo do iza ponoci... Mislim da ne grijesim da smo Gordana Lerotic, Vlasta Rudan i ja bile neka okosnica to-

ga... mete Tvoga povjerenja, Tvoje ljutnje, ali i Tvoje ljubavi... Slike toga vremena zrače srećom jer dio ljeta provodio si u Dubrovniku i sa svojom obitelji... Dolaziš s Tahirom, preplanulom od sunca i nasmijanom... Bliski smo svi, pričamo i šalimo se jedni na račun drugih... Djeca, Sena i Tarik, tada adolescenti, dolaze, pozdravljaju i idu svojim putem...

Godina 1994 u Zagrebu. Baviš se bolesču svoje žene... Govorиш mi o namjeri, želji da razradiš biografije četiriju analitičarki, "majki psihoanalize". Te iste godine i publiciraš u "Psihoterapiji" "Majčinsko poistovjećenje ili Helene Deutsch". Na samom početku kažeš: "Ovaj rad služi za upoznavanje jedne od četiriju velikih žena koje su afirmirale majčinstvo u znanosti psihoanalize" te nešto dalje: "...u tom procesu one su privukle pažnju na maternalne i interpersonalne odrednice ženske psihologije, koje je, kako reče Janet Sayers, Freud skandalozno previdio. Ona, naravno pretjerava, jer ne radi se o nikakvom Freudovu previdu, nego o osobnom iskustvu ženskih psihoanalitičara, izvanredno nadarenim s velikom znanstvenom imaginacijom, koja je kroz njihove osobnosti dovela do posebnih uvida i muškarcima nedokućivih saznanja". Trudiš li se tada da ovladaš prijetećim rastankom s teško bolesnom Tahirom da bolje razumiješ i svoj rastanak s izvornim objektom (majkom o kojoj si često s divljenjem pričao) i tako spremniji preuzmeš ulogu oca i majke svojoj djeci? Ali isto tako u vremenu s mnogo smrti, osobito muškaraca oko nas, trudiš li se Ti to da vjerom u majčinstvo, koje je realna reprodukcija i reparacija, nadideš smrt i omogućiš nastavak života?

I zato se valjda vraćam u Dubrovnik, mjesto gdje možeš ući i biti zaštićen zidinama, ulaziti i izlaziti realno i imaginarno kad želiš i koliko želiš. U Dubrovniku si nemir stvaranja i učenja drugih mogao stopiti s mirom sjedenja u zajedništvu trpeze.

Ston, 1998. godine, večera u kapetanovoj kući. Smijali smo se Tvojim "izmišljenim" ili pogrešno nazvanim jelima... i jeli smo pričajući o vjekovnoj radosti introjekcije /ljubavi/?/ putem hrane...

Dragi Kula, nisi vjerovao da si voljen. Čini mi se da si se najviše od svega plašio ljubavi (gleđaš li me to prijekorno i kažeš "pretjeruješ, kao uvijek"). Ta smjesa potrage za ljubavlju i straha od nje kao da Te tjerala da balansiraš od knjige do hrane, od riječi do zalogaja. "Gutao" si knjige slova, riječi, misli, ispunjavao se ljepotama i patnjama drugih učeći načine kako su živjeli i kako su preživjeli...

Rastao si u obitelji s više djece. Možda si baš zato stvarao takvu atmosferu "pune trpeze", ljudi, djece i hrane, smijeha i otroke... Znao si da oko Tebe sjede mlađe kolege, a kao da si htio da tu sjede razdragana djeca sita i napojena koja će, eto, baš sada napraviti nešto "nedolično"... Sjedio si na čelu stola kao otac koji ima kontrolu nad obitelji. Ipak najčešće si me podsjećao na radoznanog dječaka...

Radoznanost je interes, želja za učenjem, preduvjet stvaranja, rađanja novog. Tvojoj radoznanosti sam se divila i pomalo se je plasila.

Srpanj 1999. Nazivaš me da "vodim" Školu u Dubrovniku. Upravo si po tko zna koji put izišao iz bolnice i vjeruješ da ćeš i Ti moći putovati. Avion polijeće bez Tebe jer si opet morao u bolnicu... U Dubrovniku sve teče bespriječorno, sve si organizirao, došla sam na "gotovo"... Radimo mnogo, ali se ne znamo zabavljati. Nekako smo napušteni...

Srpanj 2000. Opel me nazivaš... Teško dišeš, ali u bezbrojnim razgovorima misliš o svemu: temi Škole, sastavu grupe, sadržaju, izvješćima. Govoriš o sveučilištu što je najaktualnije u struci. Ovoga puta su to case izvješća, životi ljudi... Ali ovoga puta znaš da ne možeš doći i to kažeš...

I tako početkom kolovoza

opet tri žene, Zlja Pisk, Vlasta Štalekar i ja sjedimo na terasi Gradske kavane bez Tebe... Pričamo o Tebi, sebi, sjećanja su na virala s dosta tuge. Zlja je rekla jutros: "Lebdio je svuda oko nas, samo što se nije materijalizao..."

Dragi Kula, deset teških ratnih i poratnih godina izdržao si ne prekidajući kontinuitet struke, održavajući život. Nudeći život, učenje i rađanje novih ideja pobijedivao si smrt koja se širila oko nas i ulazila u duše svih ljudi, ali i pacijenata i psihoterapeuta.

Za Helene Deutsch si napisao: "Umrla je u miru svojih sjećanja i u neposrednoj i stalnoj vezi s okolinom". Ti si bio i više od toga.

Ovo nije pisanje o Tebi, ovo je razgovor s Tobom.

Dragi Kula, profesore i prijatelju, hvala Ti. □

in memoriam

Višnja Rister

(Zagreb, 1949 – Zadar, 2000)

Višnja Rister bila je predavačica na Odsjeku za ruski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagru te autorica niza znanstvenih tekstova s područja novije ruske književnosti. Sudjelovala je na mnogim rusističkim i slavističkim skupovima te od početka radila na projektu *Pojmovnika ruske avangarde*. Njezina knjiga *Lik u groteskoj strukturi* (u izdanju Hrvatskog filološkog društva, Zagreb, 1999) čini jednu od najboljih interpretacija groteske strukture u russkim romanima 20. stoljeća autora Bulgakova, Bjelog, Oleše, Piljnjaka itd. □

Judith Butler,
feministkinja i
teoretičarka

Reći ću da sam žena politički i javno

Moral sam ustanoviti koji dio roda ja pravim, a koji je dio napravljen

Maja Uzelac

Tko ste vi? Recite nešto o sebi, o svom obiteljskom ili socijalnom porijeklu.

— Tko sam ja? — Odmah me stavlje u neizvjestan položaj budući da nemam odgovor. No mogu reći: ja sam osoba rođena u središtu Sjedinjenih Američkih Država, u Clevelandu, Ohio, po rijekom iz židovske obitelji. Baki i djedovi su mi iz Istočne Evrope: baka iz Mađarske, odnosno još prije toga iz Slovačke, a s očeve pak strane porijeklom sam iz Rusije, ime grada više ne znamo. Tako da sam slavenskog porijekla s obje strane. Očeva obitelj pre selila se u SAD između 1910. i 1920., a bakina kasnije, negdje 1930. Ona je pokušala povući i ostalu svoju rodbinu u Ameriku, ali nisu htjeli doći, bojali su se promjena, bili su seljaci, jednostavni ljudi. Ubili su ih nacisti... To je na mene dosta utjecalo, to odrastanje u duhu židovske tradicije. Pohađala sam javnu državnu školu, a nakon toga išla u sinagogu — što me učinilo sklonom filozofiji.

— Otkad se sjećam — feministkinja sam. Naravno da vam ne mogu reći točno da li sam tada imala 11 ili 12 godina, kad sam tako počela misliti. Krenula sam na filozofiju kako bih imala smislen život. Postupno sam shvatila da nisu sve odluke/rješenja poj-

movna, premda sam ja vrlo pojmovna osoba, to moram priznati.

Kako se u ovom trenutku doživljavate, više kao muškarac ili više kao žena?

— Mislim da sam negdje između. Imam sina koji se zove Isaac i mi smo razgovarali o mix-upsima, ljudima koji su "mješan-

prevođenja. Naime, neke američke feministkinje ponašaju se kao da posjeduju istinu. "Dobro nam došli! Dobro došli u demokraciju! Evo sada imate istinu." A drugi dio pak želi vidjeti kakva je bila situacija na Istoku i kako to interpretirati. No i u vezi s tim bilo je dosta skepticizma, jer že ne unutar češkog feminizma nisu

zofima.

Tako jedan američki filozof kaže: "Moramo se zalagati za ljudska prava i to moramo činiti, čak ako to znači i promjenu ili pritisak na lokalnu kulturu." Ne vjerujem da to uopće može funkcioništati. Kako ćete se boriti za prava homoseksualaca u Bugarskoj ako ne znate, ako ne naučite kako funkcioniira spolnost i zakoni u toj zemlji, kakva je lokalna tradicija, religiozna tradicija itd. Da, silno me i dugoročno zanima ta vrsta susreta i smatram ih vrlo produktivnima za mene sa-

mu. *Evo jedno pitanje u vezi s vašom teorijom i ključnim pojmovima — moć, rod, seksualnost, identitet. Kako ste uopće došli na te ideje, što je značajnije utjecalo na vas i na razvoj tih misli?*

— U najranijim svojim rado-vima zanimala sam se za Simone de Beauvoire i sjećam se da me impresionirala njena tvrdnja da se ženom ne rađamo, nego da se ženom POSTAJE. Ta riječ "postaće" postala je za mene ključnom. Zainteresirala sam se za rod kao proces, ne nešto statično ili fiksno. Onda sam moralu detaljnije promisliti što znači kulturno stvoreno/izgrađeno, konstruirano. Dakle, u prvi čas se čini istinom da je postajanje nekim određenim rodom kulturno proiz-

vora. Druga stvar kod Antigone, koja mi je također važna, jest način na koji se ona uobičajeno interpretira. Mnogi koji su je interpretirali — kao Hegel ili Luce Irigaray — kažu da ona predstavlja srodstvo, a Kreont državu. Ali Antigona ne predstavlja srodstvo jer se odbija udati, ona također sama nema djece, a povrh toga kaže da bi pokopala samo Polinika, ali da to ne bi učinila ni za kog drugog u obitelji. Ja mislim da je ona aberant, netko tko je odstupanje/zastranjivanje/otklon, netko poput bijesne političke žene kojoj nije dozvoljeno da govori u javnoj sferi. Čak i kad njen zaručnik kaže "Nemoj umrijeti, mi se možemo vjenčati", ona odgovara: "Ne, ja se neću udati, ja ću ovo prihvati i radije umrijeti." Njena udaja nema prioritet. Ona čak kaže da ne bi nikoga drugoga pokopala, nego samo svog brata Polinika, ne bi to učinila ni za vlastito dijete, ni za koga...

Dakle, što je njena situacija? Ona me se doima kao posve singularna i mislim da su pitanja koja me u vezi s njom zanimaju: kako to da nije normativna (ona naime ne predstavlja srodstvo na normativan način) zašto se osudila na tu živuću smrt, i kako je ljudima koji su sebe stavili izvan srodstva kakvo je propisano. Oni su sebe osudili da ne budu ni živi ni mrtvi, nego u toj maloj regiji koju sam u svom izlaganju nazvala ontološki suspendirani modus — ne daju ti ni da živiš ni da umreš. "Oni" nisu ni potpuni ljudi ni potpuni neljudi.

Mislim da sve više ljudi pokušava naći nove načine kako živjeti srodstvo, a to uključuje često rizike u vezi s nečijom legitimacijom kao čovjeka, u smislu legitimnosti mene kao čovjeka ili borbe da se zadobije neka vrsta legitimnosti. Mislim da su čin govora (*speechact*) i srodstvo (*kinship*) dvije stvari koje me zanimaju i kojima se bavim.

Primjer neharmoničnog razgovora

Imam i drugu knjigu koja uskoro izlazi i koja je — kako sam spomenula — nastala u dijalogu sa Slavojem Žižekom i Ernestom Laclauom. Bila je riječ o teoriji hegemonije. I to nije bio jednostavan razgovor. U nekim se stvarima jesmo, a u nekim nismo slagali. Ali bilo mi je vrlo draga

ci", između jednog i drugog. I tako mislim da sam između. Ne sjećam se da sam se ikad dobro osjećala u jednoj rodnoj ulozi, odnosno da bih mogla biti samo jedno. Ne osjećam se lagodno ni kao muškarac ni kao žena. Ali reći ću da sam žena i sigurno ću to reći politički i javno, čak ako mi se to i ne čini reći lako.

Vje ste vrlo slavna teoretičarka, i to za danas najzanimljivija pitanja: pitanja roda, spolnosti, identiteta, moći. Imate mnogo sljedbenika/ca, na gostujućim predavanjima imate redovno auditorij od 200-300 studenata/studentica. Godine 1992. osnovan je i fanzin Judy. Kako se osjećate kao vrlo slavna osoba?

— Pa s tim u vezi imam pomiješane osjećaje. S jedne strane, vrlo sam zadovoljna što mogu, na primjer, doći u Makedoniju i vidjeti da su ljudi čuli za moje knjige i čitali to što pišem. To mi pruža mogućnost da vidim i čujem nešto novo, jer je recepcija mojih tekstova ovdje sigurno posve drukčija nego tamo otkuda dolazim. U kolovozu idem u Meksiko gdje držim predavanje feminističkim psihanalitičarkama. Ne znam kako će to izgledati, ali me zanima. Takva putovanja i susreti uvijek mijenjaju ono što radim. Kada me ljudi idealiziraju, to me straši jer znam — gdje je idealizacija, tu je i agresija. Jedini način da me se oslobođi idealiziranja jest da me se spusti na zemlju. Osjećam se dakle na jugodnije kada su ljudi normalno zainteresirani za ono što radim, kada se s nečim u mojoj teoriji slažu, a s nečim opet ne, i kada razgovaramo. Ali ako me primaju bez borbe, bez suprotstavljanja, u to ne vjerujem.

Što vas je navelo da dodete u Makedoniju, odnosno da se odatlete pozivu koji vam je uputio Istraživački centar za rodne studije iz Skopja? Je li to bila značajna ili ste imali neka specifična očekivanja?

— Imam snažan interes za Istočnu Evropu. Možda i zato što su moji roditelji odatle. Ali poslala sam naročito značajniju kadam prije šest ili sedam godina posjetila Karlov univerzitet u Pragu i sudjelovala na vrlo prijepornom javnom skupu o tome imam li američki feminismus što reći češkim ženama. Bila je tu gojila ljudi, prepuna dvorana muškaraca i žena različitih profesija, primarno iz područja filozofije. I bilo je vrlo, vrlo različitih stajališta. Uvjerala sam se da, s jedne strane, postoji veliki interes za američku teoriju, ali da isto tako postoji i veliki otpor. Dio ljudi bio je mišljenja da problemi američkog feminismusa nemaju ništa s problemima češkog feminismusa i da će nam uslijediti težak rad

htjele da ih reprezentiraju ili interpretiraju američke žene. Nisu htjeli sovjetski komunizam za-mijeniti američkim imperijalizmom. Što sam razumjela. Situacija je bila puna napetosti i razgovaralo se u povиšenom tonu. Ali bio je to vrlo zanimljiv razgovor.

Proces kulturnog prevođenja

Nakon toga bila sam u Budimpešti, na seminaru koji je bio nešto drugačije koncipiran — bio je to govor o tijelu — i gdje je raspoloženje prema zapadnomu feminizmu bilo prijateljsko, ali također s nešto ograda. No nije se htjelo politizirati, htjeli smo razgovarati o umjetnosti i estetici, to nije bila politička debata, nego kulturni studiji koje sam vodila s malom grupom žena. Tu sam srela jednu ženu čijeg se imena ne sjećam, ali mislim da je iz Zagreba, iz Centra za ženske studije, vrlo lijepa žena, crvene ili crvenkasto-plave kose, vrlo dinamična, vrlo politizirana — i nju bih radio ponovno srela. Ona mi je ispričala što se dogodilo kada je došla Catherine McCannon i — kako je rekla — počela zastupati i prikazivati bosanske žene u Beču... Ona je pokušala pomoći, ali pristup je bio vrlo problematičan s toliko ambivalencije koja je bila posljedica uplitanja američkog feminismusa, tvrdeći da zna o čemu je riječ i što se događa, govoriti u ime tih žena. Stovise rekla je: «Ja jesam bosanska žena». To je problem američkog načina političke reprezentacije koji se događa kada Amerikanci žele zastupati druge ljudi, a koji mi svi također poznajemo...

Dakle, trebala sam ponovno doći u Budimpeštu pred dvije godine, ali razboljela sam se i nisam mogla putovati. No kako me zanima taj problem razmjene mišljenja u kojoj se neće događati amerikanizacija istočnoevropskog feminismusa, nego takva razmjena gdje će se poštivati problem prevođenja. Zanima me i problem univerzalnosti, osobito u sferi ljudskih prava, gdje ljudi mogu zahtijevati da neka prava budu univerzalna. Moj je stav uvjek bio da čovjek počinje shvaćati što je to univerzalno tek tako da prolazi proces kulturnog prevođenja. No taj moj stav nije prihvatan među nekim filo-

vedeno. No onda sam moralu ustanoviti koji dio roda ja pravim, a koji je dio napravljen. Tada sam se okrenula Foucaultu, mislim da je to također bio način da se shvati moć. Mislim da je utjecao na mene više nego što sam to tada mogla razabrati. Premda ga nikad nisam srela. No sad kada se njime bavim — ima stvari s kojima nisam uopće zadovoljna i mislim da će se njime još svakako baviti u budućnosti.

Da, ja sam to učinila

Što je to na čemu radite u posljednje vrijeme, recimo zadnje dvije godine?

— Pa čini mi se da sam ovih zadnjih godina završila dva projekta koja su mi važna — jedno je knjižica o Antigoni, a drugo rasprava o hegemoniji nastala u dijalogu sa Slavojem Žižekom i Ernestom Laclauom. Antigona me privukla zbog toga što je moralna trpjeli posljedice svog nadgrobnog govora koji je održala prigodom pogrebnog obreda. Sjećate se da je pokopala svog brata Polinika, što nije smjela učiniti zbog Kreontove zabrane. I kralj Kreont je osuđuje na smrt, ali na živuću smrt. Živa je zatvorena u obiteljsku grobnicu. Ono što je kralju bilo najstrašnije i čime se najviše ogriješila o njegovu zabranu nije sam čin pokapanja brata, nego to što je jasno rekla: "Da, ja sam to učinila" i što se toga ne stidi. Tu je na svoj način demonstriran vrlo hrabar politički čin govora koji mi je važan jer mislim na sam čin govora kao čin go-

vora. Druga stvar kod Antigone, koja mi je također važna, jest način na koji se ona uobičajeno interpretira. Mnogi koji su je interpretirali — kao Hegel ili Luce Irigaray — kažu da ona predstavlja srodstvo, a Kreont državu. Ali Antigona ne predstavlja srodstvo jer se odbija udati, ona također sama nema djece, a povrh toga kaže da bi pokopala samo Polinika, ali da to ne bi učinila ni za kog drugog u obitelji. Ja mislim da je ona aberant, netko tko je odstupanje/zastranjivanje/otklon, netko poput bijesne političke žene kojoj nije dozvoljeno da govori u javnoj sferi. Čak i kad njen zaručnik kaže "Nemoj umrijeti, mi se možemo vjenčati", ona odgovara: "Ne, ja se neću udati, ja ću ovo prihvati i radije umrijeti."

Njena udaja nema prioritet. Ona čak kaže da ne bi nikoga drugoga pokopala, nego samo svog brata Polinika, ne bi to učinila ni za vlastito dijete, ni za koga...

Dakle, što je njena situacija? Ona me se doima kao posve singularna i mislim da su pitanja koja me u vezi s njom zanimaju: kako to da nije normativna (ona naime ne predstavlja srodstvo na normativan način) zašto se osudila na tu živuću smrt, i kako je ljudima koji su sebe stavili izvan srodstva kakvo je propisano. Oni su sebe osudili da ne budu ni živi ni mrtvi, nego u toj maloj regiji koju sam u svom izlaganju nazvala ontološki suspendirani modus — ne daju ti ni da živiš ni da umreš. "Oni" nisu ni potpuni ljudi ni potpuni neljudi.

Mislim da sve više ljudi pokušava naći nove načine kako živjeti srodstvo, a to uključuje često rizike u vezi s nečijom legitimacijom kao čovjeka, u smislu legitimnosti mene kao čovjeka ili borbe da se zadobije neka vrsta legitimnosti. Mislim da su čin govora (*speechact*) i srodstvo (*kinship*) dvije stvari koje me zanimaju i kojima se bavim.

Riječ "postaje"

postala je za mene ključnom

zbog tog razgovora i htjela bih da ima zapravo više takvih razgovora gdje ljudi imaju nešto zajedničko, ali mnogo toga ih opet razlikuje, a svejedno mogu zajedno raditi. To je bio primjer neharmoničnog razgovora, ali koji je usprkos tome bio produktivan. Dakle moguće je imati politički dijalog koji ima suprostavljanje u svom srcu. Mislim da to malo njih cijeni. Oni smatraju da moramo imati konsenzus, oni uvijek misle da se moramo unaprijed slagati. A ja mislim kako — čak i kad dospijemo u sukob — možemo i dalje jedini s drugima razgovarati. Mislim da smo to i radili (u tom dijalogu o hegemoniji-prim.prev). Bilo je nešto povrjetenih osjećaja pritom, ali mislim da je to normalno. Sad...

Elizabeta Šeleva, komparatistica
književnosti i feministkinja iz Makedonije

Balkanizam kao fantomsko biće

I feminističke teoretičarke upale su u zamku biološkog esencijalizma, samo su preokrenule medalju

Maja Uzelac

Otkada se bavite fenomenom identiteta, odnosno svim ovim temama o kojima danas ozbiljno raspravlja feministička teorija?

— Problemima identiteta počela sam se baviti još tijekom rada na doktorskoj disertaciji – ona se baš tako zove *Od biologizma do intertekstualnosti*. Tu sam moralna svoju pažnju usmjeriti prije svega prema Bahtinovu teorijskom nasljeđu i otvoriti ta bolna pitanja identiteta koja su kod Bahtina jako proročanski postavljena i idu u smjeru ovog dijaloskog koncepta subjektiviteta, identiteta. A sve je to išlo paralelno ili skupa s mojim egzistencijalnim interesom za rodnu problematiku, jer kako sam još 1992. godine objavila jedan tekst o prvom makedonskom filmu i statusu žene u tom filmu, o ženi kao filmskoj junakinji te uopće u odnosu na kulturnu paradigmatiku i simboliku u tretmanu žena u balkanskoj kulturi, sve me više počela ta tema zanimati i s obzirom na moje osobno iskustvo, sve moje osobne konflikte i nesporazume najprije u mojoj najbližoj obiteljskoj sredini, a onda i dalje u širem profesionalnom i kulturnom prostoru. Zanimljivo je da sam vidjela kako se tijekom vremena ta problematika dijalogizma i intertekstualnosti može sve više pripisivati teorijskom doprinosu žena. Tako je Julia Kristeva, osim što je pronašla i uspostavila taj pojam intertekstualnosti, poznata kao žena koja filozofira na osnovu pojnova subjektiviteta, protočnosti,

nosno rodnog identiteta kao sociokulture uloge – to su, i metodološki i teorijski, čak praktično, egzistencijalno kompletnarne životne perspektive.

Balkanski identitet

U svom ste izlaganju spomenuli Rastka Močnika. Jeste li

možda s njim razgovarali ili ne posredno komunicirali na ovom bivšem jugoslavenskom prostoru u vezi s balkanizmom? Jeste li ste bili pozivani u zemlje koje se ne zele tako imenovati?

Svi na Balkanu potiskuju svoje balkansko atriranje

Elizabeth Šeleva redovna je profesorica na Katedri za opću i komparativnu književnost Filološkog fakulteta u Skopju, predsjednica je Makedonskog udruženja za komparativnu književnost, članica Udruženja nezavisnih pisaca Makedonije i članica makedonskog PEN-centra, zatim urednica u listu *Naše pismo* (to je novina Nezavisnih pisaca Makedonije). Objavila je stotinjak radova u stručnoj periodici, sudjelovala na velikom broju nacionalnih i internacionalnih skupova, a pred nekoliko mjeseci počela je pisati tematski izazovne kolumnne za najtiražnije makedonske novine *Dnevnik*. Nedavno je izšla iz tiska i njena knjiga *Kulturološki eseji* koja okuplja radove napisane u protekle dvije godine. ■

— Ja sam tijekom prošle godine prevodila Rastka Močnika sa slovenskog, njegovu knjigu *Teorija za današnje vrijeme*. I onda sam se prigodom promocije s njim i upoznala. Da vas podsjetim, tada je upravo bio u tijeku rat u Jugoslaviji i napadi NATO-a. Vjerujete da sam imala neobično iskustvo: s jedne strane, radila sam kao da se ništa oko mene ne događa, bila sam u situaciji da se akademski ponašam, sav taj precizni prevodilački rad, poštivanje rokova, propitivanje terminologije i tome slično, dok me s druge strane tresla grozna, ratni strah...

Inače pitali ste me da li su me

pozivali. Da, ja sam 1995. bila baš u Sloveniji na vrlo zanimljivom skupu o Bahtinu i humanističkim znanostima, odnosno teorijskim doprinosima Bahtina humanističkim znanostima. Tamo su bili zanimljivi ljudi: Svetlana Slapšak, onda vrlo zanimljiv bahtinolog iz

znanosti i umjetnosti imali skup o mediteranskom kontekstu makedonske literature i kulture. Čak i mi koji znamo nešto o tome, otkrili smo da se i kod nas može raspozнатi mediteransko obilježje.

Iz začaranog kruga

Što se tiče mog rada na kolumnama, upravo prvu sam napisala pod nazivom *Autoritet i mistika* i baš je ona obradivala problem rodnih relacija u društvu, i mislim da je upravo ona otvorila pitanje o prešutnom teroru koji se nad ženama vrši. Zašto prešutnom? Zato što su one prividno izjednačene s muškarcima u javnom, kulturnom i socijalnom prostoru, dok su u svakodnevnoj ritualnoj praksi, znači u onome što se ne može regulirati nikakvim pisanim normama, najčešće ekplotirane kao što su i oduvijek bile.

Druga kolumna koja je imala sličnu temu zvala se *Djevojke i šumske zvijeri*. Na nju me potakla jedna sjednica u Parlamentu gdje je jedna od zastupnica vrlo

Moji muški kolege kažu da se i oni osjećaju represivno u ovakvoj kulturi

dobro govorila na što je sljedeći zastupnik započinjući svoj govor upotrijebio riječi: "kao što je ova djevojčica rekla...". U toj sam kolumni ponovno otvoril i zaisata bolni problem diskvalificiranja žena.

Kolika je naklada Dnevnika u kojem objavljujete kolumnu?

— Tiraž *Dnevnika* je 50.000, za naš prostor velika. Osim tih dvaju priloga koji su bili vezani uz problem roda, ostale kolumnne posvećene su aspektima kulture svakodnevnog života. Ne bavim se striktno niti imenujem niti proskribiram nijedno političko ime, opredjeljenje, osobu, stranku, jer se time uopće i ne bavim, to bi bilo krajnje neprofesionalno s moje strane. Pokušavam ući u poetiku svakodnevnog života,

postoji feministički orientirani teorijski diskurs vrijedan pažnje, a o kojem se malo zna. "Svi se na Balkanu faktički stide ili poriču ili tek sada propisuju svoj balkanski identitet", kaže Šeleva. Dok se Srednja Evropa imagološki idealizira (kao napredna, obrazovana, kultivirana, profinjena, aristokratska...), Balkan se zamišlja kao mračan, neci-viliziran, nepredvidiv kao sudska, i može se trebiti kao evropska podsvijest – u koju se projicira sve obsceno, zabranjeno, skriveno. Prema Rastku Močniku analiziramo li sve različitosti kulturnih odrednica i prednosti unutar Balkana, one nemaju utjecaja na međusobni tretman i sliku koju Balkanci imaju jedni o drugima: najčešće se užajamno preziru i kritiziraju, a svoje evropsko sebstvo idealiziraju. Balkanci ne vole ni svoje ime ni sudsnu i dijeli shizofrenu poziciju slično ženama. (Naime, kako kaže Freud, žene ne vole svoj spol ni sebe, ali se moraju podnositi.) Bez obzira na ova razmatranja hipotetskog balkanskog subjekta, dramatična situacija ljudi koji sada žive na ovim prostorima proizvodi situaciju permanentne krize identiteta, u kojoj se neprestano mora redefinirati i iznova promišljati ne samo nacionalni, ideološki, kulturni, nego i rodni identitet. A trauma je, kako kaže Šeleva, naš uobičajeni način na koji danas postižemo, preoblikujemo i redefiniramo svoje identitete. ■

Nepredvidiv kao sudska

Internacionalni seminar Kriza subjekta: dekonstrukcija i ponovno promišljanje pojma jedinstvenog subjekta u Ohridu

N a internacionalni seminar *Kriza subjekta: dekonstrukcija i ponovno promišljanje pojma jedinstvenog subjekta* u Ohridu (polovinom svibnja ove godine) organizator Istraživački centar za rodne studije Euro-Balkan iz Skopja uspio je uz potporu Otvorenog društva Makedonije pozvati kao gošću predavačicu jednu od najpoznatijih američkih autorica suvremenе feminističke teorije Judith Butler. Tako je uz domaće i nekoliko stranih doktoran-da/tica filozofije, antropologije i komunikologije uspio privući i nekoliko vrlo dobrih teoretičara/teoretičarki iz šire regije, kao i voditeljica rodnih ili pak ženskih studija iz, primjerice, Budimpešte, Beograda, Sofije, Zagreba, Skopja. Vrlo zapaženo uvodno izlaganje o aporijama tzv. balkanskog identiteta imala je Elizabeth Šeleva s kojom sam vodila i zabilježila razgovor. Što me privuklo da je intervjuiram za *Zarez*? Možda ne samo njena tema i provokativnost nastupa, nego i činjenica da u Makedoniji

odnosno otkriti tu neku dublju simboličku i kulturološku osnovu fenomena o kojima govorim.

Kako ste primili dolazak Judith Butler na seminar? Kakav je vaš odnos prema njenoj teoriji? Posebno me zanima vaša reakcija u vezi s njenom kritikom dosadašnjeg feminism, onog dijela koji sužava nove opcije svodeći ih opet na binarnu oponiciju.

— Mislim da je upravo to što je ona pokušala uraditi dobar izlaz iz tog začaranog kruga u koji je feminism zašao. I kako je na kraju ispalo, čak i feminističke teoretičarke upale su u zamku biološkog esencijalizma. Samo su preokrenule medalju, kao što se u patrijarhalnom kodu zastupa muška dominacija u kulturi. U feminističkom kodu obrće se teza i počinje zastupati esencijalistička i ekstremistička teza o superiornosti žena i samodovoljnosti ženske kulture. I nema izlaza iz te upravo fatalne oponicije. Mislim da je značajno što se sve više pažnje posvećuje pojmu gender, roda. Jer to vas ne usmjerava na feminism kao ekstremni politički stav, već vas usmjerava na svakodnevne, jako plastične, simboličke, ali realno postojeće sociokulture uloge, bilo u vezi jednog bilo u vezi drugog spola. Tako se rodna perspektiva pokazuje podjednako plodotvornom za istraživanje položaja muškaraca u kulturi kao i položaja žena u kulturi. Moji muški kolege kažu da se i oni osjećaju represivno u ovakvoj kulturi. Tako da i njima ta problematika roda postaje sve važnijom.

Balkanu primjerno

Još nešto mi se dopada kod Judith Butler, a to je da ona toj problematici pristupa filozofski i u najširem filozofskom okviru pokušava uspostaviti ponovo relacije između subjektiviteta i moći, što možda ranije feminističke kritičarke nisu ni pomicale da ulazi u njihovu domenu. Koliko znam, sad se u novije vrijeme ide na to da se u nekom kompletnom svjetlu proučavaju perspektive roda i etnokriticizam, i to je baš na Balkanu primjerenog jer ne možete izdvojiti tamo neku rodnu problematiku, a da pri-tom ne uzmete u obzir taj balkanizam kao neko regionalno kulturno imagološko fantomsко biće koje kruži nad svima nama. ■

TEMA,

Frankfurt 2000.

Poljska zvijezda u Gutenbergovoj galaksiji

Gioia-Ana Ulrich

Svake godine u listopadu grad Frankfurt tradicionalno postaje domaćinom najvećeg svjetskog sajma knjiga, multimedija i komunikacije. Prošle je godine Frankfurtski sajam posjetilo 282.651 ljudi, a 6.643 samostalnih izlagača iz 113 zemalja predstavilo je više od 380.000 knjiga, umjetničkih djela i multimedijalnih proizvoda. Sajam je najznačajnije mjesto na kojem se susreću autori i nakladnici, trgovci knjigama i bibliotekari, trgovci umjetninama i ilustratori, književni agenti, novinari i čitaljci. Na ovogodišnjem 52. sajmu knjiga, koji će se održati od 18. do 23. listopada, također će se staviti naglasak na nove trendove u književnosti, medijima i znanosti, razmjeni ideja i mišljenja, sastrete s piscima, ali i trgovinu autorskim pravima i licencijama za knjige kao i na raznovrsne multimedijalne projekte. Na sajmu će prisustvovati izlagači, posjetitelji i novinari iz više od 100 zemalja, a Frankfurt će ponovno postati jedno od

autori i nakladnici, raspravlјat će se o aktualnim temama u knjižarstvu i izdavaštvu u cijelome svijetu. Raznoliki program ove će godine posebnu pažnju posvetiti Brazilu, Rusiji, Turskoj i Baskiji koje će se predstaviti u okviru *Literary Lunchtimea*, odnosno programa u kojem će osim književnosti biti predstavljena glazba i kulinarstvo pojedine zemlje. O absurdnoj realnosti govorit će Rusi Andrej Bitov i Viktor Pelevin, zvijezda mlađe generacije pisaca, a afrički autori Nuruuddin Farah i Calixte Beyala predstavit će književnost kontinenta koji zapravo i nema blistavu sadašnjost, ali kojemu svi proriču veliku budućnost. Prvoga dana sajma predstavnici *Grupe 99* diskutirat će na temu *O svladavanju granica te razgovarati s predstavnicima iz politike i medija*. *Grupa 99* osnovana je prošle godine na Frankfurtskom sajmu, a predstavljaju je Beće Cufaj, eseist i pjesnik (Priština), Velimir Čurguž, Radio B2 92 (Beograd), Miljenko Jergović, književnik (Sarajevo – Zagreb), Wolfgang Petritsch, visoki predstavnik međunarodne

FRANKFURTER
BUCHMESSE

najznačajnijih mesta u svijetu knjiga i medija. Na svečanom otvorenju 17. listopada govorit će poljski ministar vanjskih poslova Władysław Bartoszewski, njemački ministar vanjskih poslova Joschka Fischer, poljski književnik Czesław Miłosz i gradonačelnica Frankfurta Petra Roth.

Poljska

Posebna gošća na ovogodišnjem sajmu je Poljska koja će knjigama predstaviti svoju cjelokupnu nacionalnu kulturu. Regionalna izložba kulturnih centara, izložba fotografija, muzički salon te izložba pod nazivom *Stoljeće Poljaka* samo je dio ponuđenog programa. Sa sveukupno sedamdeset prevedenih književnih naslova na njemački jezik otvorit će se panorama poljske književnosti od klasične moderne do suvremene književnosti. Više od sedamdeset poljskih autora, među kojima i dobitnici Nobelove nagrade Czesław Miłosz i Wisława Szymborska, ove će se jeseni okupiti u Frankfurtu. Glazbeni program u sklopu sajma započet će u Staroj operi 18. listopada sivečanim koncertom u svijetu proslavljenog poljskog komornog orkestra *Amadeus*. Poljski džez-glazbenici također će održati koncert u Staroj operi, a najlepši peizaži poljskog slikarstva od prosvjetiteljstva do danas bit će izloženi u umjetničkoj dvorani *Schirn*.

Forumi i predavanja

Internacionalni centar sajma svih je šest dana zapravo forum za debate i predstavljanja. Ondje će se predstaviti

zajednice (Sarajevo) te Nenad Popović, germanist i vlasnik nakladničke kuće *Durieux* (Zagreb). Književnom matinjom u subotu 21. listopada odat će se počast nedavno preminulom iranskom spisatelju Hussangu Golschiriju.

Nagrade

Nagrada za mir njemačkog knjižarstva dodjeljuje se već pedeset godina u okviru Frankfurtskog sajma. Ove je godine nagrađena alžirska književnica Assia Djebar, a nagrada uz iznos od 25.000 njemačkih maraka bit će joj uručena u frankfurtskoj crkvi *Paulskirche*, u nedjelju, 22. listopada.

U okviru sajma započeo je novi, trogodišnji projekt pod mottom *Fascinacija strip* koji će se baviti svijetom stripova, budući da se u međuvremenu strip iz medija namijenjenog djeci razvio u ozbiljan oblik umjetnosti.

International Book Award Foundation (IeBAF) od ove godine dodjeljuje nagradu za književno i tehnološki najbolju knjigu u elektronskome formatu. Nagrada se dodjeljuje u šest kategorija, a takozvani *Grand Prize* dobit će autor najbolje elektronske knjige uz iznos od 100.000 američkih dolara. Cilj je nagrada približiti elektronske publikacije široj publici i predstaviti potencijal i dinamiku ovog novog tržišta.

Prva tri dana te posljednji dan sajma rezerviran je samo za stručnjake, a privatnim je posjetiteljima ulaz dozvoljen u subotu i nedjelju, 21. i 22. listopada. Cijena dnevne ulaznice za privatne posjetitelje iznosi 14, a za stručnjake 28 DEM. ■

razgovor

mali, bilo kakav odjek naše suvremenosti, prvenstveno naše suvremene književnosti, a onda i svih ostalih izdanja iz našeg vremena. Prošlost može biti valorizirana i

Branko Čegec, pomoćnik ministra za kulturu

Gumice i olovke

Hrvatski autori nisu isključeni iz globalnog konteksta današnje kulture i izdavaštva

Ana Schmidtbauer

Osim mlađih pisaca Hrvatska će na Frankfurtskom sajmu predstaviti Istru kao regiju. Odakle taj koncept?

— Mislim da je važna naša orientacija na suvremenu produkciju bez obzira na to koju problematiku tretira, a važan je i početak prakse da se svake godine predstavi jedna regija. Krenuli smo s Istrom jer je ona kao regija najorganizirana u smislu izdavaštva koje se bavi regionalnom problematikom. Naglasak je bio na toj dimenziji. Istra je i vrlo brzo prepoznala mogućnosti koje takav nastup pruža. Pritom ne mislim samo na nakladnike, već i na turističke zajednice koje su odmah prihvatile priliku predstavljanja drugačijoj publici od one koja dolazi na turističke sajmove. Istra će biti predstavljena regionalnim izdavaštvom koje tretira ne samo kulturološke dimenzije, već i povijesne, turističke i slično.

Stjecanje književnog legitimitet

Odakle važnost Frankfurtskog sajma za Hrvatsku pa i za Istru?

— To je mjesto na kojem se susreću svi izdavači koji u tom svijetu izdavaštva nešto znače. Onaj mali broj ljudi zainteresiran za knjige malih zemalja kao što je Hrvatska dolazi jedino u Frankfurt. Na svim drugim mjestima gdje se izlažu knjige nema takve koncentracije ni agenata ni izdavača koji objavljaju nekomercijalnu literaturu, odnosno literaturu na jezicima koji nemaju veliku recepciju. Zato je važno da hrvatski izdavači budu prisutni. To je i jedino mjesto na kojem možemo razmijeniti informacije i iskustva s tržišta na koja smo logično orijentirani, a to su tržišta na kojima mogu čitati naš jezik. U Frankfurt dolaze izdavači iz Bosne, Makedonije, Crne Gore, Srbije. Mislim da je to jedini način da održimo neki kontinuitet protoka informacija jer normalni tržišni kanali još ne funkcioniраju. Moramo barem održati mogućnost da međusobno budemo informirani o tome što se objavljuje i da budemo spremni poslovati onog dana kada i tržišne veze profunkcioniraju.

Treća važna stvar jest da je Frankfurt posljednjih godina bio praktički jedino mjesto na kojem su se hrvatski izdavači mogli susresti i razmijeniti iskustva. Nažalost, *Interliber* u tom smislu nije funkcionirao jer je imao premao izdavača, mnogi si izlaganje nisu mogli priuštiti i prevlast su preuzeeli preprodavači, trgovci i dileri. Tu se neke stvari moraju bitno mijenjati. Najvažnije mjesto takvih susreta mora biti kod nas i tek onda možemo računati i s dobrim pripremama za prezentaciju vani. Nadam se da će se stvari brzo mijenjati jer postoje i dobre ideje i dobra volja, i na razini vlasti, i na razini Velesajma i na razini nakladnika i knjižara. Za ovu godinu je, nažalost, kasno, ali već od iduće godine trebalo bi se osjetiti poboljšanje.

Frankfurt je ipak prodajni sajam i njegovi se rezultati mijere komercijalnim efektom. Hoće li ga biti?

— Mislim da je svijest o tome nedostajala svih ovih godina. Pokušavalo se nastupati s hrvatskom povješću u bilo kojem obliku. Mi moramo računati makar na

pratiti takva izlaganja, ali ne može biti primarno čime ćemo stjecati svoj legitimitet. Možemo se legitimirati jedino onim što radimo sada i što jesmo sada.

Svih ovih godina naša suvremenost i aktualnost bila je potpuno marginalizirana i potiskivana, a u korist povijesne orientacije na europske kulturološke ili političke tokove. Taj demagoški pristup nije imao nikakve šanse, nije nikome bio zanimljiv, pa čak ni nama, već samo propagatorima koncepta državotvorne politike. Na kraju bi se dalo zaključiti da je cijela predstava bila izvedena da bi to domaći mediji zabilježili i prezentirali odlazak u Frankfurt kao nastup izvan nacionalnih granica.

Sada imamo jedinstvenu priliku da iskoristimo interes što se pojavio početkom ove godine, a koji nam omogućuje da se predstavimo na nov i drugačiji način. Moramo skrenuti pozornost da na ovim prostorima postoji jedan potpuno normalan i suvremen pristup kulturi i izdavaštvu, da participiramo, unatoč suženim materijalnim mogućnostima, u suvremenim tokovima, da pokušavamo izdavati važne knjige, bilo domaćih autora bilo u prijevođu. Moramo pokazati da naši autori nisu isključeni iz globalnog konteksta današnje kulture i izdavaštva.

Protiv stjecanja okolnosti

Kakve su šanse mladih pisaca da budu prevedeni na neki od evropskih jezika?

— Veće su šanse da budu prevedeni oni nego Marko Marulić. Tim ljudima se mora dati šansa, a ovakav sajam je prvi korak. Ove godine prvi put radimo katalog, dođuće u zadnji čas jer se u cijelu organizaciju krenulo s malim zakašnjenjem. Potrebno je pokazati reference koje naši autori imaju, pružiti informaciju o njima. Do sada je bio problem kada smo nudili nekog našeg autora vani, a govorim i iz svog izdavačkog iskustva, da ne bismo mogli pružiti sistematizirane referencije, makar i skromnom, kataloškom obliku. Ove godine ćemo pokušati to promijeniti i ponuditi mali katalog koji obuhvaća dvadesetak imena i time reći da imamo autore koji se bave tom i tom problematikom, da dijele iskustva suvremene književnosti bez obzira na nacionalne i jezične granice. Kakav će odjek biti ovisi, u dobroj mjeri, i o tome kako ćemo se mi ovdje pripremiti.

Jedna smo od rijetkih srednjoeuropskih zemalja koja nema svoju nacionalnu

fondaciju za podupiranje prijevoda u inozemstvu. To imaju i Česi, i Slovenci, i Madari, i Poljaci... Morat ćemo nešto učiniti da se situacija promjeni i da već iduće godine imamo fondaciju, pa i skromnog budžeta, koja će podupirati prevodenje naših pisaca. Bez toga gotovo da i nije moguće nešto napraviti, osim kada se dobro poklope okolnosti kao u slučaju Miljenka Jergovića ili Zorana Ferića. No nije se moguće prepustiti stjecaju okolnosti, već sami trebamo omogućiti da inozemni izdavači znaju da objavljuju našeg pisca nije samo njihov rizik, nego i rizik zemlje iz koje taj pisac dolazi. Mislim da bi se tada i inozemni nakladnici lakše odlučili kao što je slučaj s autorima iz zemalja koje sam maloprije spomenuo. U Ministarstvu kulture učinio sam sve da se, kada se pojavi interes za nekog našeg pisca, ovdje pronađe neki mehanizam kojim će se to poduprijeti. Sustav treba riješiti tako da se osnuje fondacija koja ne bi bila državna, vladina institucija, već nezavisna koja će, naravno, jednim dijelom računati i na državna sredstva. No ne isključivo sredstva iz državnog budžeta jer se ne smije zatvoriti opcija da sredstva skuplja i iz drugih izvora.

Kakva je ove godine bila uloga Ministarstva za kulturu u organiziranju Frankfurtskog sajma?

— Ministarstvo je funkcionalo kao i do sada, osiguralo je sredstva i to na samom početku svih razgovora o nastupu u Frankfurtu. Ja sam ispred Ministarstva član odbora za pripremu Frankfurtskog sajma te sam pokušavao sudjelovati kao i svi ostali. Međutim, Ministarstvo nije organizator, već je jedini i isključivi organizator Zajednice nakladnika i knjižara te organizacijski odbor pri toj zajednici. Sve je, dakle, stvar dogovora unutar tih okvira, iako sam iz Ministarstva bio prisutan na nizu sastanaka, od Umjetničke zajednice do nekih sponzora, jer je doista bilo važno da se prikupi taj budžet. No to i nije tako jednostavno učiniti, pa ni za takvu nakanu kao što je Frankfurtski sajam.

Gradovi bez knjižara

Kakva je komunikacija Ministarstva kulture s nezavisnim nakladnicima?

— Donedavno sam još uvijek bio predsjednik Udruge nezavisnih nakladnika, ali vremenski to nisam više mogao uskladiti s ostalim obavezama, pa je kolega Zakaria zadnjih pola godine održivao posao umjesto mene. Mislim da s ljudima koji tamo rade surađujem vrlo dobro, da i dalje radimo na istom projektu i da ni na koji način nismo na suprotstavljenim stranama. Vjerujem da je moja komunikacija s većinom kolega vrlo dobra.

Kako procjenjujete situaciju s knjigom u Hrvatskoj u posljednjih devet mjeseci? Je li se što promijenilo?

— Promjenom vlasti ne mijenjaju se okolnosti u kojima živi knjiga. Ako je nešto godinama sustavno bilo marginalizirano, onda je to u pola godine vrlo teško promijeniti, pogotovo kada su finansijski uvjeti relativno skromni. Činjenica je i to da je atmosfera pozitivnija nego je prije pola godine, da se uspio osigurati neki novac za biblioteke, ako već to nije bilo moguće na razini knjižara.

Nazalost, čak i veliki naši gradovi nemaju pristojne knjižare. Iako se možda tako zovu, one su u osnovi papirnice jer knjige gotovo da i nema. Doista se treba shvatiti, na razini i državne i lokalne uprave, da knjižara nije komercijalan projekt, već kulturno. A budući da možda još dugo i neće biti komercijalan projekt, treba omogućiti da knjižara funkcioniра zahvaljujući knjigama, u okolnostima povoljnijim za knjigu, da knjižara bude kulturno mjesto, a ne da ovisi o prodanim gumičama i olovkama. □

razgovor

Albert Goldstein, predsjednik Vijeća Zajednice nakladnika i knjižara

I mi ćemo sajam imati

Premda smo mala i siromašna zemlja, minimum standarda za participaciju u svijetu moramo pokazati i platiti

Ana Schmidtbauer

Koliko će se ovogodišnji nastup hrvatskih izdavača na Frankfurtskom sajmu razlikovati od dosadašnjih?

— Zadnji sajam koji je imao svoj puni smisao, dakako govorimo o hrvatskom štandu na Frankfurtskom sajmu, bio je onaj 1991. godine. To je bila specifična situacija i stand je bio u cijelosti osmišljen unatoč uvjetima. Nakon toga je nastupilo razdoblje činovničkog tipa mišljenja sve do sredine devedesetih. Jedan dio izdavača nastupao je odvojeno, a to smo činili i mi iz *Antibarbarusa*, i to u najrazličitijim oblicima, do toga da smo jedne godine izlagali zajedno s bosanskim knjigom. Osnutkom Hrvatskih nezavisnih nakladnika započeli smo organizirano izlagati odvojeno od oficijelnog štanda čiji je koncept izlaganja do te mjere bio kompromitantan, i po naš posao i naša mišljenja, da nismo nastupili zajedno.

Ono što želimo ove godine napraviti, za razliku od dosadašnjih nastupa, jest da slijek o književnoj i knjižnoj produkciji u Hrvatskoj, koja do sada sigurno nije bila ona prava slika, pokažemo u punom dijapazonu i bez ikakvih prefiksa koji bi usmjeravali taj nastup. Želimo da taj nastup bude opremljen svim onim što je standard prikazivanja jedne nacionalne produkcije. To, naravno, podrazumijeva raspon od najobičnijeg adresara izdavača pa do specijaliziranih kataloga.

Putovod za knjigoljupce

Hoće li hrvatski stand imati kvalitetnih kataloga?

— Napravili smo katalog suvremenih autora, i to samo na engleskom jeziku, da bi se pružila mogućnost uvida u tu našu suvremenu književnu produkciju koja po mnogim elementima korespondira s mogućim recipijentima u Europi. Taj katalog smo nazvali 20 za 2.000. Taj katalog nije mišljen kao ikakva antologija, već kao presjek mladih ljudi koji imaju pretpostavku korespondencije s recipijentima u europskim zemljama. Zatim smo tiskali katalog knjižara i antikvarijata, dvojezični, jer ga trebamo i mi ovdje. Toliko se promjenila slika da ni mi koji se bavimo izdavačkim poslom više ne znamo tko postoji, a tko ne i gdje se nalazi. Malim i kratkim opisima daju se osnovne informacije što je i gdje dostupno da svaki gost može jednostavno doći do onoga što ga zanima. U šali smo taj katalog nazvali *putovod za knjigoljupce*. Katalog *Istra putovima knjige* zamišljen je u skladu s tematskim dijelom ovogodišnjeg nastupa, a to je regionalno izdavaštvo. Katalog obuhvaća ne samo knjižare i antikvarijate, nego i istarske izdavače čiji je broj iznenadio i nas same – njih dvadeset devet. Iako su to katkad mali izdavači, valja zapamtiti da ne postoji mala knjiga. Zatim tu je i popis svih mjeseta i zbirki gdje se čuva knjižno blago, npr. najbolja mediteranska zbirka rukopisa i ekspedicija koja se čuva u Rovinju. Uvršteni su i neki istarski autori, potom popis

svih manifestacija vezanih uz knjigu od Šoljanovih dana u Rovinju do Pazinskog skupa izdavača *Put u središte zemlje*.

Je li moguće dovesti u vezu prezentaci-

ju kulture, odnosno knjige s turističkim predstavljanjem?

— Osmišljavajući koncept da se na jednom mjestu okupe sve relevantne informacije o knjizi u najširem smislu, našli smo na dobar odaziv jer je uočeno da je to bitan doprinos specijaliziranom turizmu – znanstvenom, znanstveno-kulturnom i ako hoćete knjižnom. To širi specifičnu ponudu. Upravo takva specifična ponuda i koncept pomažu definiranju društvenih i kulturnih odnosa regija te definiranju što to jest regionalno izdavaštvo i regionalni identitet kao podidentitet. Naša nastojava naišla su na dobar odaziv i kod turističkih zajednica Istre koja je dovoljno zreala i shvaća da samo jedan tip turističke ponude više nije dovoljan. Nadam se da će regionalno predstavljanje ostati dio strukture naših predstavljanja u inozemstvu i da će biti iskorištene sve mogućnosti takve prezentacije.

Stand za vječnost

Jesu li i ove godine pripreme za Sajam zakašnile?

— Pripreme su započele s barem šest do osam mjeseci zakašnjenja. Onda su pale u neku vrst *interregnuma* jer smo svi čekali da vidimo imamo li subjekte s kojima možemo razgovarati. Mislim i da je nesporazum s Gradom izašao iz činjenice da su gradski izbori bili nešto kasnije – započete pripreme smo prolungirali zbog sporog konstituiranja onih koji bi trebali donositi meritorne odluke. Sve se radilo po principu kokoš – jaje jer ne možete jedno bez drugoga. Ne znate finansijske parametre, a bez čvrste finansijske konstrukcije možete raditi što god hoćete, ali ne možete ništa realizirati. Čitav niz radnji zahtjeva rani, pravovremeni početak, a time i poznat finansijski okvir. Mi smo cijelu konstrukciju zatvorili tek šesnaestog prošloga mjeseca, dakle svega dva mjeseca prije početka Sajma.

Kada smo radili okvirni plan, imali smo i drugih želja i planova. Željeli smo biti još probojniji, još otvoreniji, pozvati veći broj autora i okupiti ih oko određenih tema. Na primjer autore koje se danas naziva disidentskim, iako ja to ne bi tako nazvao, koji su već izveli dobar dio produkcije i koji bi mogli biti ona prva linija probaja i otvoriti prostor ostalima. Naravno dodete

do zaključka da su u svakoj priči najskuplji ljudi i da je za takvu vrst organizacije naprsto bilo prekasno. Pokušavali smo neke stvari rješavati u paketu, imajući u vidu dugoročne planove. Tako smo dali izraditi adaptabilan, pokretljiv sistem opreme štanda, polica i modula koji su sada u našem vlasništvu. Cijena izrade je dva i pol puta veća od najma, što znači da ćemo samo u dvije ili tri godine izlaganja u Frankfurtu vratili ulog. Mi to ne kanimo rabiti samo u tim uvjetima i tako kratkom vremenu. Na umu smo imali i *Interliber*.

Kakva je suradnja s Ministarstvom kulture oko organiziranja predstavljanja na Frankfurtskom sajmu?

— S tom suradnjom smo u cijelosti zadovoljni. Oni su hitno reagirali čim smo izložili naše namjere koje se uklapaju u novi imidž Hrvatske. Ovakav nastup može ga samo potvrditi i to u najboljem smislu. Mislim da imamo svoje mjesto i svoju ulogu u svijetu i Europi, bez obzira koliko ona bila mala ili zapostavljena, bilo zbog političkih prilika bilo zbog jezične barriere, i red je da to održavamo na primjeren način. Premda smo mala i siromašna zemlja, minimum standarda za participaciju u svijetu moramo pokazati i platiti.

Manufaktura knjiga

Kakvi su planovi i ideje za novi Interliber?

— Velesajam je vodio *Interliber* na komercijalnoj bazi temeljem najma prostora. Jedan od programske elemenata je nagrada Strossmayer koja se dodjeljuje u suradnji s HAZU. To je u nekim godinama, kad smo mi bili daleko veće tržište i kada je iz istog razloga dobar broj inozemnih izvoznika knjiga bio zainteresiran za tu ponudu, moglo funkcionirati na komercijalnoj bazi. U međuvremenu se knjiga s industrijske proizvodnje svela na manufakturnu osim školskih udžbenika, dakako. Takva manufaktorna proizvodnja ne može podnijeti komercijalni karakter takvog sajma koji se onda svodi ne na prikaz noviteta, nego na vašarsku rasprodaju. Promjeniti karakter *Interlibera* nije bila "nečija ideja", već nužda. Mi smo došli do koncepta *Interlibera* koji bi bio podijeljen na prezentativni i prodajni dio. Prezentativni bi bio i stručni dio, namijenjen struci od knjižničara, znanstvenika, nastavnika i svih ostalih zainteresiranih. To ne zahtijeva ni previše prostora. Paralelno s tim bila bi i otvorena knjižara. Ovo bi bio, može se reći, domaći dio. Internacionali dio činile bi ili nacionalne ili tematske izložbe.

Hoće li novi koncept podržati Velesajam i Grad?

— Knjizi koja je duže vrijeme bila ne marginalizirana, ne ponižena, nego uništena, posebno tretmanom PDV-a, možemo vratiti dignitet i prostorom i načinom prezentacije i svim događajima koji će se isplesti oko knjige. Na Velesajmu se nije mogao napraviti nikakav događaj oko knjige jer je prostor, blago rečeno, neadekvatan. Pred ljetom smo imali razgovor, a i postigli dogovor sa Zagrebačkim velesajmom, da se *Interliber* dislocira i da ga ubuduće zajedno radimo. Novi koncept *Interlibera* najaviti će se na ovogodišnjem koji je još na starom mjestu. S jedne strane, Grad je vlasnik Zagrebačkog velesajma, a s druge, trebamo potporu Grada jer je to, što nažalost neki ne shvaćaju, gradska manifestacija *par excellence*. Želimo da prostor u koji bi se smjestio *Interliber* bude Umjetnički paviljon koji je i organizacijski postavljen tako da ima centralni dio u koji možemo pristojno dovesti autore, organizirati stručne skupove i sl. Možemo napraviti jednu malu godišnju svečanost knjige. Mi tek moramo sjesti i dogоворiti se, jasno nakon Frankfurta. Čini mi se da ćemo imati prostora da sjednemo zajednički s Velesajmom i Gradskim poglavarnstvom. Velesajam je itekako voljan pripomoći da se tradicija nastavi, a i sposobljeni su za sve tehničke organizacije, a mi bi bili zaduženi za ovaj programski dio. Ukoliko se sve bude vodilo dobro i točno, i mi bismo mogli ući u kalendare svih europskih sajmovi knjige. □

Bio je to samo karneval

To što se događa u Austriji ideološka je dominacija bez skrivenog manipuliranja i bez prikrivenih ekonomskih interesa

Tekst Sebastian Reinfeldta prenosimo iz časopisa *Medijska preza* (OSI Slovenia, proljeće 2000)

Sebastian Reinfeldt

Priješnja austrijska vlsada pristajala je na populističku tvrdnjnu da doseljavanje u državu prouzrokuje bitne probleme. Za svakoga stranca vrijedilo je da je vladin stranac.

Izniman primjer desničarskog populizma u Austriji ne smijemo razumjeti u smislu pravnog, ekonomskog ili diskurzivnog isključivanja stranaca. Isto tako ne radi se samo o govoru mržnje u nekim časopisima, ta oboje je više ili manje opća pojava u svim zapadnoevropskim državama. Posebna karakteristika je politička hegemonija desničarskog populizma i njegovo ostvarivanje moći: ideološka dominacija u čistom i dakle apsolutno očiglednom obliku.

Pristojni i marljivi

Hoćemo li razumjeti što se događa u Austriji ne treba nam kodirati skrivene interese i namjere. Sve je već tamo zajedno s poviješću i unutrašnjom logikom. Populizam u ovom primjeru označava političku strategiju, ne samo za mobiliziranje ljudi, već i za postizanje političke hegemonije. To se dogodilo u Austriji.

Otkad je Haider godine 1986. preuzeo vodstvo FPÖ (Slobodarske stranke), ta stranka djeluje s prilično ustaljenom semiotičkom konstrukcijom (i unutarne). Haider je političare prijašnje vladajuće koalicije odredio kao "ljude tamo preko" i prema njima zauzeo kondenzirani antipolitički odnos. Taj odnos uključivao je interpretaciju Austrijanca kao fleissige und anständige Österreicher (marljivi i pristojni Austrijanci). Tu frazu najprije su upotrijebili u političkim govorima.

Taj antipolitički, populistički odnos osnažila je narodnjačku ideološku infrastrukturu. Strance i Sozialschmarotzer (socijalne parazite) isključivala je kao organski strane kategorije prema nama pristojnim i marljivim Austrijancima". Njihovo isključivanje bilo je nužno i apsolutno i utemeljivalo je antipolitički diskurs. Zbog antipolitičkog naboja trebalo je neprestano govoriti da političari onemogućavaju neki bitan dio društvenog zajedništva.

Što bi bila bit Austrijanca, moguće je spoznati samo u vezi s potpuno negativnim odnosom prema ljudima koji su smješteni u kategoriju "ne-mi". Ta cjevovita diskurzivna formacija napravila je iz fraze pristojni i marljivi

Austrijanci moćnu i isključujuću političku označu, a ujedno i društvenu činjenicu.

Populistički, antipolitički diskurs bio je uspješan u političkoj kulturi austrijske Druge Repub-

mokracije. Ali ipak je prije toga prihvaćanja Slobodarske stranke – obavljenog javno, potpisivanjem koalicijskog sporazuma – Narodna stranka pod vodstvom Schüssela izvela ideološki potez.

ste li znali da su naša bečka djeca već prisiljena čitati cijele stranice štiva na srpsko-hrvatskom?" (Wiener Freie Zeitung, br. 9, Beč, 1999)

Brijanje srpom i čekićem

Bez obzira na istinitost ili neistinitost takve pretpostavke, riječ "već" i retorička fraza "Jeste li znali..." oponašanjem strukture ogovaranja ("Jeste li čuli vijest...?") proizvode atmosferu iznenadne prisutnosti pretpostavljenih otudivača. Odlomak bi dakle morali ovako razumjeti: "Jeste li ste i vi čuli da već najedaju naš jezik njihovim (barbarskim) glasovima?" Tu retoričku moramo interpretirati kao jezični izraz modernog rasizma, pogotovo što se radi o upotrebi kulturnih pojmoveva /njihov čudni jezik/ za dokazivanje (samo)ugroženosti nekog "entiteta", "identiteta", neke socijalne ili političke zajednice (naroda, kulture,

kacioniraju. U tom govoru političar se odvaja od drugih tako da ih vrijeđa. Doslovno uzeto to nije ni lijepo ni pravedno. Ali ako pogledamo funkciju takvih napada, vidimo da proizvode odnose prijatelj-neprijatelj da bi na taj način vodećim političkim strankama oblikovali, učinili uvjerljivom i utvrdili poziciju moći i da bi zbili redove glasača, pristojnih i marljivih Austrijanaca. Govori se da Austriju od veljače 2000. okružuju vanjski neprijatelji (evropske vlade i njihovi pomagači), a prema unutra da je okaljana. Dan-danas Slobodarska stranka izričito označava unutarnju kritičku opoziciju izrazom sozialistische Österreich-Beschmutzer (socijalisti koji prljaju Austriju).

Ljubi neprijatelja svojega

Cetraest evropskih država odlučilo se da zbog sudjelovanja Slobodarske stranke u vlasti zamrzne svoje dvostrane odnose s Austrijom. U svojem karnevalskom govoru Haider je napao neke važne političare koji su poduprli tu odluku. Te političare Evropske unije (Austria je još uvijek njena članica) retorički je tretirao kao neprijatelje i manje vrijedna ljudska bića. Upravo ta atmosfera – mala država Austria kojoj se događa nepravda i okružuju je neprijatelji – širi se austrijskim društvom. Kao primjer navodim komentar televizijskog programa iz tabloida Kronen-Zeitung. Autor u zamišljenom dijalogu (opet!) s televizijskim gledaocima razlaže zašto se ne protivi evropskim državama koje zagovaraju sankcije. Autor Telemax upotrebljava treće lice i neposredno nagovara svoje općinstvo: "Kada osjeća da s njime nepravdno postupaju i da mu se rugaju, zadržava svoj milostiv pogled. Vaš Tmx odrastao je s evanđeljem, a to znači: ljubav prema neprijatelju" (Kronen-Zeitung, 18. 3. 2000). Zašto je taj citat tako značajan? Zbog predodžbe koju sadržava. Čovjeku se može činiti da s njime "postupaju nepravdno" i da mu se "rugaju", a da oni koji to čine nisu nužno "neprijatelji". Označi li ih kao "neprijatelje", nepotrebno se upušta u rat (riječima, ako ništa drugo).

Što činimo s neprijateljima? Naravno, pozivaju nas da se borimo s njima. A ako smo i dalje mirni okriviljuju nas za "predusretljivost". Neki drugi komentator istog časopisa govorio: "Kao u osobnom životu, podmuklog i nepotpustljivog neprijatelja nije moguće opametiti popuštanjem i predusretljivošću" (Kronen-Zeitung, 14. 4. 2000).

U odjeljku Oni, "političari tako preko", koji su do veljače 2000. zauzimali političare prijašnje velike koalicije, sada se nalaze evropski političari u Bruxellesu. Služe učvršćenju ideološkog scenarija kruga vlasti, u našem primjeru kategoriji Mi, "marljivim i pristojnim Austrijancima." To što se događa u Austriji, ideološka je dominacija bez skrivenog manipuliranja i bez prikrivenih ekonomskih interesa. Ideologija oblikuje uskladenost sva-kodnevнog života i shvaćanje ljudi – možemo primijetiti sličnosti sa situacijom u jugoistočnim državama. □

za tegobe svakodnevнog života, i to ne samo kao projekcija. U tome smislu bilo je tajno glasanje za Slobodarsku stranku imaginarno oslobođanje od vladajućeg "sistema".

Vezivanje antipolitičke težnje s rasizmom i antisemitizmom bilo je uspješno radi djelovanja prijašnje vlade i krugova koji su je podupirali. Na strance – bez obzira na njihov pravni status – gledali su i tretirali ih kao "napadače koje je poslala vlada". Ironično je da se ta implikacija u Austriji pojavila zato što je prijašnja vlada SPÖ/ÖVP pristajala na populističku tvrdnjnu da doseljavanje u državu prouzrokuje bitne probleme.

Na istoku: Slobodarska stranka organizirala je posebnu kampanju za prijestolnicu, kampanju protiv stranaca. Tu činjenicu često interpretiraju time da je negodovanje protiv stranaca strateško, što je očito točno, ali previđa zašto je taj strateški poziv nužan za tu vrstu populizma.

Samo u Beču se Slobodarska stranka preko plakata zauzimala za obustavu Überfremdung (preplavljenost tudištinom). Teško prevodiv pojma Überfremdung izričito su propagirali nacisti i u njemačkim rječnicima ulazimo mu u trag od tridesetih godina ovoga stoljeća nadalje. Na isteku dvadesetog stoljeća ponovno je niknuo u Beču. Upotrijebimo li ga, povlačimo isključujuću crtu pred strancima i mislimo da ih je suviše (prefiks über = prijeko). Implicitno naznačujemo da će ti prekobrojni ljudi otuđiti većinu od njene (kulturne) biti. Tu su opću skupinu otuđivača odredili kao molioce azila i crnce iz Afrike za koje uopćeno vrijedi da su preprodavači droge... U brošuri Slobodarske stranke – koju su dijelili ljudima – pojavila se još jedna osobna oznaka otuđivača: "Je-

života koja sama po sebi nisu oblikovana ekonomski: npr. obitelj, stupanj srodnosti, kazneni sistem i kaznena politika. Za ostvarenje tih političkih praksa Narodna stranka preuzela je populističku shemu bez njene narodnjačke supstancije. Time je austrijska Konzervativna stranka u prijašnjoj vladi od godine 1995. djelovala kao nekakva opozicija.

Pogledajmo gradivo za izbornu kampanju Haiderove stranke u jesen godine 1999. u Beču: Slobodarska stranka organizirala je posebnu kampanju za prijestolnicu, kampanju protiv stranaca. Tu činjenicu često interpretiraju time da je negodovanje protiv stranaca strateško, što je očito točno, ali previđa zašto je taj strateški poziv nužan za tu vrstu populizma.

Samo u Beču se Slobodarska stranka preko plakata zauzimala za obustavu Überfremdung (preplavljenost tudištinom). Teško prevodiv pojma Überfremdung izričito su propagirali nacisti i u njemačkim rječnicima ulazimo mu u trag od tridesetih godina ovoga stoljeća nadalje. Na isteku dvadesetog stoljeća ponovno je niknuo u Beču. Upotrijebimo li ga, povlačimo isključujuću crtu pred strancima i mislimo da ih je suviše (prefiks über = prijeko). Implicitno naznačujemo da će ti prekobrojni ljudi otuđiti većinu od njene (kulturne) biti. Tu su opću skupinu otuđivača odredili kao molioce azila i crnce iz Afrike za koje uopćeno vrijedi da su preprodavači droge... U brošuri Slobodarske stranke – koju su dijelili ljudima – pojavila se još jedna osobna oznaka otuđivača: "Je-

vjere, tradicije...).

Populizam proizvodi karizmatičku figuru, političkog vodu, za kojega vrijedi da je drugačiji od svih drugih. Svatko u Evropi zna da je netko kao što je Jörg Haider istinit i da je određeni tip političke osobnosti. Nije takav kao SVI drugi. Haider je 9. 5. 2000. – nova vlada bila je na vlasti jedan mjesec – u Riedu (Gornja Austria) žalio vodeće političare Evropske unije i austrijske opozicije. Chiraca je označio kao džepnog Napoleona 21. stoljeća (Westen-taschen-Napoleon), a Austria – "ova država" – "ne treba nikakvog džepnog Napoleona 21. stoljeća." (Der Standard, 21. 4. 2000). Nadalje, nadolazećeg vođu Socijaldemokratske stranke Alfreda Gusenbauer nazvao je Gruselbauer – Grusel je njemački izraz za jezu – "koji bi se radije brijači srpom i čekićem." (Der Standard, 21. 4. 2000). Taj govor održao je u Austriji krajem karnevala, na Pepelnici. Većina komentatora misli da tako što ne bi smio reći i da to nije bio prikidan ton. Kancelar Schüssel označio ga je "neukusnim". Ipak, Haider je tradicionalni karneval upotrijebio kao sigurnosni štit za svoje uvrede. Svaka kritika sada se suočava s argumentom: Ta bio je karneval! Ne uzimajte to prezbiljno!

Misljam da su taj događaj i njegovi diskurzivni učinci simptomatični za raspravu o Haideru, jer su njegovi napadi strateški i uvijek zahvaćaju mehanizme kojima se suprotstave svakoj kritici. Njegove govore zato treba pretresati kao dijaloge, i ta dijaloška struktura dio je načina kako fun-

Znanost protiv samoposluživanja

O dijalogu kao uvjetu mogućnosti poslijeratnoga razumijevanja

Dijalog povjesničara-istoričara!
Friedrich Naumann Stiftung, priredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, Zagreb, 2000.

Žarko Puhovski

Domaća kultura i znanost već su godinama u situaciji da potrebuju barem poticaje i katalizatore izvana, ako već ne i formativne sudionike onih zbivanja koja bi, zapravo, trebala biti konstitutivna za samo njihovo postojanje. Među tim inozemnim dragovoljcima na području kulture nezaobilazna je proteklih nekoliko godina zaklada Friedrich Naumann. Jedan je od njezinih ambicioznih projekata, nazvan Dijalog povjesničara-istoričara, nedavno rezultirao i dvotomnim izdanjem pod istim naslovom. Riječ je, dakako, o pokušaju da se – nakon rata te svega što ga je uzrokovalo (i njime bilo uzrokovano) – promisli pozicija onih koji su, s jedne strane, pozvani da o nedavnim zbivanjima stručno progovore, ali su, s druge strane, baš kao struka bili – posredno i neposredno, manipulacijom ili volontiranjem – upleteni u priprave poslijeratnog jugoslavenskog rata (ili poslijeratnog jugoslavenskih ratova). Ta je uplenost i bila ne samo jedna od temeljnih sadržajnih odrednica rasprave, nego, dakako, i ključna poteškoća u samome započinjanju dijaloga.

Sama je, naime, činjenica održavanja skupa, na kojemu je došlo do razgovora, stoga bila bitno postignuće kako organizatora tako i svih sudionika kao intelektualaca. No, nakon što je razgovor započeo to više ni izdaleka nije bilo dosta, te se kulturna činjenica da je uopće i mogao započeti razgovor među onima koji su zastupali ne samo različite, nego nerijetko i posve suprostavljene stavove s dalekosežnim političkim i belicističkim implikacijama, pred čitateljem povlači u (svagda doduše nazočni) kontekst. Dva skupa (indikativno održana u mađarskome Pečuhu 1998. i 1999) posvećena ovakvoj dijalogu okupila su brojne ne samo stručnoj javnosti znane povjesničare-istoričare, ali su oni koji su proteklih godina bili (nerijetko i propagandno) najglasniji znakovito izostali. Uostalom, već i sam popis hrvatskih i srpskih sudionika dijaloga svakome tko je iole informiran posvejasno ukazuje na to o čemu je riječ (Ivo Banac, Dušan Bataković, Dušan Bilandžić, Mile Bjeljac, Mile Bogović, Đorđe Borozan, Neven Budak, Tihomir Čipek, Ljubomir Dinić, Bojan Dimitrijević, Darko Dukovski, Veljko Đurić, Andrea Feldman, Dušan Gamser, Vladimir Geiger, Hrvoje Glavač, Ivo Goldstein, Igor Graovac, Tvrko Jakovina, Berislav Jandrić, Zoran Janjetović, Jurje Krišto, Predrag Marković,

Zlatko Matijević, Olivera Milosavljević, Maja Miljković, Andrej Mitrović, Bojan Munjin, Slobodanka Nedović, Miroslav Perišić,

Mirko Petrović, Ivica Prledner, Branka Prpa, Zdenko Radelić, Radmila Radić, Mira Radojević, Ivo Rendić-Miočević, Milan Ristović, Drago Roksandić, Miroslav Samardžić, Mihail Sobolevski, Katarina Spehnjak, Dubravka Stojanović, Mario Strecha, Tonči Štitin, Ljubinka Trgovčević, Nikola Žutić).

U prvome tomu, koji donosi najveći dio sadržaja prvoga čina rečenoga dijaloga, tematski se važnima čine prilozi koji – "iznutra" – govore o nekim od naglašeno traumatskih složaja i događaju u objemu nacionalnim povijestima. Olivera Milosavljević tako razmatra stereotipe o drugima kao opravdanje nacionalizma na srpskome primjeru. Uvjernjivo i dokumentirano pokazujući srpske nacionalističke stereotipe (protusrpske) mržnje, genocidnosti, separatizma kao osobina hrvatskoga (naravno, kolektivnoga) karaktera, autorica emfatički pledira za nadomještanje nacionalizma "stvarnom samosvešću" (I. tom, str. 34). Jure Krišto pak razmatra traumatsko razdoblje NDH nastojeći, na primjeru vjerskih prijelaza, pokazati razlike između vrha NDH i hijerarhije Katoličke crkve, pa i – barem formalno – reduciranje razine terora nakon 1942.

No, ipak se za kontekst debate, kao, vjerojatno i za budućnost hrvatsko-srpskoga dijaloga uopće, posebice važnima nadaju prilozi posvećeni samostalnosti/emancipaciji povjesnih istraživanja te njihovoj ulozi u političkoj pomirbi. Mile Bjeljac tako pokazuje dugotrajna iskušenja historiografije u objemu Jugoslavijama, no ni sadašnjost kada ne pokazuje mogućnost izlaza (izgleda da sama političko-pravna egzistencija Jugoslavije ipak nije bila bitnim problemom). Ivo Goldstein postavlja očito, i u čitavoj raspravi implicirano, pitanje o mogućnostima koje su historičarima dane. U odgovoru on se, za ovu fazu rasprave logično, zadržava na socijalnome, ideološkom i političkom kontekstu, na razini poslije koje je tek nova povjesničarska praksa moguća. I Andrea Feldman istražuje u tom pravcu, dospijevajući do bitnoga uvida u ulogu povjesnika u "povjesnoj konstrukciji ideja i socijalnog konteksta u kojemu se

one pojavljuju" (I, 51).

Nastavak je skupa bio bogatiji i razrađeniji ne samo zbog toga što je prvotno okljevanje da se stupi u sadržajni dijalog barem djelomice nadidođeno, nego i stoga što su se prilike u okruženju nedvojbeno promijenile. Pojavljuju se i jasnine naznake polemika koje (na stručnoj razini) tek treba očekivati. Ponajprije, poredbena se raščlamba nedvosmisleno prihvata kao analitičko oruđe kojim se ostavlja za sobom ne samo razdoblje ideologiskog ratovanja, nego i naglašena harmonizirajuća koncilijantnost koja je karakteristična za prve faze nakon teških sukoba. Akademik Bilandžić opet kroji politički kontekst rasprave (nešto drukčiji od onoga kojim je kako pred nekoliko desetljeća, tako i proteklih nekoliko godina okupirao više opću javnost no kolege; ipak metoda navođenja osobnih razgovora kao povjesnih vrela koja je karakterizirala i njegove ranije,

Morat će se povesti računa o strukturalnim značajkama nacionalističko-ga svjetonazora i ulozi što je prošlost ima u legitimiranju njegovih pot hvata

socijalistički i antisocijalistički nastrojene knjige nije se promjenila). Profesor Mitrović pak uvjernjivo kritički prokazuje "srpsku stranu" intelektualne pripreme i opravdanja sukoba.

S onu stranu diplomatskih nastojanja

Posebna je vrijednost nastavka skupa, koji je zabilježen u drugom tomu ovoga izdanja, njegova razdioba na tematske radionice (posvećene procesima modernizacije u Hrvatskoj i Srbiji u devetnaestom i dvadesetom stoljeću, tvorbi etničkih i nacionalnih identiteta u južnoslavenskom prostoru iz povjesne perspektive, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, manjinama u Kraljevini Jugoslaviji, te Katoličkoj i Srpskoj pravoslavnoj crkvi u totalitarnim režimima u Hrvatskoj i Srbiji u dvadesetom stoljeću). Ovdje je, s onu stranu predteorijskih sukoba i diplomatskih nastojanja da se sukobi teorijski zabašure, stručna rasprava stricito sensu odista mogla započeti. I odmah se je pokazalo da u raspravi o jasno određenim temama razlike više nisu nužno zemljopisne/nacionalne, nego – konačno – metodologische, svjetonazorske, eventualno generacijske naravi. Ne znači to, dakako, da su formativne razlike proistekle iz (sveučilišnih, društvenih, ideoloških i drugih) osobina dviju sredina tek tako zanemarive, ali ipak upozorava na to da su nacionalističke inverktive iz okoline, ma koliko djelotvorne bile, ipak sposobne za penetraciju do odredene razine istraživanja i znanstvenoga diskursa, no ne uspijevaju prožeti čitavo disciplinarno polje rada (barem nekih) povjesničara.

Radionica posvećena djvema "nacionalnim" crkvama rezultirala je najvećim brojem tekstova koji su obuhvatili i odnos države (u različitim razdobljima) spram crkava kao ustanova, ali i odnos spram vjernika, te neke ekstremističke pozicije koje su se pojavljivale u objema zajednicama.

Završna izjava "dijela/dela sudionika/učesnika skupa" pokazuje i njegova bitna ograničenja. Kako se, naime, često zbiva u potratnim vremenima, sve o čemu su se učesnici/sudionici uspjeli suglasiti jest ne samo (količinski) oskudno, nego i sadržajno svedeno na dva opća mesta popularno interpretiranoga liberalizma. Riječ je, zapravo, o "poku-

šaju ponovnog uspostavljanja uobičajenih i potrebnih profesionalnih veza", te o zalaganju za "autonomiju povijesne znanosti/istorijske nauke od politike" i "odbijanju manipulacije...u dnevopolitičke svrhe" (II, 671). No, možda je to i dobro; od znanstvenika – neovisno o struci – ne treba valjda očekivati opće deklaracije, nego funkcioniranje u skladu s načelima zajednice istraživača.

Take the best, leave the rest

Ako se o takvoj zajednici radi – o političkoj zajednici očito ne može biti riječi – valjat će, kad tad, zajednički ili odvojeno, općenito ili analizom slučajeva, tematizirati ono što je bitno za ulogu koju je povijesna prošlost poprimala u ratnim pripravama posljednjih godina. Prije odgovornosti povjesničara/istoričara – odnosno onih koji su popularizirali njihova stajališta – morat će se povesti računa o strukturalnim značajkama nacionalističkoga svjetonazora i ulozi što je prošlost ima u legitimiranju njegovih pot hvata. Branka Prpa je, teorijski veoma ambiciozno, mobilizirala sociologiski, pa i filozofiski pojmovni aparat za preispitivanje identiteta u srpskoj novijoj tradiciji. Time je, s jedne strane, pokazala koliko lokalna razmatranja predstavljaju dobar materijal za suvremenu teorijski relevantnu raspravu, ali, s druge, i to da se "civilizacijska matrica" na kojoj insistira (u paraleli s psihanalitičkim pojmanjem matrice kod Rendić-Miočevića) ne može samo "usvajati" bez socijalno-povjesnih prepostavki.

Dva opća mesta

Radionica koja je tematizirala Kraljevinu SHS pokazala je suglasnost u metodama uporabivima za analizu pojedinačnih problema njezina postojanja, ali i na razini širih pristupa. Tihomir Čipek daje politologiski osviješten prikaz nedovršenosti države SHS kao svojevrsnoga ancien régimea (premda bi, uzme li se Tocquevillea, koji je sintagmu teorijski uveo u raspravu, ozbiljnije u obzir, trebalo preispitati zaključnu tvrdnju da takav poredak "ne dopušta nikakve promjene" – II, 303). S drukčijim, teorijski manje sofisticiranim, pristupom Ljubodrag Dimić pokazuje, međutim, slične konzekvensije svoje analize – unutar sustava stvorenoga nakon I. svjetskog rata izlaza odista nije bilo.

Radionica o manjinama dala je niz empirijski potkrijepljenih uvida u stanje odnosa spram manjina u Kraljevini Jugoslaviji, kao i čitavu listu diskriminatorskih praksi znakovitih za narav samoga režima.

Radionica posvećena dvjema "nacionalnim" crkvama rezultirala je najvećim brojem tekstova koji su obuhvatili i odnos države (u različitim razdobljima) spram crkava kao ustanova, ali i odnos spram vjernika, te neke ekstremističke pozicije koje su se pojavljivale u objema zajednicama.

Završna izjava "dijela/dela sudionika/učesnika skupa" pokazuje i njegova bitna ograničenja. Kako se, naime, često zbiva u potratnim vremenima, sve o čemu su se učesnici/sudionici uspjeli suglasiti jest ne samo (količinski) oskudno, nego i sadržajno svedeno na dva opća mesta popularno interpretiranoga liberalizma. Riječ je, zapravo, o "poku-

Posrtaji i moralnog autoriteta

Vatikan još uvijek smatra da je njegov nauk upravo danas konačan, savršen i, naravno, nepogrešiv

Trpimir Matasović

Kao možda nikad do sada ove su godine oči svjetske javnosti uperene prema Vatikanu. Dvomilenijski jubilej kršćanstva prilika je ne samo za osobito bogat program raznovrsnih svečanosti, već i za propovijanje mesta i uloge Katoličke crkve u današnjem svijetu. No, univerzalne su kršćanske poruke u prigodi velikog jubileja potisnute u drugi plan brojnim *greškama u koracima* koje si je, iz same njoj poznatih razloga, Crkva priuštila posljednjih mjeseci.

Isprika s greškom

Počelo je naizgled vrlo plemeno, kada je Papa 12. ožujka "ponizno zamolio oprost" zbog "podjela među kršćanima", nasilja "za kojim su neki kršćani posagnuli u službi istine" i "povremenog neprijateljskog ponašanja prema sljedbenicima drugih vjera". Osobito su pritom istaknuti progon Židova, Crkveni raskol, progon heretika, vjerski ratovi, rušenje različitih kultura i tlačenje žena. Bila je to gesta koja je pobudila veliku pozornost i gotovo opće odobravanje. Ipak, formulacija o "nasilju u službi is-

he traži i opravdanje, što čitavoj gesti oduzima popriličnu dozu kredibiliteta. A koliki je zapravo moralni kredibilitet Vatikana, jedne od rijetkih država na svijetu koja još nije potpisala Universalnu deklaraciju o ljudskim pravima, pokazalo je nekoliko događaja u mjesecima koji su slijedili.

Vjerska država protiv građanske

Slijedeći događaj koji je ponovno doveo Vatikan u prvi plan bio je srpanjski *World Pride 2000*, rimsko okupljanje homoseksualaca sa svih strana svijeta. Teško da je takva manifestacija trebala imati išta s Vatikanom. Ako ništa drugo, riječ je o civilnom događaju koji se k tome odigravao na teritoriju druge, građanske države. Ipak, Vatikan je *World Pride* pokušao osujetiti svim mogućim

sredstvima, podigavši uzbunu u *pet do dvanaest*, iako se za dotični događaj itekako dobro znalo još prije četiri godine. Akcije Vatikana i njegovih produženih ruku kretale su se u rasponu od prave medijske hajke do nemilosrdnog političkog lobiranja. Vatikanu suprotstavljeni stavovi nisu se mogli tolerirati, pogotovo ne u vlastitim redovima. Francuskom je tako biskupu Jacquesu

Uostalom, Vatikan si je u konačnici samo zabio još jedan autogol, pribavivši tako jednoj civilnoj manifestaciji daleko veći publicitet od daleko masovnijeg kolovoškog *Svjetskog dana mlađeži*, popularno preimenovanog u *Papin Woodstock*.

Ekumenizam sa zadruškom

Ekumenske težnje što ih Vatikan podupire, barem na deklarativnoj razini, dovedene su pak u pitanje kolovoškom deklaracijom *Dominus Iesus*, izdanom od Kongregacije za nauk vjere, nekoć davnog znanoj i kao *Sveta inkvizicija*. Stav da je upravo Katolička crkva "jedina Kristova crkva" navukao je na Vatikan gnjev mnogobrojnih protestantskih crkvi, koje su Vatikanu nedvosmisleno dale do znanja da spomenuta deklaracija predstavlja ozbiljan korak nazad u ostvarivanju ekumenih težnji. Ništa manje nisu bili ogorčeni Židovi, od kojih je upravo sadašnji Papa višekratno tražio oprost za grijehе koje je prema njima počinila Katolička crkva. Predstojnik Kongregacije kardinal Joseph Ratzinger izrazio je naime stav da je cilj Katoličke crkve "privesti Židove Kristu", što je gledište čije su posljedice dobro poznate iz povijesti 20. stoljeća.

Beatifikacija nepogrešivog

U nizu beatifikacija i kanonizacija, koje se za pontifikata Ivana Pavla II. zbijaju gotovo na tekućoj vrpci, posljednja je runda izazvala dodatne kontroverze. Papa je naime proglašio blaženima dva svoja prethodnika. I dok beatifikaciju "dobrog pape" Ivana XXIII. nitko nije dovodio u pitanje, slučaj Pia IX. pokazao se još jednim, čini se, nepromišljenim potezom. Taj je Pio IX. ostao zabilježen u povijesti kao posljednji papa sa svjetovnom vlašću, žestoki protivnik moder-

nizacije Crkve i (civilnog) ujedinjenja Italije, pa čak i otmičar jednog židovskog dječaka, kojeg je dao odgojiti u katoličkom duhu. Last, but not least, upravo je za njegova pontifikata proglašena, o ironije, *Dogma o nepogrešivosti Pape*. Ova dogma, kojoj se u svoje vrijeme suprotstavlja i biskup Strossmayer, predstavlja svojevrstan sukus današnjeg nauka Katoličke crkve. Priznajući, duduše nerado, pogreške iz prošlosti, Vatikan još uvijek smatra da je njegov nauk upravo danas konačan, savršen i, naravno, *nepogrešiv*.

Kriza moralnog autoriteta

Što dakle zaključiti o Katoličkoj crkvi danas? Naravno, nitko ne može očekivati da će bilo koja vjerska zajednica, pa tako ni Katolička crkva, biti demokratska institucija. Svidjelo se to nama ili ne, vjerske zajednice to jednostavno nisu, Katolička crkva ustrojena je na strogoj hijerarhiji, a njeni su stavovi neupitni, tko god da ih iznosio: papa, Kongregacija za nauk vjere, *L'Osservatore Romano* ili netko drugi za to ovlašten. Crkvu stoga treba ili prihvati takvu kakva jest ili je ne prihvati suopće. Sredine nema. Ipak, nedosljednost institucije koja samu sebe postavlja za *moralni autoritet* u najmanju je ruku zburujuća. Kriminalci da – homoseksualci ne. Ekumenizam da – nekatoličke crkve ne. Greške u prošlosti da – danas ne. Jesu li te kontradikcije u skladu s kršćanskim vrednotama ljubavi prema bližnjemu ili kajanju i pokore za počinjene grijehе? Što je, uostalom, sa slobodom volje? Očekuje li to Katolička crkva da je njeni vjernici slijepo slijede, čak i onda kada je u proturječju sama sa sobom? I kakav je uopće moral tog samozvanog *moralnog autoriteta*? □

u prvom licu „,

Errata

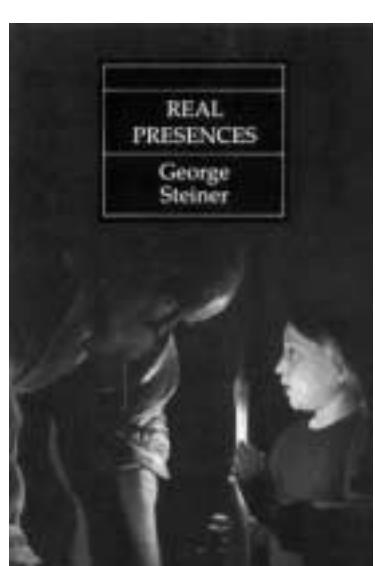
Iz svakog učinkovitog, kajizmatičnog predavača neizbjježno proviruje glumac, praktičar manje-više upoznat s izrazima i gestama

Uломak iz knjige

George Steiner: *Errata: An examined life*, Phoenix, London 1998.

George Steiner

Roloživši francusku maturu bio sam primljen na Yale, smatrajući da se normalan četverogodišnji dodiplomski studij može skratiti na dvije ili dvije i pol godine. Za vrijeme kratkog posjeta Yaleu tijekom "orientacijskog tjedna" postalo mi je jasno da se Židovi tamo nalaze u geatu usiljene ljubaznosti (godina je 1949. i, ako se ne varam, tek godinu prije prvi je Žid dobio profesuru u humanističkim znanostima). Kako je semestar već započeo, sama providnost navela

me na članak o Sveučilištu u Chicagu i njegovu legendarnom *condottiereu*. Preziran prema djetinjastim razbacivanjima i banalnostima koje zagušuju američki sustav obrazovanja, Robert Maynard Hutchins dopustio je bruočima da prisustvuju ispitima iz gotovo svih dodiplomskih predmeta. Ako su imali dovoljan broj bodova, bili su oslobođeni slušanja odgovarajućih predavača. To je iznimno moglo približiti uvjete za diplomu za jednu godinu. Moji rezultati u prirodnim znanostima i sociologiji (i sama riječ bila mi je nova) bili su jedni. Tek izašavši iz mandarin-skog svijeta francuskog obrazovanja s naglaskom na grčki i la-

tinski, u Chicagu, u četiri zahvatne semestra, trebalo bih slušati predavanja nekih od najboljih fizičara, kemičara, biologa i kulturnih antropologa na Zapadu.

Sveučilišta su od njihova osnivanja u Bologni, Salermu i srednjovjekovnom Parizu krhke, iako uporne zvijeri. Njihovo mjesto u politici nikada nije bilo dvomisleno, u ideološkim i fiskalnim strukturama moći zajednice u kojoj se nalaze.

Osnovne tenzije su, osim toga, urodene. Nijedno zdanje, nijedna organizacija visokog školstva nikada nije uspješno uravnotežila suprotstavljene zahtjeve istraživanja specijaliziranih radova, bibliografske i arhivske konzervacije sa zahtjevima općeg i građanskog obrazovanja.

Na sveučilištima se nalaze različiti, često suprotstavljeni odsjeći. Ciljevi humanističkog znanstvenika, spekulativnog mislioca (u nekoj mjeri usamljenog), pomogn proučavatelja tekstova i arhiva koji se sjeća slavne prošlosti, nisu posve u skladu, ako uopće i jesu, sa svim zadacima pedagoga i predavača. Postoji stalno uvjerenje, zatvoreno u mramornoj tišini instituta za visoko obrazovanje (u koledžu All Souls u Oxfordu) da je student uljez. To je zasigurno tako na dodiplomskom studiju iz humanističkih znanosti.

Idealno, velik rad i filozofija mogu se izdici iz predavačkog

posla. Uvjeren sam da bi trebali. Predavanja i postojanje zajedničkih poticaja na seminaru bili su moj zrak. Ne mogu zamisliti svoj rad, pa čak ni velikim dijelom svoju fikciju, bez njih. Ako se toliko borim protiv umirovljenja, to je zato što su mi moji studenti važni. To je sreća.

Glavne snage u znanstvenom istraživanju, s druge strane, u sistematskom ispitivanju u laboratoriju ili na ploči nekog matematičara mogu biti divne, a da ne sadrže zvanje učitelja. Razlozi predanosti su različiti, čak kontradiktorni (iznimke poput Enrica Fermija u Chicagu postaju legende). Dilema se proteže i na humanističke znanosti. I humanistički rad i znanstvena istraživanja imaju, ili bi trebali imati, djelić monomanije. Oni mogu tek oklijevajući prenijeti plodove savršene biti. Iz svakog učinkovitog, kajizmatičnog predavača neizbjježno proviruje glumac, praktičar manje-više upoznat s izrazima i gestama. Skolastička persona, nasljednik monaško-klerikalnog koda, povlači se u puževu kućicu svog, često ezoteričnog truda. Čiste istine mogu se nositi s anonimnošću.

Dobar je predavač prepletan, čak tjelesno, s komunikacijskim, tumačećim procesom. Zanimljivo, teško razumljivo metafizičko-logičko propitivanje i dijalektika mogu postati u rukama nadahnutog predavača znamenita

građa, drama izraza lica i tijela. Sokrat, Schelling, Wittgenstein i Heidegger očit su primjer. Znanstvenika pritišće taj rascjep između istraživanja, znanstvenog ili humanističkog s jedne strane i predavanja s druge.

Kako institucije visokog obrazovanja mogu u budućnosti uskladiti – strukturalno, finansijski i sociološki – brigu oko historijsko-intelektualne prošlosti sa slobodnim inovacijama, ulaganjima u znanstvenu igru? I kako se ta nesigurna dijalektika može izravnati s didaktičkim silabusom, neizbjježno pojednostavljenim, poopćenim i društveno-politički orijentiranim?

Ni tomistički svećenici srednjovjekovne Sorbone ni Humboldt ni njegovi berlinski suradnici u utemeljenju modernog sveučilišnog sistema, kao ni John Dewey, nisu uspjeli riješiti proturječja stara kao atenske škole retorike ili aleksandrijske akademije. Prepostavljaju da će budućnost donijeti još veći jaz između određenih privilegiranih centara za istraživanje i postdoktorski rad te onih fakulteta i sveučilišta koji naglasak stavlju na poučavanje. To je možda neizbjježno, no izgubit će i jedni i drugi. □

ESEJ

Rječnik dvadesetoga stoljeća

James G. Ballard

X-zraka (rentgenska zraka) – Postoji li tijelo još uopće u ikojem drugom smislu osim u onom najsvjetovnjem? Njegova je uloga pouzdano smanjena, te se čini da je tek nešto više od sjene duha koju vidimo na rentgenskoj ploči našeg moralnog neodobravanja. Sada ulazimo u kolonijalističku fazu našeg odnosa prema tijelu, punu paternalističkih pojmoveva koji skrivaju nemilosrdnu eksploataciju koja se provodi u njezinu vlastitu korist. To bestijalno stvorenje mora imati smještaj, biti umjereno hranjeno, ograničeno na minimum seksualne aktivnosti za potrebe vlastite reprodukcije i podvrgnuto svakom obliku prosvjećenog i poboljšavajućeg pokroviteljstva. Hoće li se to tijelo naposljetku pobuniti, baciti sve te vitamine, tuširanja i sate aerobike u bostonsku luku i zbaciti kolonijalističkog ugnjetcavača?

Pisači stroj – On tipka za nas, kodira svoju sklonost linearnosti diljem slobodnog prostora maštete.

Ciferšlus – Ova mala, ali luka-va naprava otkrila je kako da na elegantan način sputamo i ponovo otkrijemo sve izgubljene čari tijela.

Jazz – Odbačena kratkotrajna glazbena uspomena, ali zbog toga ništa manje bolna.

Telefon – Spomenik očajničkoj nadi da će nas jednoga dana svijet slušati.

Chaplin – Najveće je Chaplinovo dostignuće to što je potpuno diskreditirao tijelo i ismijao svaku ideju o dostojarstvu pokreta. Oko njega se kreću glomazni ljudi poput ronilaca s olovnim utezima koji pokušavaju usidriti središnji živčani sustav u morskom dnu prostora i vremena.

Rovovsko ratovanje – Tijelo kao odvodni kanal, slivnik vlastite klaonice, niz koji ispire svoje strahove i agresivnosti.

Kontracepcionska pilula – Korak prirode unatrag da bi napravila dva koraka naprijed, po svoj prilici prema moćnijim razvojnim mogućnostima posve konceptualizirane spolnosti.

Aerodinamičnost – Aerodi-

namizacija ispunjava san o leteњu bez potrebe da nam narastu krila. Aerodinamika je pokretna skulptura ne-euklidskog prostora-vremena.

Pornografija – Krepostan i neerotičan san tijela o samome sebi.

Istraživanja vremena i pokreta – Ja sam i ja sám i oblik koji svemir stvara oko mene. Istraživanja vremena i pokreta predstavljaju naš pokušaj zauzimanja najmanje, najskromnije niše u svemiru koji nas okružuje.

Protetika – Kastracijski kompleks uzdignut na razinu umjetničke forme.

Biokemijsko ratovanje – Nervni plinovi – strpljivo i dugo očekivana osveta neorganskog svijeta organskome.

Halucinogene droge – Kaleidoskopov pogled na oko.

Izvještaj Warrenove komisije – Romansiranje Zapruderova filma.

Genocid – Ekonomija masovne proizvodnje primjenjena na gnušanje nad samim sobom.

Fenomenologija – Smiona oklada središnjeg živčanog sustava da postoji.

Teorija gomile – Strah od zatvorena prostora zamaskiran u strahu od otvorena prostora ili, možda čak, u maltuzianizam.

Teorija o nasljedivanju stečenih svojstava – Beznadan pokušaj same kolonizacije botaničkog kraljevstva, već i usađivanja pravog smisla puritanske radne etike i vrednota samo-unapredivanja.

Robotika – Moralna degradacija stroja.

Predgradska stambena naselja – Predstavljaju li predgradska stambena naselja gradsku zonu za oporavak ili autentični iskorak

prema novom psihološkom području, istodobno pasivnijeg, ali i mnogo imaginativnijeg potencijala, poput onoga koji ima spavač prije početka REM-faze sna? Za razliku od njegove nepokorne gradske kopije, tijelo predgradske četvrti u cijelosti je pripotomljeno i može se reći da ono tvori golem zoološki vrt kućnih ljubimaca u kojem tijela stanovnika osiguravaju zalihi dlakavih sisavaca.

Sudska medicina – Na obducijskom stolu znanost i portretografija se susreću i stapaju.

Minijaturizacija – Snovi o postajaju vrlo malenim postojali su i prije Alice, no sada rastu izgledi da je sve te strojeve u svijetu, poput zlata u Fort Knoxu, moguće okupiti na jednom strogo čuvanom mjestu, zaštićene kako do samih sebe tako i od nas ostalih. Pa ipak, računala će se i dalje minijaturizirati, vjerojatno iščezavajući u mikroverzum gdje će se njihovi sve obimniji izračuni i matematički modeli sjediniti s kvarkovima i šarmantnim česticama.

Vijetnamski rat – Dva potpuno nekompatibilna ratnička sustava sukobila su se uz velike posljedice. Je li Vietkong, s malo više TV snalažljivosti, mogao ranije trijumfirati lansirajući priču o ženskoj gerili protiv američkih vojnika koji čitaju Playboy? „Jučer je Prva zračna konjica kopnenih trupa u operaciji Pegaz usmrtila 350 neprijateljskih žena u raznim okršajima, dok je Druga mornarička divizija ubila 124 komunistkinje...“

Isadora Duncan – Stroj se sam zabavio s njezinim predisipliniranim tijelom, stražnji kočić njezina automobila otplesao je svoj smrtonosni mali ples oko kraja njezina šala.

Industrijski dizajn i dizajn namještaja – Naš namještaj tvori vanjsku konstelaciju područja

naše kože i položaja naših tijela. Neobično je to što je krevet najnemaštovitiji od svih oblika namještaja.

Shizofrenija – Za one zdravog razuma, uvijek najglamuroznijsa mentalna bolest, jer čini se da ona predstavlja luđakovo shvaćanje normalnosti. Baš kao što agnostički svijet održava na životu svoje religijske svečanosti kako bi zadovoljio potrebe svoje radne snage za odmorom, tako će kada medicinska znanost savladala sve bolesti, odredene mentalne po-teškoće, a na prvom mjestu shizofrenija, biti oponašane zbog društvenih razloga. Noseći isti znak, velika privlačnost alkoholizma i razlog zašto on nikada neće biti uklonjen leži u tome što on osigurava mogućnost časnog, pa čak i junačkog neuspjeha.

Body-building – Aseksualna masturbacija u kojoj cijela muskulatura oponaša komad erekcijskog tkiva. No čini se da je organizam beskonačno odgoden.

Epidemiologija – Teorija katastrofe u usporenoj snimci.

Moda – Spoznaja da nas je priroda obdarila jednom kožom premalo i da bi potpuno osjetljivo bice trebalo nositi svoj živčani sustav izvana.

Automobil – Svi su ti milijuni automobila na ovom planetu ne-pomični, a njihovo prividno kretanje predstavlja najveći kolektivni san čovječanstva.

Neboder – Osmotsni grad sa stanovnicima poput plime i oseke koji se čvrsto drže obale između Zemlje i oceanskih prostora kojima tek treba zaploviti.

Pasolini – Sociopat kao svest.

Tranzistor – Ako je kotač u binarnoj ljestvici 1, tranzistor je 0 – ali što bi onda bilo 1000001?

Retrovirusi – Uzročnici bolesti koje je možda izmisliла znanstvena fantastika. Što je veći napredak suvremene medicine, to je hitnija naša potreba za bolestima koje ne možemo shvatiti.

Novac – Izvorni digitalni sat.

Pobačaj – Uradi-sam genocid.

Znanstvena fantastika – Sastavljena da će postati stroj.

Telefonske sekretarice – Strpljivo nas uče da razmišljamo na jeziku koji tek trebaju izmislići.

Genetika – Lingvistički sustav prirode.

Hrana – Naše uživanje u hra-

niima korijene u našem beskrajnom nasladivanju mišlju da, najvjerojatnije, jedemo sami sebe.

Neurobiologija – Sikstinska kapela znanosti.

Kriminalistika – Seciranje nedopuštene želje, uzbudljivije od želje same.

Kamuflaža – Kamuflirani bojni brod ili bunker nikada ne smiju biti potpuno nevidljivi, već moraju zbumnjivati naše sustave prepoznavanja tako da u jednom trenutku budu to što jesu, a u sljedećem ne. Mnogi oponašatelji i političari iskorištavaju isti princip.

Kibernetika – Totalitarni sustavi budućnosti bit će poslušni i servilni, poput supersposobnih slugu, i zbog toga još više zastrašujući.

Kontrola bolesti – Uskoro možemo očekivati umnažanje imaginarnih bolesti, što će zadovoljiti našu potrebu za iskvarenim varijantom nas samih.

Ergonomija – Protestanska radna etika zamaskirana u kinesetički jezik.

Osobna računala – Možda nerazumno, mozak prenosi mnoge svoje bitne funkcije na podrazine, stvarajući nizove granskih ekonomija koji bi se jednog dana mogli stopiti i otkupiti upravljanje za sebe.

Rat – Napokon postoji mogućnost da je rat možda poražen na jezičnoj razini. Ako je rat ekstremna metafora, možemo ga pobijediti izmišljajući metafore koje su još ekstremnije.

Međunarodno standardno vrijeme – Je li vrijeme zastarjela mentalna struktura koju smo naslijedili od naših dalekih predaka koji su izumili vremensku sukcesivnost kao način da se riješi istodobnosti koju nisu mogli zahvatiti kao jedinstvenu cjelinu? Vrijeme bi trebalo biti de-kartelizirano, i svatko bi trebao uspostaviti svoje vlastito vrijeme.

Sateliti – Živčani čvorovi u potrazi za interplanetarnim mozgom.

Modernizam – Gotika informacijskog doba.

Misija Appolo – Prva demonstracija nepotrebnosti čovjeka koju je stroj obavio za naše dobro. □

Prevela s engleskog
Sanja Kovacević

Duhoviti i cinični Rječnik 20. stoljeća engleskog pisca Jamesa Ballarda, autora Carstva sunca, Sudara, Izložbe strahota, i drugih remek-djela suvremene proze, perverzna je inventura našega perverzognog doba. Njegov halucinogeni "rječnik", koji se doima poput frenetične panoramske vizije nekoga osuđenog na strijeljanje budućnošću, objavljen je u zborniku Incorporations, priređivača Jonathana Crayja i Sandforda Kwintera, iz 1992. godine. (Zoran Roško) □

Aristotel i logos

No nije li očito da nema sličnosti između politike i drugih znanosti i sposobnosti?

Bajke obične fenomenologije
(Puf, Pariz, 1997)

Barbara Cassin

Kako etika dospijeva do jezika? Odgovor bi, od Aristotela do današnjih dana, bio: sa zahtjevom za smisom. Samo se ponavlja istovjetna struktura: smisao, konsenzus, isključivanje – od prvotnog prizora koji je, u knjizi *Gamma Metafizike*, Aristotel izgradio kao ratni stroj protiv sofista, tih ljudi načinio, nalik biljkama, koji pretendiraju na govorenje radi (užitka) govorenja; do filozofija konsenzusa, komunikacijskih etika, dijaloskih pragmatika: Apela, Habermasa, Rortya, čiji se sve niži zahtjevi susreću s istim tipom loših drugih koje valja isključiti, natjerati da sebe isključe iz čovječanstva. Tako smisao, shvaćen kao transcendentalni zahtjev, to jest kao uvjet mogućnosti ljudskog jezika, nalazi svoje uporište, svoje dovoljno uporište, u isključivanju koje nije ništa manje transcendentalno od samog zahajevanja. Ili, jednostavno, *sensus communis*, da bi bio smisao i bio zajednički, proizvodi besmisao, bezumnike, kao i nezajedničko, neljudsko.

Gовори да се не би постало biljkom

Postrojavanje takvog niza, Apel, Habermas, Rorty, rasvjetljava da je dovoljnopođuzimati sve manje i manje da se ne bi postalo biljkom: upustiti se u igru transcendentalnog jezika, preživljavati, говорити govorenja radi. Svijet smisla ne prestaje gutati ono što je izvan njega. No spontana točka ostaje u isključivanju: ono obvezuje na poistovjećivanje drugosti i nebitka. U pojmovima J.-F. Lyotarda taj spor je također paradigma razdora, jer nedvojbeno se može kazati da semantički režim čini nepravdu svakom drugom diskurzivnom režimu lišavajući ga načina da dokaže tu nepravdu: svaki drugi režim je nečujan, neoslovljiv, unaprijed zapriječen. Definirati čovjeka kao životinju obdarenu *logosom*, potom definirati *logos* kao zahtjev za smisalom, a da bi ga se uviđek iznova svodilo na smisao smisla, znači jednom te istom gestom postići da neki ljudi mogu i ne biti ljudi. Kao da sámо isključenje omogućuje funkcioniiranje univerzalnoga i evidentnoga te da univerzalno nikada nije bilo nego ime za dominaciju nekoga ili nečega normalnoga.

Sofistika, retorika, politika – ili politika: moć i čin

Voljela bih predložiti tri teze o političkom smislu *logosa* kod Aristotela u usporedbi sa sofistikom:

- Aristotelova je politika sofistička (Arendt bi kazala grčka) u izboru *logosa* kao dominantne odlike čovjekove političnosti;

- ona je također sofistička (i ovog puta hotimično antiplatonička) u svom načinu artikulira-

"No nije li očito da nema sličnosti između politike i drugih znanosti i sposobnosti? Drugdje su, naime, oni koji predaju sposobnosti očvidno isti koji i provode čin ili djelo polazeći od njih, poput liječnika i slikara; ali,

neumjerene izjave očigledno su daleko od poučavanja. Jer oni zapravo ne znaju ni o kakvoj se pouci radi ni čime se ona bavi, inače ne bi politiku izjednačavali s retorikom, ili je čak stavljali ispod nje, niti bi pak mislili kako je lako postavljati zakone prikupljajući one zakone koji su na dobru glasu" (1181 a 12-17). Sofisti, koji nam otkrivaju svoju obijesnu narav, poučavaju samo retoriku navodeći da je se pojmi

me jer uvijek funkcioniра kao *telos*, a nikada tek kao *tehnē*. Međutim, politika koju provodi životinja obdarena *logosom* krajnje je paradoksalna disciplina – kao da ta definicija prije regulatorna i da čovjek nikada ne uspijeva ispuniti svoj pojam koji bi zahtijevao ispunjenje upravo cijelokupne ekstenzije smisla *logosa*. Poteškoća u statusu politike proizlazi, u toj perspektivi, iz jaza između njene *dynamis* i njene *energeia*, jaza zbog kojeg se uvijek riskira ostajanje na retoričkoj *dynamis*, čime se onda djeluje, kaže Aristotel, poput sofista: kao "u današnjim vremenima". Drugim riječima, riskira ostajanje na sofističkom smislu *logosa*, singularnoga *logosa* plurala *logoi*, koji ovjerava smisao "diskursa" (fr. *discours*: kako u singularu tako i u pluralu, u francuskom [i hrvatskom] koji ovog puta služi sofis-

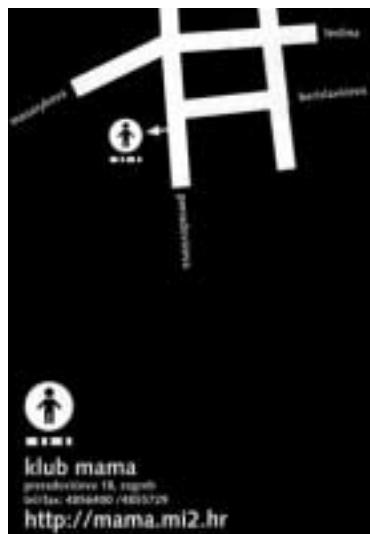

nja mnoštvenosti razlika, dakle također gledišta i diskursa, u mnoštvenu jedinstvu *polisa*;

- međutim, ona je antisofistička (i upravo u toj napetosti, nedvojbeno, aristotelovska) u tumaćenju *logosa* koje nudi te u onome što bismo mogli nazvati samopredređivanjem retorike politici, jezičkoga i diskurzivnoga logičkome i racionalnome.

Cini mi se da "dinamička", a ne objektivna ili objektna, narav retoričke moći rasvjetljava jedan od najneobičnijih problema Aristotelove političke znanosti te nudi ključ artikulacije između *logosa* i politike, u svakom slučaju ključ poteškoća u obrazovanju za politiku.

Istinu govoreći, kao i sve ono što proizlazi iz cirkularnosti u čovjeku između prirode i kulture, pozivanje na um nije moguće čuti ako nema pripremljenostida ga se čuje; otuda značaj toga da

se bude odgojen pod pravednim zakonima koji računaju s javnim obrazovanjem kao u Lakdedemoniji, ili – u nedostatku njih, ali ujedno tim bolje, jer je taj način primjereniji jedinstvenosti svakog pojedinca – značaj toga da se bude dobro odgojen od oca koji

bi poznavao duh zakona te bi time također bio i dobar zakonodavac. Obrazovanje se, dakle, na jedan ili drugi način, svodi na nomotetiku. Kako, dakle, postati dobar nomotet? To pitanje ponovo uvodi usporedbu između sofistike, retorike i politike:

iako sofisti izjavljuju kako poučavaju u politici, ni jedan od njih u njih ne djeluje, nego nju provo-

**sensus communis,
da bi bio smisao i
bio zajednički,
proizvodi besmisao,
bezumnike,
kao i nezajedničko,
neljudsko**

de oni koji imaju političku moć i koji, činilo bi se, djeluju prije po nekakvoj sposobnosti, te iskusstvu nego li razumijevaju" (*Nicomachova etika*, X, 9, 1180 b 31 – 1181 a 3, slobodno prema Ladanu prijevodu).

Jedinstvenost je politike da se, na prvo razmatranje, *dynamis* i *energeia*, potencijalnost i aktualnost razdvajaju. Dok jedan te isti liječnik oposobljava (predaje svoju sposobnost na svoje učenike) i prakticira (zbiljski liječi), sofist poučava ono što nikada ne provodi, a politički čovjek provodi ono što ne zna poučavati. Kao da je kod jednoga čitava *dynamis*, a kod drugoga čitava *energeia*. Aristotel se time vraća Platonovim naglascima (vidi *Meonon*, 93 i dalje; *Protagona*, 319-320) kako bi konstatirao da nijedan politički čovjek nikada nije pisao ili govorio o politici ("što bi bilo bolje od obrana ili poslanica") te nikada nije stvorio političkog čovjeka ni od svoje deice ni od svojih prijatelja ("što bi ipak bilo najbolje od svih nasljeđa koje je moguće ostaviti gradu"): dokaz da oni to ni ne mogu.

Ni govornik ni državnik

Taj paradoksalni status politike, gdje moć i čin padaju *partes extra partes*, ima jednu poražavajuću posljedicu. Jer ako političari ne poučavaju, treba također dometnuti da ništa više ne poučavaju ni sofisti. "Sofisti koji daju

**dinamička", a ne
objektivna ili ob-
jektna, narav reto-
ričke moći rasvjet-
ljava jedan od naj-
neobičnijih proble-
ma Aristotelove
političke znanosti**

tici). Rizik utoliko nedopustiviji ukoliko mi zbilja nismo sofisti, nego tek postajemo Aristotelovom razradom retorike, ukoliko ostajemo zapleteni u opća mjesta s diskursima koji su uvijek diskursi, a nikada stvari same. Jednom kada su istodobno nedostupni i diskurzivna konzistencija grada i sofističko zahvaćanje svijeta, bogatstvo smisla *logosa* funkcioniira politički kao pokretac i kao kočnica.

*Izabralo i preveo tomis-
la >> Hedak@past:forward*

Za žene koje hoće više

NOVI BROJ U PRODAJI

Imate li olimpijske vatre?

Olimpijskoj vatri nije trebao Booth da shvati kako se ponovno rodila u vremenu više retoričkom od svojeg

Boris Beck

Naši gledatelji žele priče, a ne rezultate" odgovor je NBC-ja, koji ima ekskluzivno pravo emitiranja olimpijskih natjecanja za SAD, na prijedore da svojim gledateljima iz Sidneyja ne isporučuju ni sekunde izravnih prijenosa, nego isključivo snimke. A koliko je samo priča bilo pod olimpijskom vatrom! Priča o bosonogom etiopskom trkaču koji je donio sebi i svojoj zemlji slavu uvjerava najsironašnije da u sportu mogu nadvladati i najbogatije; priča o skromnom stolaru koji je poslje posla veslao na Dravi postao olimpijski pobjednik (što bahati i brbljavinog nogometnika neće uspeti) prepričava utrku između kornjače i zeca; priča o biciklistu kojem je rak testisa metastazirao na pluća i mozak, a sada, oporavljen, vrati pedale u Sidneyju, oda je ustajnost; priča o poštaru koji je tračao u cipelama jer nije imao novca za tenisice pokazuje da se može napredovati i u nemogućim uvjetima; priča o plivaču kojeg Vrdoljak nije želio povesti u Barcelonu, a u Atlanti mu nije omogućio kvalitetne pripreme, prisupoba je o zakopanom talentu; priča o maloj rumunjskoj gimnastičarki koja je prva dobila ocjenu 10,00, za koju kompjutori uopće nisu ni bili programirani, govor o dosegнутom savršenstvu; priča o bacacima kopljima koji su postali toliko dobri da je koplj težište pomaknuto kako bi i dalje padalo unutar stadiona poučava da sami sebi moramo određivati granice; priča o američkoj gimnastičarki koja je nastupila slomljene kosti jer je o tome ovisila zlatna medalja njezina tima svakog će se dojmiti; priča o maratoncu koji je stigao prvi na stadion, ali je kolabirao trećeći počasni krug te ostao bez medalje mit je o Sizifu samo s ironijskim odmakom – maratonac je kao utješnu nagradu dobio kisobran; priča o skakaču koji je skočio toliko dalje od konkurenata da je njegov rekord ostao još godinama nedosegnut opo-

novac u sportu nije sve, dotle priča o britanskom veslaču koji je osvojio zlato na četiri olimpijade zaredom, a potom pao u depresiju kaže da u sportu čak ni uspjeh nije sve; priča o tome kako mačevaoci više vole žičane maske kroz koje ne mogu vidjeti protivnikovo lice nego nove prozirne od pleksiglasa govori o njihovoj potrebi za koncentracijom i potpunoj usredotočenosti na svoju vještinsku; priča o trkaču ko-

jeveni zajedno prodefilirali sporatiši iz Sjeverne i Južne Koreje. Sve u ime olimpijske ideje, sjećanje na doba kada su igre bile važnije čak i od rata, a pobjeda na njima predstavljala najveću moguću čast. Međutim, olimpijskoj vatri, ugašenoj 393. pr. Kr, koju je francuski pedagog probudio poljupcem plemenitog amaterizma, nije trebao Booth da shvati kako se ponovno rodila u najviše retoričkom od svih vremena. Bu-

lako prepoznala ljude koji su mjeru svih stvari, a u našim institucijama pravdu koja je korist jačeg. Zato se uvijek držala bogatih i moćnih: dosad su je sebi moglo priuštiti samo europske, sjevernoameričke i cirkumpacijske zemlje. Dobro se uputila u politiku i ekonomiju: dok je početkom stoljeća kružila između Londona, Pariza i Berlina, ovih čete je dana najčešće naći u Japanu i SAD-u. U rukama retoričara koji od slabijih razloga stvaraju jače, koji o malim temama sastavljaju duge govore, koji podilaze slušateljima i izbjegavaju neu-

Svečano otvaranje Olimpijskih igara u Sidneyju završilo je velebnim uzdizanjem vatre iz vode, no to je bila apoteoza jednog fačuka: tradicionalni obred paljenja vatre sunčevim svjetlom u Olimpiji na Peloponezu propao je zbog oblaka. Ovogodišnji Olimpijski plamen nije upalio ni Helios ni Hefest, nego prijeđan promatrač upaljačem – zakupljene minute za satelitski prijenos bespovratno su curile. No, olimpijska se vatra uzdigla na kraju divne kazališne predstave koja nije prešutjela ništa iz australske povijesti: ni osvajanja, ni ratove, ni genocida, ni iscrpljući rad doseđenika. Bila je to *prava priča*, predstava puna fantastičnih naprava i genijalno jednostavnih dosjetki, demonstracija bogate *retoričnosti*, voda i vatra zajedno, dostojanstven uvod u postkolonijalne igre. Iako Olimpijska vatra uopće nije grčkog porijekla, iako su je uveli Nijemci u Berlinu, maheri za sve vrste parada, štafeta, baklada i spektakla, ona svoj polet i veselje nikako ne duguje ledenom i mračnom ognju Trećeg Reicha!

A kao amateri

Triatlonac koji plače na pobedničkom postolju slušajući svoju himnu, a mogao bi vam zavrnuti vrat kao piletu i reklama koja odmah potom slijedi dva su različita primjera praznih riječi.

Triatlonac koji plače na pobedničkom postolju slušajući svoju himnu, a mogao bi vam zavrnuti vrat kao piletu i reklama koja odmah potom slijedi dva su različita primjera praznih riječi.

riječi. S druge se strane prostiru statistike medalja i računovodstva svjetskih rekorda, najlepše prostrti stolovi na kojima nema hrane. Sokrat koji je umro šest godina prije zadnje olimpijade, a retoře je volio poput kamenja u cipelama, rekao je Fedru: "Pismo ima neku strašnu moć, i u tom je pogledu uistinu slično slikarstvu. Jer i njegova stvorena stoje kao da su živa, a ako ih što upitaš, vrlo dostojanstveno šute." Zato NBC-jevi gledatelji, siti *praznih riječi* i *šutljivih podataka*, a gladni obrat i spoznaje, zahtijevaju priče ne mareći za jezik, stil i medij. Dobro pričanje i dobre priče razdvojeni su kao i u Hrvatskoj kakvu je Matko poznavao: "Kod nas ljudi što dobro pišu nemaju ideja, dok ljudi s idejama obično zlo pišu". NBC-jevi gledatelji zato sigurno neće vidjeti *krive priče*, poraz američkog sportaša, primjerice; neće im biti neobično što Svjetska plivačka organizacija FINA iz naziva izbacuje A; neće nikad saznati da su građani Sidneyja pljunuli sedam milijuna dolara da bi se premjestio dalekovod što je kvario vedutu njihova grada. Sve je to, naime, pitanje stila, a za stil NBC-jevi gledatelji, ma gdje bili, ne mare.

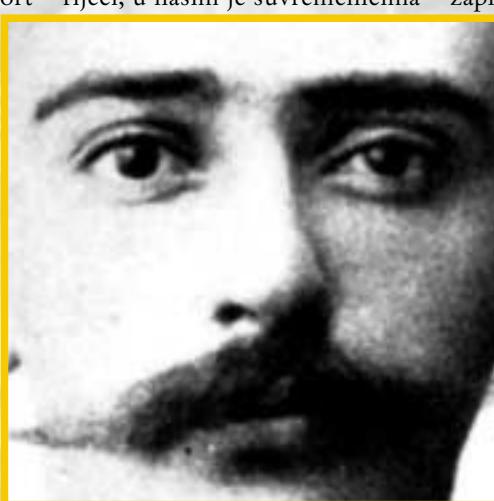

Revers olimpijske medalje, Los Angeles 1984

ji je vjerovao da ga je Bog stvorio brzim, ali i da ga je odredio za druge stvari, te je napustio sport i postao misionar, podsjeća da pobjeda nad drugim ne vrijedi ništa ako ne pobijedimo sebe; i, konačno, tu je olimpijska priča nad pričama, sraz Crnca i Vode iz kojeg je ovaj drugi klisnuo podvinuta repa...

Apoteoza jednog fačuka

Sve su *prave priče* i nikako čudo da su ih se zaželjeli NBC-jevi abonomenti, izglađnjeli od *praznih riječi* kojima ih hrani stoljeće političke propagande i reklame. A kakva je priča o olimpijskoj vatri? U Sidney su vatu nosili mališani i veterani, Aboridžini i Princ Albert, ronioci pod vodom i invalidi u kolicima, a jedan ju je ludak pokušao i ukraсти. Pred njom su pod jednom zastavom i jednako od-

**DUHA
I IGARA**

Zdenko Jajčević,
ravnatelj Hrvatskog športskog muzeja

Olimpijska ideja nekad i danas

Dušanka Profeta

*Možete li nam u kratkim crta-
ma opisati kako je došlo do osni-
vanja Hrvatskog športskog mu-
zeja?*

— Zamisao o osnivanju Muzeja javila se paralelno s utemeljenjem Visoke škole za fizičku kulturu, 1959. godine. U projektu zgrade bio je predviđen prostor za stalni postav jer je već tada bio prikupljen dio građe. Potom se o Muzeju raspravljalio početkom šezdesetih, točnije 1961. godine, pa je koordinacijski odbor tadašnjeg Saveza sportova Hrvatske i Partizan Hrvatske dao u zadatak da se hitno osnuje Muzej fizičke kulture pri Visokoj školi. Tako je počelo. Zaposlen je jedan djelatnik, počela se otkupljivati građa. Među prvima je otkupljen spomen-album *Hajduka*. Kako je izgradnja zgrade došla u pitanje, tako je polako napuštena i ideja o osnivanju muzeja. Sredinom šezdesetih nastavljena je inicijativa za osnivanje muzeja, u čemu je prednjačio voditelj katedre za povijest športa na Visokoj školi za fizičku kulturu profesor Živko Radan. Osnovan je inicijativni odbor koji se kasnije zvao Komisija za povijest fizičke kulture. Ta je komisija organizirala izložbu u povodu stote obiljetnice rođenja Franje Bučara, 1966. godine. Onda se jedno vrijeme nije događalo ništa, sve dok na novoizgrađenom Fakultetu za fizičku kulturu nije uređena jedna prostorija, dvanaest puta sedam metara, u kojoj je jedno vrijeme bio stalni postav Muzeja fizičke kulture Hrvatske. Tek od 1980. muzej, tada se zvao Muzej fizičke kulture, postoji kao samostalna jedinica Fakulteta za fizičku kulturu.

*Muzej je sada smješten u Ilici
na broju 13. Sudeći po količini
grada koju ovdje vidim, problem
prostora postoji otkad postoji i
Muzej?*

— Problem prostora je problem svih muzeja, čini mi se. Sredinom osamdesetih raspravljalose o tome treba li muzej smjestiti na Trg maršala Tita ili u Dom sportova. Čini mi se da je i jedan prostor u Kačićevoj bio u igri. Krajem osamdesetih dobili smo

prostor u Ilici, najprije na broju 7 pa na broju 13. Sada imamo oko sto dvadeset kvadrata. Znate, mi smo relativno mlada ustanova i

ima šest odjela s preko sto tisuća predmeta. Svake godine nabavljamo neki novi dio opreme, pa je za naše prilike grada i relativno dobro smještena. Nemamo izložbeni prostor, pa smo prisiljeni gostovati na raznim adresama. No, tako se bar nemamo priliku

štporta u svijetu, odnosno građa koja se tiče povijesti športa organizirana je i izložena i u muzejima športa, ali i u okviru muzeja općega tipa. Na primjer, British Museum u Londonu, pariški Louvre, Berlinski muzej, Metropolitan Museum u New Yorku imaju bogate zbirke iz domene tjelesnog vježbanja i športa. Nodalje, gotovo sve europske države imaju nacionalne športske muzeje. Potom postoje specijalizirani muzeji, oni koji su posvećeni znamenitim tjelovježbenim djelatnicima, poput onoga Friedricha Ludwiga Jahna u Freyburgu. Jahn je bio veliki promotor gimnastike u Njemačkoj. Donekle su specijalizirani i muzeji koji prikazuju razvoje određene športske grane, poput Muzeja kriketa u Londonu, Skijaškog muzeja u Holmenkollenu u Norveškoj i mnogih drugih — preduvog bi bilo da ih nabrojim sve. Čuли ste sigurno za Hall of Fame, tu je također riječ o ustanovi muzejskoga tipa. Posebnu grupu čine olimpijski muzeji. Najpoznatiji su onaj u Lausannei, u Mon Reposu i onaj u Olimpiji. Nova zgrada muzeja u Lausannei otvorena je 1993. godine i doista je prelijepa. To je ogroman prostor, preko tisuće kvadratnih metara, izvrsno opremljen. Nacionalni športski i olimpijski muzeji uglavnom se finansiraju iz državnog proračuna, ali ima i privatnih, poput Hall of Fame u Americi.

Zahvalna građa

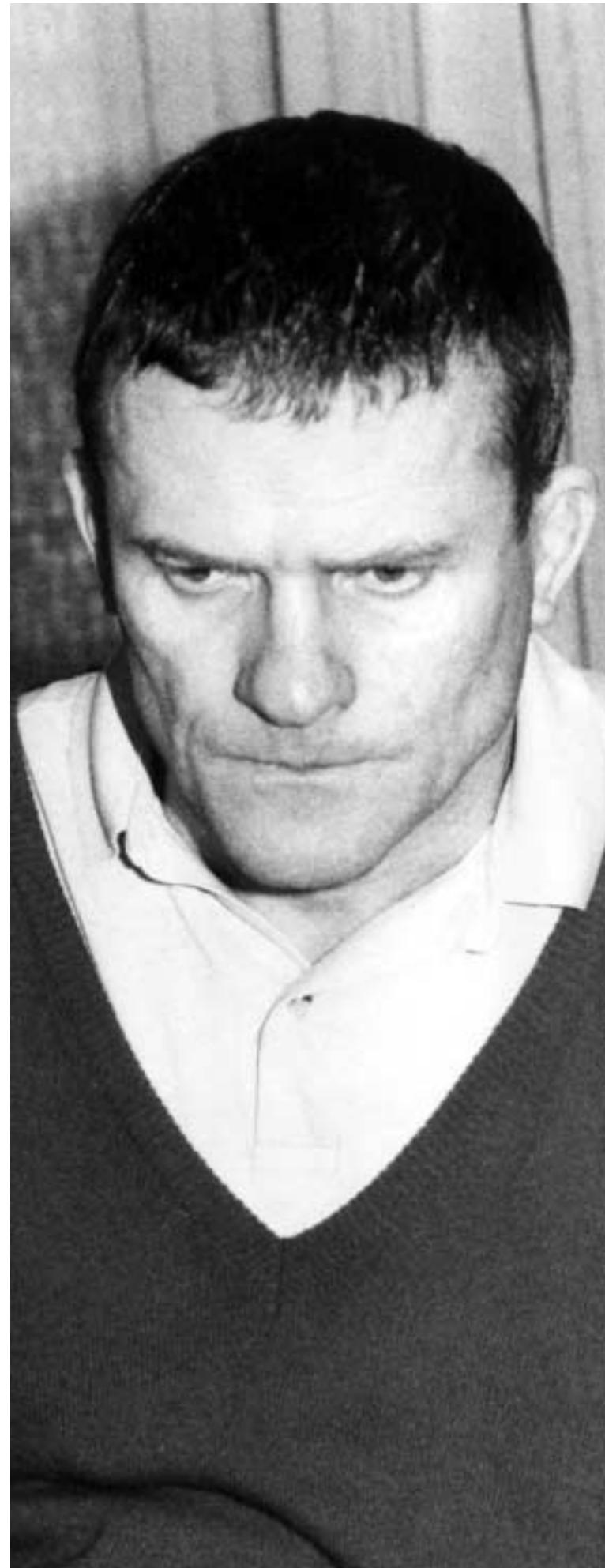
*Muzej još nema stalni postav.
Je li riječ o nedostatku građe?*

— Postojeća građa Muzeja raspoređena je po odjelima. Muzejska građa vezana uz tjelesno vježbanje i šport vrlo je raznolika i izuzetno zahvalna za kasnija istraživanja, publiciranja i prezentiranja javnosti na bilo koji način. Tjelesno vježbanje i šport u nas se poimaju kao efemerna društvena djelatnost, nastala u novijem vrijeme, koja nema neki značajniji utjecaj za stvaranje našeg kulturnog identiteta. Taj pojам se u nas identificira s aktivnošću kojom isključivo pribjegavamo u slobodnom vremenu. Međutim, tjelesno vježbanje i šport u nas se njeguju već više od dva stoljeća, a moderni šport stotinu godina.

Sudjelovanje i uopće samo pravo na sudjelovanje na olimpijskim igrama postali su svojevr-sna manifestacija slobode, nezavisnosti i sposobnosti pojedinih nacija za samostalno međunarodno nastupa-nje ne samo sa športskim ciljem, nego i nacionalnim, ideološkim i političkim potvrđiva-njem.

Svakodnevna traganja za izvornim predmetima uvjerila su me da je većinu građe, pa i onu najstariju, još uvek moguće pronaći. To se može objasniti činjenicom da su akteri tjelovježbenih i športskih dogadanja neobično marno sakupljali i čuvali te trofeje svoje mladosti. Kasnije u životu ti im predmeti služe kao potvrda mlađenčih dostignuća. Upravo bi to trebala biti deviza pri koncipiranju stalnog postava Muzeja — taj postav mora svjedočiti što je sve naša mlađost ostvarila na borilištima širom svijeta. Stariji će u tim predmetima proналaziti utjehu da je sačuvan spomen na protekla vremena i da svi ti naporci nisu bili uzaludni, a mlađima će, nadam se, izložena građa biti ideal koji će i sami nastojati ostvariti. Dio građe potreban za budući postav došao je ili će doći putem donacija, otkupa ili zahvaljujući maru vrijednih sakupljača, suradnika Muzeja. Međutim, za većim brojem predme-

U izreci Važno je sudjelovati rečeno je sve. Međutim, došli su poduzetni mudrijaši i dodali ali i pobijediti...

Zdenko Jajčević rođen je 1946. u Zagrebu. Viši je predavač iz predmeta Povijest športa na Fakultetu za fizičku kulturu. Bio je višestruki reprezentativac, a potom trener i izbornik jugoslavenske pa hrvatske ragbi reprezentacije.

Ravnatelj je Hrvatskog športskog muzeja od 1984.

ta potrebnih za stalni postav morat ćemo tragati. U pronalaženju predmeta, koje smo predviđeli u sinopsisu stalnog postava, pomoći će stručni suradnici za svaku struku. Stvarnost povijesnih dogadanja uvjetuje stalni postav svakog muzeja, pa tako i našeg. Bilo bi naprosto neoprostivo da uz određenu struku predstavimo predmete posve nevažnih aktera. Selekcija je neminovna jer će upravo ona donijeti privlačnost i vrijednost postava. Osnovni sinopsis stalnog postava je izrađen i njime se rukovodimo prilikom sakupljanja nove građe. Osim predmeta koji će predstavljati određenu ličnost potrebno je pronaći predmete i rezvizite te dijelove opreme koji ilustriraju struku. Njih je najteže pronaći jer su se zbog stalnog usavršavanja stari dijelovi opreme bacali, a zbog veličine i kakvoće materijala bilo ih je teško sakupljati.

Koliko je istražena povijest hrvatskog sporta? Gradi koju ste prikupili tek predstoji temeljito istraživanje. Je li riječ o pionirskom poslu?

Tradicija sakupljanja, čuvanja i izlaganja predmeta vezanih uz tjelesno vježbanje i šport postoji u Hrvatskoj već stotinu godina. O nužnosti osnivanja muzeja športa govorio je još 1938. godine Franjo Bučar. Bučar je na neki način središnja ličnost hrvatskog športskog i tjelovježbenog pokreta. On je krajem prošlog stoljeća izlagao na velikim izložbama, primjerice na *Narodopisnoj izložbi* u Pragu 1895. godine, pa 1896. na *Milenijskoj izložbi* u Budimpešti, za što je dobio i priznanje. Temelje povijesti tjelovježbe i športa uz Bučara su ustanovili Živko Radan, Milivoj Radović i Hrvoje Macanović. Postoje i brojni drugi autori koji su napisali fragmentarne priloge o pojedinim športskim granama i sokolskom pokretu. Postoje i brojna monografska izdanja, periodi-

ka koja dijelom sadrži povijesnu tematiku. Ja imam tu privilegiju da radim na izvorima, pa sam mogao napisati cijeloviti povijesni razvoj brojnih struka vezanih uz tjelovježbu i sport, ali nipošto nisam pionir na tom području.

Ulaganje u sport

Ulaže li po Vašem sudu država dovoljno u sportsku kulturu i čini li to na pravi način?

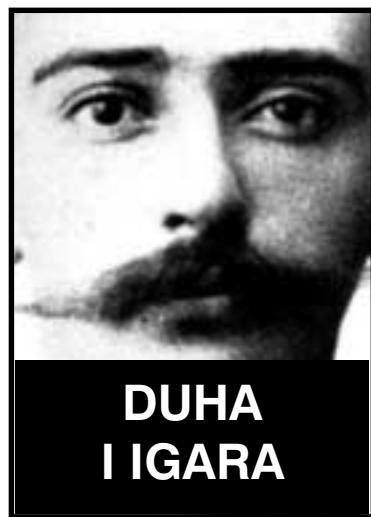
— Smišljena politika razvoja kulture tjelovježbe i športa u Hrvatskoj ne postoji. Tjelovježbu i šport kao snažan faktor izgradnje cijelovita bića posljednji su spretno propagirali Franjo Bučar i Vladimir Janković. Nakon toga ova se struka tretira više-manje mehanički, kao sredstvo za osztirivanje raznoraznih, većinom političkih ciljeva. Nakon 1945. prekinut je relativno uspešan razvoj kulture tjelovježbe i športa u Hrvatskoj, koja se hrabro odupirala srpskoj hegemoniji na tom području između dva rata. Tako je u međuratnom razdoblju pokret olimpizma, kao eklatantan izraz športskih kulturoloških stremljenja, bio izuzetno bogat, vodeći u Kraljevini Jugoslaviji. Za vrijeme socijalizma u Hrvatskoj praktično je zaboravljen. Činjenica da su Hrvati bili uspešni na olimpijskim igrama u tom razdoblju ništa ne mijenja u toj tvrdnji. Pogotovo jer su olimpijske igre sve više krinka preko koje se tobože ostvaruju olimpijski idealni. Izuzetna i duga tradicija, kontinuitet megašportske priredbe, olimpijski ceremonijal – idealan su celofan kojim nastup kapitala prekriva izvođače športa. Svi su zadovoljni jer su dobici enormni, ali aspekta odgoja i kulture odavno nema. Oni su nestali zajedno s Coubertinom. Brojna kulturna događanja u to vrijeme samo su pokušaji da se formalno zadovolji i kultura.

Dva ciklusa Olimpijskih igara, antičkih i suvremenih čine se prilično udaljenima po idealima koje promoviraju i ciljevima kojima teži?

— Igre su bile vjeran odraz snage i bogatstva grčkog društva, odnosno slabosti i bijede u kriznim periodima njihova razvoja. Tu ćežnju Grka za junaštvo, za slavom najlepše je objasnio grčki povjesničar Lukijan: *Jer, ako bi tko izbacio iz života ljubav za slavom, koje bi nam dobro još ostalo? Ili tko bi zaželio učiniti kakvo sjajno djelo? A oni koji se natječu u Olimpiji daju naslutiti kakvi bili u ratu za domovinu, djecu, žene i svetinje kad bi imali oružje, oni, koji goli pokazuju toliko volje za pobjedom radi divlje masline i jabuke.*

Natjecanje uz hramove Olimpije nije bila predstava, nego ceremonija. Tjelesno vježbanje i glazba bili su prema starogrčkom vjerovanju dar bogova. Pobjeda na Olimpijskim igrama bila je najveća čast koju je starogrčki građanin mogao postići. Igre su se temeljile na *fair play* koji je bio baza odgoja svih starogrčkih mladića. Nijedan drugi narod, ni prije ni poslije Grka, nije raspolažeao takvim ciljem s tolikom eskluzivnošću i intenzivnošću. Nijednom drugom narodu, maslinova grana namijenjena olimpijskom pobedniku nije predstavljala takav značaj. Natjecateljski duh bio je osnovni čimbenik oblikovanja grčke kulture ne samo u tjelesnom i zdravstvenom području, nego i u sferi umjetnosti i politici. Već od početka 5. st.

agon je imao konkretni oblik i bio je osnovni moto života. Uloga Olimpije u širenju svegrčkog druženja bila je neprocjenjiva. Na tom mjestu Grci su bili svjesni intelektualnog jedinstva, bez obzira na razlike koje su ih djelile. Olimpija nije ostvarila svegrčko političko jedinstvo, ali je uspjela nešto puno važnije: ujediniti grčki duh, bez obzira na udaljenost i neprijateljstva grčkih država. Značajno je za helenskog čovjeka da on natjecanjem želi iskazati svoju harnost božanstvu, da igru stavlja na viši stupanj time što je smatra sastavnim dijelom kulta. Svoju pobjedu, najbolji znak svoje tjelesne snage, ljepote i vještine, on posvećuje božanstvu. Ali pobjednik ne može stupiti k oltaru pred hramom ako nije savršen u etičkom i moralnom pogledu. Ideal grčkog olimpijca znači biti tijelom i dušom *kalos kai agathos* – savršen, lijep i etički savršen. Igre su imale i ulo-

DUHA
I IGARA

Smišljena politika razvoja kulture tjelovježbe i športa u Hrvatskoj ne postoji. Tjelovježbu i šport kao snažan faktor izgradnje cijelovitog bića posljednji su spretno propagirali Franjo Bučar i Vladimir Janković

gu svojevrsnog koordinatora uzajamnih političkih odnosa među pojedinim gradovima državama. Tijekom održavanja igara dolazilo je u Olimpiji do niza političkih savjetovanja, potpisivali su se važni državni dogovori i druge povjelje javnog karaktera. Posjetioce olimpijskih svečanosti nisu privlačila samo športska natjecanja, nego i nova prijateljstva i poznanstva, trgovina, trgovacki poslovi i ugovori, novosti o Grčkoj i njenim kolonijama. Ovdje su se sastajali najpoznatiji ljudi javnog života, nauke, kulture, vojskovođe, carevi, kraljevi, umjetnici, pjesnici i drugi. Olimpija je, ukratko, bila kao neka vrsta svegrčkog narodnog sabora.

Olimpijska ideja danas

Koliko suvremene Olimpijske igre slijede načela i temeljnu ideju Pierre-a de Coubertina? Je li još uvijek najvažnije sudjelovanje?

— U izreci *Važno je sudjelovanje* rečeno je sve. Međutim, došli su poduzetni mudrijaši i dodali *ali i pobijediti...* I sve to uz TV-prijenos koji se prekida za emitiranje reklama. Tako su ostvareni savršeni uvjeti za profitabilni šport, ali tu nema mjesta i za olimpizam. Usaporenite li ulogu olimpizma u suvremenom društvu s onom u antičkom društvu, vidjet ćete da se radi o gotovo različitim idejama. U vezi s tim postavlja se pitanje odnosa profesionalizma i amaterizma. Šport koji je igra, zabava, ali ujedno i rad, postaje poprište borbi posbnih klasno-socijalnih privile-

tičkim potvrđivanjem. Sudjelovanje i eventualna pobjeda u športskim natjecanjima pobuduje emocije, jača svijest i samopouzdanje u vlastitu vrijednost svakog naroda. Pojačano vrednovanje olimpijske ideje, stalno proširivanje modernog olimpizma i sve veća popularnost Olimpijskih igara u svijetu počivaju u svojoj osnovi u zajedničkim interesima borbe za mir, na ideji suradnje, mirosljubive koegzistencije, međusobnog uvažavanja i poštovanja koji se trebaju odvijati u najužoj organskoj povezanosti. Svetkovina Olimpijskih igara traži dobro razumijevanje među narodima, dok prijateljstvo povezuje športaše i čini da se prelazi preko političkih, rasnih

Zaboravlja se ili hotimično ne želi uvažiti da je športski pokret proizvod socijalnih potreba i da se prilagođuje uvjetima i mogućnostima određenog društva.

i religijskih granica. Na jednoj prvoj Olimpijadi svaka nacija mora biti zastupljena s fizičkom, ali i moralnom elitom svojih sinova rekao je De Coubertine. Tako bi barem trebalo biti.

Uloga Franje Bučara

Kako se ideja olimpizma ogleda u povijesti na našim prostorima?

— Olimpizam u Hrvatskoj opet počinje s Franjom Bučarom. On je već 1894. godine, tek dva mjeseca nakon osnivanja Međunarodnog olimpijskog odbora, u časopisu *Gimnastika* objavio vijest u o velikom međunarodnom sastanku u svrhu uspostavljanja Olimpijskih igara. Kako je Bučar studirao vani te puno putovao, osobno je upoznao neke članove MOO-a, pa je uz njihovu pomoć nastojao učlaniti Hrvatsku u taj Odbor. To nije išlo tako lako. Na primjer, 1906. godine Grci su organizirali Međuigre u Ateni, na koje je Bučar prijavio hrvatske športaše. Grci su najprije odgovorili pozitivno, a zatim ga uputili na Mađarski olimpijski odbor. Mađari su, naravno, zahtjevali da hrvatski športaši pristupe eliminacijskim natjecanjima zajedno s mađarskim. Naši športaši nisu pristali na te uvjete. Potom je pokušao u izravnom kontaktu s Coubertinom isposlovati nastup hrvatskih športaša, ali ni to nije uspjelo. Nakon 1. svjetskog rata Hrvatski športski savez prenio je svoje ovlasti na Jugoslavenski olimpijski odbor, a za njegova prvog predsjednika izabran je Bučar. Hrvatski su športaši prvi put sudjelovali na VII. olimpijskim igrama u Anversu 1920. godine. Nisu baš bili zadovoljni radom Jugoslavenskog olimpijskog odbora, a kulminaciju je predstavljalo biranje generala Dušana Stefanovića za njegova predsjednika. Nakon Drugog svjetskog rata tadašnji predsjednik MOO-a Sigfried Edström sugerirao je Bučaru obavljanje Olimpijskog odbora u

socijalističkoj Jugoslaviji, no Bučar je umro ne dočekavši odgovor na taj prijedlog. Nakon Rezolucije Informbiroa naglo se ublažava negativan odnos prema MOO-u, obnavlja se rad Jugoslavenskog olimpijskog odbora te se šalju natjecatelji na XIV. olimpijske igre u London. Ostalo je više-manje poznato. Hrvatski športski savez obnovljen je 1990. godine, a potom je njegovu djelatnost preuzeo Hrvatski olimpijski odbor, osnovan 1991. godine s Vrdoljakom na čelu.

Koji su, po Vama, temeljni elementi sportske kulture jednoga naroda?

— U najkraćim crtama: tjelovježbena i športska kultura dio su opće kulture jednoga naroda. U pojavnje elemente te kulture prema definiciji ubrajaju se igra, šport, ples i narodna nadmetanja. Športske djelatnosti trebali bi pratiti mediji, izdavačka djelatnost, gradevinarstvo i drugi.

Može li se prema tim parametrima procijeniti koliko je razvijena hrvatska sportska kultura?

Može. Ona je stvarana u razdoblju od dvije stotine godina, tijekom kojih se profilirala u samosvoju društenu aktivnost s raznolikim pojavnostima. Upravo je to cilj postojanja Hrvatskog športskog muzeja – da se može kontinuirano pratiti razvoj tih aktivnosti i zorno ih prikazati. Vrijednost tih predmeta je neizmjerna. Čovjek je tako prolazan, a predmeti nas uvijek nadžive. Poruka koju ti predmeti nose izvršit će, nadam se, utjecaj na nove generacije. Tako se nastavlja i obogaćuje kultura jednog naroda. Tjelovježba i šport uvijek su na začelju društvenih i kulturnih događanja, ali oni istovremeno tragičan život čine raznovrsnjim i podnošljivijim.

Kakvi su planovi za budućnost Hrvatskog športskog muzeja?

— Kako rekoh, temeljni je plan stvaranje stalnog postava. Radilo bi se o pedesetak tematskih cjelina – četrdesetak športskih grana i desetak djelatnosti vezanih uz tjelovježbu i šport, poput Hrvatskog sokola, olimpizma, športskog novinarstva, športske medicine... Muzej je prvenstveno namijenjen mladima, to moram istaknuti. Osim grana koje su u nas poznate, predstavili bismo i one koje u nas nisu uhvatile korijena, poput američkog nogometa, *hurlinga*, jedrenja na ledu, *kempa*, kriketa, pelota, *shintyja*, *squasha*, sumo, *surfinga* i drugih. Uz to ostaje niz tematskih cjelina koje treba prikazati, poput športskih društava, ostalih velikih priredbi poput Mediteranskih igara, Univerzijade, pa pokazati proizvodače športske opreme, športske motive u umjetnosti... puno toga. Sve ovisi o prostoru. Zamišljeno je da se dio postava smjesti u predvorje zajedno s bistama istaknutih športskih djelatnika. Želja nam je da budući posjetitelj ne bude prisiljen na kruženje od predmeta do predmeta, od vitrine do vitrine, već da može uzeti mač u ruke ili ubaciti loptu u koš. Drugi dio postava smjestio bi se u svečanoj dvorani kakvu za sad nemamo. Važan bi bio i okoliš – idealno bi bilo da oko muzeja postoji uzoran park. Mislim da bi takav Muzej bio neophodan svima nama, no prvenstveno mladima da u njemu nađu informaciju, uzor ili nadahnuće. □

Pierre de Coubertin(1863-1937)

Zdenko Jajčević

Promotor suvremenog olimpijskog pokreta barun Pierre de Coubertine rođen je 1. siječnja 1863. u Parizu. Kao izdanak ugledne francuske plemićke porodice Coubertin je dobio klasično obrazovanje, kakvo je svojoj djeci omogućavalo propaganjem zahvaćeno plemstvo, plemstvo još uvjek privrženo svojim preživjelim običajima. Zahvaljujući ocu, poznatom slikaru Charlesu Louisu Fredyju de Coubertinu, Pierre rano otkriva raskoš kulture Helade. Od trenutka kada ju je upoznao, biva općinen antičkim olimpijskim igrama. Srednjoškolsko obrazovanje stekao je u pariškom Isuso-

činjenicom koliko je tjelesni odgoj u njegovoj zemlji bio okovan predrasudama naslijedjenim iz Napoleonova doba: prostrani travnjaci Rugbyja, po kojima hitaju lagano odjeveni mladići, nasuprot zagušljivim, francuskim vježbaonicama najčešće preuređenim od konjušnica, u kojima uniformama stegnuti mladići izvode mehaničke vježbe pod budnom paskom časnika priučenih

za tjelovježbu. Engleske su škole tjelovježbom i športom odgajale muškarce snažne volje. Odgoj je imao prednost nad obrazovanjem. Arnold je napisao: *Želim odgojiti kršćane džentlmene. Djeca nastojim naučiti da vladaju sami sobom, što je mnogo bolje nego da im ja zapovijedam.* Učenici su slobodno birali šport kojim su se željeli baviti. Osim toga, u engleskom je koledžu postojala

sloboda raspravljanja i udruživanja te školski tisak. Može se reći da je Coubertin u Arnoldovu djelu otkrio moderan vid antičkog olimpizma. Šport će mu postati glavnim oruđem za ostvarenje pedagoških reformi u francuskom školstvu. O tome je napisao: *Pružit ću športom sjaj mlatovoj i ukrućenoj mlađeži, ojačat ću njezino tijelo i njezin značaj, pribavljajući sve rizike športa, pa i*

njegova pretjerivanja. Proširit ću njezine vidike i njezin sluh, otvorit ću joj široka obzorja - nebeska, planetarna, povjesna obzorja sveopće ljudske povijesti. To će urođiti uzajamnim postovanjem i postati kvascem svjetskog mira. I sve to pristupačno svima, bez obzira na podrijetlo, stalež, bogatstvo, položaj ili zanimanje.

U realizaciji ideja Coubertin je u prvom redu mislio na fran-

Boris Bakrač (1912-1989), predsjednik Jugoslavenskog olimpijskog komiteta (1952-1962) i član Međunarodnog olimpijskog odbora (1960-1987)

Članovi Međunarodnog olimpijskog odbora na I. olimpijskim igrama u Ateni 1896.

vačkom koledžu sv. Ignacija. Nakon toga trebao se odlučiti za životni poziv. Primljen je na vojnu akademiju, ali od nje odustaje i upisuje školu političkih znanosti na kojoj je i diplomirao.

Rano je otkrio vrijednost športa. Kao dječak bavio se vesljanjem, mačevanjem i boksom. U knjigama *Bilješke o Engleskoj* i *Školovanje Toma Browna* upoznao je pedagoški rad Thomasa Arnolda, ravnatelja privatne škole u engleskom gradu Rugbyju. Godine 1883. odlazi na izvor zbiranja, u Rugby. Arnold je tada već odavno mrtav, ali su njegove ideje u cijelosti oživotvorene, zahvaljujući nasljednicima. Školarci Rugbyja sudjeluju u brojnim športskim aktivnostima s ozbiljnošću koja graniči s fanatizmom. Coubertin je zapanjen

Olimpijski dan u Zagrebu, 1923. - skupina Hrvatskog veslačkog kluba u Frankopanskoj ulici

cuske srednjoškolce. Oni su reformu tjelesnog odgoja i športa dočekali s oduševljenjem. Sami su osnivali školska športska društva i upravljali njima. Svake bi godine najboljem športašu u svakom športskom društvu bila dodijeljena *Nagrada Pierre de Coubertin*. U ispravnost svojih

Franjo Bučar

Milan Neralić (1875-1918), osvajač brončane kolajne u skupini profesionalnih učitelja matčevanja na II olimpijskim igrama u Parizu

ideja Coubertin je uvjeravao ravnatelje srednjih škola, ali i odgovorne u ministarstvima. Pokazao je izvanredni smisao u borbi za ostvarivanje svojih ciljeva, održao bezbroj briljantnih predavanja i napisao šezdesetak tisuća stranica izvornih tekstova.

Godine 1884. u jednom je pariškom koledžu osnovao školsku športsku skupinu, smanjujući broj sati nastave u korist športa. Coubertin se 1887. javno zalaže za to da se odmor u školama iskoristi za igre i šport. Godinu dana kasnije osniva odbor za uvođenje tjelesnih vježbi u školama Francuske. SAD je posjetio 1889. godine, gdje je sudjelovao u radu Kongresa za tjelesni odgoj. Svoje dojmove iz SAD-a opisao je u knjizi *Prekoceanska sveučilišta* (1890). Nakon uspjeha u promicanju modernoga športa u svojoj zemlji Coubertin je svu energiju usmjerio na utešmeljenje modernoga olimpijskoga pokreta. Ideja o obnovi olimpijskih igara živjela je u Europi već stotinjak godina. Igre pod tim nazivom održavane su u Engleskoj, Švedskoj i Grčkoj, ali s nejasnom programskom konцепцијom, neredovito i s malim brojem sudionika. Coubertin je predložio formulu uspjeha. Budući da je dobro poznavao prilike svoga vremena, znao je da ne može obnoviti antičke olimpijske igre sa svime što im je bilo svojstveno. Shvaćao je da moderni šport može biti koristan ili štetan, ovisno o pravcu kojim će

Otvaranje I. zimskih olimpijskih igara u Chamonixu 1924. U prvom planu Stevan Hadži i Dušan Zinaj

biti usmjeren i o načinu na koji će biti korišten. Ispravno je proglašeno da novom športskom pokretu valja dati moralnu okosnicu. U stvari, Coubertina nije primarno zanimalo unapredavanje olimpijskih igara, već ga je vodila težnja da se igre iskoriste kao podloga za popularizaciju odgojne uloge športa kako bi se osigurao tjelesni i moralni razvoj mladeži. Smatrao je da šport valja internacionalizirati kako bi se osigurala njegova rasprostranjenost od koje bi imali koristi mlađi ljudi cijelog svijeta. Radi toga valjalo je pripremiti sjajnu priredbu koja bi bila više od natjecanja i nosila aureolu slave kakvu su nosile antičke olimpijske igre.

U Parizu, u velikom amfiteatru Sveučilišta Sorbonne održana je 25. studenoga 1892. proslava pete obljetnice postojanja Saveza francuskih društava za atletske športove. Na proslavi se govorilo o povijesti tjelesnog vježbanja. U svojem izlagaju Coubertin je predložio obnavljanje olimpijskih igara. Prijedlog kod nazočnih nije naišao na odjek.

Dvije godine kasnije, na istom mjestu, između 16. i 23. lipnja 1894. održan je međunarodni kongres na kojem je, prema pozivu i programu sudeći, glavno pitanje trebalo biti razjašnjenje pojma i uvjeta športskog amater-

stva. U program je kao posljednju točku rasprave Coubertin dodao: *O mogućnosti obnove olimpijskih igara*.

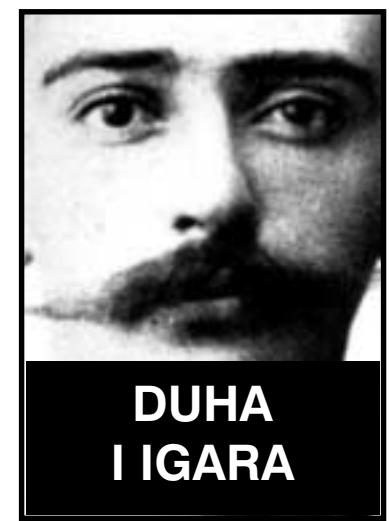
Međunarodnog olimpijskog odbora. Odgovarajući na pitanje zašto je oživio olimpijske igre, Coubertin je napisao: *Zato da bih*

Biciklistička reprezentacija Jugoslavije na Olimpijskim igrama 1924.

Vještim Coubertinovim poslupkom raniji naziv Kongres za amaterstvo i profesionalizam u športu zamijenjen je u posljednjim pozivnicama Kongresom za obnovu olimpijskih igara. Nakon što je prijedlog s oduševljenjem prihvaćen, nazočni su delegati opunomoćili Coubertina da sastavi, odnosno imenuje članove

oplemenio i ojačao šport, da bih osigurao njegovu samostalnost i trajnost te ga tako sposobio za ispunjenje one odgojne uloge koja mu pripada u suvremenom svijetu. Oživio sam ih zato da bih uzdigao pojedinca športaša čija je nazočnost nužna kako bi se društvo moglo angažirati u natjecateljskom športu i čiji potbunti postaju

primjerom koji valja slijediti. Igre mogu djelovati oplemenjujuće i istinski odgojno, samo budu li bude duh i postanu li uspjesi pojedinih sportaša primjerima koje će drugi slijediti.

Nakon što je njegovo djelo, tj. olimpijske igre, izraslo u pravu planetarnu svečanost, Coubertin se na zasjedanju MOO-a u Pragu 1925. zahvalio na predsjedničkoj ulozi. Vjerovao je kako će mladi rukovoditelji dati novi impuls olimpijskom pokretu. Uz to, želio je još mnogo toga napisati. Nažalost, ubrzo je pao u zaborav. Posljednje godine života proveo je usamljen i siromašan, skrhan obiteljskim problemima. Oskudjevao je i u novcu koji je potrošio na organiziranje i pomaganje olimpijskom pokretu. U sedamdeset drugoj godini kandidirao se za katedru na Sveučilištu Lausanne, ali nije uspio. Drugog listopada 1937., pogoden infarktom, umire u jednom ženevskom parku, ali ostajući zauvijek uspravan kao čovjek. Nekoliko dana prije smrti napisao je: *Napor je vrhunski užitak. Uspjeh nije cilj, već sredstvo da se teži još višemu. Pobjednik ima vrijednost samo u odnosu prema čovječanstvu. Stvoren je da djeluje, ne predajući se, i da umre pomiren sa sudbinom.* Prema vlastitoj želji srce mu je položeno u malu komoricu mramornoga spomenika u Olimpiji. Na spomeniku je starogrčkim pismom napisano: *Olimpija prima srce onoga koji je oživio olimpijske igre.*

Vaterpolska reprezentacija Jugoslavije na Olimpijskim igrama 1956.

Kako se može biti ljubitelj sporta?

Popularizaciju sporta, od elitnih škola do masovnih sportskih udruženja, nužno prati promjena u funkcijama koje sportaši i njihovi organizatori pripisuju ovoj praksi, kao i preobrazba same logike sportskih praksi

Pierre Bourdieu

Muslim kako se, ne vršeći preveliko nasilje nad stvarnošću, čitav niz sportskih aktivnosti i razonoda koje se nude društvenim čimbenicima¹, poput ragbija, nogomet, plivanja, atletike, tenisa, golfa, itd., može smatrati kao ponuda usmjerena k zadovoljavanju društvene potražnje. Ako usvojimo ovakav model, nadaju se dva niza pitanja. Prvo, postoji li područje proizvodnje, obdareno svojom vlastitom logikom i poviješću, u kojem se stvaraju «sportski proizvodi», to jest, svijet sportskih aktivnosti i razonoda koje se društveno upravljavaju u određenom trenutku? Drugo, koje su društvene okolnosti mogućnosti prisvajanja raznih «sportskih proizvoda» tako proizvedenih – igranje golfa ili čitanje *L'Equipe*, skijaško trčanje ili gledanje svjetskoga kupa na televiziji? Drugim riječima, kako se proizvodi potražnja za «sportskim proizvodima», kako ljudi stječu «sportski ukus» ili ukus za jedan, a ne neki drugi sport, bilo kao aktivnost ili kao promatranje? To je pitanje s kojim se svakako moramo suočiti, osim ako ne prepostavimo kako postoji prirodna potreba, podjednako raširena u svim vremenima, na svim mjestima i u svim društvenim sredinama, ne samo za utrošak mišićne energije, nego, preciznije, za ovaj ili onaj oblik naprezanja. Kao primjer najpogodniji «tezi o prirodnim potrebama» znamo da je plivanje, na koje bi mnogi nastavnici vjerojatno ukazali kao na najpotrebniju sportsku aktivnost, s obzirom na njegov učinak za očuvanje života te učinke na tijelo, bilo u nekim razdobljima zanemareno ili odbacivano – na primjer, u srednjovjekovnoj Europi te se još mora nametati pomoć nacionalnih «kampanja». Još preciznije, prema kojim potčelima čimbenici biraju između raznolikih sportskih aktivnosti ili razonoda koje im se nude kao moguće u danom trenutku?

Proizvodnja ponude

Čini mi se da je ponajprije nužno razmotriti povijesne i društvene uvjete mogućnosti društvenoga fenomena koji često uzimamo zdravo za gotovo: «moderni sport». Drugim riječima, koji društveni uvjeti omogućuju uspostavljanje sustava institucija i čimbenika izravno ili neizravno vezanih uz postojanje sportskih aktivnosti i razonoda? Sustav uključuje javne ili privatne «sportske udruge», čija je uloga predstavljati i braniti interes upravljaljatelja određenoga sporta i donositi i nametati standarde ko-

svojom zadaćom bilježenja i slavljenja hvalevrijednih poduhvata, daju uspostavi polja i njegovoj esoteričnoj kulturi?

Autonomno polje produkcije i kolanja sportskih proizvoda

Čini se neospornim da se prijelaz od igara k sportovima u strogom smislu dogodio u obrazovnim institucijama rezerviranim za bavljenje sportom (nastavnici, instruktori, treneri, sportski liječnici, sportski novinari, itd.), kao i proizvodači i prodavače sportskih razonoda i pridruženih dobara (majice, fotografije zvijezda, itd.). Kako je nastajao ovaj korpus stručnjaka, koji izravno ili neizravno živi od sporta (korpus kojemu također pripadaju sociolozi i povjesničari sporta – što vjerojatno ne pridonosi postavljanju pitanja)? Točnije rečeno, kada je taj sustav čimbenika i institucija započeo djelovati kao *natjecateljsko polje*, mjesto sukobljavanja između čimbenika s posebnim interesima povezanim sa njihovim položajem unutar polja? Ako je slučaj, kao što smjera moje pitanje, da sustav institucija i čimbenika čiji su interesi vezani uz sport ima tendenciju djelovanja kao polje, slijedi da se ne može izravno razumjeti

Da bismo ukratko karakterizirali ovu preobrazbu, to jest ono što se tiče njezina *načela*, možemo reći da su tjelesne vježbe «elite» odvojene od običnih društvenih prigoda s kojima su narodne igre ostale povezane (agrarne svečanosti, na primjer) te ogljeđene od društvenih (i pogotovo religioznih) uloga (kao što su ritualne igre koje se odvijaju u čitavom nizu predkapitalističkih društava na razmeđama zemljopisne).

koji sportski fenomeni postoje u određenom trenutku u određenom društvenom okruženju ako ih se izravno poveže s ekonomskim i društvenim uvjetima odgovarajućih društava: povijest sporta je razmjerno autonomna povijest koja, čak i kada je obilježena važnim događajima ekonomski i društvene povijesti, ima svoj tempo, vlastite razvojne zakone, svoje krize, ukratko, svoju posebnu kronologiju.

Jedna od zadaća društvene povijesti sporta mogla bi biti polaganje stvarnih temelja legitimaciji društvene znanosti o sportu kao *samosatalnom znanstvenom objektu* (što uopće nije samozumljivo), ustanavljanjem od kojega trenutka, ili radije iz kojega niža društvenih uvjeta, je moguće uistinu govoriti o sportu (za razliku od jednostavnog igranja igara – značenja koje je još prisutno u engleskoj riječi «sport», ali ne u njezinoj uporabi u zemljama izvan anglosaksonskog svijeta gdje je uvedena *istodobno* s radikalno novom društvenom praksom koju je označavala). Kako se uspostavlja ovaj teren sa svojom posebnom logikom, kao područje posebnih društvenih praksi koje su se određivale u tijeku posebne povijesti i mogu se razumjeti samo u okvirima te povijesti (npr. povijesti sportskih pravila ili povijesti rekorda², zanimljive riječi koja privlači doprinosi koji povjesničari,

radničke godine). Škola, umjesto *skhole*, dokolice, mjesto je gdje se prakse obdarene društvenim ulogama i uključene u kolektivni kalendar pretvaraju u *tjelesne vježbe*, aktivnosti koje su same sebi svrha, neka vrsta fizičkog larplartizma, vodene posebnim pravilima, sve nesvodivije na ikakvu funkcionalnu nužnost, te umetnute u posebni kalendar. Škola je mjesto, *par excellence* onoga što nazivamo bezrazložnim vježbama, gdje se stječe daleka, neutralna sklonost prema jeziku i društvenom svijetu, ista ona koja se podrazumijeva u građanskem odnošenju prema umjetnosti, jeziku i tijelu: gimnastika koristi tijelo kao što skolastika koristi jezik, samoj sebi za svrhu. Ono što se stječe školskim iskustvom, neka vrsta povlačenja iz svijeta i od prave vježbe, čiji potpuno razvijeni oblik predstavlju veliki internati «elite», sklonost je prema nesvrhovitoj aktivnosti, fundamentalnome vidu etosa građanskih «elita» koje se uvek ponose neinteresnošću i određuju se neobaveznom udaljenošću – očitovanom u umjetnosti i sportu – od materijalnih interesa.

«Fair play» je način igranja igre svojstven onima koje toliko ne obuzima igra da bi zaboravili kako je to igra, onima koji drže distancu, kako kaže Goffman, koja se podrazumijeva u svim ulogama namijenjenima budućim vođama.

Sportska filozofija

Autonomizacija sportskoga polja popraćena je također procesom *racionalizacije* namijenjenim, kako to izražava Weber, osiguranju predvidljivosti i izračunljivosti, bez lokalnih razlika i pojedinačnosti. Ruku pod ruku dolazi uspostavljanje korpusa posebnih pravila i specijaliziranih upravljačkih tijela koja se, barem u početku, regрутiraju među društvo iz privatnih škola. Potreba za tijelom utvrđenih, opće primjenjivih pravila, osjeća se čim se uspostave sportske «razmjene» između različitih obrazovnih institucija, zatim između regija, itd. Razmjerna autonomija sportskoga polja najjasnije je potvrđena u moći samoupravljanja i donošenja pravila priznatim sportskim udruženjima, temeljenih na povijesnoj tradiciji koju jamči država: ova tijela imaju pravo određivati standarde sudjelovanja u događajima koje organiziraju i ovlaštene su iskazati disciplinarnu moć (zabrane, globe, itd.) ne bi li osigurali poštivanje posebnih pravila koja proglaše. Osim toga dodjeljuju posebne naslove, kao što su natjecateljski naslovi te također, kao što je slučaj u Engleskoj, status trenera.

Konstitucija polja sportskih praksi povezana je s razvojem sportske filozofije koja je nužno *politička filozofija* sporta. Teorija amaterizma u stvari je jedna dimenzija aristokratske filozofije sporta kao neinteresne prakse, konačnost bez svrhe, analogna umjetničkoj praksi, ali čak prikladnija nego umjetnost (uvijek ima nekakav ostatak ženskoga u umjetnosti: sjetimo se klavira i akvarela otmjenih mlađih dama u istome razdoblju) za potvrđivanje muškaračkih vrijednosti budućih voda: sport se doživljava kao trening hrabrosti i muškosti, «oblikanje značaja» i usađivanje «volje za pobjedom» koja krasiti buduće vođe, ali volje da se pobijeđuje unutar pravila. To je «fair play», zamišljen na aristokratski način i posve oprečan plesbejskoj želji za pobjedom pod svaku cijenu. Čini mi se da se u ovoj raspravi (koja seže daleko izvan sporta) radi o određenju građanskoga obrazovanja koje je u suprotnosti s malogradanskim i akademskim određenjem: to je «energija», «hrabrost», «htijenje», značajke vođa (vojnih ili industrijskih) te, povrh svega, osobna inicijativa, (privatno) «poduzetništvo», usuprot znanju, erudiciji, «školničkoj» poslušnosti, simboliziranoj u velikim licejima vojarnama i njihovoj disciplini, itd. Ukratko, bila bi pogreška zaboraviti da je moderno određenje sporta sastavni dio «moralnoga idealja», to jest etosa koji pripada vladajućem dijelu vladajuće klase, a ostvaruje se u glavnim privatnim školama namijenjenima prvenstveno sinovima vlasnika privatne industrije, kao što je *École des Roches*, paradigmatsko ostvarenje ovoga ideala.

Obrazovanje sporta

Vrednovati obrazovanje nauštrb poučavanja, značaj ili htijenje nauštrb inteligencije, sport nauštrb kulture znači potvrđivati postojanje unutar hijerarhije samoga obrazovnoga svijeta, hijerarhije nesvodive na strogo školničku hijerarhiju koja podržava drugi termin u ovim opozicijama. To znači, zapravo, diskvalificiranje ili obezvredovanje vrijednosti ko-

je prepoznavaju drugi dijelovi vladajuće klase ili drugih klasa (posebno intelektualni dijelovi malogradanstva i «sinovi nastavnika» koji su ozbiljni takmaci građanskim sinovima na terenu čiste školničke kompetencije); to znači isticati druge kriterije «postignuća» i druga načela legitimacije postignuća kao alternative «akademskom postignuću». Veličanje sporta kao terena za treniranje značaja itd., uvijek implicira određeni antiintelektualizam. Kada se sjetimo da je vladajući dio vladajuće klase uvijek težio osmislići svoj odnos prema podređenim dijelovima «intelektualci», «umjetnici», «profesori», unutar opozicije između muškoga i ženskoga, muškaračkoga i ženskastoga, kojima se pridaju različiti sadržaji ovisno o razdoblju (npr. danas – kratka kosa/duga kosa; «ekonomsko-politička kultura»/»umjetničko-književna kultura, itd.), razumijemo jednu od najvažnijih implikacija uzdizanja sporta i posebno «muških» sportova poput ragbija te možemo vidjeti kako je sport, kao i svaka druga djelatnost, objekt borbi između dijelova vladajuće klase kao i između društvenih klasa.

Faza popularizacije

Potrebno je očrtati, u ovoj prvoj fazi, koja mi se čini odlučujućom, da u stanjima polja, koja su unatoč svemu posve različita, sport još uvijek nosi oznake svojega porijekla. Ne samo da aristokratska ideologija sporta kao neinteresne, beskorisne aktivnosti, koja živi na ritualnim temama diskursa slavljenja, pomaze maskirati pravu prirodu rastućega udjela sportskih djelatnosti, nego bavljenje sportovima poput tenisa, jahanja, jedrenja ili golfa nesumnjivo duguje dio «interesa», danas isto onoliko koliko i u početku, svojim funkcijama isticanja i, još preciznije, svojim *dobitkom na odličnosti* koje donose (nije slučajno da je većina najbijanijih, tj. najizbjirljivijih klubova organizirana oko sportskih djelatnosti koje služe kao fokus ili izgovor za birana okupljanja). Možemo čak zaključiti da se dobici na odličnosti povećavaju kada se razlikovanje između plemenitih, osobitih i istaknutih praksi – kao što su «legantni» sportovi i «vulgarne» prakse, kakvima je niz sportova, izvorno namijenjima eliti, učinila popularizacija, kao što je nogomet (i u manjoj mjeri ragbi koji će još neko vrijeme možda zadržati dvojni status i dvostruku društvenu reputaciju) – kombinira s još oštrijom suprotnošću između sudjelovanja u sportovima i puke potrošnje sportskih razonoda. Znamo da vjerojatnost bavljenja sportom nakon adolescencije (a potovato nakon ranih zrelih godina ili u starijoj dobi) značajno opada kako idemo niže u društvenoj hijerarhiji (kao što opada i vjerojatnost bavljenja sporom na televiziji jedne od navedno najpopularnijih sportskih predstava, kao što su nogomet ili ragbi (posjet stadionu u svojstvu gledatelja podvrgnut je složenijim zakonima), opada značajno s rastom u društvenoj hijerarhiji.

Tako, ne zaboravljajući važnost sudjelovanja u sportu – osobito ekipnim sportovima poput nogometa – za adolescente iz radničke i niže srednje klase ne može se zanemariti da takozvani popularni sportovi, bicikлизам,

nogomet ili ragbi, također funkcionišu kao predstave (koje mogu dugovati dio svoje zanimljivosti zamišljenom sudjelovanju utemeljenom na prošlom iskustvu stvarnoga sudjelovanja). Oni su «popularni», ali ne u smislu koje ovaj pridjev poprima kada se primjenjuje na materijalne ili kulturne proizvode masovne proizvodnje, aute, namještaj ili pjesme. Ukratko, sport, rođen od istinskih pučkih igara tj. igara stvorenih u narodu, vraća se u narod, poput «narodne glazbe», u obliku predstave proizvedene za narod. Možemo zamisliti da bi se sport kao predstava mogao pričiniti jasnije kao masovna roba, a organizacija sportskih razonoda kao jedna grana biznisa spektakla (postoji razlika u stupnju prije nego u vrsti između predstave profesionalnoga boksa ili *Praznika na lednu* te čitavoga niza sportskih događanja koja se nadaju kao legitimna, kao što su različita europska nogometna prvenstva ili skijaška natjecanja), da opće pridavanja vrijednost bavljenju sportom (posebno danas kada su sportska natjecanja postala mjerom razmjerne nacionalne snage te time i politički cilj) ne pomaže maskirati razvojenost između bavljenja i potrošnje te potom i funkcija jednostavne pasivne po-trošnje.

Sport kao predstava

U stvari, prije no što se prihvativimo daljnje analize učinaka, moramo pokušati pobliže analizirati odrednice mijene kojom je sport kao elitna praksa rezervirana za amatera, postao sport kao predstava, koju profesionalci proizvode za masovnu potrošnju. Nije dovoljno prizvati relativno autonomnu logiku polja proizvodnje sportskih dobara i usluga ili, preciznije, razvoja unutar ovoga polja, industrije sportske zabave koja, podvrgnuta zakonima profita, smjera što većoj učinkovitosti i što manjim rizicima.

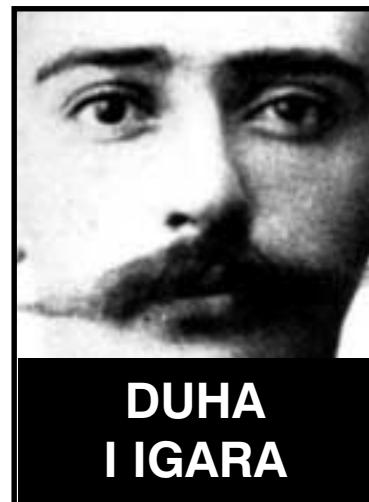
U zbilji, razvitak same sportske aktivnosti, čak i među djecom radničke klase, nesumnjivo djelomično proizlazi iz činjenice da je sport bio predodređen u puno široj mjeri ispunuti upravo iste funkcije koje utemeljuju njegovo *otkriće* u engleskim privatnim školama kasnog 19. stoljeća. Čak i prije no što su sport vidjeli kao sredstvo „usavršavanja osobnosti“, u skladu s viktorijanskim vjerovanjem, privatne škole, „totalne institucije“ u Goffmanovom smislu, koje imaju iznijeti nadzornu zadaću dvadeset i četiri sata na dan, sedam dana u tijednu, shvaćale su sport kao „sredstvo ispunjavanja vremena“, ekonomičan način zaokupljanja adolescenata koji su bili njihova stalna odgovornost. Stoga ne bi bilo moguće shvatiti popularizaciju sporta i rast sportskih društava koji su, izvorno organizirani na *dobrovoljnoj* osnovi, postupno pridobivali priznanje i pomoć od javne vlasti, ako nismo uvidjeli da je ovo *krajnje ekonomično* sredstvo mobiliziranja, zaokupljanja i nadiranja adolescenata bilo predodređeno postati instrument i svrha u borbama između svih potpuno ili djelomično organiziranih institucija, a u cilju mobilizacije i simboličnog osvajanja masa, dakle natjecanja za simboličko osvajanje mladeži. Ovdje se uključuju političke stranke, sindikati, dakako i crkve, no također i paternalistički poslodavci

koji su, u namjeri osiguranja *potpunog i neprekidnog sputavanja* radničkog stanovništva, poskrbili svoje namještenike ne samo bolnicama i školama, nego i stadionima i ostalim sportskim sadržajima (niz sportskih klubova utemeljen je uz pomoć i pod nadzorom privatnih poslodavaca, čemu još danas svjedoči broj stadiona prozvanih prema poslodavcima). Poznato nam je nadmetanje koje nikada nije prekinuto unutar različitih političkih arena oko pitanja o sportu, od razine sela (suparništvo između svjetovnih ili vjerskih klubova ili, u posljednje doba, u raspravama o prvenstvu koje se ima dati sportskim sadržajima, što postaje jednim od gorućih pitanja u političkim borbama na općinskoj razini), sve do nacionalne razine kao cjeline (primjerice, sa suparništvom između Fédération du Sport de France koju nadzire Katolička crkva i Fédération Sportive et Gymnique du Travail koju nadziru stranke lijevoga krila). I uistinu, na jedan sve prikriveniji način, kako državno priznanje i subvencije rastu, a s njima i prividna neutralnost sportskih organizacija i njihovih službenika, sport postaje predmet političke borbe. Ovo nadmetanje jedan je od najvažnijih čimbenika u razvitku društvene, tj. društveno stvarane, potrebe za sportskom praksom i za svom popratnom opremom, instrumentima, osobljem i uslugama. Slijedi da je nadmetanje sportskih potreba najvidljivije u seoskim područjima, gdje je pojava sadržaja i momčadi, kao danas klubova mladih i klubova starijih građana, gotovo uvijek plod djelovanja seoskog malograđanstva ili građanstva, koje ovdje nalazi prigodu nametnuti svoje političke usluge organiziranja i vodstva, nagomilavanja ili održavanja političkoga kapitala ugleda i čestitosti, što je uvijek potencijalno pretvorivo u političku moć.

Ne treba ni spominjati da popularizaciju sporta, od elitnih škola (gdje mu mjesto osporavaju ‘intelektualne’ težnje nametnute zahtjevima pojačanoga društvenog nadmetanja) do masovnih sportskih udruženja, nužno prati promjena u funkcijama koje sportaši i njihovi organizatori pripisuju ovoj praksi kao i preobrazba same logike sportskih praksi, koja se podudara s preobrazbom očekivanja i prohtjeva publike u suodnosu s rastućom autonomijom spektakla naspram protekle ili sadašnje prakse.

Logika potražnje

Model objašnjenja, sposoban objasniti raspodjelu sportskih praksi između klasa i klasnih frakcija, očito mora voditi računa o pozitivnim ili negativnim odredbenim čimbenicima, od kojih su najvažniji *dokolica* (preinačen oblik ekonomskog kapitala), *ekonomski kapital* (manje ili više nužno ovisan o sportu) i *kulturni kapital* (ponovo manje ili više nužno ovisan o sportu). No takav model ne bi uspio zahvatiti ono što je najbitnije ako ne bi uzeo u obzir mijene u značenju i funkciji koje su različitim praksama pružile različite klase i klasne frakcije. Drugim riječima, netko sučeljen s raspodjelom različitih sportskih praksi društvene klase mora razmišljati o mijenama u značenju i funkciji različitih sportova između društvenih klasa, kao i o mijenama u

DUHA I IGARA

intenzitetu statističkih odnosa između različitih praksi i različitih društvenih klasa.

Ne bi bilo teško pokazati da različite društvene klase nisu suglasne u odnosu na učinke koji se očekuju od tjelesnog vježbanja, bilo u tjelesnoj vanjsnosti, poput vidljive snage istaknutih mišića kojima neki daju prednost, bilo u pristalosti, prirodnosti i ljepoti kojima su skloni drugi, bilo unutar tijela, zdravlja, duhovne uravnoteženosti i sl. Drugim riječima, klasne razlike u ovim praksama ne proizlaze samo iz mijena unutar čimbenika koji

omogućavaju ili onemogućavaju zadovoljavanje njihovih *ekonomskih ili kulturnih troškova*, nego i *iz razlika u percepciji i procjeni neposrednih ili odgođenih dobiti* koje pritječe od različitih sportskih praksi. Usput, može se vidjeti da su stručnjaci sposobni iskoristiti poseban autoritet u skladu sa svojim statusom kako bi istaknuli samo jednu legitimnu percepciju i procjenu, za razliku od percepcija i procjena ustrojenih prema sklonostima klasnih običaja. Mislim na nacionalne kampanje za nadmetanje sporta poput plivanja, za koji se čini da su ga stručnjaci jednoglasno prihvatali u ime njegovih strogo “tehničkih” funkcija, onima koji “u njemu ne vide koristi”. U odnosu na stvarno zamijećenu dobit, Jacques Defrance uvjerenjivo pokazuje da se od gimnastike može tražiti da proizvede ili jako tijelo, koje pokazuje vanjske znakove snage – ovo je zahtjev radničke klase koji je zadovoljen *body-buildingom* – ili zdravo tijelo – ovo je gradanski zahtjev koji je zadovoljen gimnastikom ili drugim sportovima kojima je funkcija zapravo higijenska.

No, to nije sve: klasni običaji određuju značenje koje se dodjeljuje sportskoj aktivnosti, dobiti koje se od nje očekuju. Od ovih dobiti nipošto nije najmanja društvena vrijednost koja nastaje bavljenjem određenim sportovima na temelju osobite rijetkosti koja proizlazi iz njihove klasne raspodjele. Ukratko, “istinskim”

se dobitima (zbiljskim ili imaginarnim, mala je razlika – zbiljskim u smislu da su doista anticipirani na način vjerovanja), koje se očekuju od samog sporta za tijelo, moraju pridodati društvene dobiti, one koje nastaju u svakoj osobitoj praksi, koje su vrlo nejednakih prihvaćene i procijenjene u različitim klasama (za koje su one, naravno, vrlo nejednakost dostupne). Može se vidjeti, na primjer, da uz svoje stroge zdravstvene funkcije golf, poput kavijara, *foie gras* ili viskija, posjeduje *distribucijsko značenje* (značenje koje prakse dobivaju iz svoje raspodjele između čimbenika razdijeljenih po društvenim klasama) ili da je dizanje utega, koje bi trebalo razviti mišiće, bilo mnogo godina, posebno u Francuskoj, omiljeni sport radničke klase. Također nije slučajno da je olimpijskim odborima dugo trebalo da službeno odobre dizanje utega, koje je u očima aristokratskih utemeljitelja modernoga sporta simboliziralo puku snagu, brutalnost i umno siromaštvo radničke klase.

Modusi odnosa prema tijelu

Na jednoj je strani *instrumentalan* odnos prema tijelu, koji radničke klase izražavaju u svim praksama usredotočenima na tijelo, bilo u dijetama ili brizi o ljepoti, odnosu prema bolesti ili liječenju koji se također očituje u odabiru sportova koji zahtijevaju značajno ulaganje napora, ponekad boli i patnje (npr. boks), a ponekad *kockanje sa samim tijelom* (kao u motocikлизму, skakanju padobranom, svim oblicima akrobatike i donekle u svim sportovima koji uključuju borbu, među koje možemo uključiti ragbi). S druge strane, povlaštene klase sklone su tretirati tijelo kao samo sebi svrhom, s tom razlikom stavlju li naglasak na unutarnje funkcioniranje tijela kao organizma, što vodi do makrobiotskog kulta zdravlja, ili na pojavnosti tijela kao zamjetljive konfiguracije, *grade*, tj. tijela-zadruge. Čini se kako sve upućuje na to da se briga za oblikovanje i njegu tijela pojavljuje u svojem najosnovnijem obliku, tj. kao kult zdravlja, često podrazumijevajući asketsko uznošenje trijeznosti i prehrambene strogosti među srednjim nižim klasama, tj. među mlađim izvršnim direktorima, službenicima u medicinskim uslugama i posebno osnovnoškolskim nastavnicima, koji se osobito intenzivno prepustaju gimnastici, primjernom asketskom sportu jer je jednak vrsti vježbanja (*akesis*) radi vježbanja.

Gimnastika ili sportovi strogo usmjereni na zdravlje poput hodanja ili jogginga, koji, za razliku od igara s loptom, ne nude ikakvo natjecateljsko zadovoljstvo, visoko su racionalne i racionalizirane aktivnosti. Zbog toga što, kao prvo, pretpostavljaju čvrstu vjeru u razum i u odgođene i često neopipljive probitke koje obećava razum (poput zaštite od starenja, apstraktne i negativne prednosti koja postoji samo u odnosu prema potpuno teoretskom referentu); drugo, zato što općenito posjeduju značenja samo u odnosu na posve teoretsko, apstraktno znanje o učincima vježbanja, koje je samo ponekad, kao u gimnastici, reducirano na niz apstraktnih pokreta, raščlanjenih i nanovo organiziranih u odnosu prema osobitoj i tehnički određenoj svrsi (tj. ‘abdominali-

ma’) i koje se suprotstavlja totalnim pokretima svakodnevnih prilika, usmjerenih prema praktičnim ciljevima, kao što se stupaњe, raščlanjeno u osnovne pokrete u priročniku vojničke obuke, suprotstavlja uobičajenom hodu. Stoga je shvatljivo da ove aktivnosti mogu imati koriocene samo u asketskim sklonostima pojedinaca u društvenom usponu koji su spremni pronaći zadovoljstvo u samome naporu i prihvati - takvo je sveukupno značenje njihova postojanja - odgođena zadovoljstva koja će nagraditi njihovu sadašnju žrtvu.

Funkcije sporta

U sportovima poput planinarenja (ili, u manjoj mjeri, hodaњa), koji su najuobičajeniji među srednjoškolskim i sveučilišnim nastavnicima, čista zdravstveno usmjerena funkcija održavanja tijela spojena je sa svim simboličkim zadovoljstvima povezanim s prakticiranjem izrazito osobitih aktivnosti. Ono do najvišega stupnja pruža osjećaj vladanja vlastitim tijelom kao i slobodno i isključivo prisvajanje prizora nepristupačnoga svjetini. Zapravo su zdravstvene funkcije uvek manje ili više povezane s onim što bi se moglo nazvati estetskim funkcijama (posebno, uz ostale stvari koje su jednake, kod žena, od kojih se imperativnije zahtjeva podvrgavanje normama kakvo bi tijelo trebalo biti, ne samo u njegovoj osjetnoj konfiguraciji, nego i u njegovoj kretnji, hodu, i sl.). Nesumnjivo se među profesionalnim zanimanjima i uspješnim poslovnim građanstvom zdravstvena i estetska funkcija spajaju s društvenim funkcijama; tamo sportovi stoje uz salonske igre i društvene razmjene (primanja, večere i sl.), uz ‘beskorisne’ i ‘bezinteresne’ aktivnosti koje omogućuju prikupljanje društvenoga kapitala. To se vidi u činjenici da je, u krajnjem obliku koji poprima u golfu, streljaštvu i polou u pomodnim klubovima, sportska aktivnost puka izlika za birane susrete ili, drugim riječima, tehnika druženja, poput bridža ili plesa. Uistinu, poprilično odvojeno od njegovih društvenih funkcija, ples je, od svih društvenih uporaba tijela, ona koja, tretirajući tijelo kao znak, znak vlastite neusiljenosti, tj. vladanja samim sobom, predstavlja kao najviše ispunjeno ostvarenje građanske uporabe tijela. Ako je ovaj način vladanja tijelom najuspješnije posvjeđen u plesu, to je vjerojatno zbog toga što je prepoznatljiv iznad svega u svomej *tempu*, tj. u odmjerenoj, sa-mouvijerenoj sporosti koja označuje takoder i gradansku uporabu jezika, za razliku od naglosti radničke klase i malogradanske revnosti.

¹ U engleskoj verziji “agent”, što se najpotpunije očituje kroz ekonomskopravni suodnos s pojmom “principal”, a čime Bourdieu, čini se, želi naglasiti određeni stupanj determinizma, odnosno nemogućnost ponašanja kao neovisni, odgovorni pojedinac. (nap. prev.)

² U engl. riječ “record” ima i ova dva značenja: bilježenje, zapisi te vrhunski sportski rezultat. (nap. prev.)

³ Bourdieu koristi puno pregnantniju riječ, “bourgeois”. (nap. prev.)

* Dio teksta *How can one be a sports fan* objavljenog u *The Cultural Studies Reader*, ed. by Simon During, Routledge, London – New York, 2000.

Preveli s engleskoga: Jelena Sesnić i Marko Špikić

Vrijeme sporta

Georges Vigarello

Sport i "informirano" društvo

Uspjeh sporta, njegova prisutnost u tisku, urbani i reklamni prostori koje je osvojio čine ga još vrednijim svjedokom dvadesetog stoljeća. Spektakularizacija sportskih susreta, neprekidno oglašavanje rezultata i rekorda pokazuju da je u našim društvima predodžba vremena podvrgnuta očiglednom obratu. Ne radi se više samo o slobodnom i radnom vremenu, već o svakodnevnom senzibilitetu. On postaje manje *odijeljen* od običnih aktivnosti i više zastavljen u našoj dnevoj rutini, pa se može reći da sport pokazuje do koje je mjeru dvadeseto stoljeće izmjenilo predodžbu trajanja. Uživanje u ubrzanim vremenima, naravno, ali i u informaciji i *neочекivanom*, u vremenu u kojem su sportski susreti neiscrpan izvor sa svojim nepredviđenostima, sa stalnim izmjenjivanjem *poraza i uspjeha*, nizom gesta, obreda, pravila i svečanosti. Kontinuirano prenošeni i ponavljeni sportski rezultati ističu sklonost *vijesti*: k uvijek ponovno aktualiziranoj, podmukloj, sveprisutnoj informaciji, onoj koja karakterizira današnje društvo.

Sport i konzumacija događaja

Mnoštvo Parižana okupilo se na Montmartru, 2. srpnja, 1921. godine kako bi promatralo sjajan vatromet koji je trebao najaviti pobjedu ili poraz Carpentiera od Dempsyja, što pokazuje, prije svega, porast sudjelovanja naroda u sportskim događanjima. Ono je prije svega svjedok novog načina prenošenja vijesti: bežičnog telegrafa, vatrometa, telegrama koji šire vijest koja se početno pojavila na zidovima trga Con-

corde, ulice Royal i duž bulevara te naposljetku posebnih izdanja *Auto*, odmah puštenih u prodaju. U trenutku *match* postaje *povijesni* događaj, istog trena zabilježen i prenesen.

Treba, dakako, insistirati na sportom zadobivenoj važnosti, na njegovom prelasku u mitski prostor, a to izvrsno pokazuje borba između Carpentiera i Dempseyja uvrštena u francuski imaginarij 1920. godine s nadom u ponovnu pobjedu nad moćnom Amerikom čija je vojna pomoć povrijedila nacionalni ponos. Odluka sudaca iščekuje se kao nešto simbolično. To je razlog tom nestrljivom mnoštву, to je razlog izvanrednim mjerama poduzetim u cilju informiranja. U tom slučaju, sport je u mogućnosti da iskuša određeni oblik sveprisutnosti: objava rezultata je onkraj granica i oceana, u istom trenutku u kojem nastaje to je gotovo trenutačna informacija. Bez sumnje, telegraf i telegram nisu novosti. Međutim, nov je način na koji se upotrebljavaju: stiže se do okupljenog mnoštva da bi ga se trenutačno informiralo, konkretiziralo u široku publiku suprotstavljenu iznimno suženom prostoru i vremenu.

Na svoj je način tisak već djelovao u tom smislu. Od kraja devetnaestog stoljeća telegrami u nekoliko sati pretvaraju u vijest za novine događaje koji su se zbijali u najudaljenijim zemljama. To dokazuje neiscrpan izvor vijesti vezanih uz sport, tako da *Auto* 1903. godine stvara *Tour de France* kako bi povećao prodaju. Stvara se spektakl i glas o njemu se širi. Mechanizam je jasan: omogućiti čitatelju da prati dan za danom utrku o kojoj ne bi znao ništa da je ostao na margini ulice; gajiti njegova očekivanja i ushit da bi ga više zainteresirao za čitanje i potaći ga da ostane vjeran

čitatelj. Primorani smo pratiti različita izdanja novina. Telegrami *Auto* natjecanje čine primamljivijim: "To je nevjerojatno, to je jedinstven spektakl, telegrafirana nam naš specijalni izvjestitelj Victor Breyer. Uspjeli su na čitavoj dionici zadržati prosjek od 30 kilometara na sat (*Bordeaux-La Rochele*)". *Auto* već 1909. godine omogućuje određenim sistemom telegrama izvještavanje o poretku trkača na mnogim mjes-

timu raspršenim po teritoriju odmah po dostizanju cilja: "Barovi na telegrafske zahtjeve dobivaju rezultate; odgovor je besplatan". Radio tridesetih godina nastavlja u smjeru pružanja trenutačne informacije. Mnogi komentatori koji prate utrke, posebice Georges Briquet, dramatično naglašavaju smisao događaja: epizode i peripetije su izravno prenošene, raspleti i svjedočenja odmah ocijenjeni. Najednom utrka postoji zato što se o njoj govori i piše i zato što se epizode koje se tamo odvijaju izravno prenose. U prvoj polovici dvadesetog stoljeća sport postaje kanonskim primjerm konstantne informacije. Svaki čin je i podatak, svaki rezultat je nepovratan. Evo što saznamo iz priopćenja *Auto* o dolasku ekipa na *Tour* tridesetih godina: "Rumunjska ekipa je napustila Bukurešt"; "Jugoslavenska ekipa je stigla u Pariz"; "Koja će biti takтика Belgijanaca?" Ili iz priopćenja koja su stizala sa svjetskog nogometnog prvenstva u Montevideu, o utakmici odigranoj 1930. godine: "Jučer je u Montevideu Francuska porazila Meksiko (...) Prilično laskav rezultat". Ili opet, "specijalni dopis" *Excelsiora* koji objavljuje rekord koji je srušio Jean Bouin u Stockholm, 6. srpnja 1913. godine i navodi *prolazno vrijeme* zabilježeno u petom, desetom i petnaestom kilometru.

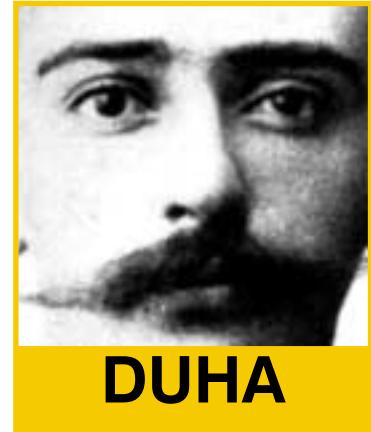
Sport utjelovljuje sliku aktualnog vremena: prenatran slijed događanja, neprekidna bujica informacija. To nije više samo određeno vrijeme u okviru naše svakodnevice, ni zasebna aktivnost, već vjerni odraz ove svakodnevice: svaki rezultat stvara novu informaciju, svaki sportski susret, svaki čin nekog šampiona predstavlja događaj. Tome su dokaz sportske stranice novina koje gomilaju vijesti u obliku sažetih fleševa: "Petnaestog Francuz prvi put poražen na gostovanju u Južnoj Africi"; "Benazzi u ozbilj-

noj dvojbi zbog prvog testa sa Springboksim"; "Sedam Francuza u Wimbledonu upoznaje svoje protivnike"; "Jean Tignana Ol angažirao kao tehničkog direktora"; "Johan Museeuw pobjednik prve etape *Giro della Svizzera*". Ti naslovi stvaraju događaje, događaje koji postoje samo ukoliko se pojave u masovnim medijima. Sport je izvor obilja oglasa i vijesti na isti način na koji se današnji mediji igraju sa svim novostima. Žudi se za trenutačnom, sveobuhvatnom informacijom koja preteže nad svojim sadržajem, za informacijom koja se stalno obnavlja i preteže nad svojim smislim. Sport utjelovljuje, više od bilo koje suvremene djelatnosti, potrebu za iluzijom raširene informacije i često je izvor poplave tračeva. Obnavlja nam, također, efikasnije od ičega, predodžbu vlastite modernosti, društva koje umnožava događaj "zbog čežnje industrijskih društava za neopterećenim i jednoličnim vremenima, zbog potrebe da se vrijeme konzumira kao predmet, zbog straha od samog događaja" (P. Nora: *Povratak događaja*). Sport s konstantom svojih rezultata, sve gušćim kalendaram, sve više raznovrsnijim igrama služi informacijskom aparatu iz kojeg proizlazi potka naše prolaznosti.

Predodžba "informiranog tijela"

Informacija kao tema počela je prodirati u našu svakodnevnicu još od prvih desetljeća devetnaestog stoljeća i unijela je promjene u naše percepcije. I tu sport nameće svoju prisutnost. Takvim istraživanjem informacija promjenila se upravo predodžba tijela – tijelo se vrednuje prema onome koliko će biti kontrolirana skupina informacija koja dolazi iz njegovih perifernih zona: kontrola je trenutačna i neposredna. Sport, nakon nekoliko desetljeća, konkretizira predodžbu takvog informiranog tijela sposobnog da u trenutku osvijesti sve moguće osjetje. Treneri i komentatori favoriziraju *slušanje čula*. Šampion mora prvo *pronaći ili ponovno pronaći svoje osjete*. On se posvećuje pažljivom i koncentriranom nadgledanju: "osjećaju svoje tijelo i sve zglobove kako bi se moglo slobodno izraziti" (M. J. Houareau: *Tjelesne tehnike*). Izokrenuta je predodžba tjelesnih kvaliteta: nije više u pitanju samo energija, već i percepcija. Treba dobiti "sliku svih dijelova vlastita tijela", istražiti kinesteziju kao djelovanje na mišiće, "pobuditi visoko receptivan živčani sustav kako bi se uspjela dobiti što točnija informacija", koncentrirati se na "kretanje vlastite osobe". I jasno, vrijeme ponovo ulazi u priču: te informacije nužno je odmah elabrirati. Doživljaj tijela sasvim se promjenio – kao što to dokazuje Pirsigov junak koji motorom prelazi ravnice američkog zapada osluškujući svaki trzaj mehaničkog posrednika – do te točke da ga u potpunosti osjeća unutar sebe: "duboka kinestetička osjetljivost koja omogućuje da procijenimo fleksibilnost materijala" (R. M. Pirsig: *Ogled o zenu i održavanju motocikla*).

Za te nove težnje karakteristične su tehnike opuštanja, kontrolirane i *mentalizirane* kretnje, vježbe za razvijanje percepcije, "gipkost, opuštenost i viskoznost pokreta", razrađeno opušta-

DUHA I IGARA

nje, "intimno poznavanje sebe samih" (J.-M. Salčtes: *Tehnike opuštanja*). Fotografija koju je nedavno objavio *Equipe-Magazine* pokazuje mačevaoca koji mjeri vrijeme reakcije na impulse elektrode povezane s računalom, jasno pokazujući nove parametre: "Zahvaljujući elektrodama sa svjetlosnim signalima koje se pale u nepravilnom ritmu Eric Srecki, olimpijski šampion u mačevanju u stanju je proučiti vrijeme svojih refleksa i reakcija uz pomoć upravo za to predvidenog računala. Dakako cilj je da poboljša, koliko je moguće, i svoje rezultate. Isto se događa i kod ostalih sportova gdje se uz pomoć elektronskih kaciga mjeri vrijeme reakcije oka s obzirom na različite položaje očne jabučice ili elektroda: "Efikasan način da se poboljša spremnost unutar aktivnosti u kojoj se i najmanji djelić sekunde može pokazati odlučujućim. Osnovno poimanje komunikacije promijenilo je model idealnog tijela: ne radi se više samo o snazi i estetici, već i o iscrpojnoj i odmah dostupnoj informaciji. Uostalom, praksa pokazuje da se sve više prostora prepusta sportovima koji favoriziraju osjetilne informacije. Trijumfira pilotiranje, klizanje, aktivnost s novom sportskom opremom, delplan i slično, potom surfanje, skijanje i windsurf. Kod tih je sportova rad osjetila bitniji od mišićnog. Novi sportovi se baziraju na informaciji: rad surfera, windsurfera ili padobranca u potpunosti je vezan uz nadgledanje informacija koje dolaze iz njegove okoline, a ne uz izravno primijenjenu snagu na samu okolinu. Sve je u *retroakciji*, u sportaševoj okretnosti i preciznosti: "Ove ludičke sprave u svojoj su strukturi koncentrat najnaprednijih rezultata tehnološkog progresa, a u praksi dio najviše teoretskih racionalnih znanja" (C. Poicello: *Elementi protiv materije*).

Sport se na početku promišlja kroz vizuru brzine i kalkulaciju. Jedan letimičan povijesni pregled dokazuje koliko njegovo kulturno bogatstvo nadmašuje tu definiciju. Sport odgovara pojavi vremena odijeljenog od vremena svakodnevice i postaje profanog karaktera. On stvara organiziranu razonodu sa svim pripadajućim osobinama. No, taj proces temelji se i na današnjem idealu informacije i gomiljanja događaja. Širi beskrajani lanac dnevnih vijesti u toj mjeri da zadobiva oglednu vrijednost. Sport postaje jedan od najviše globalizirajućih modela prolaznosti. Više od bilo koje društvene djelatnosti igra se sa žudnjom za iznenadenjem i novim, a sve zato da ih bolje očisti od zlih duhova. □

Odlomak iz teksta *Il tempo dello sport* iz knjige *L'invenzione del tempo libero*, Laterza, Roma, 1996.

S talijanskog prevela Jasna Perić

10431 Sveta Nedjelja, Samoborska c. bb
tel. 3373 940, fax 3373 944
e-mail: trgo-trend zg.tel. hr

Temelji minojske arheologije

Dok je Joan Evans gotovo opjevala slavu svog brata, MacGillivray ga je, pak, pokušao čim više omalovažiti

Ovkir: J. Alexander MacGillivray, **Minotaur:** Sir Arthur Evans and the Archaeology of the Minoan Myth, London, 2000.

Helena Tomas

Prije nekoliko je mjeseci u Londonu objavljena knjiga koja je izazvala polemike u arheološkim krugovima. Uz brojne kongrese, predavanja, komemoracije i slično, ova je knjiga trebala obilježiti stogodišnjicu početka arheoloških iskopavanja u Knosu, drevnom kretskom gradu koji je s oko milijun posjetitelja godišnje nakon atenske Akropole danas najposjećeniji grčki lokalitet. Knos je otkopao i tako slavnim učinio Sir Arthur Evans kojega se godinama više hvalilo nego kritiziralo. Ova je knjiga Evansova biografija i kao takva trebala je biti prilog njegovoj slavi. Međutim, postignuti rezultat potpuno je suprotan. Ne samo da se oštvo kritiziraju neki aspekti Evansove profesionalnosti u arheologiji i općenito metodologije istraživanja i zaključivanja, nego su iznesene i neke neugodne činjenice iz njegova privatnog života koje su dugo vremena bile u tajnosti. Autor knjige je A. J. MacGillivray, kanadski profesor arheologije koji je predavao na sveučilištima Columbia i Berkley, a sada sudjeluje u iskopavanjima na kretskom lokalitetu Palekastro. Dugo je godina radio kao upravitelj Britanske škole za arheologiju u Knosu.

Oživjeti mit

Arthur Evans rođen je 1851. godine u engleskom gradiću Nash Millsu. Zanimanje za arheologiju naslijedio je od djeda i oca koji su bili strastveni sakupljači fosila i anktičnih novčića. Arthur Evans studirao je modernu povijest u Oxfordu i Göttingenu, a praznike provodio putujući po Europi. Jedno od takvih putovanja dovelo ga je i u naše krajeve, gdje se, nakon nekog vremena provedenog u Zagrebu, zaputio u Bosnu i Hercegovinu. Zanimanje za političke prilike u ovom dijelu Europe, pogotovo za pobune protiv turske vladavine, utjecalo je i na izbor njegova prvog zaposlenja koje je bilo daleko izvan okvira arheologije. Postavši redoviti dopisnik engleskih novina *Manchester Guardian*, godinama je izvještavao o događanjima na Balkanu (1875 – 1882), te se čak i nastanio u Dubrovniku. Povrat u arheologiju zbio se 1884. godine kada mu je ponuđeno mjesto kustosa Muzeja Ashmolean u Oxfordu koji danas posjeduje jednu od najbogatijih arheoloških zbirki u Velikoj Britaniji. Up-

ravo u tom muzeju započinje Evansovo zanimanje za drevne gradove Krete koje će kasnije i dovesti do važnih arheoloških

itekako bogatim nalazima, a želeći spriječiti njihovo odnošenje s otoka, lokalna je uprava zaključila da je bolje nastaviti ih čuvati na

vanja. Utvrđio je postojanje čak triju različitih pisama koje je nazvao: kretsko hijeroglifsko pismo, linear A i linear B. Knos je obilovalo natpisima na linearu B. Evans je tu pronašao sveukupno 1.800 glinenih tablica ispisanih tim pismom. Tablice su bile administrativne prirode i koristile su se za bilježenje ekonomije palača (npr. koliko je domaćih životinja donesenog u palaču, koliko vune, smokava, žita ili nekih drugih proizvoda odneseno iz palače i sl.). Ispisane tablice bi se sušile na suncu i kada više ne bi bile potrebne, ponovno močile i preoblikavale u nove tablice. To što su nama sačuvane rezultat je pukog slučaja. Da nisu u požarima koji su popratili uništenje palače slučajno ispečene, danas ne bismo znali da je postojala takva pismenost na onodobnoj Kreti. Nakon uništenja minojske civilizacije linear B nastavio se upotrebljavati u centrima mikenske civilizacije na grčkom kopnu. Oko 1.200. g. pr.n.e. uništena je i ova civilizacija pa se u Grčkoj do adaptacije feničkog alfabetu potpuno gubi pismenost.

Po otkriću linear B tablica Evans se zdušno prihvatio njihova dešifriranja. Njegov je entuzijazam bio tako sebične prirode da ih je od njihova otkrića pa sve do svoje smrti 1941. (dakle više od 40 godina) ljubomorno skrivaо nastoјеći da ih baš on dešifriра, a ne netko drugi. Ostali su arheolozi na njega vršili pritisak da ih objavi i učini dostupnim ostalima, na što on nikada nije pristao. Mada je u mnogobrojnim postavkama po pitanju tog pisma bio u pravu, neke temeljne pogreške uporno su mu onemogućavale njegovo dešifriranje. Na kraju je i umro ne uspješni u svojoj nakani. Linear B je 1952. dešifrirao Michael Ventris, dok linear A

otkriva.

Evans se po prvi put zaputio na Kretu 1994. godine. Obišao je većinu tada poznatih arheoloških lokaliteta, pa tako i onaj koji je kretsko tradicija pamtila po imenu Knos. U to je vrijeme svijet još uvijek bio pod dojmom Schliemannova otkrića Troje kojim je dokazao da je Homerov ep o Trojanskom ratu utemeljen na stvarnom događaju, a ne samo mitu ili legendi. Evans je bio posebice fasciniran mitom o Minosu, slavnom i mudrom kretskom kralju koji je Kretom vladao iz Knosa te o njegovu potomku Minotauru koji je obitavao u labirintu. Zanesen Schliemannovim uspjehom, Evans je poželio dokazati da i ovaj mit ima stvarnu povijesnu osnovu. On je već bio mnogo čuo o slavi i moći drevne kretске civilizacije te pretpostavio da je tako moćna civilizacija morala imati i nekakvo pismo. Evans je tako odlučio ne samo otkopati drevni Knos i dokazati bljinost likova i događaja iz mitova, već i postojanje toga pretpostavljenog pisma.

Lokalitet Knos nalazi se na brežuljku Kefala, oko sedam kilometara južno od Iraklion, danas glavnog i najvećeg kretskog grada. Iskopavanja manjih razmjera na tom je lokalitetu 1878. i 1879. vršio Krećanin Minos Kalokairinos. Razlog obustave Kalokairinovih iskopavanja bio je političke prirode. Tada je, naime, Kreta još bila pod okupacijom Turaka i postojao je zakon da se svi važniji arheološki nalazi moraju prenijeti u muzej u Istanbulu. Uvidjevši da će Knos polučiti

sigurnom, tj. pod zemljom. Nakon Kalokairinosa još su mnogi arheolozi, uključujući i Schliemannu, pokušali dobiti dozvolu za iskopavanje Knosa, no svi su redom bili odbijeni. Tajna Evansova uspjeha bila je u tome što je shvatio da je bolje kupiti cijeli brežuljak, pa onda kopati na vlastitu imanju, nego gubiti godine u utrci za dozvolom za iskopavanje. Evans je potjecao iz bogate obitelji, pa je sebi, za razliku od ostalih arheologa zainteresiranih za taj lokalitet, mogao priuštiti njegovu kupnju. Evans je tek 1900. uspio otkupiti cijeli brežuljak. Kreta se k tome 1899. godine oslobođila turske vladavine, tako da prepreka za iskopavanje Knosa više nije bilo.

Slučaj Linear B

Slavna su iskopavanja počela 23. ožujka 1900, trajala su šest sezona, a u manjim razmjerima i dvadesetih godina stoljeća. Evans sam kaže da se, kada je započeo s iskopavanjem, od Knosa video samo jedan zid i nešto pitosa. Ukrzo je veličina tog zdanja, koje je nazvano palačom, nadmašilo očekivanja svih arheologa pa tako i Evansa. On je uskoro počeo i rekonstruirati pojedine dijelove palače, što je i danas predmetom burnih rasprava. Dok jedni rekonstrukciju smatraju korisnom jer daje uvid u to kako je palača izgledala prije nego što je "srušena sa zemljom", većina arheologa smatra je plodom Evansove maštovitosti.

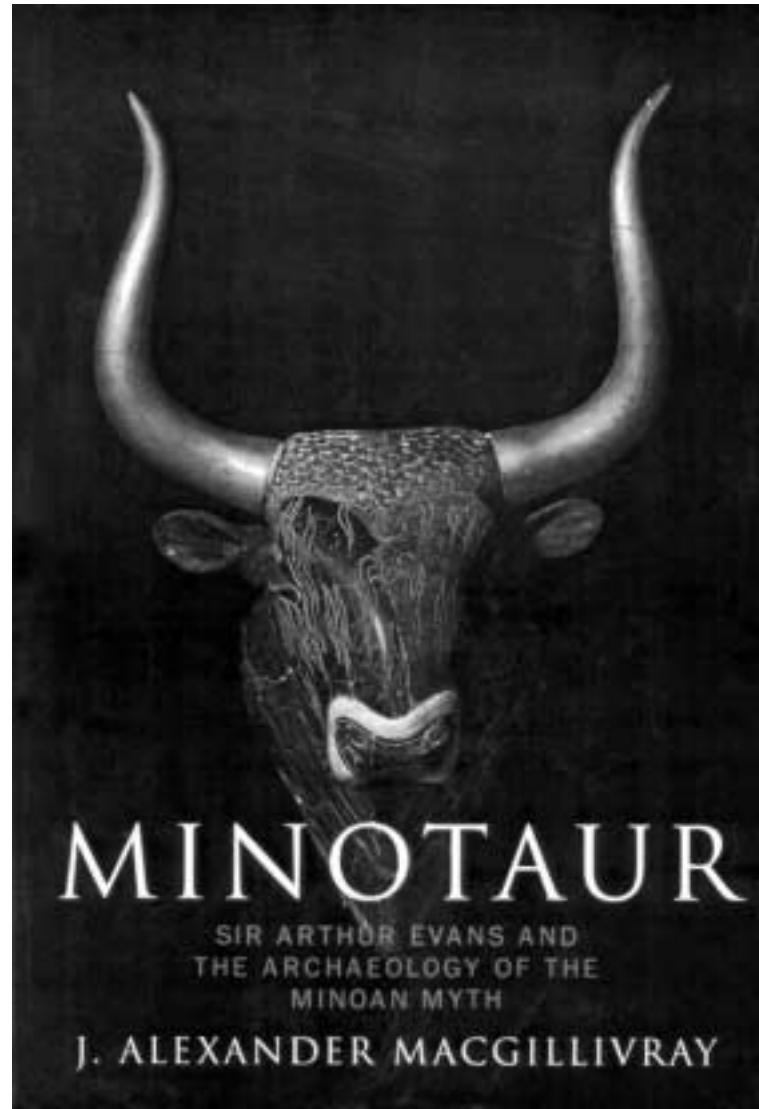
Evans je uspio dokazati i postojanje pismenosti na Kreti nadmašivši još jednom svoja očekiva-

ćeni su u londonskom Hyde Parku zbog obnašanja homoseksualnog čina. Nekoliko dana nakon toga Evans je u *Timesu* objavio da cijelo svoje imanje u Knosu – dakle arheološki lokalitet, Villu Ariadnu, koju je sam sagradio i u njoj obitavao za vrijeme posjeta Knosu, te vinograđe – daruje Britanskoj školi za arheologiju u Ateni. MacGillivray misli da je to učinio s namjerom da spasi svoj ugled.

Evansovo je uhićenje dugo godina bilo zataškavano, pa ga ni Joan Evans, Evansova polušestra koja je napisala prvu njegovu biografiju (*Time and Chance: The Story of Arthur Evans and His Forebears*, London, 1943) ne spominje. Problem je u tome što MacGillivray tom događaju daje preveliku važnost te govori da je Evansova prikrivena homoseksualnost utjecala na općenit pristup njegovu radu. Zamjera mu i pretjeranu imaginativnost kojom je sve nalaze iz Knosa automatski vezivao uz svoje mitske likove ne sumnjujući ni najmanje u njihovo zbiljsko postojanje. Dok je Joan Evans gotovo opjevala slavu svog brata u svojoj biografiji, MacGillivray ga je, pak, pokušao čim više omalovažiti. Cini se da je istina negdje po sredini između ovih dviju knjiga.

Istina je da je u većini svojih kritika MacGillivray u pravu. Evans je bio sklon neobuzданoj imaginativnosti. Bio je sebičan i tašt do te mjere da su njegovi suradnici, pogotovo izvrsni arheolog Mackenzie koji je upravljao iskopavanjima, uvek ostajali u pozadini dok je Evans ubirao svu slavu. Oštvo se sukobio s onima koji bi se suprostavili njegovim postavkama, tvrdoglavu ustrajavajući u svojoj panminojskoj teoriji prema kojoj su upravo Minojci bili ti koji su dali početni impuls brojnim kulturnim zbijanjima u mediteranskom bazenu, pa čak i počecima feničkog alfabetu. Najviši stupanj sebičnosti dosegnuo je sakrivanjem linear B tablica žeće ih sam dešifrirati i tako svojoj slavi pridodati još jedno dostignuće. Nije imao mnogo iskustva u iskopavanjima i trebao je pomoći drugih. Njegova rekonstrukcija Knosa i dalje je veoma sporna. MacGillivray kaže da je sam 1983. godine pratio kanadskog premijera P. E. Trudeaua u šetnji palačom koji se iznenadio koliko minojska arhitektura svojim oblikom i bojama podsjeća na art deco s početka stoljeća. Zatim je odjednom stao i upitao: "Kada ste rekli da je ovaj lokalitet restauriran?"

Bez obzira na moguće svjesne i podsvjesne izvore motivacije, Evans je uložio mnogo truda, domišljatosti i vlastita novca da bi otkopao velebno zdanje tisućama godina zaboravljeno pod naslagama zemlje. U jednom trenutku Evans je čak morao napustiti svoj dom pokraj Oxforda nakon što je svu imovinu uložio u Knos. Od prvog posjeta tom lokalitetu pa do smrti Evans je živio za Knos. Njegove znanstvene publikacije uistinu su brojne. Postavio je temelje minojske arheologije pa onda i kronologije. Terminologiju koju danas koristimo uveo je Evans, a brojni zaključci do kojih je došao bili su temeljem budućih istraživanja.

zarez II/39, 28. rujna 2,,, 29

Gregor Podnar, kustos i umjetnički direktor Galerije ŠKUC u Ljubljani

Dinamični model kulture

Treba razvijati dinamični model kulture koji nema linearni ili strogo horizontalni "povijesni" značaj, bez obzira radi li se o umjetniku ili umjetničkom voditelju

Saša Glavan

S godinama je Galerija ŠKUC stekla snažnu alternativnu reputaciju. Izabrao si ovu galeriju kao svoje prvo "radno mjesto". Je li to zbog toga što imаш slična stajališta, što se slažeš sa stvarima koje su se tamo događale ili si možda galeriju ŠKUC video kao instituciju koja je odradila svoje i koja je sada – kada su se vremena promjenila – spremna krenuti dalje?

Bio sam posve svjestan povijesti galerije koja me pratila na svakom koraku, barem prve dve godine, no više bih se složio s drugim dijelom tvoje interpretacije.

Galerija ŠKUC i njena uloga imali su izuzetno čist profil: najprije pionirske godine, kada je to bio izložbeni prostor za one koji nisu mogli izlagati nigdje drugdje, zatim radikalnija faza, gotovo aktivistička, te naposljetku devedesete, kada su "neiskusni umjetnici, kustosi i umjetnički" direktori Galeriju ŠKUC koristili kao poligon za svoje igre. Koja je bila tvoja vizija, što te vodilo u zatčavanju galerijskog programa?

se može upotrijebiti. Zapazio sam da se barem desetak slovenskih umjetnika izdiglo iznad razine uobičajene za grad te veličine, što je za mene predstavljalo nedovoljno iskoriten umjetnički i teorijski potencijal. Prije svega sam bio zainteresiran za što bližu suradnju, osobito s umjetnicima, što se pokazalo izuzetno korisnim i zahvalnim. Dakako, sve do onog trenutka kada shvatih, a to se dešava vrlo brzo, da fokusiranje na lokalnu scenu nije dosljedno, da je potrebno stvoriti širi kontekst koji će unutar jednog prostora omogućiti sučeljavanje različitih pozicija s različitim scena. Takav "međunarodni" dijalog je, dakako, samorazumljiv, no ipak ga želim naglasiti jer čini se da u rastućoj malogradanskoj klimi Ljubljane nije svima po volji.

Mentalna mreža gradova budućnosti

Takvo djelovanje u širem kontekstu vjerojatno će svoj najzgorniji i najreprezentativniji oblik dobiti tijekom projekta Middle-South-East projects koji će biti predstavljen u Galeriji ŠKUC za trajanja Manifeste 3. To je prvi put da jasno definiraš regiju unutar koje radiš. Obris te regije je ponešto neobičan, proteže se od Bologne do Budimpešte, pa me zanima koji je njen zajednički nazivnik?

— Projekt se temelji na dugogodišnjem iskustvu, a gradove povezuje prije svega budućnost. Vjerujem da su ti gradovi nedaleko Ljubljane buduća glavna središta koja bismo mogli nazvati producijskim ili umjetničkim centrima. To pogotovo vrijedi za Budimpeštu i Zagreb, dok su Bologna, Graz i Sarajevo manji centri. U osnovi radi se o svojevrsnoj mentalnoj mreži. "Regija" je mentalna, centrifugalna tvorba koja neprestano mijenja vlastite granice i obzore. Dok kustosi *Manifeste* smrtno ozbiljno izjavljuju kako je njihov projekt prije svega usmjeren na povezivanje,

čini se da ima smisla dokazati da je to ono što mi uistinu i radimo. Istdobno iskorištavamo *Manifeste* da bismo proširili i intenzivirali ono što smo već prije zatrali i usmjerili. Po logici stvari, u smislu reprezentativnog karaktera *Manifeste* to bi nam trebalo

no na drugima je da ga detaljnije analiziraju. Dilema je slična onoj višeslojnog umjetničkog rada za koji umjetnik/ca osjeća određenu odgovornost. No kada je rad jednom izložen u javnosti, jednostavno mora biti prepušten različitim interpretacijama i polemikama. Volio bih svoj rad vidjeti kao jednu od bezbroj mogućnosti. Ne želim biti gosp. Podnar koji zna što je umjetnost. Upravo suprotno, ja sam jednostavno

novi smjerovi. To znači razvijati dinamični model kulture koji ne ma linearni ili strogo horizontalni "povijesni" značaj, bez obzira radi li se o umjetniku ili umjetničkom voditelju.

Slovenija se zatvara

Ako sažmememo stajalište Alenke Pirman o profilu kustosa Galerije ŠKUC, pozicija galerije od samog je osnivanja bila temeljena na jednostavnoj činjenici da je

Andreja Kulunčič, akcija Enjoy the Beach, 2000., s izložbe Mala zemlja za veliki odmor

donijeti jače međunarodno vrednovanje, zar ne?

Tvoj stav je usmjeren prema uspostavljanju vrlo specifičnog oblika rada unutar suvremene umjetnosti. To je s jedne strane očito u načinu na koji Galerija ŠKUC djeluje (međunarodna suradnja, pokušaj uspostavljanja regionalne mreže) i koji ti pruža svojevrsno zalede, a s druge strane u tvom aktivnom sudjelovanju u produkciji radova nekih autora koji su izlagali u Galeriji ŠKUC. Čini li ti se da je takav oblik rada utjecao i na neke drugе protagnoste slovenske scene?

— To je više od reprezentativnog modela, to je i određeno iskustvo u samoj produkciji. Imam određeni uvid u produkciju "naših" umjetnika, tj. onih s kojima sam suradivao. S obzirom na ne postojeće modele interpretacije, nedostatak teorijskog promišljanja itd., jedino što preostaje da bi se došlo do nekih spoznaja jest rasprava. Ta metoda omogućava "kustosima" (u navodnicima jer pojam kuratora radije povezujem s glagolom curare, brinuti se za nekoga) i umjetnicima testiranje vlastite pozicije.

Dinamični model kulture

Vjerujem da to ima utjecaja,

Volio bih svoj rad vidjeti kao jednu od bezbroj mogućnosti. Ne želim biti gosp. Podnar koji zna što je umjetnost. Upravo suprotno, ja sam jednostavno čovjek s idejom o našem vremenu koju bih rado iskazao

protiv svih utvrđenih pozicija. Alenka Pirman tu poziciju određuje kao hendičep, kao neemancipirano stajalište galerije. Dakle, svojedobno je Galerija ŠKUC imala tu naglašenu protupoziciju, dok si nedavno u izjavi za *Dnevnik* ustvrdio da trenutni program galerije pripada mainstreamu.

— Izjavio sam to da bih se suprostavio toj protupoziciji, da bih naglasio da smo svi u istom brodu, da crpimo iz istih izvorišta i da manje-više svi ovisimo o istim finansijskim izvorima. Svi smo dio jednog društva, jednog sustava i nema potrebe pretvarati se da je drugačije. Još jedan razlog zbog kojeg smo mainstream jest taj što predstavljamo umjetnike, domaće ili strane, koji su, bili oni kritični ili ne, također dio tog sustava. Oni su na popisu istaknutih umjetnika dostupnih i u inozemstvu, što je, izravno rečeno, kulturni imperializam. Institut für Auslandsbeziehungen, British Council, KulturKontakt imaju vrlo jasnou ideju što podržavaju i zaštitu. Takva vrsta podrške isplati se na duge staze u, recimo, kulturnom turizmu. Uz to, kultura pridonosi zemlji na

mnoge druge načine, od poboljšanja njezina imidža, do vrlo određenih ekonomskih prednosti, što u Sloveniji nije dovoljno očito.

Odlučio si se za priličnu medijsku eksponiranost: Mladina, Dnevnik, okrugli stolovi. Do nedavno si se obraćao samo profesionalnoj publici. Zašto si se pojavit u izuzetno popularnom talk showu Res je? Je li riječ o samo-promociji ili pak o želji da se suvremena umjetnost popularizira?

— Trebalo mi je dugo da se odlučim pojaviti u toj emisiji. Osim taštine svojstvene većini ljudi, imao sam vrlo jasan cilj. Želio sam naglasiti određene probleme, što sam do određene mjeri i uspij. Moja izjava da sam u Sloveniju došao kako bih Slovincima pokazao mogućnosti slovenskog kulturnog imperijalizma, zapravo je bila dosta iskrena. Određena područja, primjerice sport, u procesu su otvaranja, ali kultura nije. S tim u vezi dodao sam nekoliko misli o ksenofobiji i sličnim temama, no to je izrezano u montaži. No mislim da je to u redu jer je jasno da je to neopterećujuća emisija u kojoj je tekva montaža jednostavno dio ambalaže. Ono što sam želio naglasiti jest da se Slovenija zatvara i mislim da sam u tome uspio.

Kulturni imperijalizam

No koji su onda razlozi tvoga djelovanja u svijetu suvremene umjetnosti?

— Ne znam točno što me privlači. Naravno, volio bih što više ljudi zainteresirati za svijet umjetnosti. No vrtimo se u krugu, jer bez nužne infrastrukture i timskog rada sva moja nastojanja ostaju tek težnje. Sve više suvremenu umjetnost vidim kao predmet koji treba više ili manje prepustiti istraživanjima. Na vrlo praktičnoj razini to pokazujem izložbama koje radim, koje su tek naznaka jednog, da upotrijebim kliše, interdisciplinarnog istraživanja. Za druge segmente, teoriju i znanost, mogu se samo zalagati ili ih tek dotaknuti, ne više od toga.

Kako vidiš svoju dugoročnu poziciju u svijetu umjetnosti, kakvi su ti planovi?

— Volio bih se okušati u teoriji, naći vremena za razmišljanje o stvarima u pismenom obliku. Danas sebe prije vidiš kao umjetničkog voditelja nego kao kustosa. U Galeriji ŠKUC pokušavamo objavljivati relevantne teorijske tekstove, a naši godišnji katalozi više su od punog predstavljanja projekata protekle godine, sve su više posvećeni nekoj određenoj temi. Tekstovi su sve bolje potkovani u sadržajnom smislu te obuhvaćaju raznovrsne kritičke društvene nazore. Dugoročni mi je cilj raditi u institutu za umjetnost i teoriju. To bi mi pružalo mogućnost suradnje između kustosa i teoretičara što bi rezultiralo da se projektima i suvremenom umjetnošću mogu baviti s većom stručnošću i istinskim profesionalizmom.

Osjećaš li se odgovornim za Galeriju ŠKUC, odgovornim za taj prostor?

— Do neke mjere. Opterećen sam time manje nego što sam bio. Ja sam suodgovoran, bez obzira na prošlost ŠKUC-a, mojim suradnicima koji su vezani uz taj prostor i nikome drugome.

Koja će biti uloga Galerije ŠKUC u budućnosti?

— To je u rukama Ministarstva kulture Republike Slovenije, koje, kako pokazuju događaji, sve želi centralizirati. To je pitanje politike budući da se sve može kontrolirati novcem. Ako žele kulturni imperijalizam, mogu ga kupiti. □

Prevela Sabina Sabolović
Copyright M'ARS,
Moderna galerija, Ljubljana

LIKOVNOST

Ekspanzija slike

Šeremetove su "slike" demistificirane, jednostavne, čitljive, ali i taktične, vizualno atraktivne i uzbudljive

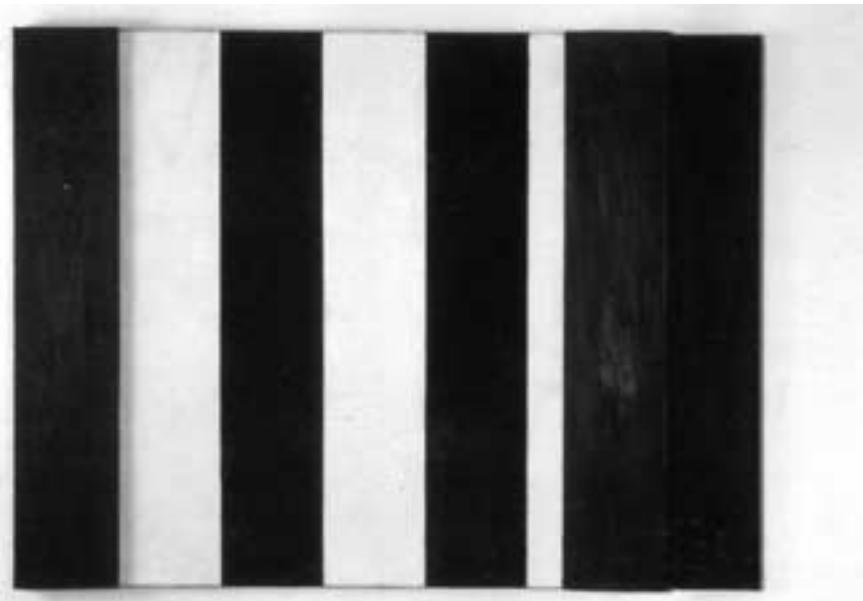
Izložba Slike Ivana Šeremeta, Moderna galerija – Studio Josip Račić, Zagreb, rujan, 2000.

Darko Šimičić

N a recentnoj izložbi radova Ivana Šeremeta izložen je reprezentativni presjek njegove slikarske produkcije nastale u vremenskom razdoblju od 1989. do 1996. godine. Iako su pojedini radovi već prije izlagani, ova izložba pruža izvršnu priliku za detaljnije iščitavanje jednog segmenta Šeremetova raznorodnog opusa. Iako se umjetnik posljednjih godina bavio i drugim oblicima umjetničkog djelovanja (prostornim instalacijama, multimedijskim akcijama, a ovih će dana realizirati i zvučnu instalaciju), ova serija slika zauzima istaknuto mjesto u njegovu umjetničkom razvoju i vrlo je vrijedan doprinos u korpusu suvremenoga hrvatskog slikarstva.

Šeremetove slike u stvari su prostorni objekti u rasponu od reljefa do skulpturalne konstrukcije. Sama ideja rada zasnovana je na strogo geometrijskim propozicijama. U prvoj fazi izvedbe slike su zamisljene kao geometrijski likovi (kvadrat, pravokutnik, trokut) ili tijela (kocka, kvadar). Daljnjim postupkom umjetnik u procesu nastanka rastvara lik ili tijelo slike, šireći ga od ravne površine prema prostoru. Minimalnim pomakom oštiri rubovi površine i prostora su narušeni. Taj proces/pomak, osim u vizualnom polju, naznačen je u naslovima radova: *Po sredini razmak, Primaknuta s desna, Pomak ispred, itd.* Za iščitavanje sveobuhvatne

umjetnikove ideje i prakse najbolje može poslužiti rad *U okviru pomak*. Kvadratična crna površina omeđena je bijelim drvenim okvirom i direktno je preuzimanje

Ivan Šeremet, Primaknuta s desna, 1991.

forme Maljevičeva *Crnog kvadrata*, ikone umjetnosti dvadesetog stoljeća. U Šeremetovom radu gornji dio reljefnog okvira pomaknut je udesno, otkrivajući crnilo podloge. Minimalnom intervencijom autor je dekonstruirao sliku. Kada je govorio o Maljeviču, američki konceptualni umjetnik Mel Bochner istaknuo je da Maljevič ne konstruira sliku od ruba/okvira, nego da su svi kvadrati (četverokuti) nastali ekspanzijom iz središta. Šeremetov crni kvadrat nastavak je tog procesa, kontrolirani postupak izvan omeđene površine. Druga referencija vidljiva u ovim radovima opus je Julija Knifera, posebno njegov antologički *Meandar u kutu* iz 1961. godine. Knifer i Šeremet zajednički je izbor boja, jednako kao i Kniferovo obrazloženje tog redukcionizma: "Crno i bijelo u isto su vrijeme i minimum i maksimum". Boja (engl. paint) na površini reljefno je nanošena grubim potezima kista; boja je reducirana na crno (tamno) i bije-

u toj godini. Također uz pomoć nekoliko sponzora (Filip trade, Color neon) projekt je uspješno realiziran. Izložba je bila dobro popraćena u svim medijima i dobila

u toj godini. Također uz pomoć nekoliko sponzora (Filip trade, Color neon) projekt je uspješno realiziran. Izložba je bila dobro popraćena u svim medijima i dobila

više potencirano prisustvo umjetnika u procesu fizičkog nastanka djela.

Šeremet u svojim *slikama* insistira na isticanju specifičnosti slikarstva u samom mediju. To je suštinska priroda slikarstva izvedena odstranjivanjem neslikarskih elemenata i potenciranjem neprikazivackog karaktera slike. Postupak se svodi na preispitivanje granica slike/slikarstva. Strogost propozicije, kontrolirani proces, eksplicitno imenovanje – svi ovi elementi sastavni su dio povijesnog nasljeda geometrijske umjetnosti: od početaka apstrakcije, preko suprematizma, konstruktivizma, neoplastizma, novih tendencija, zaključno s konceptualnom umjetnosti i postmodernom. Time autor jasno definira svoje *učitelje*, a naučeno znanje primjenjuje u svojoj praksi, praksi samosvjesnog umjetnika na završetku burnog stoljeća. Šeremetove su slike demistificirane, jednostavne, čitljive, ali i taktične, vizualno atraktivne i uzbudljive. □

Reditan

Tko se brine o suvremenoj umjetnosti?

Otvoreno pismo umjetnika Ante Jerkovića u vezi s "naprasnim oštećenjem" njegove svjetlosno-zvučne instalacije u Muzeju suvremenе umjetnosti

Anto Jerković

U dubokoj boli i ogorčen javljam Vam da je moj rad *Riječ, neon, baloni* (svjetlosno-zvučna instalacija na pročelju Muzeja suvremenе umjetnosti, Katarinin trg 2, Zagreb) naprasno oštećen po nalogu ravnateljice MSU gde Snježane Pintarić.

Na prijedlog i inicijativu kustosa muzeja g. Tihomira Milovca koji je bio koordinator projekta (na kojem sam radio nekoliko godina) projekt je ušao u program izložbi MSU-a za godinu 1999–2000, kao projekt kojim muzej obilježava prijevoz u novo tisućljeće. Za realizaciju projekta dobio sam donaciju Zagrebačke banke na natječaju na kojem je sudjelovalo šesto aplikanata. To je bio jedini likovni projekt koji je dobio donaciju za izložbu

vrlo pozitivne recenzije i kritike stručne javnosti.

Uz sve dobromjerne sugestije i preporuke stručne javnosti te uz prijedlog koordinatora projekta i kustosa izložbe g. T. Milovca da instalacija *Riječ, neon* privremeno ostane na pročelju kao projekt kojim MSU simbolički obilježuje 2000. godinu i uz podršku većine članova stručnog kolegija MSU-a, ravnateljica je ipak izdala nalog tajniku g. Kostelniku da se instalacija makne s pročelja zgrade (očito zato da pokaže svoju nad-stručnu kompetenciju i revnosnost).

Rano ujutro 22. veljače nazvala me sekretarica Zvjezdana i obavijestila me da radnici Zrinjevca skidaju moj rad. Odmah sam nazvao g. Milovca i zamolio ga da posreduje i intervenira da se rad ne ošteći. U međuvremenu sam nazvao majstora čija je radionica izradila i postavila neonske natpise te bila (jednim dijelom) sponzorom projekta i molio ga da s istom ekipom svojih radnika stručno demontira instalaciju. Međutim, majstor mi je ljubazno odgovorio da će taj tjedan biti na terenu i obećao mi da će, čim bude mogao, to uči-

niti u obostranoj želji da se djelo pažljivo demonta i da se ne ošteći.

Odmah sam otiašao gore na Katarinski trg. Stigavši na lice mjesa imao sam što vidjeti. Radnici Zrinjevca rezali su kablove i žice kojima su neonski natpisi bili međusobno spojeni i koji čine sastavni i nedjeljni dio cjelokupne instalacije i moguću funkciranje djela. Jedan od radnika držao je velike škare u rukama (onake kakvima se režu grane drveća u rano proljeće), a drugi je imao pilu kod sebe za svaki slučaj. Skoro sam pao u nesvijest kad sam to video i sudario se s Tihomirom Milovcem koji je na svu sreću u međuvremenu stopirao skidanje instalacije i zaustavio krajnje uništenje rada.

Ne znam što da kažem?!... Pitam se – s kojom stručnom svješću i s kakvim odnosom se postupa prema djelima suvremenе umjetnosti u samom Muzeju suvremenе umjetnosti, instituciji koja bi trebala biti hram i utočište umjetnosti i naravno skrbiti o njoj.

Napominjem da su sve kulturne institucije u uljudbenom svijetu dobine naputke da potaknu, podrže i daju potporu projektima koji obilježuju prijelaz u novo tisućljeće. Kada se mukotrpni radom i zlaganjem (te uz stalne napore i pokušaje Ministarstva kulture da privoli i pridobije sponzore da stimuliraju projekte i ostvaruju suvremene umjetnosti) teško dolazi do sredstava za realiziranje projekata i izložbi, kod nas se olako prelazi preko toga i bagateliziraju se dostignuti rezultati upravo od onih koji bi najviše trebali biti za tako nešto zainteresirani. □

razvor**Philippe Bober, producent**

Važno je moći prekoračiti budžet

Producent mora reći: Nemamo više novca, ali ovaj film ima potencijal, reskirat će još 100.000 dolara i nastaviti čemo dok ne dostignemo savršenstvo. Ne učinim li to, imat ću sranje koje će ići po festivalima i možda zaraditi nešto sitno na maloj projekciji u Zagrebu

Sabina Pstrocki, Ana Wild

Možete li nam reći nešto o načinu odabira filmova za program Novi tokovi?

— Peti put sam ovdje u Sarajevu. Pokušavam nači redatelje koji na neki način predstavljaju razvoj u okvirima filmskog jezika. Ono što smatram posebno interesantnim jest korištenje digitalne kamere. To je velika stvar koja se u svjetu filma dogodila u ovoj zadnjoj godini. U mom izboru, prije dvije godine, imao sam prve Dogmine filmove, *Idioti* Larsa von Trier i *Festen*. Ove godine uvrstio sam *Julien Donkey Boy* Harmonyja Korinea koji je bio scenarist filma *Kids* i redatelj filma *Gummo*. To je zanimljivo jer su *Festen* i *Idioti* prvi Dogmini filmovi, a ja mislim da je *Julien Donkey Boy* zadnji Dogma film. Manifest *Dogma* objavljen je u Parizu, mislim da je to bilo 1994. godine. Bio sam tamo s Trierom kad ga je objavljivao i bio sam koproducent filmova *Lomeći valove* i *Kingdom*.

Ove godine bilo je pet filmova koji su snimljeni digitalnom kamerom. Sljedeće godine bit će ih vjerojatno još više. Kao da je postojao cijeli pokret koji teorijski izlazi iz onoga što se zabilo od 1994. do 1998. godine i koji se prilično iscrpio. Mislim da su filmovi snimljeni digitalnom kamerom bili manje revolucionarni i manje interesantni, a najbolji filmovi ove godine bili su oni koji na neki način predstavljaju anti-Dogmu. Mogao bih izdvojiti film *Tuvalu* Veita Helmera koji je snimljen crno-bijelom tehnikom, a zanimljiv je jer podsjeća na prve igraće filmove. Skoro da je riječ o nijemom filmu.

Mislim da se radi o redateljima koji će tek postati poznati i da je najteža bila selekcija za *Nove tokove*. *Panorama* su filmovi koji su malo poznati, a u selekciji *Open Air* uvršteni su isključivo holivudski filmovi. U izboru *Panorama* bila su tri filma čiji su redatelji imali filmove i prošle godine, kao na primjer film braće Cohen *Fargo*. Prošle godine je bio jedan njihov film u *Novim tokovima*, a Lars von Trier je imao *Idiote* i *Lomeći valove*. Kar-Wai Wong imao je filmove *Happy Together* i *Fallen Angels*. Bile su dvije selekcije, jedna za kratkometražne i druga za dugometražne filmove.

Što biste još izdvojili u programu Novi tokovi?

— Smatram da su mnogi od njih interesantni. Na primjer *Extension du domaine de la lutte* Philippe Harela, film koji je

vrlo klasičan na neki način, riječ je o jednoj deprimirajućoj priči o ljudskoj seksualnosti. Zasniva se na romanu Michela Houellebecqa. Redatelj je i glavni glumac

je bilo 1985, i postigao relativan uspjeh. Drugi mu je film bio *Epidemic*, radilo se o potpunom promašaju. Bilo ga je nemoguće prodati. S obzirom na sve filmove koje sam gledao, mislim da je problem što ne dobivaju odgovarajuću postprodukciju. Montaža nije dobra, nema novca za odgovarajuću montažu i miksanje zvuka i glazbe. Također je problem s producentima. Postprodukcija dio je u kome možete imati dodatne troškove. Ako nemate jakog producenta, morate završiti filmu u određenom trenutku ili bankrotirati.

Internacionalizacija filmova znači da će biti prikazano više dobrih filmova. Važno je da producent ima mogućnost prekoračiti početni budžet, a da bi to napravio, mora imati prihode. Gotovina mora doći odnekuda. U malim zemljama gotovina ne može doći s domaćeg tržišta. Manje-više znam kako ljudi financiraju svoje filmove u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i drugim zemljama ove regije. Novac dobivaju iz nekih fondova, od TV postaja i tome slično. U jednom trenutku imate sav novac koji uopće možete dobiti i ničemu se više od toga ne možete nadati. Kada se snima film i kad nema više novaca, mora se stati, bez obzira na to da li je dobar ili loš. Ne možete ga učiniti boljim. Imate film, idete na festival, ljudi poput mene pogledaju film i kažu: *Nije loše, lijepo je što vas vidim, vidimo se opet*. Sastavim je druga situacija imate li producenta koji je spreman reći: *Nemamo više novca, ali ovaj film ima potencijal, reskirat će još 100.000 dolara i nastaviti čemo s filmom dok ne dostigne savršenstvo. Ako treba snimati još tri dana ili ponoviti neke scene,*

u filmu. Na stilističkoj razini zanimljiv je i film Erica Kot Man-Faia *Prva ljubav: smeće na povjetaru*. Producent je bio Wong Kar-Wai koji je ujedno i redatelj filma *In the Mood for Love*, a snimatelj je Christopher Doyle koji je radio i na *In the Mood for Love*.

Što mislite o budućnosti festivala?

— Mislim da se dobro razvija. To je najveći festival u ovoj regiji. Karlovy Vary i Moskva najveći su festivali u istočnoj Europi. A mislim da je ovo najveći festival u bliskoj Jugoslaviji. Ovo je šesta godina i sada je dobro organiziran. Ljudi dolaze iz Zagreba, Ljubljane, Beograda, Skopja. Mislim da je to jedini festival u ovom dijelu svijeta na koji ljudi dolaze iz drugih gradova i počinju ga sve više priznavati u svijetu filma. Mislim da je u početku bio poznat zbog rata, a sada je poznat zato što je kvalitetan.

Što mislite o prezentiranju francuskih filmova u Hrvatskoj?

— Prije dvije godine na SFF-u pobijedio je *Seul contre tous*. Vrlo je dobar, iako se radi o filmu malog budžeta. Mislim da nije prikazan u Hrvatskoj. On odstupa od uobičajenih francuskih filmova koji žele biti previše mudri i pametni. Ima vrlo neobičnu estetiku, izvanrednu fotografiju i umjetničku vrijednost, tako da je na svakom planu savršen. Sve je na svom mjestu, a istovremeno se može pomisliti da se radi o manirističkom djelu.

Koliko francuska publike zna o filmovima iz ovog dijela svijeta?

— Ima publike koja gleda filmove iz Istočne i Srednje Europe u Francuskoj, ali takve je publike vrlo malo.

Što je po Vama razlog tome?

— Mislim da imaju lošu produkciju. Ima redatelja koji su talentirani, ali nema producenata. Ove je godine u *Regionalnom programu* predstavljen film *Povratak idiota* češkog redatelja Saše Gedeona, koji je prikazan i na Motovunskom filmskom festivalu. Od hrvatskih filmova svidio mi se *Mondo Bobo*, snimljen prije tri godine čini mi se. Godišnje pogledam oko 400 filmova, i to nezavisnih filmova iz neobičnih zemalja sa čudnim redateljima. Ali većina ovih filmova ne nalazi put na tržištu. Prije filma *Lomeći valove* Lars von Trier snimio je *Element of Crime*, to

Javna postaja koja nije u mogućnosti platiti 4.000 dolara, a može uposlitit tisuće nekompetentnih ljudi predstavlja velik problem za vašu filmsku industriju

uciniti čemo to. Investiram li još 100.000 dolara, znam da ću imati film koji će napraviti profit jer je dobar. Ne učinim li to, imat ću sranje koje će biti na festivalu i možda zaraditi neki maleni pribor na malom prikazivanju u Zagrebu. Tako se radi u Zapadnoj Europi. Ja zarađujem na tržištu. Sam šaljem filmove i želim da budu uspješni u Japanu, Kanadi...čak i u Hrvatskoj, ali to je vrlo nezgodno tržište.

Zašto?

— Mislim da nemate baš najbolju televiziju na svijetu. Čuo sam da ima 8.000 zaposlenih, ne znam je li to istina? Kad kupeigrani film, plaćaju 1.000 dolara. Imate pet milijuna stanovnika, relativno ste bogata zemlja u usporedbi s ostatkom svijeta, a neka mala kablovska postaja negdje u svijetu platit će deset puta više. Nacionalna TV postaja u zemlji koja je relativno bogata platit će 20 ili 30 puta više. U isto vrijeme, ovdje imate 8.000 ljudi za koje opravdano sumnjam da su potpuno nekompetentni. Prodao sam prošle godine četiri filma, od kojih jedan Tarkovskog. Platili su osam mjeseci kasnije i skoro sam ih tužio za 4.000 dolara. Javna postaja koja nije u mogućnosti platiti 4.000 dolara, a može uposlitit 8.000 nekompetentnih ljudi predstavlja velik problem za vašu filmsku industriju. Umjesto zapošljavanja prijatelja i rodbine, trebali bi staviti novac u filmsku produkciju. Sada je možda malo drugačije. Zapadni broadcasters imaju možda 500 ili 1.000 zaposlenih, ali imaju odličan program. 7 do 9% ide na njihove plaće a ostalih 90% ide na filmsku produkciju. Pretpostavljam da je kod vas obratno. 99% ide na plaće i 1% na produkciju. Čuo sam kako ljudi zapravo ne zanimaju filmovi nego politika i slično. □

FILM

Još jedan praznik filma

Izbor što ga je sastavio Jean-Pierre Jeancolas pravi je dragulj za filmofile

Svečanost galskog duha u zagrebačkom MM-u; francuska kinematografija u 100 filmova

Marijan Krivak

Nećemo morati čekati narednih stotinu godina kako bismo obilježavali još jedan praznik filma! Nakon što smo se 1995. suočili s vrlo pompoznim obilježavanjem stote obljetnice kinematografije, na kraju milenija nudi nam se još jedno, možda i veće filmofilsko uzbuđenje. Stotinu francuskih filmova! Francuska kinematografija u 100 filmova (1930 – 2000) – dakle, nakon početka proizvodnje zvučnih filmova – selekcija je stogodišnjeg karaktera, a uključuje svojevrsnu reprezentativnu povijest, uz američku, možda i najsnažnije svjetske kinematografije.

U zemlji Lumičra, Meliša te najpoznatije svjetske kinoteke (Cinémathèque française) javila se s proljeća ove godine ideja da se širom svijeta uputi paket s već spomenutom selekcijom. I eto već s početka jeseni ovaj paket dolazi i kuca na vrata hrvatske filmske zainteresirane javnosti. Izbor što ga je sastavio Jean-Pierre Jeancolas pravi je dragulj za filmofile. Njima zasigurno uopće nije potrebno objašnjavati što znači francuski film – sa svojim vrhovima na brijegu ledenjaka – za cijelokupnu svjetsku kinematografiju i filmsku umjetnost. Galski duh s otmješću jednog Louisa XV. odvijek je imao vjerne poklonike među sljedbeništvo i obožavateljima sedme umjetnosti. Dakle, svaki komentar o kulturološkom značenju ove selekcije sasvim je izlišan.

Dragocjena institucija

O ciklusu što započinje 25. rujna i traje sve do lipnja 2001. u MM-u 21. rujna govorili su: Robert Horn, direktor Francuskog instituta u Zagrebu; Ivan Paić, urednik programa Centra za multimedijalna istraživanja SC-a; te Ante Peterlić, naš ugledni filolog i profesor na Akademiji dramskih umjetnosti i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Dok su Horn i Peterlić zborili o vrhovima francuskog filma i ostvarenjima što stoje visoko na pijedestalu svjetske kinematografije, Ivan Paić se osvrnuo na programske politike popularnog MM-centra s kojom ova dragocjena institucija ulazi u 2001. godinu i u kojoj će obilježiti dvadeset petu obljetnicu svojega postojanja. Upravo je MM-centar najčešće u ovoj sredini, a posebice posljednjih nekoliko godina, bio onaj lučonoša što osvjetljava mrak provincialnosti na području filma, videa, multimedije...

Osobito nakon prestanka rada Kinoteke u njezinoj temeljnoj funkciji – prezentaciji kinotečnih filmova – a nakon što je najveći dio njezina fundusa ostao, čini se, bespovratno izgubljen – MM je preuzeo i tu edukativnu ulogu, tj. predstavljanja povijesti pojedinih kinematografija, redateljskih autora, filmskih pravaca i ostalih programa kojima se u normalnim okolnostima bavi Kinoteka.

Prema novome valu

Sam je ciklus zamišljen kao svojevrsni *work in progress* s 93 najavljenih naslova (svi su filmovi titlovani na engleski) kojemu će se na samome kraju pridodati još

sedam naslova iz najnovije produkcije. Ta-ko će se zaokružiti ovaj pregled što počinje filmovima iz osamdesetih da bi se pos-tupno vratio djelima sa samog početka zvučnog filma, konkretno kronološki naj-starijem filmu selekcije *Dajte nam slobodu* (1931) René Claira.

Program je okvirno podijeljen u četiri cjeline, što pokrivaju francusku kinematografiju prema njezinim najvažnijim pravcima, a obuhvaća gotovo sve žanrove, struje i presudne autorske osobnosti. Nakon što je Horn dao uvodnu informaciju o imenima i cjelinama, pravi je filmološko-historijski pregled dao Ante Peterlić.

Prva cjelina *prije novoga vala* (1930-1956) obuhvaća mnoštvo filmova, autora i usmjerenja što karakteriziraju svu raspršenost interesa francuskih filmaša. Osim tzv. "populističkog filma", koji je namijenjen najširoj publici, pojavljuju se preteće poetskog realizma, a neki filmovi poput Renoirova *Tonia* (1934) direktno najavljuju i struju talijanskog neorealizma. U ovome je razdoblju uz već spomenuto Jean Renoira najznačajniji autor Jean Vigo čija osebujna vizija filmske umjetnosti i danas ima kultno sljedbeništvo, posebice kod tzv. "nezavisnih filmaša".

Zatim imamo klasične poets-kog realizma, poput Carnéa, Duviviera, Feydera, ponovno Renoira, a svoje prve filmove stvaraju i sasvim navlastite autorske osobnosti kao što su Robert Bresson i Henri-Georges Clouzot. Bresson će ostati možda najznačajnijim autorom i u drugim razdobljima, zahvaljujući revalorizaciji što je provode kritičari oko Andre Bazina i *Cahiers du Cinema*, a kasnije novovalovci Truffaut, Chabrol, Godard...

Za vrijeme okupacije osebujna struja tzv. "moralističkog filma", što je predvodi Bresson, kasnije će najznačajnijeg predstavnika imati u izvrsnim minijaturama i filmskim "etičkim studijama" Erica Rohmera.

Novi val kao druga cjelina ove retrospektive, a uz zamjetno prisustvo tzv. "struje političkog filma", "struje feminističkog filma" i filmova što rekonstruiraju prošle epohu, kao i one pod utjecajem francuskog novog romana možda je najutjecajniji filmski pokret francuskog filma, te će ostati obilježen stvaranjem najplodnijeg i najkreativnijeg naraštaja autorskog filma. Imena poput već spomenutih Truffaut, Godarda, Chabrola, Mallea, Resnaisa, Rivettea... dovoljno su obilježila filmsku povijest da se svako naknadno tumačenje njihova značenja u njoj čini posve suvišnim.

Uživajte!

Treća cjelina "Nakon 1980" donosi filmove tzv. "neobaroka" ili pak osebujnog filmskog postmodernizma u francuskom filmu, što je opet iznjedrilo nekoliko vrlo značajnih autorskih imena. Jean-Jacques Beneix, Leos Carax te komercijalno najprodorniji Luc Besson uspostavljaju nove kanone i pravila u recepciji francuskog filma. Osebujni filmovi Andréa Techinéa kao i oni Bertranda Taverniera, pak, posebna su konstanta vrijednosti novog duha u francuskoj kinematografiji.

Između stvarnosti i utopije naziv je posljednjeg segmenta programa, a bavi se filmašima iz devedesetih. Ovaj je dio programa još ujek otvoren za nove naslove i autore, te ostavlja dojam cijele selekcije otvorenim za osvajanje novoga prostora između analize francuske društvene stvarnosti i utopijskih težnji prema imaginaciji i začaranju estetskog, ali i stvarnog prostora.

Na kraju osim već spomenutog ogromnog kulturnoškog značenja cjelokupnog dogadanja u ovoj sredini treba reći još po-nešto. Kada su Gillesa Jacoba, najodgovornijeg za filmski festival u Cannesu, priupitali što se traži od ove smotre, on je rekao: "Festival treba pružiti zadovoljstvo uživanja u pametnim filmovima." Ova se namjera može prenijeti i na predviđeni ciklus koji nam slijedi od rujna pa sve do lipnja sljedeće godine. Ponešto naučite i saznajte, ali u prvome redu uživajte! □

razvor

Marin Fulgosi, snimatelj

Strani element

Nisam oduševljen onim što se zadnjih godina događa na filmu. Oduvijek sam želio biti na tragu starih Formanovih filmova ili Fellinija.

Sandra Antolić

Dijete iz filmske obitelji, majka mu je montažerka, a otac poznati hrvatski filmski dokumentarist s kojim je gospodin Petar Krelja prije nekoliko godina vodio oštru novinsku prepisku, Marin Fulgosi 1999. godine diplomirao je na institutu *The Institute of Art, Design and Technology* (IADT) u Dublinu. Potpisuje dva filma, dokumentarni *Beckett on the Lifley* i kratkiigrani *They Also Serve...*, oba prepoznata i nagrađena na prošlogodišnjim Danima hrvatskog filma. Marin mi je još krajem srpnja u hladu gornjogradske brajde objasnio zašto je kao punokrvni *enfant terrible* napustio Akademiju za kazalište, film i televiziju (ADU), Odsjek filmskog i TV snimanja, u Zagrebu. S druge zagrebačke primljen je na drugu dublinsku godinu studija, a danas, stekavši navedenu diplomu, odgovorno tvrdi da su domaći kolege pre malo obrazovani.

Marin Fulgosi jedan je "odliveni mazak." Uskoro će u Irskoj, kao stalni zaposlenik, snimatelj nove privatne televizijske stanice TV 3, vjerojatno otplaćivati kakav dugoročni kredit, a u drugom će se životnom poluvremenu domaći priznaničce irskog mirovinskog osiguranja. Kako će na snimatelskim poslovima raditi samo četrnaest dana u mjesecu, u ostatak bi, s obzirom na njegove mlade godine, ubrzo mogao početi kreativno ugradjivati sav žal vlastite pečalbe. Razne domaće političke konjunkture nad ovakvim i sličnim slučajevima većinom cendraju i jalo-vi prebiru po brojci od desetine tisuća "odlivenih." Mi se ovom općem mjestu pridružujemo u epizodi "ljeto u domovini," kad se "domaći" povratno projicira gdje ga je Bog prvotno nasadio. Malo posjeta rodbini, malo obilaska Jadrana – i tako još od vremena bečkih i peštanskih đaka i vojaka.

Zašto si otišao?

— Već sam na prvoj godini Akademije shvatio da moj interes za tim poslom stagnira. Ono što mi je bilo definitivno neshvatljivo i nakon čega mi je puk'o film činjenica je da nisam zadovoljio ljude koji nisu održali ni deset posto predavanja budući da su cijele školske godine radili "nešto svoje." To je uostalom praksa na Akademiji, barem što se kamere tiče... Stvorio se jedan krug "kolega," profesora koji su si osiguravali zalede u svakom trenutku i to je bio mrtav krug. Ne mogu reći da sam video i jednog snimatelja koji je išašao s Akademije, a da mu je ona nešto "vidljivo" dala. Kontakti su jedino što vam daje Akademija, upoznate ljude s kojima ćete možda jednog dana nešto više radići... Jedini čije bih radove izdvojio jest mladi Pivčević na kojeg je, čini mi se, ipak više utjecalo znanje njegova oca, iskusnog snimatelja...

Guiness nije irski

Usporedi takvo stanje s onim u Dublinu.

— Evo, na primjer, na trećoj godini profesor Eoghan Harris predavao nam je predmet koji bi mogli nazvati općim kulturnoškog kolegijem. Morate razumjeti da se na IADT-u do četvrte godine ne

studira samo kamera ili montaža, što te naravno čini konkurentnijim u radu poslije školovanja. Profesor Harris znao nas je za lijepog vremena odvesti izvan škole i

da. Ali osobno mislim da to nema veze s direktnim utjecajem njezina oca. Naprosto su producenti vidjeli interes. Stave li prezime Sheridan u program, privući će više gledatelja. I na koledžu su se nagrade za pojedine projekte dodjeljivale ljudima čiji su roditelji netko u industriji. Ali to te u Irskoj može hendikepirati samo do određene granice. Ako snimiš loš film, neće ti pomoći ni Bog Otac.

Kad smo kod Boga Oca, kako si se ti

započeo bi sat recitacija uz šetnju, nešto kao peripatetička škola... Ako bismo loše govorili, podučavao nas je tehniči disanja...

Radiš li preko ljeta u domovini?

— Da, radit ću reklame, a omjer zara-de je jedan prema pet u korist Irske.

Znači li to da se Irska plasirala u gor-nji dom europske filmske proizvodnje?

— Ne poznajem način na koji funkcioniра irska filmska industrija, ali je ona značajno unaprijedena. Uostalom, strani je kapital u Irskoj posvuda. Njihova je nacionalna aviokompanija, na primjer, odavno u vlasništvu Britanaca, Guinness nije irski... Filmski su studiji u pokretu non-stop. Za mene to ipak ne znači ništa kao pojedinca, već tek udem li u sindikat. Kad bih sad želio raditi na filmu ili bilo čemu drugom što donosi više novaca, na reklamama ili na glazbenim spotovima, trebao bih, bez obzira na svoje iskustvo i obrazovanje, krenuti doslovno od poma-

uklopi u naglašeni katolički milje Irske?

— Najprije treba razlikovati Dublin i provinciju jer to je kao nebo i zemlja. Dublin se okrenuo od prakticiranja katolicizma. Dapače, postoji otpor prema Katoličkoj crkvi nakon frapantnih događaja unutar katoličkih sirošta posljednjih godina. Mediji donose nevjerojatan broj groznih priča o seksualnim zlostavljanjima štikenika. To je svakodnevica.

Učiniti stvari jednostavnijima

Interesira li te ta tema u filmskom smislu?

— Ja sam staromodan. Nisam oduševljen onim što se zadnjih godina događa na filmu. Oduvijek sam želio biti na tragu starih Formanovih filmova ili Fellinija. Puno mi je bliži senzibilitet tih redatelja nego na primjer Tarantinov.

Koja je tvoja vizualna matrica?

— Od recentnih snimatelja fascinira me Darius Khondji, tu su i stalni favoriti Zsigmond i Kaminski. Način na koji ja razumijem filmsku fotografiju jest taj da stvari uvijek nastojim napraviti što jednostavnijima, iskoristiti ono što se prirodno nalazi na setu. Filtri i kompjutori dolaze tek nakon savršene kompozicije kadra, a to se danas dosta gubi.

Kad smišljaš novi projekt, nagnju li ti misli više k domovini ili k Irskoj? Vizura stranca zagarantirana ti je u oba slučaja.

— Evo, u posljednje me vrijeme obuzeo jedan scenarij. Bio bi to film o bivšem vojniku UN-a u Dalmatinskoj zagori, crne rase i oženjenog našom ženom iz tогa kraja. On se stjecajem okolnosti zapošljava kao lokalni poštarski. Zanimale bi me, recimo, reakcije starica nenevkih na strani element među sobom. Općenito mogu reći kako se u Hrvatskoj snima pre malo kratkihigranih filmova. Ta je vrsta u svijetu izrazito popularna, a osim svega potiče velikom broju mlađih ljudi da se dokazu i dođu do dugometražnog igračkog filma i da se uostalom nauče raditi, jer nema gore situacije nego kad početnici s akademije, posebno zagrebačke, bace odmah u dugi metar.

Kako gledaš na hrvatske filmove novije produkcije?

— Svake godine kad dodem nailazim na bezgranične rasprave o filmovima koji su postigli uspjeh u Hrvatskoj. Ja neke stvari ne mogu probaviti. Ne razumijem kako ljudi činjenicu da je određeni film video određen broj ljudi mogu prevesti kao odraz kvalitete. Prvenstveno mislim na ljudi u branši, one koji stvaraju filmove i mogu utjecati na to kakvi će ih ljudi raditi u budućnosti. □

Ne razumijem kako ljudi činjenicu da je određeni film video određen broj ljudi mogu prevesti kao odraz kvalitete

gača čovjeku koji udara klapu. Da bih stigao do operatera snimatelja ili konačno do direktora fotografije, trebalo bi mi šest do sedam godina. To je dosta mukotrpno, tako da sam video i jednog snimatelja koji je išašao s Akademije, a da mu je ona nešto "vidljivo" dala. Kontakti su jedino što vam daje Akademija, upoznate ljude s kojima ćete možda jednog dana nešto više radići...

Frustrira li te to?

— Ne, jer za razliku od Hrvatske u Irskoj možeš raditi glupe snimatelske poslove koji ti ostavljaju dovoljno vremena i novaca za planiranje i izvedbu vlastitih projekata. Ono što stalno govorim u Hrvatskoj kad me pitaju o Irskoj, činjenica je da se tamo stalno nešto događa, velik je protok ljudi, projekata, mogućnost.

Studirao si sa kćeri Jima Sheridana, poznatog irskog redatelja. Iste ste godine snimili kratkiigrani film, ali je britanski Channel Four otkupio njezin rad, premda je bilo i ponuda na tvoju adresu.

— Da, moglo bi se reći da krv nije vo-

Čeka nas uzbudljivo filmsko desetljeće

Mostra 2000. potvrdila je opći dojam da se posljednjih nekoliko godina film kreće u dobrom smjeru

Jurica Pavičić

Filmskih je festivala u svijetu mnogo i svaki dan sve više. Gužva festivala i njihovih termina u svijetu je danas takva da filmovi lete svijetom DHL-om poput skakavaca na očaj organizatora koje uvek muče nategnuti termini, preklapanja i zauzete kopije. U toj godini nekoliko je festivala zadržalo osobit status. Bez sumnje Cannes čiju frankoameričku aroganciju potkrepljuje tržišna važnost i utjecajni sajam. Iza Cannes-a nepričuvano drugi je Berlin, a potom Venecija.

Mletačka *Mostra d'arte cinematografica* ove se godine na Lidi održala 57. put. Premda iz desetljeća u desetljeće gubi važnost, Mostra je još uvek mjesto za koje su najutjecajniji redatelji voljni čuvati svoje pretpremiere. I ove su godine program Venecije tako napučivali klasici: novi Chabrol, Altman, Woody Allen, Takeshi Kitano, Tsui Hark ili Clint Eastwood. Mostra je uostalom najstariji svjetski filmski festival – osnovao ju je osobno Mussolini. Ima izvrstan termin početkom rujna kad se američki hitovi upravo spremaju u europska kina, a artistički orijentirani naslovi koji će se na tržištu pojaviti oko Božića već su uglavnom gotovi. Osim toga, Mostra se radi dići time što je festival *d'arte cinematografica*, neopterećen bimisom, sajmom i sjajem.

Korak naprijed, dva nazad

Mostra je iz navedenih razloga godinama poprište kontroverze. S jedne strane, festivalski program, često opravdano kritiziran, bio je tvrdava hermetičnog *arta*. S druge strane, Mostra se nije usručavala iskoristiti rujanski pretpremerni *pole position* da priskrbi u program dovoljno holivudske hitova, a s njima i gostujućih zvijezda, dakle i *paparazzi* i turista. Ponajviše holivudska izdanja Venecije u devedesetima tako je kao selektor potpisivao ultraljevičar Gillo Pontecorvo. Ovogodišnje izdanje Mostre koje je sastavio novi direktor Alberto Barbera u tom je smislu jedan korak naprijed, a dva nazad. Natjecateljski je program bio izrazito neangloamerički: sadržavao je samo dva britanska filma (*Liam Stephen Frears i The Man Who Cried Sally Potter*) i dva američka. Od američkih filmova uvršteni su bili novi naslov Roberta Altmana *Dr.T. and the Women* i *Before the Night Falls*, drugi redateljski posao slikara Juliani Schnabela koji je na koncu dobio i posebnu nagradu žirija.

Ako je glavni program i bio "antiimperialistički", popratni su bili podvučeni kalifornijskim šti-

hom. Tako su na Lidi europskoj javnosti predstavljeni hitovi za tržišnu jesen 2000: *Space Cowboys* Clint Eastwooda, *U-571* Johnatana Mostowa, *What Lies*

filmovi u devedesetima u pravilu su bili prilično eskapistički: bavili su se djecom, priprostim seljacima, uzdizali netaknuti ruralni život i eksplotirali pejzaže. Pa-

neracije. Iransko-kineska prevlast ove je godine, ukratko, na Mostri iskazala jedno generacijsko novo lice.

Krug

Krug Jafara Panahija (1960) pri tome je i pobjednik festivala, i to, odmah recimo, sasvim zaslужeno. Riječ je o političkom filmu koji tematizira položaj žene u Iranu. Pri tome se Panahi služi "štafetnom" dramaturgijom približno sličnom onoj Buđuelova *Diskretnog šarma buržoazije*. Film počinje u rodilištu gdje baka nariče jer joj je kći opet rodila curicu i postoji pogibelj da će je muž otjerati. Radnja se potom štafetno prebacuje od jedne na drugu među desetak žena čiji se putovi križaju na teheranskim

Krug nije samo virtuzno dramaturški skrojen, nego i režiran. Panahi je raskošan stilist koji izvanredno koristi vrline dugog kadra, bilo pokretljivom kamерom iz ruke koja reporterski vršlada prostorom bilo statičnog dugog kadra u kojem se spremno poigrava prostornim preklapanjima, zakrivanjima i djelomično vidljivim. Složena mizanscenska rješenja u dugim kadrovima s ka-

Panahijev film govori o životu žene u Iranu kao o kontinuiranom zatvoru

CIRCLE / Jafar Panahi

autora ili naslova doživljava kao igranje na sigurno. Još je više pozerska trenutna fama oko iranskog filma čije su središnje vedete (Mohsen Makhmalbaf, Abbas Kiarostami i Majid Majidi) danas festivalski mezmici. Pa ipak, pomoći nema: dva filma koja su ponovno obilježila jedan festival A kategorije bili su kineski i iranski.

Iransko-kineska prevlast

Riječ je o filmovima *Dayereh (Krug)* Jafara Panahija i *Platforma* Jia Zhang-Kea. Onima koji su upućeniji u suvremenu azijski film (a takvih u nas doista nije puno) treba međutim odmah reći kako su ova dva filma ponešto drukčija od standardnih klasika koji su zadnjih godina stizali iz Irana i Kine. Najcjenjeniji iranski

filmu svjetsku je slavu prisrbila tzv. peta generacija, izšla iz vrtloga kulturne revolucije. Njene perjanice Chen Kaige i Zhang Yimou danas su u najužem krugu najcjenjenijih svjetskih redatelja. Uglavnom su za hongkonški novac snimali filmove povijesne tematike i književne adaptacije. "Šesta" generacija - autori rođeni sredinom šezdesetih - od "pete" se razlikuje u prvom redu po tome što filmove radi u neovisnim produkcijama i uz inozemnu pomoć, što je otvoreno socijalno okritična i što filmove impregniра specifično generacijskom kulturom, interesima i problemima. Šestu generaciju probio je Zhang Yuan, kulturni autor filmova *Istočna palača, zapadna palača* i *Osamnaest*. *Platforma* je film na tom tragu, tipični film šeste ge-

ulicama. Većinom su to odbjegle ili otpuštene zatvorenice koje su iz manjeg zatvora izšle u drugi, veći – iransko društvo. Film tako rekonstruira čitav niz sitnih represivnih čimbenika koji život iranske žene čini užasnim: žena ne smije sama putovati međugradskim prijevozom ako nije studenica, ne smije prihvati ponudu da sjedne u nečiji auto, pušiti na ulici ili u javnoj prostoriji. Panahijevi žene odreda su očajnice: jedna je zatrudnjela izvan braka i želi napraviti ilegalni abortus, druga je medicinska sestra koja se udala za pakistanskog doktora od kojeg taj zatvorsku prošlost, treća se uzaludno pokušava ukratiti u bus za rodno mjesto, četvrtou je muž dok je bila u zatvoru našao "drugu", petoj su smaknuli ljubavnika.

Selon Matthieu / Xavier Beauvois

merom u pokretu podsjećaju na najbolje momente Orsona Wellesa, De Palme ili Altmana, a ironijska upotreba statične kamere pokazuje da Panahi gaji i godardovski smisao za ironiju. Film je

Zhang Keova Platforma implicitno je politički film

i sjajno poentiran/zaokružen dvama dugim kadrovima u kojima se prikazuje prozorčić. Prvi je prozorčić šalter u rodilištu kroz koji naziremo službene i nezainteresirane sestre. Posljednji je onaj na vratima zatvorske celije u koju na koncu dospiju sve junakinje. Kroz njega naziremo policijskog službenika koji odvraća nekom na drugoj strani telefonske zice kako zatvorenica za koju pita nije tu. Ime i prezime osobe koja se traži ime je novorođene kćeri iz prvog prizora: time Panahi eksplicitno poentira film koji govori o životu žene u Iranu kao o kontinuiranom zatvoru.

Platforma

I Zhang Keova *Platforma* implicitno je politički film. *Platforma* nosi naslov po poznatom kineskom pop-hitu iz osamdesetih. Da je nastao u nas, film bi vjerojatno nosio tribusonovski naslov *Trava i korov*: trava komunizma, a korov subkulture. Baš poput Tribusonove knjige *Platforma* priopovjeda o tome ka-

ko se totalitarni sustav odleđivao coca -colom i diskom. Junaci filma mladići su i djevojke iz provincijske Kine neposredno nakon sloma "bande četvorice". Oni nastoje živjeti virtualnu zbijlju pop-kulture: nabavljaju hlače zvonare, pop-ploče i jeans-jakne. Ono što je isprva sredstvom otpora postaje ubrzo sredstvom bježanja od zbilje. Režim pop-kulturu tolerira, klinci i cure od lokalnog KUD-a postaju zabavni orkestar za gaže, televizija je zagušena *soap* operama i popom. Za neke od junaka mlađenčki snovi postaju izvor egzistencije, ali i potpune životne kapitulacije.

Dug, tjeskoban i gotovo kubrickovski pomnji u rekonstrukciji prošle zbilje Jia Zhang- Keov film svakako bi bio poučan za naše gledatelje. Ne samo zbog podudarnosti mnogih motiva u filmu s onima iz jugokomunističke kulture (u filmu tako kineski pop-pjevač balaševičevski kazuje starijima da "računa na nas": *Iako nosim zapadno odijelo/ u srcu ja sam još Kinez*), već i zbog toga što ozbiljno i trezveno analizira poziciju pop-kulture u komunističkom totalitarizmu.

Jian Zhang-Keova *Platforma* nije se svidjela žiriju kojim je predsjedao Miloš Forman i nije dobila nagradu. Drugu nagradu iz Kruga osvojio je spomenuti Schnabelov film *Before Night Falls*, biografija kontroverznog kubanskog pisca Reinalda Arenasa koji je u Castrovoj Kubi proganjana zbog homoseksualizma i književnog disidentstva. Arenas je umro 1990. u New Yorku, nedugo nakon što je uspio emigrirati. Vaš izvjestitelj Schnabelov film nije video, a od onih koji jesu čuo je da je riječ o dobrom poslu, da je film zavrijeđio nagradu i da je bolji od Schnabelova prvog redateljskog pokušaja, takoder biografskog filma *Basquiat*.

Europski film

I ovogodišnja je Venecija potvrdila da je europski film posljednjih nekoliko godina u blagom usponu i da Europa više nije teška filmska provincija kako je to bilo u ranim devedesetima kad je sve iole zanimljivo dolazilo iz SAD ili Istočne Azije. Nekoliko europskih autora koji su se ranim filmovima nametnuli kao nade potvrdili su to i novim naslovima. Takav je slučaj i s dvojicom redatelja koje naša publika poznaje: Oscarom Moodyssonom (*Fucking Amal*) i Tomom Tykwerom (*Lola trči*). Njihovi novi naslovi *Der Krieger und die Kaiserin* i *Tillsammans* (*Zajedno*) odlično su prošli kod kritike.

I natjecateljski program donio je dva fina europska filma kojima je zajedničko to što su im autori u prethodnim filmovima dodirivali i naše prostore i teme.

Prvi od spomenute dvojice je Xavier Beauvois, 33-godišnja nuda francuskog filma. Beauvois je u nas poznat (ali nažalost tek po čuvaju) po svom prvijencu *Ne zaboravi da ćeš umrijeti* u kojem glavni junak dozna da je seropozitivan, odlazi u Zapadni Mostar i prijavljuje se u HVO! Na ovogodišnjoj Mostri Beauvois je predstavio novi film s naslovom *Selon Matthieu* (*Po Mateju*) koji ima neuvijene biblijske aluzije. Film ipak nije toliko pretenciozan. Pripovijeda o mladom radniku (Benoit Magimel) koji nakon što mu je otac sramno otpušten za osvetu planski zavede

tvorničarevu ženu (Nathalie Baye). Problem izbjije kad se emocionalno veže za stariju gospodu, a ona dozna da je on posloprimac njenog muža i zbrojio dva i dva. Uspio kao komorna drama Beauvois je film ujedno i zanimljiva analiza statusa suvremenog zapadnoeuropskog radništva koje u globalizacijskim procesima postupno postaje izumiruća i nepotrebna vrsta. U tipično francuskoj tradiciji Rohmera, Techinea, Chabrola i Taverniera *Selon Matthieu* je ujedno i inteligentna minijatura o francuskoj (u ovom slučaju – nor-

Samovaj su to put Talijani – dvojica padovanskih gubitnika (Antonio Albanese i Fabrizio

Europa više nije teška filmska provincija kako je to bilo u ranim devedesetima

Bentivoglio) – koji su u apsurdnom položaju: siromašni su, a

spomenuti što su u Veneciju dođile i uvažene veličine, čak ni njihove filmove, naime, vjerojatno nećemo vidjeti. Altman je predstavio film *DrT. and the Women* s Richardom Gereom u ulozi ginekologa. Film je ambijentiran u Teksasu, a scenarij je napisala Anne Rapp po čijem je predlošku Altman napravio i nedavnu *Cookie*. Vaš izvjestitelj film nije uspio vidjeti, ali prvi odjeci nisu bili osobito povoljni. Stephen Frears po svom se dobrom običaju svakih par godina vrati na BBC i napravi mali TV-film, što nije nimalo čudo zna li se da su

pripadanja katoličkoj manjini navode da se priključi fašističkom *National Frontu*. U vrijeme kad je Europa zabrinuta zbog činjenice što se eksterminačna desnica prometnula u jedinog zaštitnika radnika, film uvelike govori i o sadašnjosti. *Liam* nije velik ni ambiciozan film, ali bez sumnje nadilazi većinu filmova koji govore o fenomenu desnog ekstremitizma jer mu pristupa s razumišljanjem, obzirno i analitički.

Neki klasici razočarali, neki izostali

Dobitnik nagrade za životno djelo zagrebačkog festivala animacije Jan Švankmajer predstavio je svoj novi film *Otešanek*. Riječ je o zanimljivoj parafrasi legende o Golemu u kojoj Švankmajer pripovijeda o neplodnom paru koji dijete napravi od panja. Dijete se, naravno, izvrgne u kanibala mutanta. Riječ je o jednoj od najboljih Švankmajerovih dugih filmova, a vrijedi zabilježiti i to da se slavni Čeh sve više odmije od animacije i nadrealizma prema igranom filmu, lineranoj naraciji i realističkoj motivaciji s fantastičnim motivima.

Neki su klasici razočarali. Тако je kvebečki teatarski majstor Robert Lepage snimio neopisivo pretenciozni i dosadni kriminalistički film *Possible Worlds*. Veteran trilera Barbet Schroeder u Medellinu je u kolumbijskoj produkciji snimio *Gospu od ubojista*, poražavajuće dilettantski film o maloljetničkom nasilju u najopasnijem gradu na svijetu. Neki su klasici izostali: Scorsese tako nije uspio dovršiti svoje 270-minutno dokumentarno putovanje poviješću talijanskog filma. Pokojnog Živojina Pavlovića takoder nije bilo na Lidu, ni likom ni djelom. U programu je trebala biti njegova *Država mrtvih*. Riječ je o filmu započetom u slovenskoj koprodukciji pod radnim naslovom *Janez*. Film u kojem Radko Polič glumi Slovenca oficira JNA koji životari u Beogradu Pavlović nije uspio dovršiti za života. Dosnimo ga je i montirao Dinko Tucaković iz Jugoslavenske kinoteke, ali je direkcija Mostre, nakon uvida u konačnu verziju, film izbacila s festivala. U službenom priopćenju objasnili su kako je filmu promijenjen kraj u odnosu na Pavlovićevu zamisao i kako su direktne političke aluzije izbačene iz njega. Tako Jugoslavena nije bilo na Lidu, baš kao ni Hrvata koji nisu ponovili lanjski uspjeh kad je *Crvena pršina* uvrštena u popratni program.

Provjerene veličine

Solidna u prosjeku i s nekoliko zaista velikih filmova Mostra 2000. potvrdila je opći dojam da se posljednjih nekoliko godina film kreće u dobrom smjeru. Pojavljuju se novi i novi mlađi autori koji rade iznimno umješne i ljudski zrele filmove. Za razliku od prošlogodišnje koja je izbaciла cijeli niz takvih "mladih i ozbiljnih" (Kimberly Pierce s *Boys Don't Cry*, Nicolasa Refna s *Bleederom*, Harmonyja Korinea s *Julien Donkey Boy*, Zhang Yuana s *Osannaest*) ova je Mostra bila više u znaku starih provjerjenih veličina. Ipak, neki novi su (Beauvois, Moodysson, Tykwer) ako ništa drugo potvrdili dobar glas. Čeka nas uzbudljivo filmsko desetljeće: nadajmo se tek da svi ti krasni filmovi neće i da je zaobilaziti Hrvatsku!

Platform (Zhan Tai), redatelj Jia Zhang Ke

mandijskoj) provinciji.

Dobrim je filmom iznenadio i Carlo Mazzacurati, padovanski redatelj koji je još tijekom rata u Hrvatskoj snimao komediju *Il toro* u kojoj su glumili i Boris Dvornik i Mirta Zečević. Mazzacurati se u svom dosadašnjem opusu uvelike bavio istočnoeuropejskim temama i motivima i reflekterao specifično interkulturno iskustvo graničnog talijanskog sjeveroistoka. I u ovom filmu on se bavi gubitnicima koji raju moraju gledati izbliza, a nedohvatljiv im je poput kolača s onu stranu izloga slastičarnice.

žive na jednom od najbogatijih mjesteta na svijetu ("Padova zaradi godišnje više nego cijeli Portugal", kaže jedan od likova u filmu). Gubitnici se odluče na očajnički čin: iz padovanske će katedrale ukrasti relikviju – jezik Svetog Ante – i ucijeniti Katoličku crkvu. Iz te je narativne okosnice Mazzacurati razvio vrlo zavatan film s puno jurnjave, chaplinovskog *slapsticka* i socijalnog sentimentalizma.

Altman i Frears

Našem čitateljstvu osuđenom na jedni hrvatski repertoar valja

TV-filmovi iskusnog Britanca i proslavili, a lako bi se mogla braniti tvrdnja da su i u kasnijem Frearsovom opusu najboji upravo mali TV-naslovi poput *Snappera* (*Obiteljske gužve*). Za ovu priliku Frears je za BBC ekrанизirao roman *The Black Crack Boy* pisca Josepha McKeowna koji se bavi sudbinom jedne katoličke obitelji u Liverpoolu tridesetih. Film pod naslovom *Liam* očito nije nastao slučajno sada i ovdje. Pripovijedan iz motrišta dječačića, govori o ocu obitelji i radniku kojeg nezaposlenost i osjećaj frustracije zbog

Talentirani trgovac

Bregović se ponovno našao u pravo vrijeme na pravom mjestu

Uz koncert Gorana Bregovića, Dom sportova, Zagreb, 16. 9. 2000.

Branko Koslelnik

Bregović ponovo osvojio Zagreb», »Urnebesne ovacije Bregoviću«, »Bregovićev križ uspjeha» samo su neki od naslova u hrvatskom tisku objelodanjeni nakon koncerta Gorana Bregovića i njegova pratećeg 43-članog ansambla šijanovski nazvanog »Orkestrom za vjenčanja i sprovode«. I doista, koncert održan u maloj dvorani zagrebačkog Doma sportova, na kojem se Bregović u dvoispostavnoj svirci predstavio svojim novim »filmom« balkans folk music kojim osvaja Europu, izazvao je oduševljenje razdragane, čak što više euforične, publike. Temelj repertoara čine remiksane i preranžirane pjesme njegova nekadašnjeg benda Bijelog dugmeta, sastava koji je drmao domaćom rock i estradnom scenom pokojnice zajedno s preuzetim motivima originalnog folklora balkanskog podneblja, koji u odličnoj tehničkoj izvedbi ogromnog ansambla, prepunog izvrsnih svirača individualaca doista zvuče zaokruženo i snažno. Nabrijana atmosfera u dvoranu, poznavanje repertoara od strane publike te kompetentna i uigrana svirka internacionalnog ansambla rezultirali su izmamljenim bisom u kojem su Bregović i društvo ponudili gotovo polusatni pripremljeni dodatak, gdje su spretno odabrane i međimursko-dugmetovska Rožica si bila i kontroverzna Kalašnjikov i slavonska Tekla oda karašica. Gotovo savršena priča, reklo bi se. No, je li baš sve tako?

Naime, kada se zaroni malo dublje ispod površine Bregovićeve ponovnog osvajanja hrvatske metropole, na ekranu radoznalog promatrača otvaraju se brojne, nadasve zanimljive slike i prilike. Dva su prevladavajuća, rekao bih ključna pitanja fenomena Bregovićeva ponovnog uspjeha. Jedno je pitanje što i kakvu robu ovaj provjereni »lisac« i veliki medijski mag ovoga puta nudi tržištu i drugo, sociološko-glazbeni pa i politički kontekst u kojem se javlja Bregović u svojem »drugom životu«. Dobro se na početku podsjetiti kako je, povijesno gledano, u drugoj polovici osamdesetih Bregović, dovodeći na posljednjim pločama Bijelog dugmeta ljepuškastog i kreštavog heavy-metal-sevdah pjevača, već dobrano zakoračio u općenarodnjačke vode, u kojima je pjesma predvodnica bila arhetipska Lipe cvatu. Zvuk koji je tada stvorio zajedno sa suradnicima bio je svojevrsna mješavina rocka, diska i folka čime se opasno približio zvuku jedne Lepe Brene, sinonima ruralnog svjetonazora, a ona je podsjetimo se, gle slučaja

tavila (vjerojatno neizbrisivoga) traga na ovim prostorima, više no što smo i mogli pomisliti (uputa: poslušati trenutačne glazbene trendove u Srbia i Hrvata kao i u BiH, kod sva tri konstitutivna naroda). Riječ je, kao što je poznato, o svojevrsnom pop-folku, turbo-folku, o dobro upakiranjo ovokomponiranoj glazbi ili narodnjačkoj muzici upakiranoj u zapadnjačku produkciju i celofan. Zaradiši tijekom 70-ih i 80-ih dobre pare na dobrom starom Balkanu, glavni junak naše priče dio novca ulaze u stan u Parizu što će se ispostaviti višestruko isplativom investicijom. U Parizu naime, kao multikulturalnom svjetskom centru, već osa-mdesetih raste i cvate brojna multi-kulti i etnoscena koja otvara nove horizonte popularnom Bregi.

Kusturica – Sarajevo – Bosna

Nakon potpunog prodora world music i etnoglazbe u pop i rock vode, te svjetske medije preko takvih autoriteta pop-glazbe i istraživača kao što su Peter Gabriel, Paul Simon i David Byrne, Bregović uviđa što je novo na Zapadu, što tržište traži te spaja svoje stare »filmove« s egzotičnim balkanskim folk nasljedjem, nudeći svoju novu robu sadu puno većem tržištu. Uz dužno poštovanje prema težini novog, drugog početka tada na pragu petog desetljeća kao i djelovanja u tudini, u novim okolnostima u kojima se Brega snašao kao riba u vodi, ne mogu se oteti dojam da su mu u tom pohodu na Europu itekako pomogle i tri magične riječi: Kusturica-Sarajevo-Bosna. Jer, budimo iskreni, bez Emira Kusturice koji je još za života SFRJ polučio uspjehu u svjetskim kinodvoranama, Bregović ne bi dobio šansu skladati filmsku glazbu za jednog svjetski poznatog filma, što mu je direktno otvorilo vrata raznih studija, lobbyja i menadžera. Bez grubog, ali talentiranog Kuste ne bi bilo ni Bregine suradnje s Johnnym Deppom ni Iggyjem Popom. Sve to garnirano je uvijek medijski atraktivnom i egzotičnom pričom o skladatelju i glazbeniku iz ratom opustošene Bosne, iz razorenog grada Sarajeva, tamo negdje na brdovitom Balkanu. Budimo realni: na Zapadu je u posljednjih nekoliko godina čest slučaj da se javljaju pojedinci i grupe iz kulturnjačkog miljea koji na neki način, premda zaci-jelo radeći to iz vlastita uvjerenja, peru savjest Zapada zbog neaktivne, spore i nerazumijevajuće politike prema ratu na prostorima bivše Jugoslavije. Roba s pećatom SA/BiH /BALKAN ima

posebno, prepoznatljivo obilježje i lako se prodaje. A s druge strane, ne treba zaboraviti i tko sačinjava većinu te publike koja vani, posebno u Njemačkoj, Austriji i Francuskoj, kupuje Bregine proizvode i odlazi na koncerete orkestra za vjenčanja i sprovode. Riječ je o predstavnici ma stotine tisuća izbjeglica, emigranata i doseljenika od kojih je većina, gle slučaja, iz nesretne i razrušene BiH.

Sama glazbena matrica koju Bregović rabi i prodaje na Zapadu jest musaka reciklaže starih motiva u novom, kraljevskom rahu uz preuzimanje čitavih cjelina originalnih folk pjesama ili samo prearanžirano izvođenje istih. »Najžalosnije je što se on sada odriče svoje rockerske proš-

način na koji čovjek lošeg ukusa shvaća, doživljava ili se odnosi prema umjetničkom djelu.« Riječ je o pojedincima, piše Gillo Dorfles, koji vjeruju da u umjetnosti valja tražiti samo ugodne, dopadljive, slatkaste dojmone i da umjetnost služi kao začin, zvučna kulisa, ukras, statusni simbol...« Jer, o čemu je, na koncu, zapravo riječ. Bregović uzima gotove obrasce, kao nekada Chucka Berryja, a danas romsku glazbu, balkanske ritmove i napjeve obrađuje, pakira i prodaje. Tako nastaje svojevrstan derivat, supstrat za original. Gotovo svaki će istinski glazbeni fan, ukoliko već želi slušati glazbu svrstanu pod world music ili etno, posegnuti za originalom. Ukoliko želite iskonsku romsku glazbu, nabavite plo-

losti, a dobro je na tome zarađao 70-ih i 80-ih. Tko kaže da se za deset godina neće odricati ovoga, kaže mi jedan londonski prijatelj, promatrač Bregine karijere od samih početaka. Na zagrebačkom koncertu najviše me se dojmila činjenica da Bregović pokušava balansirati između kompleksnijih filmskih tema i »ruralnih narodnih pjesama za zabavu«, kako je napisao jedan kritičar. Međutim, duge izvedbe filmskih tema izdvojene iz tkiva filma djeluju dosadno, sporo i zamrajuće. Aranžmani tih pjesama su predvidivi i pomozni, obojani prepoznatljivim bregovićevskim aranžmanskim rukopisom koji je mješavina pompoznosti jedne »Sve će to mila moja... uz dodatke Ladarica (sjećate se?) i ostalih folk začina.«

Kič-glazba i kič-čovjek

Riječ je o svojevrsnoj »zanesenoj dekorativnosti« (termin Hermanna Brocha), a ta dekorativnost postaje tako neukusna, tako kičasta. Kič je doista jedna od odlika vremena pa tako i Bregovićeva opusa. Ili kako kaže Gillo Dorfles u svojoj čuvenoj knjizi Kič : »U slučaju glazbe problem kiča vrlo je žuran: ništa nije toliko daleko od partiture potrošačke glazbe koju slušaju i obožavaju mase, kao partitura nove moderne glazbe koju slušaju i obožavaju samo malobrojni upućeni pojedinci«. Ono što je na zagrebačkom koncertu ponajviše iznenadilo jest euforično reagiranje potpuno mladih ljudi na one najeksplicitnije balkanske motive poput brzog narodnjačkog ritma na koji se lijepe »cepajuće trube«. Dobro poznati ples nijanha kukovima i dizanja ruku kao na »šotu« podsjeća na kafanske rituale i izvedbu takvih dionica na ovim prostorima ima potpuno drugo značenje od prijema takvih pjesama kod zapadanjačkog slušatelja, kojemu su to vjerojatno egzotični balkanski ritmovi. Dio publike sa zagrebačkog koncerta svakako bi se mogao ubrojiti u termin »Kitsch-Mensch« (termin Hermann Broch), dakle, »kič-čovjek« koji označava korisnika lošeg ukusa ili

darskom situacijom u Hrvatskoj i svojevrsnim bijegom u trivijalnu zabavu, uz popratnu posljedicu propadanja srednje klase. U takav trend Bregin miks balkanskih ritmova sjajno se uklapa.

Medijska atmosfera

Velika uloga medija u kreiranju atmosfere oko koncerta. Jedan od dvaju najtiražnijih listova u zemlji Večernjak bio je medijski pokrovitelj i dva tjedna prije svakodnevno je napisima o koncertu pumpao interes javnosti. U sve se svesrdno uključila i HTV te je bilo i nekoliko velikih Gornjanovih intervjua u specijaliziranim emisijama. Bregović jest veliko glazbeno ime na ovim prostorima, no ne mogu se oteti dojmu da su mnogi iskusni medijski djelatnici podlegli atmosferi i što svjesno što nesvjesno sudjelovali, gotovo se natjecali, tko će afirmativnije najavljuvati Bregu, što je smiješno i tužno u isto vrijeme. Prvo je devet godina bilo in napadati čovjeka, a danas je pak in istog toga čovjeka neumjereni forsirati u medijima. To dovoljno govori o nama samima. Čini mi se također da je potrebno demisificirati zagrebački koncert, jer ipak je to bilo samo 3.500 ljudi, što na milijunski Zagreb i takvu komercijalno nuđenu robu i nije puno. Bilo je tu gostiju iz Slovenije, svih gradova Hrvatske i naravno Bosne. Istina Brega je doživio prave ovacije, no ipak je to bila mala dvorana. Uz toliku reklamu, tako karizmatično ime potput Bregovićeva?!

Socio-politički konteksti

Što se pak tiče gore navedenog socio-političkog konteksta, a u vezi s euforičnim prijemom publike na zagrebačkom koncertu, riječ je o, čini mi se, nekoliko značajnih momenata. Prvo, očigledno je bila prisutna svojevrsna fascinacija samim pojavljuvanjem Gorana Bregovića, danas i ovdje, nakon famoznog 3. siječnja i izbornih promjena u Hrvatskoj. Argument za tu tvrdnju vidim u frenetičnom pozdravu i euforiji prisutnih na samo pojavljuvanje svirača, a posebno dakako samog Bregovića, prije no što su odsvojili i jedan ton. Sjetimo se da je upravo Bregović bio jedan od najprozvanijih estradnih umjetnika iz SFRJ u novoj Hrvatskoj (uz Radu Šerbedžiju, Miru Furjan, ili famozne »Vještice iz Ria«). Sada se stvari mijenjaju, pa su lukavi organizatori i pronikljivi Brega dočekali svojih pet minuta, da sad konačno svi mogu nastupati u Hrvatskoj, a publiku može odlučiti koga želi slušati, a koga ne. Drugo, prisutnost druge fascinacije, fascinacije Bregovićevim uspjehom u svjetskim razmjerima. Voljeli mi što on radi ili ne, treba priznati da se uspije nametnuti u svjetskim medijima i da je doista prisutan na evropskim pozornicama. I upravo je to jedan od najjačih razloga velikog prihvatanja zagrebačke publike, jer Zagreb je, kao šećer, došao na kraj, kada je cijeli projekt zaokružen. Treće, vladavina trenda pop-glazbe u Hrvata dobro premažana folkom i elementima narodnjačke glazbe (uputa: vidjeti top-ljestvice i čuti pjesme Severine, Magazina, Alke Vuice...) što je, između ostalog, uvjetovano i teškom gospo-

FILM

Između medija

Beckett na filmu

Majstori filmske režije i glume na maratonu Samuela Becketta

Svetlana Hribar

Uciklus Novi teritoriji, venecijanska Mostra ove je godine publici ponudila sedam filmova rađenih prema Beckettovim djelima. Dobitnik Nobelove nagrade i jedan od genija dvadesetog stoljeća stalni je izazov kazališnim, filmskim i TV-redateljima, kao i glumcima koji se već puna četiri desetljeća pokušavaju baviti njegovim tekstovima. Producija RTE, zajedno sa Channel 4 te Ministarstvom za film Irske prihvati se realizacije svih devetnaest Beckettovih djela, a filmove su potpisala neka od najvećih redateljskih imena današnjice. Svi naslovi zajedno smješteni su unutar deset sati filmskog materijala. Redatelji koji redom ističu kako im je Beckett ili trajni izazov ili predmet bavljenja jednog segmenta umjetničke karijere, za realizacije svojih naslova angažirali su najistaknutija glumačka imena, što ovoj seriji daje dodatnu vrijednost. Ako samo spomenemo velikane poput Sir-a Johna Gielguda, Harolda Pintera, Kristine Scott Thomas ili Jeremy Ironsa, postaje jasno zbog čega je serija *Beckett on Film* zaslужila da bude prikazana na svakoj filmskoj smotri u svijetu.

Lice

Druga je pak stvar što Beckett i njegovi tekstovi ne korespondiraju sa širokom filmskom publikom, pa se i na Mostri dogodilo da gotovo pola gledateljstva nije uopće znalo što dolazi gledati. Među onima koji su ostali do kraja iz puke radoznalosti razvila se polemika o kakvom se tu uopće filmskom jeziku radi, a tek mali dio istinski je uživao u filmovima koji su realizirani striktno prema Beckettovim napućima. Ono što je zajedničko svim uraćima i što daje drugu dimenziju Beckettovim

dramskim tekstovima jest krupni plan. Koncentraciju na lik moguće je postići i u teatru, ali totalnu usredotočenost na glumčevu lice daje tek filmski medij. Vjerujem

>Rockaby< je režirao Sir Richard Eyre, a staricu igra sjajna Penelope Wilton. Tijekom 14 minuta filma, u šturom beketovskom tekstu i ljuštanju stare stolice, sadržan je čitav jedan život... Anthony Minghella, pisac drama i filmskih scenarija te

tovsku sliku brutalnog svijeta koji se stalno vrti između istrage i kazne, dok se slavni Atom Egoyan predstavio *Krappovim posljednjim zapisom*. Beckett je trajna opsesija Egoyana, a mnoge scene iz njegovih filmova samo su aluzije na Krappa. Upravo zato što je Beckett istraživao suprotnosti memorije i snimljenog zapisa Egoyan drži kako je u današnje vrijeme silnog napretka tehnologije ovaj velikan dvadesetog stoljeća aktualniji no ikada. *Krapp* traje gotovo sat vremena i otvara pitanje dvaju polova istog života. Upečatljiva ostvarenja u seriji *Beckett na filmu* realizirana su i na

dugometražnim filmovima. *Kraj igre* režirao je Conor McPherson, smještajući Clowa i Hamma u potkrovje, dok je Patrizia Rozema svoje *Sretne dane* postavila u gotovo identičan pejzaž za koji se opredjelio Minghella, samo pod posve drugačijim osvjetljenjem. Kod Minghelle se radnja odvija u maglovitom osvitu dana, krajolik je (ne)definiran izmaglicom, ali vizure odaju prostranstvo. Rozema je svoju Winnie zatrplala u suhi pejzaž nepreglednih brežuljkastih (ne i pješčanih) dina. Škrtim radom kamere - snimka glumice do pojasa, tek nekoliko kadrova iz neke velike udaljenosti (možda avionskim), a na samom kraju total s licem umiruće žene - redateljica je postigla atmosferu u kojoj je optimizam zarobljene Winnie potpuno absurdan - iz te kože nikuda. □

Rebecca Pidgeon (asistentica) i John Gielgud (protagonist) u kratkometražnom zapisu Davida Mameta *Catastrofe*

jezde, angažirali, čak i za role statista, velikane filmske ekspresivnosti. David Mamet, primjerice, u naslovu *Catastrophe* za ulogu bez riječi angažirao je Sir Johna Gielguda, dok je rodu režisera dodijelio Haroldu Pinteru uz kojeg asistenticu igra Rebecca Pidgeon. Film traje šest minuta i potpuno je vjeran didaskalijama - osim u jednom detalju. Harold Pinter u ruci ne nosi debelu cigaru i u trenutku kad se u tekstu kaže "light" s očekivanjem da nevidljivi Luke (majstor svjetla) pritrči s upaljačem i pripali mu cigaretu, redatelju se u ruci nađe olovka sa svijetlećim vrhom. To je, vjerojatno, jedina nedosljednost u seriji *Beckett on film*.

Trokut

John Gielgud i u roli Protagonista naprsto je jedinstven. Njegovo iznurenog tijelo servilno je do potpunog gubitka identiteta - što je ujedno i filozofski okvir tematske katastrofe filma.

redatelj i muzičar (njegova režija Engleskog pacijenta nagrađena je Oscarom 1997. godine) realizirao je naslov *Play* (14 min), koji je ujedno bio i njegova prva profesionalna režija u kazalištu. Tri urne ovom prilikom umjesto na pozornici postavljene su u infernalni pejzaž; osobe - muškarac i dvije žene - virtuozno pričaju svoje priče koje zvuče nepovezano i privatno, a otkrivaju ljubavni trokut. U teatru se svaka glava što viri iz urne, u trenutku monologa, apostrofira svjetлом, dok se Minghella igra fokusom kamere, dajući Beckettu filmsku dimenziju. Upravo na taj način njegov se uradak udaljio od kazališne tradicionalne vizualizacije, opravdavajući možda i čitav projekt RTE i Channela 4.

Apsurd

Naslovom *What Where* (13 min) irski redatelj Damien O'Donnell dao je beke-

Rosaleen Linehan kao Winnie u jednoj od posljednjih scena Sretnih dana

KRITIKA

nuta na koricama svezaka *Portret umjetnika u drami*, ovaj četvrti svezak, s kojim je dostignuta

nacionalost, vjeroispovijest te ideološka opredjeljenja". Značajan rekli bismo *conditio sine qua non* znamo li da su pripreme za projekt počele potkraj 1992., a da je emitiranje krenulo na početku 1993. godine, u jeku, dakle, ratom pojačanih animoziteta, psihoze i frustracija. Uz Hrvate su u zbornicima zastupljeni umjetnici podrijetlom Srbi, Crnogorci, Muslimani, Talijani, Česi, Slovenci, Židovi...

Od tada je projekt nadmašio i najviše optimistička očekivanja, sustavnim prezentiranjem u svih 15 emisija i u četiri zbornika trgnuvši zaboravu minuli rad ne samo glumaca i redatelja, nego i dramaturga te kazališnih povjesničara i kritičara.

"Spašeno je sjećanjem, ustvrdit će Branimir Bošnjak, jedno čitavo stoljeće dramskih umjetnika". Zapravo s dramskim vremenom 20. stoljeća ušlo se u novo tisućljeće. Pojedinačna zaukljenost vlastitim radom, potraga za identitetom dragocjeno je svojstvo ovog Zbornika. Zvjezdana Ladika, opisujući svoj rad s mladima i hipotetičko pret-

varanje kazališta u bajku, smatra "da je to možda način ostvarivanja vjere u mogućnost dobra... bez tog dobra i težnje za ljepotom mi ne možemo stvoriti никакvo sutra... mladi okruženi samo crnilom i zlom ne mogu suti-

ra preuzeti taj život" (p. 12).

Povezanost svog poziva i pot-

rage za identitetom sugeriraju i

Zdenka Heršak, Smiljka Bencet,

Slavica Jukić, Emil Glad i Tomis-

lav Lipljin.

Zbornik – IV svojevrstan je

oprštaj glumačkih i redateljskih

generacija od gavellijanske strik-

tnosti i vjernosti tekstu te dram-

skoj riječi koje se zamjenjuju no-

vim stvaralačkim izričajima: Si-

monelli i Mejovšek govore o

svom iskustvu u opereti i mju-

ziklu, Vitez i Ljutina o Histrio-

nima, Zuppa o prekretnoj inicija-

tivi u Teatru & TD. Nije zanemara-

rena ni vrijedna sastavnica kazališnog, televizijskog, filmskog i

radijskog medija – hrvatska ra-

diodrama kroz prisutnost dvojice

barda Branka Hećimovića i

Nikole Vončine, ali i Želimira

Mesarića i Marina Carića, zasluž-

nih za brojne europske i svjetske

nagrade što su ih ponijeli Kaštelan, Gotovac, Kuzmanović, Šegeđin, Šoljan, Bajšić, Slamnig... Žajcijelo Vončina točno ustvrdjuje da smo pripadali među one malobrojne narode koji su bili zasnovani specifičnog radiofoniskog stvaralaštva (prva hrvatska radiodrama *Vatra* Ive Šrepela emitirana je prije prve talijanske, preve ruske...) te da je hrvatsko radiodramsko stvaralaštvo "...u evropskim razmjerima i najpoznatiji dio korpusa hrvatske književnosti".

Svi su sugovornici – od Lele Margitić, Božidara Oreškovića, Vlaste Knezović... do najmlađe Vere Zime (1953) – složni da je svijest o kazalištu, kao važnou mediju društvena komuniciranja, bila življva dok kazalište i radio nije televizija potisnula u *elite* medije. A slažu se i u cijeni koja je plaćena za "modernizacijski prijelaz u masovnu kulturu prizvodenju televizijom".

Bilo kako bilo, ova knjiga svjedoči o velikom bogatstvu stvaralačke snage i umjetničkim dosezima aktera hrvatskog glumištva. □

Vrijedan pothvat i pohvala glumištu

Zbornik – IV svojevrstan je oprštaj glumačkih i redateljskih generacija od gavellijanske striktnosti i vjernosti tekstu te dramskoj riječi koje se zamjenjuju novim stvaralačkim izričajima

Zbornik Portret umjetnika u drami – IV, Biblioteka Hrvatski radio, Zagreb, 2000, urednik Borben Vladović

Nila Kuzmanić Svete

Sjećate li se edicija koje je 60-ih u *Stvarnosti* uredio Antun Šoljan? I bez Šoljanova amblematskog teksta, otis-

Virtualna kazališna tijela

Dramski se proces odigrao među tijelima; postdramski proces odigrao se na tijelima

Hans-Thies Lehmann

Još uvijek je vrlo proširena naivnost prihvaćanja "supstancijskoga" tijela koje samo treba ponovno pronaći, osloboditi, dovesti u sklad. Dok feministička teorija raspravlja čak i o kulturalno konstruiranom identitetu gramatičkih rodova, sviest za cilj ima tijelo, poput varljive i primamljive idealne slike. Predstavljeno kao dublja istina, po mogućnosti kao priroda, kao mjesto perfekcionističke želje, ono postaje parareligijski objekt neprestana sudjelovanja i straha; ono je kolonizirano kako bi bilo oslobođeno statusa izrazito propisanog stanja i napravljeno objektom ciljanoga stvaranja. Od, po mogućnosti, sportske perfekcije tijela, od ljepote uz pomoć *stylinga*, a ako to ne pomogne, od seksualnih tehniki kao dijela *life stylea* očekuje se (bolje rečeno: zainteresirane industrije svojim mušterijama obećavaju) ultimativni užitak uspješnoga života. Odgovoriti ovim predodžbama s reakcionarnim poхvalama prirodnosti nije, doduše, nimalo bolje ili primjerenije. Cinjenica je: tijelo jest kulturalno kodirano, bilo je to oduvijek, njegov nakit, njegova njega, njegov trening sastavni su dio njegove "prirode". Ona se ne sastoji samo od polako propadljiva omotača i u njemu skrivenoga organizma, već se isto tako sastoji od habitusa, ritma kretanja, gestikulacijskoga i mimičkog izraza, aure glasa i odjeće, točnije: kostimiranja. Dakle, već je *samo* tijelo prioritete i pozornica, ono je samo po sebi kazalište. Niz umjetničkih tendencija, od apstraktog ekspresionizma i *action paintinga* do *body arta*, u drugoj je polovici 20. stoljeća tematizirao i pokušavao ukinuti potiskivanje i otuđenje tijela kao sastavnoga dijela političkog ugnjetavanja: vrijeme živoga tijela trebalo je preuzeti mrtvo, proteklo vrijeme djela te ponovno probuditi doživljajni intenzitet kao korektiv civilizacijskoga savladavanja afektivnog života.

Dakako da je put "povratka prirodi" zakrčen kako bi se izmaklo otuđenju koje se očituje u izmjeničnoj igri varljivih obećanja o propisanosti, sigurnosti,

Hans-Thies Lehmann profesor je kazališnih znanosti na frankfurtskom Sveučilištu Johann Wolfgang von Goethe. Njegova najnovija knjiga *Postdramsko kazalište* (*Postdramatisches Theater*) govori o kazališnim formama nakon 1970. godine. □

kontroli tijela, s jedne strane, te iskustva tuđine i praznine s druge strane. Kleist je znao da se novi sklad može očekivati samo uz

druže), tijelo u novome teatru prije bi se moglo usporediti sa zidom za vješanje *pin up* posteru na koji različite projekcije promatrača mogu zakvaćiti fragmente jezika želja.

Dramski se proces odigrao *medu* tijelima; postdramski proces odigrao se *na* tijelima. Na mjestu mentalnoga dvoboja, koje je jasno prevela psihička smrt, dvoboj na pozornici, pojavljuje se tjelesna motorika ili njezin hendikep, lik ili izobljenost, cjełokupnost ili djelomičnost. Ako je dramsko tijelo bilo nositelj *agona*, postdramsko tijelo postavlja sliku njegove *agonije*. To sprečava svu komotnu reprezentaciju, prikazivanje i interpretaciju uz pomoć tijela samo kao pu-kog sredstva. Glumac se mora postaviti. Ideji "kompozicije" dramske osobe Valere Novarina suprotstavlja činjenicu da se, što više, na pozornici odigrava *dekompozicija čovjeka*. Na temelju ovoga pomaka europski odgojeni kazalištarci dobili su novi za-

među utjelovljenih *dramatis personae*, upravo doslovce predaje organskome tijelu: "Kreativni proces glumca može se izvršiti potpuno distancirano. On svoje tijelo može rastaviti na različite dijelove i ponovo ga sastaviti, a time postiže dramske efekte, konfliktnu situaciju ili introversiju i ekstraversiju, budući da različitim dijelovima tijela dozvoljava da međusobno razgovaraju. Pomoću jedne psihičke dijalektike on uspostavlja sliku kojom postaju vidljive emotivne, pojmovne i psihološke napetosti."

Novo kazalište i atrakcija

Živo je tijelo kompleksna mreža intenziteta, energetskih točaka, struja, zaposjednuta na-gonima u kojoj senzomotoričke radnje koegzistiraju s pohranjenim sjećanjima tijela, a kodiranja sa šokovima. U svakom je tijelu više tijela: tijelo za rad, tijelo za želju, tijelo za sport, javno i pri-vatno tijelo, tijelo mesa i kostura.

artikulirati nešto sasvim drugačije od očekivanoga te višak nasuprot normiranim slikama tijela. To nije fantazma prirodnoga, već kazališna igra umjetno insceniranih tijela, što omogućava inten-zivirano shvaćanje koje na način dostojan pažnje može prijeći kulturalne granice. Kazališno tijelo nije samo *površno* (kao u svakodnevici): ono je uz pomoć glumčeva rada samo po sebi skroz-naskroz umjetno sređeno. U koreografskoj i kinestetičkoj disciplini, u svjesnom izlaganju svojih znakova, ono se ne ponaša poput obilja tjelesne nazočnosti, već poput provajljene šifre, poput apstrakcije. Kazališno tijelo dvostrukim smionim pothvatom postaje konkretno, u postdram-skom teatru više nego u tradiciji dramskog teatra: "jezik" kazališ-nog tijela s jedne strane postaje apstraktan i općenit (formalistička tendencija) i upravo zbog toga čini osjetnim dio antropološkoga zajedništva (na primjer tjelesnu mehaniku u *slow motion* tehnicu). U protivnome, jedinstvena, možda "neodgovarajuća" tjelesnost idiosinkastične glu-mačke osobnosti bit će smješte-na na jedno mjesto. U oba se slučaja tijelo kazališta protivi prikazati tijelo u smislu predstavljanja, reprezentacije. Ono izbjegava normiranu moć tijela, moć tijela koja postavlja norme i koja je po-vezana s reprezentacijom (dok idealna tijela medija i reklamira-nja moraju primijeniti upravo tu moć reprezentacije). Mogućnost identifikacije gledatelja s glumčevim tijelom na ovaj način ipak neće biti dokinuta, nego samo temeljito promijenjena. Ako je glumac u dramskom kazalištu bio zrcalo u kojem je promatrač ponovno prividno pronašao svoju kulturalno normiranu tjelesnu shemu (norma i norma rado se

kos tome, prije moderne psihička je realnost tijela principijelno bila usputna. Tijelo je bila okolnost prihvaćena sa zahvalnošću. Njega se kao "svladavanje prirode na čovjeku" (kako to formuliра Rudolf zur Lippe) očigledno discipliniralo, treniralo i oblikovalo za službu označitelja, no ono nije bilo autonoman problem i tema dramskog kazališta u kojem je, naprotiv, kao takav ostao vrsta *sous-entendu*. Drama je ipak najvećim djelom nastala *apstrakcijom* gustoće materijalnoga, "dramskim" usredotočenjem na "duhovne" sukobe – za razliku od epske ljubavi spram konkretnog detalja. Tako se sek-sualnost pojavljuje kao ljubav, a bol i trošnost kao smrt i "patnja". Novo se kazalište za razliku kreće putem koji od *apstrakcije* vodi k *atrakciji (privlačnosti)*, pri čemu se tajna privlačnosti tijela opet na drugi način nalazi u ap-strakciji. O ovoj temi raspravlja već Eisenstein kad govori o *Mon-taži atrakcijā*. U njoj je teško razgraničiti gdje prestaje interes uslijed otmjena stava junaka (psi-hološki trenutak), a kada započinje trenutak atraktivnosti njega kao osobe (odnosno njegov erotski učinak).

Zasigurno je privlačnost koja je proizlazila iz glumaca, plesača ili pjevača oduvijek bila životni eliksir predstave. Fizička pojava zvijezda, njihova elegancija i lje-pota (ili njihova jednako znalački komična nespretnost) čine kazališni užitak – često i više od ponuđene drame. No tjelesnost je prije moderne samo u iznimnim slučajevima, što potvrđuju pravila njezina diskurzivnog razgraničenja, bila izričit predmet: falos antičke komedije, Filoktetova bolna rana, mučenje i paklenka muka u kršćanskome kazalištu, Gloucesterova grba, Woyzeckova bolest. S modernom, naprotiv, seksualnost, bol i bolest, tjelesna različitost, mladost, starost, boja kože (Wedekind, Jahn) postale su "dovoljno otmjene" teme. "Vjenčanje čovjeka i stroja" (iz-raz Heinera Müllera) počelo je u povijesnoj avangardi spajanjem organskoga i mehaničkoga. Ono se nastavlja u znaku novih tehnologija i u velikoj mjeri obuhvaća ljudsko tijelo koje, pogrešno pri-kopčano na informacijske sustave, i u postdramskom kazalištu izmišlja nove fantazme.

Između simboličnosti i tjelesnosti

Dok je perspektiva utopisksko-racionalne društvene organizaci-je priključena prostornoj organi-zaciji Schlemmerova *Trijadnog baleta* ili Mondrianovoj organi-zaciji ploha, tehnološki posred-ovanim suvremenim strojevima za želje i strah (dramski) vlak odla-zzi u utopiju. Umjesto toga pojav-ljuje se nekoliko varijacija *tehnički infiltriranoga tijela*: stravične slike tijela između organizma i mašinerije; snovita čar ljudskoga lika u tehnički *slow motiona* Roberta Wilsona, čije se kazalište adaptacijom tehničkoga (filmskog) načina rada približava lako-ći i ljkuposti kleistovske mario-nete; "prešaltavanje" pogleda iz-među nazočnosti i videoslike tijela; pogled na slike tijela otuđen tehnološkim postupcima (*close up, blow up*). Dublji razlog za tendenciju pomicanja naglaska od apstrakcije prema privlačnosti trebao bi se nalaziti u namjeri da se kazališnom tjelesnošću djeluje protiv oduzimanja tjelesnosti

Kazalište tijela je kazalište potenci-jalnog koje se u kazališnoj situaciji obraća onom nep-laniranom među tijelima

Kulturalna predodžba o tome što tijelo jest podliježe "dramskim" preobrazbama, a kazalište artiku-lira i reflektira takve predodžbe. Ono prikazuje tijela, a istovremeno mu tijelo služi kao najos-novniji materijal za označavanje. No u ovoj funkciji *kazališno tijelo* nije iščeznulo: ono u kazalištu ima vrijednost *sui generis*. Uspr-

koje se može promatrati posvuda i koje na zaobilaznom putu preko površne, potpune seksualizacije tijelo odvaja od želje i erosa. Baudrillard piše:

"I ne spomenuvši genetsko udvostručavanje, danas već imamo posla s fraktnom reduplikacijom slika i načina pojavljivanja tijela (...). Snimka lica u krunom planu opscena je koliko i izbliza promatrani spolni organ (...). Mi tražimo ispunjenje želja u tehničkom *poumjetnjenju* tijela i težimo za njegovim umnogosručenjem u parcijalne objekte (...). Danas čak više nije važno imati tijelo, treba biti *priklučen* (*connected*) na svoje tijelo (...). Čak i u zvukovno neprobojnom noćnom baru netko upravlja plesnim podijem kao što se upravlja radarima na zrakoplovnim pistama..."

Uostalom, očito je da tijelo ovim paradoksalnim oduzimanjem osjetilnosti uz pomoć neprestano prisutnih seksualiziranih slika tijela ponovo postaje nositeljem oznake *par excellence*. Ono što mu od čari pripada, odmah postaje značajno, postaje "oznaka za": *fitness*, pripadnost, uspjeh, status itd. Trnovit je put kojim kazalište tijelu može priskrbiti važnost između simboličnosti, kojoj je oduzeta osjetilnost, i tjelesnosti kao znaka.

Ovoj namjeri osjetilnost pozornice iskonski nije naklonjena. Što će se tek zbiti kada će sama po sebi već "desemantizirana" stvarnost tijela u boli i želji (za Lacana su to nepremostive granične diskursa uopće) postati auto-referencijalno odabrana tema kazališta? Upravo to se događa u postdramskom kazalištu. Ono samo tijelo i postupak njegova razmatranja pretvara u predmet kazališne estetike manje nego označitelj jer se pojavljuje kao provokacija. U umjetničkoj religiji antike lijepo je tijelo naposljetku imalo veliku vrijednost, naravno kao ocitovanje osjetila. Nakon toga je imalo značenje netjelesnoga. Zahtjevalo je emancipaciju kazališta kao vlastite dimenzije umjetnosti kako bi se moglo shvatiti da tijelo i bez svoga označiteljskog bitka može biti *agent provocateur* bezosjetilnog iskustva koje sadašnjosti ne po-

kušava pripojiti značenje i realnost, nego jest *iskustvo potencijalnog*. Upućujući na svoju načinost autodeiksom, tijelo nudi želju i strah pogleda u paradoksalnu prazninu mogućega: kazalište tijela je *kazalište potencijal-*

ka prva faza stvarnosti. Ovdje se radi o "potencijaciji realnosti", "neprekidnom produciranju uvijek novih mogućnosti koje ne potiču realizaciju, koje imaju vlastitu vrijednost i svoj učinak, budući da ostaju mogućnosti.

općenito uvezvi morala imati za cilj "srastanje komponenata mogućnosti". Fetiš "pune" ispunjene sadašnjosti kao stvarnosti, odnosno indikativu nedostaje budućnost. Naprotiv, u kazalištu se takoreći moraju kultivirati ko-

razlikuje od onoga što zapravo fascinira. To je *punctum*, slučajan detalj, pojedinost, neobičnost na preslikanome koja se ne može racionalizirati, trenutak koji nije moguće definirati. Postdramsko kazalište gledatelja dovodi do ovoga *punctuma*: neprozirne vidljivosti tijela, možda trivijalne posebnosti, koju nije moguće shvatiti i koju smo nesposobni imenovati. Drastična je preobrazba koncepta kazališne komunikacije uz pomoć tijela. Gledatelj tijelo "susreće" manje kao informaciju, a više kao priopćenje, kao kad se za sile kaže da sebe priopćuju predmetu. Takva komunikacija više odgovara modelu "zaraze" kazalištem kao metafori za magijski način djelovanja kazališta, o čemu je maštao Artaud u *Kazalištu i kugi*. Komunikacija kao zaraza bacilom nije prenošenje informacije, već je izjednačena s mimetskim stapanjem i "sudjelovanjem". Moglo bi se reći da je dinamika, koja je nekoć održavala dramu kao oblik koji nagovještava protjecanje radnje, prešla u tijelo, u njegovo "banalno" postojanje. Zbiva se *autodramatizacija* fizisa. Impuls postdramskog kazališta koji realizira intenziviranu prisutnost ("epifaniju") ljudskoga tijela težnja je za *antropofanijom*. U paradigm postdramskog teatra ipak ne može postojati "humanizam" ako se pod time razumijeva tvrdnja o nekakvu stvorenu idealu čovjeka kao takvog. Uvijek će se raditi o posebnom, odredenom, realnom, pojedinačnom čovjeku, o nezamjenjivosti njegovih gesta, o njegovoj životi u realnom vremenu, o ograničenom vremenu kazališta kao igre. Time pojedinačno na nov način postaje apsolutno, fizisu omogućava ekvivalent antičke teofanije. Tijelo, na protiv, odbija dvosmislenu "vječnost" fiktivne egzistencije u reprezentaciji jer je zamjenjiva sa carstvom mrtvih. Iz ovog osnovnog stava proizlazi niz raznovrsnih slika tijela u novijem kazalištu koje sve upućuju na realnost radikalne potencijalnosti koja postoji u teatru, na *teatrealno*.

Trnovit je put kojim kazalište tijelu može priskrbiti važnost između simboličnosti, kojoj je oduzeta osjetilnost, i tjelesnosti kao znaka

nog koje se u kazališnoj situaciji obraća onom neplaniranom među tijelima, potencijalnom kao prijetećem oduzimanju, a istovremeno i obećanju priskrbljuje važnost, kao što poimljući uzvišeno misli Lyotard.

Potencijalna realnost

Ovo razmišljanje o postdramskoj slici tijela pronalazi novu gradu u eseju književnog znanstvenika Michaila E. Epsteina, koji je objavljen u najnovijem izdanju časopisa *Lettre* i u kojemu se razvija pojam "potencijacija". Još uvijek smo skloni, tvrdi se ondje, gledati na budućnost kao na prostor u kojemu dolazi do aktualizacije i realizacije, dok ideje, ideali, nacrti pripadaju području sadašnjosti. Zapravo se na taj način o budućnosti uvijek misli kao o budućoj sadašnjosti. Za razliku od toga valjalo bi izoštiti svijest i razviti je za dimenzije mogućnosti koje su vrijedne same po sebi. Potencijal, mogućnost, ne smije se shvaćati samo

Tome pripada "neispunjenošću", čak i "nemogućnost ispunjenja", a budućnost bi uvijek bila ostavljena u konjunktivu.

Cini mi se da je kazalište izuzetno područje, praksa koja odgovara Epsteinovoj misli da se naše shvaćanje razvija od takozvanog indikativnog mišljenja te da se treba razvijati prema konjunktivnom. Epstein navodi: "Potencijacija je porast stupnjeva mogućnosti u samoj stvarnosti, proces preobrazbe činjenica u mogućnosti, teorija u hipoteze, tvrdnji u nagadanja".

Takvo kazalište porasta stupnjeva mogućnosti koncept je koji odgovara mogućnostima postdramskog kazališta tijela. Mi zaista živimo u realnosti koja je u širem smislu potencijalna, više moguća nego stvarna. Nove virtualne realnosti najčvršće to izražavaju. Za kazalište, koje se shvaća kao otvoreni proces korištenja jezika koji otvara, a ne zatvara vrata potencijalima, od velike je važnosti činjenica da bi kultura

njunktivna iskustva koja nemaju za cilj prisvajanje jedne realnosti, jednog postojećeg, jednog znanja, jedne ideje, nego prostor neodređenosti i polilognog mnoštva za koje se u "postdramskom kazalištu" između ostalog predlaže ideja vječno virtualne "pričavosti", za razliku od, i oprečnog mu, svakog prikazivanja, a time i određivanja.

Komunikacija kao zaraza

Ako se postdramsko tijelo istakne svojom *nazočnošću*, a ne svojom sposobnošću da ima značenje, njegova sposobnost može svjesno poremetiti i prekinuti sve semioze koje bi mogle proizlaziti iz strukture, dramaturgije i jezičnog smisla. Njegova prisutnost zato uvijek predstavlja *smisaonu stanku*. Ono omogućuje pojavljivanje onoga što Roland Barthes u fotografiji naziva *punctum*. Obustavu "studiuma" (u značenju kakvo je u izrazu *sine ira et studio*, nešto poput revne marljivosti, želje za informacijama) on

Prevela s njemačkoga:
Gioia-Ana Ulrich

Slavko Jendričko

Slavko Jendričko rođen je 1947. u Komarevu. Afirmaniju je stekao kao »pjesnik označiteljske prakse«. Objavio je deset zbirki pjesama i nekoliko prijevoda izabralih pjesama (na slovenski i talijanski jezik). Prošle godine objavio je i izabrane pjesme *Orguljaš na kompjuteru*. Objavio je, također, i knjigu političkih eseja. Živi i radi u Sisku. Donosimo izbor iz njegova najnovijeg ciklusa *Zlatotisak*.

(priredio: Rade Jarak)

Krtica pod Aninim leđima

Nisam li ti rekla,
ne želim s tobom letjeti.
Crna nota,
u bundi od svjetlosti,
ne želim biti katedrala
– mjesto utopiji sebičnih usta.
U rovostanu
ja sam uzemljena jeka neba
pod tvojim lijepim ledima,
duž nasipa
krici odjeci kriješnica,
on te obližuje
sumpornim jezikom,
nerazgovijetno sanjaju
internet poštari – ptice nebeske.

Krtica Jendričku:

Ne zatamnjuj moje ulaze,
smri izgovaram drukčijim jezikom sunca,
tamniji, prepuni isprika, s turističkim pogledom u nebo,
ne tako ustrašeni,
mrvi pjevaju u zlatotisku,
sjenica skakuće
u tiskari proljeća,
tko te je probudio iz sna
kada si imao
dvadeset godina
i besmrtni
mehanizam zaljubljivanja:
oči jelena

Grijeh

Voćnjak je sjaj forme,
šušketanje ljubavnika u travi,
poljubac je iluminator,
jabuke budi iz najdubljeg sna,
stoji mi do jutra,
shvatit ćeš mnogo kasnije,
jedini dokaz savršenstva onostrane arhitekture.

Nisam zaboravio,
polumjesec u zalazu,
sparušeno zlato krvi djevičnjaka,
dijete
koje smo dali
usmrtiti
neće uzalud imenovati
more.

Sretne bolnice

Jendričko vježba umiranje,
zavodi jedine svjetiljke kriješnice,
ne,
one tebe ne ljube
i ne žele letjeti
u robijašnici jezika,
nismo mi za tebe,
sitna čudesna na dječjim zabavama,
mada si tako blizu korijenju trava,
možeš reći,
moji suncokreti moji terapeuti,
mogu zaključati sretne bolnice.

Kći, sažetak noći

Muzika zmija
u travi. U noći između 15. i 16. svibnja 1970.
naša tijela pužu u misiji ljubavi.
Bili su to odlučni trenuci
naših života. Kry boli kaplje kap po kap.
Sada ih prepoznajemo kao njezin početak, leži
u zlatu, maše rukom iz napisanog, muzika
zmija, sažetak očekivanog, nerazgovijetni strah,
posve je lako sada reći, svijetlimo
od kriješnica koje smo nas dvoje proglutali.

Jendričkov psihogram

Oči pisca svjetlicaju u luci.

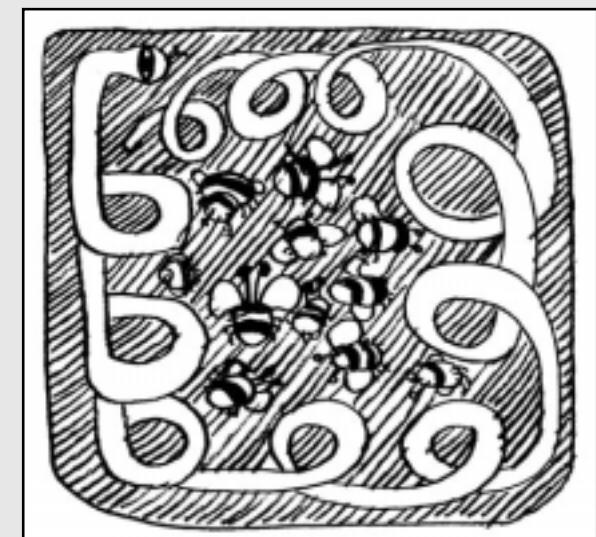
Dobro je,
Ponekad osjetiti svoju auru.

Ronilac u Kupi
prispodobiv je trperavom snivaču u svili;

Dublje u snu
jezikom
jače pritišćem rimski novčić
i izronim;

Neka ribe vježbaju
pristupni govor za Harona;

Ja ču tebi govoriti Lorelei,
skrij me u pramenu svoje kose.

Idol

Moj prijatelj pionir Krist
za dugih dosadnih svemirskih letova
čita baščansku ploču,
stidljiv jede uplakane jabuke.

Ne prije nego što stigne iznad Hrvatske
jer u plamenovima simbola
ima dovoljno sjajnih priča
za siromašne.

Gleda kroz prozor letjelice,
restoran se njije na moru,
2000., Lea i ja brojimo sitniš za piće,
ljubimo se
dok on nestaje s horizonta,
ničeg nam nije dosta, nesanica, milovanja, halucinacija;
ima krvi u vodi ima
sretnih ptica s privremenim osjećajem uspjeha.

Poezija

Dubravka Belas, A-62 za
Bordeaux, Naklada MD,
Zagreb, 2000

Rade Jarak

Dubravka Belas objavila je dosad dvije zbirke pjesma: *Nedovršena žena* i *A-62 za Bordeaux*, a upravo je objavljeno i nadopunjeno izdanje druge knjige. Nedovršenost je jedna od najvažnijih osobina poetike Dubravke Belas. Nedovršenost u smislu fragmentarnosti poetike i ujedno mobilnosti poetičkog instrumentarija prema percipiranju novih fenomena i osvajanju novih tema. Ipak, ta sloboda i te-

matska širina njezine poetike temelje se na nedostatku centralne svijesti unutar samog poetskog govora. U nedostatku narativnog težišta poetska se *priča* može disperzirati na puno manjih tema. Ona postaje objektivna i neutral-

na poput pogleda kamere, kao u francuskom *novom romanu*. Upravo zbog toga u zbirci ima nekoliko kratkih proza koje su vrlo blizu modelu ili kodu *novog romana*, te su njegov pomalo nosatigični *remake*.

Konceptualno gledano, pjesnički jezik Dubravke Belas vrlo je složen i ima nekoliko uporišta, nekoliko glavnih crta. Jedna od njih, doduše prilično rijetka, doslovni je opis snova. Fantazmagorični sadržaj i ustrojstvo rebusa vidljivo je u pjesmama *Američan i Requiem za M.J.*, ali se sporadično pojavljuju i u drugim pjesmama. Kao opis najvažnije teme u njezinim tekstovima mogla bi se uzeti poznata Freudova opozicija *eros-thanatos*. U toj dijadi *thanatos* zauzima puno važnije mjesto, a *eros* – izražen najviše u kratkoj prozi *Dosada* – tek je jedna njegova podvrsta. Dakle, u psihološkom smislu, osnovna je karakteristika poetike Dubravke Belas tematiziranje

smrti. Riječ je o egzistencijalističkom prizivanju smrti kao sjećne života, a na formalnoj razini o instrumentalizaciji smrti kao poente, kao klimaksa sadržajne strukture pjesme. Iako u zbirci ima desetak pjesama kojima je tema nasilna smrt, uglavnom životinja, ali i ljudi, kao ilustraciju prethodne teze uzet će kratku prozu *Jutro*. Naracija teče vrlo objektivno, gotovo neutralno, povezujući niz svakodnevnih događaja i običnih detalja. Evo nekoliko reduciranih i grubih primjera: čuje se zujanje usisivača za prašinu, prolazi kamion koji sakuplja smeće, susjeda sluša operu. Međutim u zadnjem odlomku doznaјemo da se objesila osoba koja je sve to percipirala. Čitatelj o njoj ne zna ništa, osim da je riječ o ženi. U tome je štos čitave zbirke. Riječ je o dovođenju običnih, svakodnevnih, «laganih» stvari u vezu sa smrću.

Cest motiv putovanja, sadržan i u naslovu zbirke, nešto je umjetnička varijanta tematizacije *thanatos*, a očito je da se radi o ključnoj metafori zbirke. Putovanje se može čitati kao surrogat smrti, metafora za smrt. Riječ je o stalnom kretanju, brisanju prostorno vremenskog konteksta. Ali putovanje znači i očišćenje, traganje za novim. Iako vrlo zanimljive, pune ritma i osjećaja za materiju jezika, sadržajno vrlo dorađene, ove su pjesme napisane bez sudjelovanja središnje svijesti. Riječ je o marginalijama, o sporednim stvarima koje ne pogadaju samu bit problema. Poetičnost je Dubravke Belas izvan njezine egzistencijalne biti. *Thanatos* u njezinim pjesmama može biti i puka retorička figura. Pjesnikinja nam ostaje potpuna nepoznаница, strankinja u Camusovom smislu. Mi možemo jedino čitati njezine pjesme koje su zapravo fragmenti ili, kako sama autorica kaže, *kovčevi puni smravljenih sati*.

Odsudnost odsutnog

Značaj Rulfovih tekstova za razvoj hispanoameričke pripovjedne proze uopće, a meksičke posebno, gotovo je nemoguće precijeniti

Juan Rulfo: *Ravnica u plamenu*, prijevod i pogovor Mirjana Polić-Bobić, Naklada Jurčić/Vrhovi svjetske književnosti, 1999.

Tomislav Brlek

Zemlja mrtvih je mit Juana Rulfa i u njoj taj autor stvara i načini svoj pripovjedni arhetip.

Carlos Fuentes

Meksički pisac Juan Rulfo (1918-1986) primjer je autora koji potvrđuje tezu Gabriela Garcíje Márqueza da se veličina pisca ne mjeri opsegom objavljenih stranica, nego količinom onih koje su završile u košu. Središnji se dio njegova opusa sastoji od samo dvaju ne odveć opsežnih djela: zbirke pripovijesti *El llano en llamas* (1953; drugo, "definitivno" izdanje 1982) i romana *Pedro Páramo* (1955). Zbirka "marginalnih" napisa *El gallo de oro y otros textos para ciñe* (1980) nastalih 1959-64, uz ove godine objavljenu zbirku ljudovih pisama budućoj supruzi, Clari Aparicio, pisanih 1944-50, *Aire de las colinas*, u kojima se javljaju brojne rečenice kasnije uklopljene u roman, dopunjaju popis svega što je smatralo vrijednim tiskanja, ali, dakako, ni u kom slučaju svega što je napisao. Prvi, navodno vrlo opsežan roman, *El hijo del desconsuelo*, uništio je jer mu se činio odveć konvencionalnim, a tijekom tridesetak godina od objavljanja svog romaneskog prvijenca u rijetkim je intervjuiima redovito govorio o radu na, po svemu sudeći, nikad dovršenom drugom romanu *La cordillera*.

Značaj Rulfovih tekstova za razvoj hispanoameričke pripovjedne proze uopće, a meksičke posebno, gotovo je nemoguće precijeniti. Upotreba novih pripovjednih tehnika, kao što su izmjena fokalizacije, višestruke perspektive, složene kronološke strukture, uvođenje unutrašnjeg monologa, miješanje dijegeetičkih razina ili obilato korištenje raznih postupaka ponavljanja i izostavljanja, kao i filigranska obrada rečenice, od presudnog značaja za kasnija literarna dostignuća Garcíje Márqueza, koji je izjavio da je kupio čitavo jedno izdanje Rulfovog romana kako bi ga mogao poklanjati prijateljima, Carlosa Fuentesu, za kojeg je *Pedro Páramo* esencijalni meksički roman, nenadmašen i nenadmašiv, te drugih pripadnika generacije tzv. booma hispanoameričke književnosti. *Pedro Páramo*, roman od jedva 150 stranica, po mišljenju Rafaela Contea vrhunac je meksičkog spisateljstva,

«sažetak, kulminacija čitave jedne književnosti.» Zbirka pripovjedaka *Ravnica u plamenu* najavljuje i nadopunjuje različite as-

kraj, stanovnici kojega su tek strukturno markirani kao očevi i djeca, muževi i žene, progonitelji i progonjeni, žrtve i krvnici, živi i

utjelovljenju, a čitatelj procesom kumulativne semioze, koja se osniva na tautologiji i cirkularnosti kojom se stvara i potvrđuje organizirajuća metafora teksta, dolazi do njegove postojane simboličke istine.

Riffaterrova tvrdnja kako je u fikcionalnom tekstu jedina svrha opisivanja stvarnosti nabit je vrijednošću koju joj pridaže lik čini se osobito primjerom Rulfovim predočavanjima mjesta koja nastanjuju njegovi likovi. *Vi u Luvini nikad nećete vidjeti modro nebo. Tamo je cijeli obzor blijeđ; uvijek prekriven mrljom magle koja nikad ne nestaje. Sama čelava brda, bez drveta, bez trunque zelenila da odmoriš oko; sve je uvijeno u pepeljastu maglicu. Vidjet ćete to: ta brda, zagasita, kao da su mrtva, a Luvina na najvišem brdu, njezine bijele kuće kao kruna, kruna za mrtvaca...*

U središtu su ovih pripovijesti, pisanih jedinstveno ekonomičnim stilom koji svaku riječ maksimalno opterećuje, zbivanja koja je Carlos Fuentes nazvao varljivo jednostavnim epizodama unutar složenih višenamjenskih struktura. Dva su primarna reda strukture dana stvarnost i kretanje te stvarnosti. Stvarnost pojedinih elemenata pripovijesti postoji samu u narativnom kretanju, u trenju s onim što im prethodi ili slijedi, u supostavljanju vremena svakog segmenta s vremenima ostalih segmenta. Bezbrojnim analepsama i elipsama te ovlaš ili nikako naznačenim izmjenama fokalizatora Rulfovi tekstovi grade iznimno složene vremenske sklopove, pa se tek u retroaktivnom supostavljanju pojedinih elemenata pripovijesti uspostavljaju veze koje, doduše samo do nekle, određuju odnose među njima. Pri tome je ključni događaj gotovo redovito ispušten.

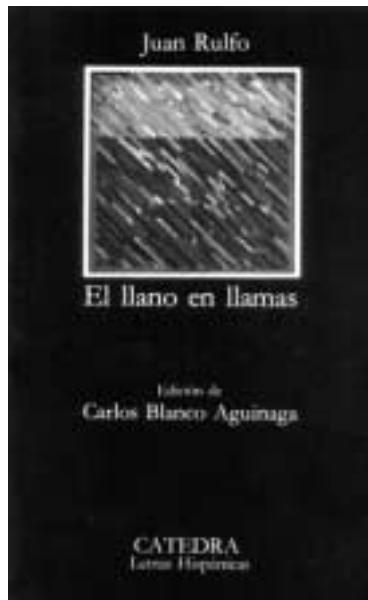
Riječi zrcala

U pripovijesti Čovjek, koja naizgled suprotno naslovu pripovijeda o dva čovjeka, progonjenom i progonitelju, nalazimo tako čak četiri pripovjedača koje pri prvom čitanju nije lako razlikovati, premda tekst za to nudi grafičke označke: jednog sveznajućeg ekstradijegetičkog, dva autodijegetička, protagonitelja i progonjenog te jednog intradijegetičkog, pastira koji nalazi leš progonjenog. Progonjeni je obitelj progonitelja zaklao na spavajući. Jednostavan pokretački motiv osvete usložnjen je pripovjednim postupcima koji otežavaju razlikovanje likova, a zrcalna vrtoglavost narativne strukture odražava se na moralno-simboličkoj razini, opravdavajući tako naslov priče. U pripovijetki *U zoru* izmjenjuju se pak ekstradijegeetički pripovjedač koji zbivanja foka-

lizira s raznih pozicija i autodijetička ispjovjed protagonista. No, iako se neke epizode prikazuju s različitim točaka gledišta, središnja pitanja, tko je ubojica i koji je motiv ubojstva, ostaju potpuno nerazjašnjena, ostajući u magli kao i krajolik opisom kojeg priča počinje i završava.

Riječi koje se ponavljaju, a koje Fuentes naziva riječi zrcala, *palabras espejo*, granice su između kojih se odvijaju događaji. Odsutnošću mogućnosti razrešenja, sintaktičkim, leksičkim, motivskim ili situacijskim ponavljanjima sva se zbivanja dovode na istu izvanvremensku ravninu. Bez obzira na sakaćenja, ubojstva, inekte i smrti, sve i dalje ostaje isto. Kao da se ništa nije zabilo: *Ja se počinjem osjećati kao da nismo stigli nikamo; da smo ovdje u prolazu, da se odmorimo, pa ćemo opet na cestu. Ili: Hodam i hodam i ne prijedem ništa.* Istodobno, kontingenčno stapanje vremena, koje poništava kauzalnost i kronologiju, premješta zbivanja na mitsku razinu. Likovi kao da nemaju ni najmanju mogućnost samostalnog djelovanja, nego su tek izvršitelji, kotači velikog sudbinskog mehanizma koji ne razumiju niti ga pokušavaju razumjeti. Njima upravlja željezna snaga navade: *Takav je običaj. Tamo tome vele zakon, ali to je isto.* Zakon, kako metafizički tako i ovozemaljski (a te je dvije razine ovdje ionako teško razlikovati: *Dok ja budem vladao, ispunit ću što sam obećao. S druge strane, ne vjerujem da je Bog htio da patite, da je zaboravio na vas; zato i hvalim Bogu, jer ako mi oduzmu sve što mogu ionako neću puno izgubiti*) uvijek se određuje negde drugdje, od strane nekih nedostupnih generičkih drugih (*moja mama ne zna za što ju je Bog kaznio kad joj je dao takve kćeri; govorili su da je Vlast kurva*), uvijek izvan okvira teksta u kojemu su vidljive samo posljedice takvog ustroja. *Sipali su paljbu na nas dok nas nisu sve pobili. [...] -A zašto? -Ne znam, oče. [...] A tko je to osuo paljbu po vama? -Nismo ih ni vidjeli.* Iznimno česte deikse koje se odnose na konkretnu prostorno-vremensku situaciju u kontekstu ovakvih postupaka pretvaraju se u označitelje univerzalne ljudske sudsbine. U Rulfovim tekstovima ovozemaljski se život, predložen šurim, često idiomatskim i gnomskim iskazima, ni po čemu bitnom ne razlikuje od boravka u čistilištu (*Ali to mjesto je čistilište izrijekom kaže jedan od rijetkih učenih likova*), tu, na *zemlji koju su nam dali, ljudi žive umiranje*.

Vremena se potiru tvoreći izvanvremensku ravninu na kojoj se nikad ništa ne mijenja; uzroci i razlozi ostaju nerazjašnjeni, opisuju se tek uvijek jednako katastrofalne posljedice; potpuno depersonalizirani likovi pretapaju se jedan u drugog, ponavljajući uvijek isti doživljaj života kao izdržavanja kazne usuda; mjesto zbivanja, iako okvirno te osobito idiomatski nesumnjivo označeno kao specifično meksičko, točnije negde u siromašnoj i pustoj pokrajini Jalisco, ipak ostaje općenito i neodređeno, osim kao poprište potpune uzaludnosti, posvemašnje jalovosti, neprestane bijede i neprekidne patnje. *Ovdje sve ide sa zla nagore.* □

pekte tog pripovjednog remek-djela i ravnopravno stoji uza nj, pa nije potrebno dodatno objašnjavati njezinu pojavlivanje u nizu *Vrhovi svjetske književnosti*. Bez obzira na kičasti devetnaestostoljetni dizajn i tiskarske pogreške ovo izdanje zasluguje svaku preporuku jer je to jedini novi prijevod u prvom kolu te edicije, popraćen vršnim pogovorom prevoditeljice, profesorice Polić-Bobić.

Učinak stvarnog

Iako većina čitatelja najvjerojatnije nikada nije posjetila krajeve u kojima se one zbijaju, a sam tekst je poprilično škrt u opisu, Rulfove se proze čitaju kao nesumnjivo meksičke. Bez iznimke su smještene u siromašan ruralni

Alien, moj ljubimac

U Dvije tisuće šarenih Alien šesti se put imamo prilike susresti s posebnim sojem pisaca: s onima koji su dobrovoljno odabrali vratolomnu poziciju *margine marginē*

Dvije tisuće šarenih Alien, zbirka hrvatskog SF-a, ur. Darko Macan i Tatjana Jambrišak, Zagreb, SFera i Nova stvarnost, 2000.

Neven Jovanović

Dvije tisuće šarenih Alien šesta je iz serije zbirki hrvatskih znanstveno-fantastičnih priča objavljenih uz sudjelovanje zagrebačkog Društva za znanstvenu fantastiku SFera. Ako su pisci uvijek marginalci, u *Dvije tisuće šarenih Alien* šesti se put imamo prilike susresti s posebnim sojem pisaca: s onima koji su dobrovoljno odabrali vratolomnu poziciju *margine marginē*. Ne mogu se nadati ni novcu ni slavi, a još su odbili okvir institucije zvane *lijepa književnost*, te ga zamijenili neuglednim i zazornim okvirom žanra (ovi pisci ne očijukaju sa žanrovskim postupcima, oni žanr zaista pišu). Očito, ovim je ljudima ono što pišu važno. Znanstvena fantastika tako postaje žanr s misijom i blažena među žanrovima – jeste li, naime, ikad čuli za seriju zbirki hrvatskog vesterna, krimića, pornića ili ljubića?

Dobri pripovjedači

Zbirka *Dvije tisuće šarenih Alien* donosi sedam priča i jedan esej. Opći dojam: susrećemo sedam pripovjedača koji znaju svoj posao. Ono što je njima važno jest zanimljivo pripovijedanje, zanimljivi likovi i zanimljivi svjetovi. Do toga trojstva sedmoro autora dolazi različitim putovima, tako da je zbirka ugodno šarolika; gdje god da počnemo čitati, povući će nas struja pripovijedanja. Naravno, ukoliko imamo sluha za dva osnovna pripovjedačka zakona SF-a (kako ih je skicirao pisac SF-a i eseist John Barnes): pripovijest mora stvoriti kod čitaoca osjećaj čudesnosti, *sense of wonder* i mora čitaoca na-

ri? *Blijedonarančasta Tineluss* Igora Lepčića malo je bajka, negdje između Anderseena i Kafke, o jednoj zvijezdi i njezinu prijateljstvu sa čudnovatim bespolnim bijčem, o samoći, beznačajnosti i umiranju, bajka nježna i sentimentalna. Ovo je jedina priča u zbirci gdje likovi *nisu ljudi*.

Stvarnost i virtualnost

Zeleno sunce/crna spora Danila Brozovića proizlazi iz gnostičkog rascjepa zamišljene bliske budućnosti. S jedne je strane stvarnost, vrlo hrvatska i stotinu puta odvratnja od sadašnje, puna droge, mafije, vojske, nasilja, zagađenja i rata. S druge je strane svijet stotinu puta pojačanog Interneta, svijet virtualnih kauboja, gdje i oni koji su u stvarnosti nemoćni i zgaženi imaju šanse stati na kraj kralju srednjoevropskog podzemlja (kralj nosi hrvatsko ime i prezime). Glavni je lik mlađa "kurva sa samoga dna" na putu u slobodu.

Zahvaljujući dobrom priredivačkom potezu, ova priča uspostavlja dijalog sa sljedećom, s *Dovoljno dugo na kći* Tatjane Jambrišak. I ovdje je glavni lik žena, i ov-

dje se promišlja raskol između stvarnosti i virtualnosti, no na drugačiji način. Glavna je junakinja predstavnica "analogne" magije (ima paranormalne sposobnosti poput čitanja misli i općenja s duhovima) u tjeskobnom susretu s magijom "digitalnom" i informatičkom. Priča pažljivo razraduje psihološki portret junakinje, slikajući iznutra njezinu izgubljenu borbu za dragoga, koga odvlači sirenski zov virtualnosti, baš kao mnoge današnje *Odiseje* pred tušnim crnilom ekranu PC-ja. Priča se odvija na pozadini svijeta kojim su neko vrijeme upravljale isključivo žene; sada su muškarci "isplozili obrasli iz rupa ispod Sljemensa" i, bez otpora, ponovno preuzele vlast. Ovo mi se čini provokativnom temom i rado bih čitao više o njoj.

Nimfa Vanje Spirina jest pustolovina svemoćnih bogolikih mišićavih likova na svemoćnom svemirskom brodu, u borbi protiv mišićavih svemirskih gusara (žučkaste nezdrave kože). Pobjiju ih sve. Autor uživa u stripovskom nasilju, ne voli žene i piše punokrvnu adolescentsku fantaziju.

Tema: sazrijevanje

Koža boje masline Darka Macana dojmljivo prati sazrijevanje glavnog lika od maloljetnog sebitnog hedonista do revolucionara koji saznaće kakav je okus idealna i odgovornosti. U prvoj je polovici priče glavni lik odlučno biseksualan; ovakav je njegov stav u priči savršeno motiviran, a u hrvatskoj književnosti predstavlja neobičan i hrabar izbor. Priča obiluje brzim izmjenama mesta, melodramatskim situacijama i preokretima, zanimljivim karakterima. Tu ništa nije onakvo kakvim se čini: ljudi imaju životinska tijela, zatvorska je planeta put do slobode i komunizma, putni i božanstveni vanzemaljci zapravo su opaki osvajači.

Igrač Zorana Ponrašića također se bavi sazrijevanjem glavnog lika, no ovo je, istovremeno, i satirična priča, jedina takva u *Dvije tisuće šarenih Alien*. Glavni je junak, naime, igrač perverzno radikaliziranog i ritualiziranog gladijatorskih nasilnih nogometnih, njegov tim ima plavu kožu i plavu krv, njihov se trener zove Ardo Ilas, a sveta knjiga *Kupmar Šal Atita*. Priča ide dalje od satire, budući da glavni lik igru naprsto *prerašta*.

Koje je boje vjetar? Aleksandra Žiljka svjesno se poziva na atmosferu hemingvejevske Afrike i filma *Casablanca*. U hipnotičkom tonu ispovijesti – koju bezimeni glavni lik iznosi enigmatično voljenoj ženi, tajnoj agentici – čitamo napetu priču o ljubavi, smrti i igrama moći.

U završnom eseju gore spomenuti Žiljak promišlja križ SF-a. Po njemu SF parti prvenstveno zbog ljudskog straha od

znanosti, straha od promjene i straha od slobode; nešto malo i zbog zakona potrošačkog društva. Pregled raznih pojavnih oblika žanra (stanje u filmovima SF-a, igrana, među fanovima SF-a) Žiljak zaodjjava u ruho drugog žanra, u istragu policijskog inspektora nad lešom SF-a, nešto poput *Njutorških plavaca*. Ova dosjetka nadomješta argumentiraniju i precizniju kritiku, pa esej ostaje na razini zabavne čakule.

Lijepo Pisanje

Citaoci osjetljiviji na jezik ustanovit će da autore iz zbirke zanima pripovijedanje, ali ih ne zanima stil. Nisu prema stilu ravnodušni, već dobar dio priča trpi od onog što Amerikanci podrugljivo zovu "Lijepo Pisanje". To je bespōsteno gomilanje ukrasnih i "jakih" riječi, ponavljanja, pseudopoetičnosti, knjiškog dijalogiziranja, baroknih ukrasa. Oslabi li načas magija naracije, može vam oko zapeti za biser poput "reče on s trulošću neizbjegljnosti u produktu glasnica." No, eto, stil ne smeta pričama da teku, pa je manje važan.

Druga kritičarska primjedba zvučat će čudljivo: sve ove znanstvenofantastične priče imaju *malo* znanosti. Zašto baš sve spadaju u tzv. "meki" SF? Ne, ja ne žudim za astrofizičkim, biokemijskim ili genetičarskim doktorskim radnjama. Razmišljaj o tvrdnji da znanstvene spoznaje i modeli (kakvima lako mogu baratati i laici) piscu služe kao *mamuza za maštu*, *mamuza* koja dolazi izvana, izvan kruga pisaca i čitalaca, i zato donosi neočekivane plodove. Osim toga, znanost u znanstvenoj fantastici može biti i društvena, možda čak i humanistička (može li?). Uz malo istraživanja mašta se uverljivije; volio bih da se neki hrvatski autor okuša i u tome.

Dvije tisuće šarenih Alien jamči dobru čitalačku zabavu, zahvaljujući impresivnoj pripovjedačkoj vještini. Sedam autora dobro zna zašto se žanrovi mogu šepuriti pred "ozbiljnom" književnošću: usprkos svim literarnim cifranjima, još uvijek nema stvari koja bolje pali od napete priče. *Dvije tisuće šarenih Alien* javljaju i gdje je famozna "nova granica" za hrvatsku znanstvenofantastičnu maštu 2000. godine. U velikom dijelu XX. stoljeća granica je bila u svemiru, pa se do nje stizalo raketama; sada je u svijetu informacija i do nje se putuje kompjutorima. Znanstvenofantastična mašta iz *Dvije tisuće šarenih Alien* počala je pred čitaocima i nekoliko krepko zločobnih vizija buduće Hrvatske, te – u najboljim trenucima – nekoliko teških vječnih pitanja, o moralu, odraslosti, ljubavi i hrabrosti. □

Društvena svijest i osobine ličnosti (2000/2001) u suradnji sa Centrom za društvena istraživanja u

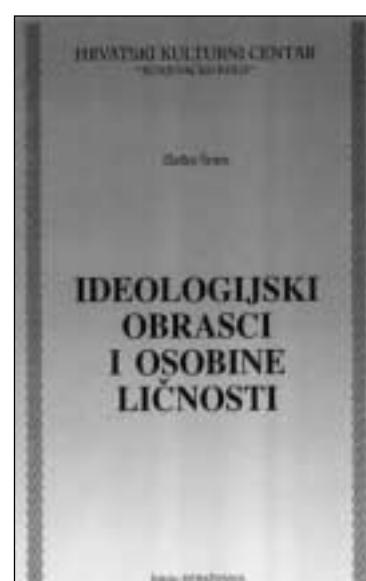
Osoba, narod, opsadno stanje

Zlatko Šram: Ideologički obrasci i osobine ličnosti, HKC Bunjevačko kolo, Subotica, 2000.

Zlatko Šram: Latentne strukture nacionalne svijesti - konstrukcija skale etnocentrizma, HIC Bunjevačko kolo, Subotica, 2000

Grozdana Cvitan

Hravatski kulturni centar *Bunjevačko kolo* iz Subotice nakladnik je dviju istraživačkih studija Zlatka Šrama, nastalih u sklopu dvogodišnjeg znanstvenoistraživačkog projekta

Subotici. Osim po brzini realizacije dijelova ukupnog projekta i činjenici da su ugledali svjetlo dana, dva objavljena djela posebno su zanimljiva u svjetlu najnovijih izbora u zemlji u kojoj su nastali. Ponekad i neočekivani rezultati dio su emotivno obojanih situacija koje izolacionizam, mediji i slični faktori itekako posješuju.

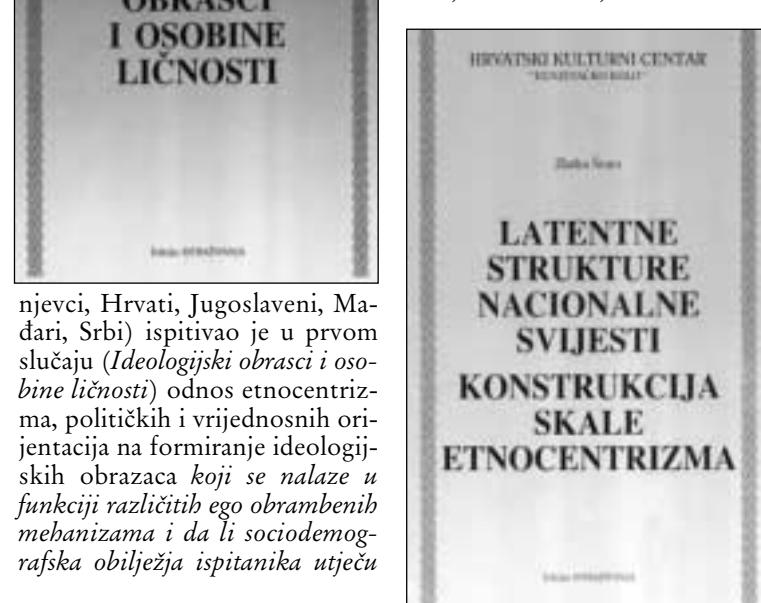
Projekt temeljen na uzorku srednjoškolske i odrasle populacije u Subotici (ispitivanja provedena i s obzirom na školsku spremu ispitanika) među pripadnicima različitih nacionalnih ili drukčije deklariranih grupa (Bu-

na konfiguraciju ideologičkih obrazaca i osobina ličnosti).

U istoj biblioteci (Istraživanja) objavljeni su i rezultati ispitivanja iz istog projekta naslovljeni *Latentne strukture nacionalne svijesti – konstrukcija skale etnocentrizma*, gdje je istražen odnos stajališta prema svojoj i tudio-naciji na formiranje strukture na-

acionalne svijesti koje se mogu interpretirati kao dimenzije etnocentrizma, razlikuju li se bitno različito opredijeljeni ispitanici međusobno s *obzidom na stupanj internalizacije pojedinih dimenzija nacionalne svijesti i postoje li mogućnost konstruiranja skale generalnog etnocentrizma*. Rezultati Šramovih istraživanja zanimljivi su i s obzirom na sredinu i na zaključke do kojih se ispitivanjem došlo, a gdje su se ispitivali i faktori nazvani: nacionalna zatvorenost, nacionalna afektivna vezanost i mentalitet nacionalnog opsadnog stanja.

Intelektualna lijenosnost, otudenost, neuroze i tome slično pomoći će u samozavaravanju, u nesposobnosti da se identificiraju uzroci određenih posljedica bez obzira koliko te posljedice pogubno utjecale na različite aspekte života (i njegovu ukupnost) ispitanika – neke su od poruka dosadašnjih ispitivanja. U svakom slučaju zanimljivo štivo bez obzira na trenutak u kojem se s njime upoznavali. □

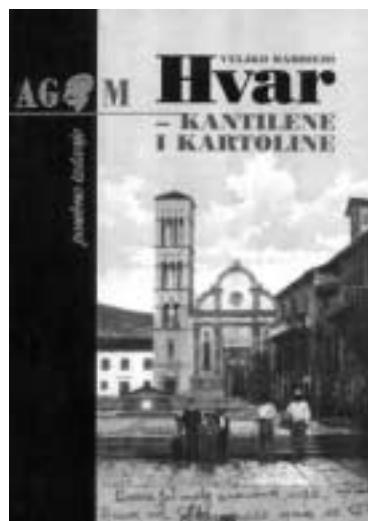
Otok u knjigu stavljen

Koliko god naglašavao otvorenost svoje knjige o Hvaru/Mediteranu/svijetu, Barbieri nije u potpunosti utekao zamci konačnog i sveobuhvatnog ispisivanja otočkoga trajanja

Veljko Barbieri, Hvar - kantilene i kartoline, AGM, Zagreb, 2000.

Katarina Luketić

Slijedeći staru misao o zrcaljenju makro i mikrosvijeta, istovjetnosti ustrojstva svemira sa svakim kutkom njegove zabit i harmoniji kao temeljnom životnom načelu, Veljko Barbieri je u knjizi *Hvar - kantilene i kartoline* nastojao ispisati povijest i stvarnost Hvara. Otok je tako, za Barbierija, zasebni svijet koji je preslika svijeta *iznad* nas, neba i zvijezda (pa Hvar naziva "otokom zvijezda" kako ga je uostalom imenovao i Demetrij Farski u svojoj tužbali koja se navodi na početku knjige) te prototip ili *sudbinu* cijelog Mediterana. Druga misao na kojoj Barbieri insistira u pisanju o otoku jest ona o našoj beznačajnosti i nemogućnosti da do kraja obuhvatimo svoju povijest, da konačno, kako piše, "odgometnemo duboku tihu vremena pred plitkim bunarom povijesti". Jer, sve što otkrivamo o sebi tek su bljeskovi, fragmenti pomoću kojih nikada nećemo uspjeti rekonstruirati čitavu povijest vre-

na kratkoču njihova trajanja, a kartoline pak na u *slici* zamrznut isječak vremena.

Ipak, koliko god naglašavao fragmentarnost, nezavršenost, a time i *otvorenost* svoje knjige o Hvaru/Mediteranu/svijetu, Barbieri nije u potpunosti utekao zamci konačnog i sveobuhvatnog ispisivanja otočkoga trajanja, a time ni mjestimičnoj pretenzionosti svojega teksta.

Službena povijest otoka

Naime, Hvar je u knjizi opisan kroz tri perspektive, prvu – nazovimo je tako – klasično povjesničarsku i kroničarsku, zatim onu intimističku i prilično lirske obilježenu te treću pripovjedačku perspektivu. Riječ je zapravo o tekstu u kojem se gusto isprepleću eseji, poetizirana proza i pripovijesti o svojevršnom eksperimentu – jasno, u relacijama hrvatske književnosti – sa žanrovskim granicama (a sličan je

model autor primijenio i u knjizi *Split – roman staroga grada*). Sve to prošarano je brojnim i vrlo lijepim ilustracijama, u većini starih razglednicama otoka na kojima se pogledje daju pročitati i na njima ispisane poruke i pozdravi. Pišući o Hvaru Barbieri tako jednim dijelom pokazuje kroničarsku strogost ne zaboravljajući pribilježiti sve važne činjenice otočke službene povijesti, da bi se nakon nekoliko odlomaka upustio u sasvim subjektivnu, lirska razmatranja i izrazitu poetizaciju prostora. Mjestimično su te lirske dionice (tj. kantilene) vrlo nadahnute i donekle usporedive s načinom na koji je Josif Brodski u *Vodenom žigu* "ispisao" Veneciju, a mjestimično pak isuviše hermetične i izvještacene.

Nakon toga Barbieri se ponovno oslobođa poetizirane ornamentike jezika nastojeći samo jedno, dobro ispravljati neku otočku, doživljenu ili izmisljenu priču. Tako šaroliki žanrovske odabir, naravno, po sebi je vrlo zanimljiv, pa je u tom smislu Barbierijeva knjiga na neki način inovatorska. No, s druge strane njezin je nedostatak upravo u tome što se čini da se autor pobojao kako će mu se konstrukcija teksta i konstrukcija zatvorenenog otočkog svijeta raspasti ne bude li joj dao primjer, čvrst i već poznat okvir. Taj okvir čini gotovo cijela prva polovica knjige u kojoj je kronološkim redom ispisana povijest Hvara od neolita i prihvatala na otoku, preko antičke, srednjovjekovlja, vremena Komune, pučkih ustanaka ili pak migracija s početka ovog stoljeća, do devedesetih i Domovinskog rata. Barbieri tu spominje ugledne Hvarane, plemičke i kapetanske obitelji i važne pjesnike otoka, zatim graditeljske uspjehe i način planiranja terena, namjere i organizaciju uprave otokom u određeno vrijeme i slično. No, koliko god nastojao detaljima oživjeti neko povijesno vrijeme i poetizacijom olakšati kroničarski

dio svoje knjige, u cijelini gledano Barbieri samo ponavlja utvrdenu gradu, poznate povijesne dogadaje i poznate povijesne razloge (o kojima je dijelom pisao i Grga Novak u svojoj *Povijesti Hvara* koju autor spominje kao jednu od svojih knjiga uzora). Riječ je tako manje-više o ispisivanju službene, velike povijesti u kojoj se neminovno gubi slojevitost nekog vremena i kompleksnost života na nekom prostoru, dojam užajamnog djelovanja svih onih geografskih, klimatskih, ekonomskih... faktora koji su utjecali na život otoka i onih sveukupnih kretanja koja su obilježila tu zajedničku sudbinu Mediterana o čemu je, recimo i to, sjajno pisao Ferdinand Braudel u knjizi *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*. Pri tome ne mislim da Barbieri nužno treba slijediti Braudelov model oživljavanja povijesnog vremena – što po obimu i namjeri ove knjige i nije moguće – već prije čudi da je u metodi i građenju teksta pokazao toliko kroničarske strogosti i nedostatka želje da se odmakne od prihvaćenih historiografskih istina i njihova literarnog kanona (premda i sam na jednom mjestu kaže da je "pretpostavka da se sve što se tiče ovog otoka podjeli na važno i nevažno bila zapravo velika laž"). Tim više što se u drugom dijelu knjige Barbieri pojavljuje kao prilično spretan pripovjedač koji kroz pisanje o svakodnevnome i naizgled banalnome – hrani, ronjenju, plovdbi, procesijama... – uspijeva dijelom otkriti tu posebnost otočkoga svijeta.

Predah od velikih priča

U drugom dijelu knjige – osobito u poglavju naslovjenom kao *Dodatak na kraju djela, o pjesničkim zgodama, kao i zgodama pokrajina, naselja, tvrdih građova i sela, koje su se zbile na presvjetlom otoku Hvaru* i nešto manje u *Zvjezdanom sonetu* – pišac kao da je odahnuo nakon iz-

vršene obaveze upoznavanja čitatelja sa službenom povijesu Hvara prepustivši se pričanju o vlastitim doživljajima ili detaljima iz svakodnevice otoka. Izmješat će se tu priče o plovidbi i odlasku Hvarana u ribe na daleku Lampedusu s pričama o Barbierijevim prijateljima; poglavja o etimologiji s receptima za neka specifična jela; legenda o zazidanoj monahinji s *Eclogom* o neobičnoj gozbi, u kojoj prepoznajemo istu gurmansko-spisateljsku strast kao u njegovu poznatom romanu *Epitaf carskog gurmana*. To je *pripovijedanje* o Hvaru dobrim dijelom idealizirano i prožeto sentimentalizmom, pa nigdje nema spomena o izolaciji, siromaštvu, usamljenosti ili želji za bijegom iz *stješnjenoga* svijeta otoka. No, to nije ni važno jer riječ je o pojedinačnom viđenju i interpretiranju Hvara, osobito spoju fikcionalnog i stvarnog, doživljenog i zamišljenog s kojim se možete i ne morate složiti. U svakom slučaju, po literarnoj kvaliteti, umijeću pripovijedanja i uskladenosti kompozicije *Dodatak* je najbolji dio Barbierijeve knjige koji, uz ostalo, stvarno i odgovara njezinu naslovu i uopće spomenutoj težnji k fragmentarnosti i pojedinačnosti.

Razlika između prvog i drugog dijela knjige u sadržajnom i jezičnom, a po mome sudu i kvalitativnom smislu uvjetovana je između ostalog i činjenicom da su oni napisani s vremenskim razmakom od deset godina, odnosno da je drugi dio, riječima autora, nastao iz potrebe da se objasni ono ranije zapisano, dakle kao svojevrsna usputna bilješka ili *fusnota* koja tumači neke druge, važnije stvari. Tako je možda bilo u pisanju knjige. U njezinoj recepciji, čini se, stvari su zamijenile svoje mjesto i *fusnota* se pokazala puno zanimljivijom od onoga što je, tobože, trebala samo protumačiti. □

Novi egzotični kontinent

Možemo reći da je Simićeva zbarka izuzetno neobična i značajna u aktualnom trenutku domaće prozne produkcije

Roman Simić, Mjesto na kojem ćemo provesti noć, Naklada MD, Zagreb 2000.

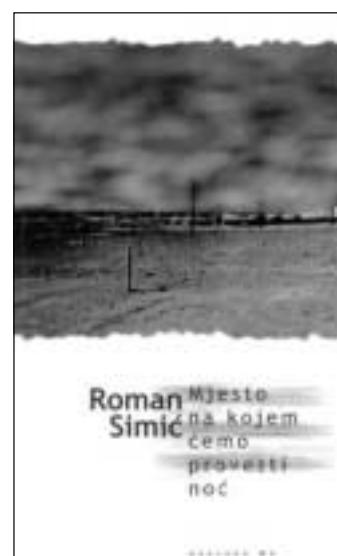
Rade Jarak

Dugo očekivana zbarka priča Romana Simića, urednika u časopisu *Quorum*, pravo je osvještenje na prilično zamrloj domaćoj književnoj sceni. Sukladno *patafizici*, znanosti o imaginarnim prostorima, koju su tijekom ovog stoljeća u Francuskoj afirmirali pisci fantastičari: Jarry, Arrabal, Vian, Perec i drugi, Roman Simić unutar vlastite proze pronalazi nove prostore koji funkcionišu kao čista metafora. Podsetimo se, prozu ovih francuskih pisaca karakterizira visoki poetski naboje i absurdnost fabule. Simić je prvi pravi hrvatski patafizičar, ili Borgesovac u punom smislu riječi, računajući na njegov radikalni tretman imaginarnog, kao i neutraživu želju za egzotikom. Zahvaljujući

književno-filosofskom nasljeđu stoljeća, savršeno nam je jasno da je svaki pa i najtvrdi realizam zapravo ništa drugo, nego još jedna subjektivna konstrukcija. Iz tog kuta možemo smatrati Simića potpuno ravnnopravnim novim domaćim «realistima» i ništa manje udaljenim od «zbilje».

Egzotični svjetovi

Gdje nastaju ti novi patafizički prostori koji postaju temelj imaginarnih svjetova Simićeve prozne knjige? Nastaju onde gdje su već postojali ili bili naslućeni, na rubovima Márquesovih priča, Faulknerovih ili Hemingwayovih dijaloga, u praznim rukavcima njihovih fabula. Simićevi svjetovi nastaju na marginama već postojećih, jednom izmišljenih egzotičnih svjetova. Oni nastaju iz registra njegovog iskustva, ali i registra njegova čitanja. Ovi prostori deriviraju iz već postojeće patafizičke jednog Márquesa, Llose ili Asturiasa, na primjer. Možda je najveći utjecaj na Simića imao Juan Rulfo, slabo poznati Meksikanac, koji je svojom zbirkom priča *Ravnica u plamenu* utjecao na formiranje južnoameričke pripovjedačke paradigmе. Egzotičnost Simićeve pisma možda je najbolje ilustrirati nizom neobičnih imena kojima on naziva junake, naselja i gradove, na primjer: Puerto Mariano, Panamatta, Yoppa, tetka Boo, Wyzz, Ray i Mo, Jaime Otxoa, Gato Perez, general Caldwell, Ir-

Takva stilska redukcija, naratološka fragmentarnost, ukazuje na modernističko porijeklo, ali i na visoki lirske naboje Simićeve proze.

Druga «psihološka» osobina je odlaganje. Odlaganje, kao odlika Simićeve stila, ima također izravne poetske (epske) učinke. Odlaganje je sigurno jedna od temeljnih osobina književnosti uopće. Fabulu Kafkina *Procesa* na primjer, možemo ispričati u nekoliko redova, ali Kafka ga je ipak ispisao na tristotinjak stranica.

Dug stoljeća

Na kraju, možemo reći da je Simićeva zbarka izuzetno neobična i značajna u aktualnom trenutku domaće prozne produkcije. Dobili smo pisca koji se ne uklapa u vladajući kanon, nego odjednom, naravno posredno, u svojim tekstovima iz-

nosni svu težinu stoljeća i sav pritisak avantgarde, moderne i drugih književnih pravaca. Dobili smo pisca koji je na posredan način zaista nanoval reaktualizirao i Joycea i Kafku, pisca u čijim se tekstovima osjeća estetski talog stoljeća. I sve je to uradio bez lažne težine, s lakoćom Itala Calvina.

U isto vrijeme Roman Simić nostalgично slijedi uzlet južnoameričke proze, njezinu egzotično-postapokaliptičnu dimenziju. Uostalom svi egzotični krajevi prужaju tu mogućnost: Australija, Novi Zeland, Divlji zapad, Indija, Afrika, Kuba... Treći svijet otkriva se kao zanimljiva književna tema, jer omogućuje različite povijesne i socijalne incidente, a odnedavno se, nažalost, i nama pruža slična perspektiva. Naša stvarnost nije još uvijek toliko egzotična ili fantastična, ali je dovoljno bijedna da je na putu da to postane. Ovaj pisac upravo je na tragu takvih sličnosti i tu leži snaga njegove metafore. Sintagma «treći svijet» možda najbolje ilustrira duhovnu klimu Simićevih priča, naročito ako je promotrimo u okviru današnjih prilično ciničnih odnosa globalnog, multinacionalnog kapitalizma koji je samo drugo ime za nadmoć bogatih.

Iako se dokazao kao izvrstan stilist, mislim da još ima dovoljno prostora za daljnji razvoj «pustinjskih i portomarinskih» priča, jer takvu perspektivu nudi pozicija koju je osvojio. Te teme zaista je moguće razviti do epskih dimenzija. Njezina najbolja djela tek trebaju biti napisana, naročito ako još više uskladi ekonomičnost pripovijedanja sa smisleno motivacijskim vezama. □

Putovi analiza

Jednom izabran put pojedine novonastale zemlje, posebice u odnosu na europske integracije, zasad najčešće doživljavaju kao izbor u kojem su uvjeti nametnuti izvana

Nada Švob-Đokić: *Tranzicija i nove europske države*, Barbat, Zagreb, 2000. ISBN 953-181-030-3

Grozdana Cvitan

Tranzicija k novom sustavu, prijelaznim razdobljem do kvalitetnijeg života ili prema globalizaciji, regionalizmu, prema neizvjesnosti na temelju dosadašnjih događanja i strahu ili (radosnom) očekivanju drugog i drukčijeg teme su najnovije knjige Nade Švob-Đokić *Tranzicija i nove europske države*. Prihvatajući potrebu preglednog, teorijski uteviljenog i u vlastitoj sredini aktualnog trenutka transformacija, koje su uvijek u odnosu na svijet i na druge u sličnoj situaciji, autorka je napisala knjigu o pojavama što su Europu zadesile stvaranjem četrnaest novih država u prve tri godine zadnjeg desetljeća, a prostor Europe proširile na istok. Što su nove europske države (i Europa) dobile tim promjenama, točnije u što su krenule i koji su rezultati prvog desetljeća njihova postojanja na međunarodnom planu kompleksno je pitanje s još kompleksnijim odgovorima, kompleksnim u odnosu na očekivano. Na međunarodnom planu stalno nazočni bilateralni i multilateralni odnosi postojećih država krenuli su u nove procese: globalizaciju i regionalizaciju. Potiru li se oni, suprostavljaju ili izviru jedni iz drugih? Što su nove integracije, posebice europske? Što u njima mogu naći i koliko su njima – u izlasku na međunarodnu pozornicu – uvjetovane novonastale zemlje? Je li država, kako autorka Švob-Đokić primjećuje, samo najbolji poslanik određenog društva u međunarodnim odnosima ili čuvar autoričnih i moćnih nacionalnih elita koje ne

kao i emancipacije u razvoju novih država bitno je pitanje za sve ostale procese kojima je svijet krenuo i koje novostvoreni međunarodni subjekti moraju nekako stići i s njima se nositi. Ti nimalo lagani procesi nemaju zajedničke općevažeće karakteristike i diktirani su unutrašnjim stanjem i snalaženjem vlasti u novim državama. Zbog njihove relativne "mladosti", ali i čestih mijenjanja unutrašnjih položaja (koje rezultira način traženja puta po sustavu pokušaja i pogreške) nisu sasvim izvjesni ni putovi na kojima se poneke od njih nalaze. To između ostalog rezultira i nemogućnošću preciznijeg prikupljanja podataka i realnih slika, parametara (ponajprije ekonomskih) koji bi nove države situirali u vlastitu noviju povijest (10 godina unazad), a onda i u kontekst sličnih zemalja u svijetu.

Uloga nacije

Počevši analizu razmatranjem različitih teorija o ulozi nacije i nacionalnog u stvaranju novih država, Nada Švob-Đokić prati ulogu tih čimbenika i u kontekstu

svjetskih trendova. Za razliku od građanske većine, vladajuće elite pojedinih država, posebice na jugoistoku Europe, sklene su zamjeni teza o federalnom i regionalnom povezivanju. To ukazuje na slabo poznavanje suvremenog regionalizma i novijih regionalnih integracija, kao i na koncepcijski konzervativizam. Jer regionalne integracije mogu biti samo put k uspješnijem globalnom situiranju, i nije nužno da se događaju preko institucija države. U njima važno mjesto zauzimaju i različite institucije i grupe u društvu. Preko njih, odnosno jačanjem civilnog društva i mnogostrukim komunikacijama (važnim za obrambenu stabilnost prema nesigurnom okruženju) demokracija će jačati u svim novim zemljama, ma kako drukčije tendencije pokazivali trenutni izleti u totalitarizam, medijski izolacionizam i druge oblike devijacija elitističkih grupa (vlasti) novostvorenih država. Nije slučajno, što su dosadašnja istraživanja u većini novonastalih zemalja pokazala, da su postojeće komunističke elite mijenjale ideološke predznake da bi i u novim uvjetima u vlasti stvorili instrument za osobnu, odnosno usko grupnu ekonomsku emancipaciju na štetu većine u društvu. Štoviše, uništenje privrede posebno je pogodilo odredene (nemoćnije) grupe, a cijelo društvo osjetilo je (i osjeća) posljedice (socijalne) nesigurnosti u institucijama sustava kao što su zdravstvo, obrazovanje i sl.

Deklariranu pa i stvarnu političku volju k integrativnim i globalizacijskim procesima često nije lako izmiriti s ekonomskom stvarnošću, pa su politički izbor i ekonomski stvarnost novonastalih država često u okviru jedne države problem koji osporava, odnosno onemogućava već donesene razvojne odluke, a time i izabrani put. Zato nije rijedak slučaj da idu različitim putovima ne samo (ne)razvoja unutar pojedine zemlje, nego i izlaska na međunarodnu scenu. Kako osmislići vlastite puteve globalizacije, a to u ovom trenutku znači kroz regionalizam i lokalni razvoj, pitanje je svakog novonastalog društva u novim europskim zemljama i od tog osmišljavanja zavisić će i njihova budućnost, ponajprije kao ekonomski pokazatelj napretka zajednice, što je zahtjev većine građana. Oni koji su se najmanje u tome snašli teže jačanju zajednica iz kojih su netom izšli (Bjelorusija, Ukrajina...).

Raslojavanje Sjevera i Juga

Jednom izabran put pojedine novonastale zemlje, posebice u odnosu na europske integracije, zasad najčešće doživljavaju kao izbor u kojem su uvjeti nametnuti

izvana. Nedovoljna vlastita kreativnost i inicijativa u nalaženju mogućnosti i traženju sistemskih rješenja često ostavljaju sliku zavisnosti, a ne partnerstva što dodatno opterećuje društva u ionako nepovoljnog položaju. Štoviše, put prema Europskoj uniji s grupama zemalja od kojih jedne ulaze u prvu grupu u savez, druge su na čekanju, a trećih nema nigdje u ovom se trenutku pokazuje kao svojevrsni europski put raslojavanja Sjevera i Juga, dakle isti onaj koji na globalnoj razini već postoji.

Slabljenje granica

Razmjena i komunikacija određuju mjesto svakog subjekta u globaliziranom svijetu, a globalizirani svijet ima sve više spoznaja o vlastitoj različitosti i složenosti, kao i o odgovornosti za ukupan planet. Ekološko zajedništvo danas se gradi na slabljenju granica koje sve više prelazi informatika i traženje specifičnih putova za sve sudionike procesa. Europa već pokazuje znakove regionalizma. Zato: ma koliko taj svijet bio podijeljen na bogate i siromašne, na Sjever i Jug, na razvijene i one u razvoju, globalizacija nameće zajedničku odgovornost u zajedničkom cilju – zahtijevajući što veći sklad na zajedničkim interesima, trebat će taj sklad osmislići i tamo gdje ga do danas nije bilo, a što više nije moguće sasvim realizirati preko Organizacije ujedinjenih naroda.

Konzultirajući i analizirajući bogatu literaturu za različita područja novih svjetskih tendencija, Nada Švob-Đokić daje jasnu sliku pojmove i procesa (zajedno s kontradikcijama i dvojbama koje u sebi sadrže) s kojima se Hrvatska s većom grupom europskih zemalja susreće sa sve manje otpora, ali je pitanje da li i s više razumijevanja. U svakom slučaju, s ne baš suviše uspjeha u odnosu na one sličnog puta koji su svoju europsku i svjetsku sudbinu prihvatali i osmislimi, brže, efikasnije i kreativnije.

Istraživače novih država i društava začudila je potreba novostvorenih zemalja Istoka i Juga Europe koje su sve odreda imale potrebu naglasiti kako su u središtu Europe. To središte Europe uistinu nije pomoglo njihov tranzicijski put, ali je odigralo ulogu u njihovu samozavaravanju: prošlost nije značila ništa u procesima osmišljenim za budućnost. Realizam tih procesa nije u zaklinjanju na postojeće preko prošlosti, nego u transformaciji kao uspješnosti na putu preobrazbe. Sve drugo beskorisne su polemike oko činjenice da strah od svijeta sputava kreativnost i traženje rješenja na pitanjima kojima je kašnjenje najveći neuspjeh.

Na tragu zaboravljenе soc-reališke

Svijet ovog romana dosadan je i klišejiran, a užitak čitanja svodi se na detektiranje loših mesta

Brane Mozetić, *Andeli*, Meandar, Zagreb, 2000.

Dragan Koruga

Uvijek je teško pisati o dobrom knjigama. Teško je u njima izdvajati ono što vam se sviđa, teško je naći riječi kojima biste izrazili divljenje koje osjećate. Na svu sreću Andeli Brane Mozetića loša su knjiga, o

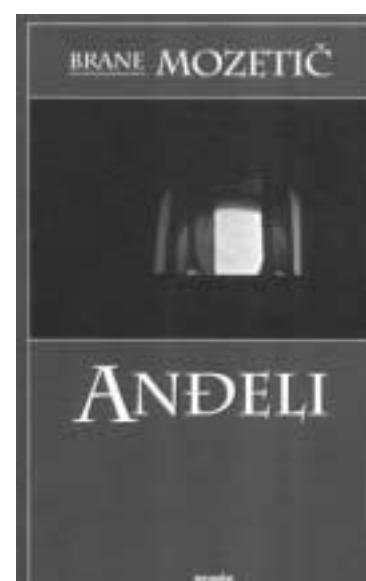
njoj je teško reći koju dobru. Može se, doduše, pohvaliti dobar prijevod Jagne Pogačnik i sama nakladnikova nakana da nam

ne znatiželje, ubila svog partnera (u njezinu slučaju muža), dolazi do obrata koji jednu sasvim bezveznu i po tisuću puta ispričanu

priču o tankoj liniji između ljubavi i smrti čini posve bedastom. Poenta je valjda da svaka ljubav boli ili već nešto tome slično.

Zaintrigiranome čitatelju, koji iz ovog sažetka još nije shvatio o čemu se radi, treba pripomenuti da sve to skupa uopće nije zanimljivo napisano. Knjiga se zapravo sastoji uglavnom od različitih prizora ševe i dosadnih kontemplacija o biti ljubavi pa sve skupa podsjeća na bolesni kolaž najboljih uradaka iz nekada kulturnog slovenskog pornotabloida *Vrući kaj* i ispovijedi optuženika u *Oprah Showu*. S druge strane, poželi li rečeni čitatelj saznati štогод više o životu *en general*, još će se više razočarati. Svijet ovog romana dosadan je i klišejiran, a užitak čitanja svodi se na detektiranje loših mesta i grohotan čitateljski smijeh. Ne može se, nažalost, zaključiti ni tko su ti vražji andeli.

S druge strane, sa svim tim se ne bi trebalo baš ni šaliti. Ova bi se knjiga komotno mogla pret-

Neinformiranost kritičara

Reagiranje na tekstove Filipa Krenusa Pretenciozno i neozbiljno (Zarez br. 29) te Marina Blaževića Kritičar je literarni stručnjak i Nataše Govedić Glosa o kriterijima (Zarez br. 31)

Poštovana gospodo Zlatar!

U Zagrebu se od 19. do 25. ožujka ove godine održao Međunarodni forum kazališnih kritičara (u organizaciji Hrvatskog centra ITI-UNESCO), koji je objedinio tri manifestacije vezane uz kazalište i kazališnu kritiku: (1) međunarodni simpozij na temu 'Kazališna kritika u novom mileniju' (2) međunarodni seminar za mlade kazališne kritičare (u surorganizaciji Međunarodnog društva kazališnih kritičara - AICT) i (3) seminar za mlade hrvatske kazališne kritičare.

Na simpoziju su priopćenja podnijeli: David Adams, kazališni kritičar dnevnoga lista 'The Guardian', Wales (Novi Wales: kazalište, kulturni identitet i kritičari), Heino Byrgsen, kazališni kritičar i urednik Danskog radija (Uloga kritike, uloga kritičara), Muhamed Dželilović, profesor na Sveučilištu u Sarajevu i dramaturg NP (Problemi poslijeratne bosansko-hercegovačke kritike: ideološko-psihološko-estetički), Daniel Meyer Dinkgrafe, profesor na Sveučilištu u Sarajevu u Aberystwythu, Wales (Kazališna kritika i uloga kazališta za pojedinca i u društvu), Ian Herbert, kazališni kritičar i urednik časopisa 'Theatre Record', London (Kazališna kritika u Velikoj Britaniji - proteklih pedeset godina), Michael Anthony Ingham, profesor na Sveučilištu u Hong Kongu (Lingvistička i komunikacijska teorija za kazališnog kritičara: akademski lukuz ili neophodno oruđe), Andras Nagy, kazališni kritičar i teatrolog, Mađarska (Kritika i politika: promjene u ispolitiziranoj regiji), William Davies King, profesor na Kalifornijskom sveučilištu u Santa Barbari (Zatvorena kazališta u 'Osunčanom mjestu krivnje': kritička perspektiva Kalifornije), Sibila Petlevski, profesorica na ADU u Zagrebu (Bježeća meta - kazališna kritika i njezina publike), Ruediger Schaper, kazališni kritičar dnevnog lista 'Süddeutsche Zeitung' (Definirajući novo berlinsko i njemačko kazalište), Małgorzata Semil, urednica teatrolagijskoga časopisa 'Dijalog', Varšava (Trebatmo li novu kritiku za novo tisuće), Maria Helena Serodio, profesorica na Sveučilištu u Lisabonu (Slika uokvirena riječima), Kalina Stefanova, kazališna kritičarka i profesorica na Nacionalnoj akademiji za kazalište i film u Sofiji (Kazališna kritika - kakva je, a kakva bih voljela da bude), Dubravka Vrgoč, kazališna kritičarka 'Vjesnika' (Mrtva kritika - razlika između američke i hrvatske kazališne kritike), Jessica Wai-Yee Yeung, doktorandica i povremena predavačica na Sveučilištu u Hong-Kongu (Kritika

umjetnosti performancea u novom tisućljeću)

Kao što se može vidjeti iz priloženog popisa ugledni kritičari i teatrolozi sa širokim rasponom relevantnih tema. Forum se održavao u prostorijama Studenckoga centra i bio otvoren za javnost. Rasprave o iznesenim priopćenjima vodile su se svakoga dana, a priopćenja će biti uskoro objavljena u zasebnoj publikaciji.

Međunarodni seminar za mlađe kazališne kritičare vodili su Ian Herbert, Maria Helena Serodio i Boris Senker. Voditelji su zajedno radili po jedan sat dnevno sa cijelom skupinom (18 mlađih kritičarki i kritičara iz Bugarske, Hrvatske /2/, Irana, Kanade, Koreje, Mađarske, Makedonije, Meksika, Moldavije, Poljske, Rumunjske /2/, Sjedinjenih Država /2/, Slovenije, Švedske i Turske), a Maria Helena Serodio i Boris Senker još po dva sata dnevno sa svojim grupama od po 9 sudionika.

Kalina Stefanova radila je s grupom od dvadesetak polaznika, uglavnom studenata književnosti i teatrologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Statistički rečeno forum je okupio stotinjak aktivnih sudionika, a od toga četrdeset stranih gostiju (kritičara i teatrologa).

Sudionici foruma i obaju seminara vidjeli su predstave hrvatskih kazališta, različitog estetskog opredjeljenja: 'Mr. Single' (Exit), 'Hasanaga' (HNK), 'Grad u gradu' (ZKM), 'U očekivanju kruha' (Daska, Sisak), 'Bure baruta' (Kerempuh), 'Gdje se sakrio Nanaki' (Pinklec, Čakovec), 'Münchhausen' (Movens), 'Alma Mahler' (&TD). Te su predstave redovito bile poticaj za razgovore na oba seminara, ali se oni nisu ograničavali samo na njih.

Budući da je, prema riječima pomoćnice ministra kulture Naine Balić, forum, zajedno sa seminarima, bio "prije već međunarodni skup u nas poslije siječanskih izbora, a izravno (...) sukladan i novoj hrvatskoj kulturnoj politici" ('Večernji list' od 21. ožujka), izazvao je podosta veliku medijsku pozornost, koja je zbulila većinu stranih sudionika, nenaviklih na pridavanje takve važnosti kulturnim i znanstvenim skupovima. Razumije se da smo, kao domaćini i organizatori, takvim odjekom mogli biti više nego zadovoljni, a jednakom smo tako zadovoljni i poprilično život i korisnom razmjenom informacija i iskustava tijekom šestodnevoga druženja kritičara i teatrologa u Zagrebu, Varaždinu i Čakovcu.

Drago nam je da se i u 'dvotjedniku za kulturna i društvena zbijanja' kojem ste glavna i odgovorna urednica našlo mjesto za kritičke, manje ili više izravne ovire na te dane, kao i za problematske članke o kazališnoj kritici potaknute, kako se čini, jakim nezadovoljstvom što su ga u krušu suradnika 'Zareza' izazvali forum i seminari u organizaciji Hrvatskoga centra ITI i AICT-a. Autori tih priloga, kao što znate, Filip Krenus, Dalibor Blažević i Nataša Govedić, koji su jednodušno doveli u pitanje nakane organizatora foruma i dvaju seminara, napose onoga za naše mlađe kritičare i stručnu kompetenciju njihovih voditelja. Ne bismo ovim pismom naslovljennim na Vas, poštovana gospodo Zlatar, upoće reagirali na ono što su stal-

ni suradnici 'Zareza' u tim tekstovima napisali i nije nam ni do kakve polemike s njima. Žalimo, međutim, zbog toga i neugodno je sve nas, a najviše mlađe hrvatske sudionike seminara koji su tekstove pročitali, iznenadilo to što su o smislu i kvaliteti njihova rada s Kalinom Stefanovom - ukupno 18 sati seminara - tako negativno, a autoritativno pisali ljudi od kojih je jedan (Filip Krenus) boravio samo na dijelu posljednjega trosatnog seminara, a ostalo dvoje (Marin Baležević i Nataša Govedić) ni u čemu nisu sudjelovali, osobno ništa od svih tih zbijanja nisu pratili, ni s kim o radu na seminarima nisu iscrpnije razgovarali, nego su sve svoje dojmove, zaključke i sudske izveli iz dvije-tri 'radne teze' prepisane s popratnih letaka, koje nikoga u seminarima nisu ni u čemu ograničavale niti ga prisiljavale na usvajanje bilo kakvih sudova. Naprotiv, nakon prijepodnevnih priopćenja, na poslijepodnevnim seminarima i nakon večernjih predstava raspravljaljao se o nizu stvari, bilo je neslaganja i polemika, sudovi o prikazanim predstavama, primjerice 'Bure baruta' i 'Nanakiju', znali su biti posve oprečni. Postavljala u se i mnoga pitanja. Jedno se pitanje ipak nikad nije postavilo, jednostavno stoga što je krajnje neumjesceno i besmisleno. To je, dakako, pitanje: 'je li barem poželjno ako ne i nužno da kazališni kritičar vidi predstavu o kojoj će pisati?' MIšljenja smo da je prvi i osnovni uvjet ne samo za kazališnu kritiku, nego i za svaku drugu javnu kritiku koliko-toliko dobra informiranost o onom o čemu se govoriti ili piše.

S poštovanjem

Članovi Upravnog odbora

Hrvatskog centra ITI

Ivan Matković, Sanja Nikčević, Gordana Ostović, Denis Perićić, Boris Senker, Srećko Šestan, Željka Turčinović

Estetika marksističkog linča

Odgovor Nebojši Jovanoviću na tekst Nataša Govedić, Nataša Govedić iz prošlog broja Zareza

Nataša Govedić

Poštovani gospodine Nebojši Jovanoviću,

Sretna sam što unatoč svim "banalnostima" koje, po vašem mišljenju, objavljujem u Zarezu i drugdje do sad ipak nisam (pa ni pod maskom izvrnutog komplimenta) pozivala na otpuštanje ljudi ili uskratu javne riječi onim autorima s kojima se ne slažem u mišljenju, kao što vi ironično pozivate na moju medijsku likvidaciju u zadnjem odlomku svog reagiranja. Vaš repertoar osobnih uvreda takoder ne smatram vrijednim daljnog komentiranja: prihvaćam samo stručne polemike. Namijenjivi tekst reagiranja glavnoj urednici Zareza lijepo ste pokazali i kako po vašem mišljenju funkcioniра hijerarhija u marksističkom ključu: kao apel "vrhu hijerarhije" za likvidaciju nepodobnih "nižih" članova partije. U pravu ste oko jednoga: či-

tala sam i čitam Fredrica Jamesona i nisam aprioristički smlavlje-na njegovim argumentima (premda ga smatram zanimljivim i poticajnim teoretičarem), o čemu sam sasvim konkretno već dala izvještaj u tekstu koji vas je iznervirao. No budući da vi niste upregli svoje argumente u obranu Jamesona, nego u fabriciranje osobnih uvreda upućenih na mju adresu, ne vidim ni zašto bih trebala nastaviti razgovor o autoru koji vam zapravo nije bitan. Štoviše, toliko vam je nevažan da niste učinili napor diferenciranja Jamesonova nastupa u Zagrebu (dakle predavanja koje je i po Jamesonovim riječima bilo "nepripremljeno" te sastavljeno iz "općih mjesta") od cijelokupnog Jamesonova opusa. Što se pak tiče pripisanog mi "krvolčnog optimizma" koji ste podveli pod citiranje Esmeralde kao modela moje pretpostavljene medijske lektire (ne pratim tu seriju), zahvaljujem vam i što ste usput tako čitko izrazili i ortodoksno šovinistički stav o tobože "nepobitnoj" zaglavljnosti ženskog umna kognitivnoj orientaciji sapunica. Odmah se vidi da znate gdje je mjesto ženama, a gdje Velikim Učiteljima. Kako se u sporu modernista i postmodernista deklariram kao postmodernist (dakle opet suprotno Jamesonu), nisam sigurna ni da li sapunica koju navodite doista zaslužuje apsolutnu stigmatizaciju, kao i svaku medijsku naraciju. Prije osude svakako bi je trebalo proučiti (kulturni studiji za taj potpovit nude raznorazna teorijska oruđa). Mislim da je Kišev citat koji navodite sramotno dekontekstualiziran, tim više jer je tako nastao kao kritika čeličnog optimizma marksističke utopije (koju sam i sama tekstom o Jamesonu, ali i ne samo tekstom o Jamesonu, nastojala demistificirati). Ne znam da li ste ikada čitali zapise preživjelih logoraša ili slušali svjedočanstva neizlječivih bolesnika, ali mnoge od njih (od Nadežde Mandelštam do sugovornika Victora Frankla) karakterizira teško izboren optimizam, koji doista nema nikakve veze sa zdrevim zdravcatim i slobodnim "jadnicima" koji čitav život provedu udobno se žaleći zbog ovih ili onih (uglavnom vlastitih) "nemoći". Ako baš hoćete govoriti o banalnosti zla, pogledajte radje bibliografiju Hannah Arendt. Ako vas zanima više o postmarksističkoj političkoj teoriji, preporučujem vam za početak Francoisa Fureta, *Prošlost jedne iluzije* (od 1997. godine knjiga postoji i u hrvatskom izdanju). Moje trajno razočaranje u vezi Jamesona njegovo je potpuno nepoznavanje i nepriznavanje ekoloških, postkolonijalnih i feminističkih teorija, što mu je uostalom prigovoreno u nizu relevantnih intervjua i analitičkih studija. Ako ih poznajete, ne bi vas smio zaprepastiti ni moj ni bilo čiji otpor prema Jamesonovoj dogmatici. Ljubazno bih vas nadalje molila da mi, čak ni u funkciji Žižekova prevodioca, ne nastavite objašnjavati kako bi bilo bolje da konačno "izadem na pravi put" marksističke kritike: u stanju sam raspoznati svoje ideologijske prioritete (ako ne vjerujete da se ideologija može i birati, preporučujem vam sveučilišno danas vjerojatno najutjecajniju Van Dijkovu studiju pod nazivom *Ideology*, 1998). Ako je pak vaš tekst nova varijanta prikrive-

ne polemike između Zareza i *Arknina*, na što me posebno navodi činjenica da je organizator Jamesonova dolaska u Zagreb bio Arknin te da su vaše veze s tim krugom autora uspostavljene preko teorijskog kulta Slavoja Žižeka, otvoreno vam priznajem kako ovaj put stojim na strani argumentacije koju su u Zarezu Dejanu Kršiću (kao "Arkninu" glavom i potpisom) uputili Boris Beck i David Sporer. Što ne znači da ne čitam rado Kršićeve tekstove: naprotiv, njegujem upućenost u mišljenja različita od mojih. Sa svoje i samo svoje strane neobično mi je draga ponoviti i kako nisam u Swiftovoj maniri izvrnutog zrcala hvalila Harryja Pottera samo zato da bih poslala kodiranu poruku o Potterovoj ideološkoj bijedi i jezovitosti; doista sam mislila ono što sam rekla. U međuvremenu sam čak pročitala sva četiri nastavka Harryja Pottera i spremna sam duljom studijom braniti tezu kako se radi o izvanrednom umjetničkom djelu, a ne šundu. Sasvim mi je pri tom svejedno što je Jameson obznanio da je postmoderna esetski "manje vrijedna" i manje "prevratnička" od moderne, već i zbog svih tih nižih formi (poput reklame, instalacije Roberta Gobera, žanrovske filmova) koje su u postmoderni doible legitimitet umjetničkog djela. Shvaćam da je princip inkluzivnosti oduvijek strašio marksiste. Razumijem i da je snobovima svih vrsta u pravilu lakše otpisati dječju književnost kao manje vrijednu od književnosti za odrasle, ali bojam se da moj izbor najdražih knjiga nikada ne bi preskočio Karel Čapek, Hugh Lofting, Astrid Lindgren ili odnedavna J. K. Rowling. Na kraju, shvaćam da osoba koja ustaje u obranu Jamesonova ortodoksnog marksizma mora neminovno posegnuti i za revolucionarno nasilnom retorikom, ali ne shvaćam zašto uopće pišete agresivnu polemiku na moj tekst koji, kako velite, em nije dostojan pažnje, em ga smatrate bjelodano i banalno pogrešnim (tad bar u njemu ne treba ništa dodatno "razotkrivati"). Ili možda nije sve baš toliko nepobitno očito? Možda me baš zato i treba linčovati da ne bih pobudivala i vaše sumnje? Rastanimo se naposljetku s Jamesonovim citatom uz koji i sama pristajem: Doista, ako se neki kôd nastoji nametnuti kroz ukidanje drugih opcija – to jest tvrdeći kako je baš on privilegirani autoritet u artikulaciji nečega nalik istini – tada će isti taj kôd djelovati ne samo usurpatorski i represivno, nego [...] upravo kao nezakonit pokušaj jedne grupe da zavlada nad svima ostalima. Eto, ni Učitelj nije sklon lavini nekritickego obožavanja. □

Isprička

U prošlom Zarezu, broj 38, na stranici 17 zbog tehničke pogreške krivo su preolmljene pjesme trojice autora koji su sudjelovali na pjesničkoj manifestaciji Vilenica 2000: Ronnya Somecka, Istvana Vörösa i Slavka Mihalića. Ispričavamo se autorima i čitateljima.

Redakcija Zareza □

Multimedijalni centar d.o.o., poduzeće u kulturi, Rijeka, Kružna bb
tel/fax: 051/21 50 63, www.okri.hr/ok@okri.hr
Galerija OK, Internet centar, Izdavaštvo-projekt Janus, Klub Palach, Film-foto-video

« OVA FOTOGRAFIJA JE SNIMLJENA NA PODRUČJU
REPUBLIKE HRVATSKE»

Fotograf: DRAŽEN ŠOKČEVIĆ – GALERIJA O.K.

euro-zarez

Srđan Rahelić,
Gioia-Ana Ulrich

Austrija

Klimt i žene (Klimt und die Frauen), Austrijska galerija u dvoru Belvedere, Beč, od 19. rujna 2000. do 7. siječnja 2001.

U Beču je 19. rujna otvorena velika izložba portreta austrijskog slikara Jugendstila Gustava Klimta. Na taj će se način Klimtovo djelo suočiti s portretima žena njegovih europskih suvremenika Oskara Kokoschke, Edouarda Maneta i Edvarda Muncha. U Klimtovu cijelokupnom umjetničkom životu žene su bile osnovna tema, izjavio je ravnatelj Muzeja Gerbert Frodl. Izložba predstavlja više od sto eksponata među kojima se nalaze posudbe iz Tokija, Pariza i Rima, a u

središtu se nalaze tematske uljene slike, crteži, skice, studije i alegorije. Klimt je svojim bogatim, ukrašenim ženskim portretima na prije-lazu stoljeća stvorio nov način slikanja, a njegove su puteno-erotiske slike dama iz višeg gradanskog sloja istovremeno ubirale divljenje i kritiku. Neposredno prije otvaranja izložbe američki odvjetnik Randall Schönberg uložio je tužbu protiv Republike Austrije, budući da njegova klijentica Maria Altmann od Austrijske galerije zahtjeva povrat šest Klimtovih slika, među kojima se nalaze dva popularna portreta, Zlatna Adele i Crvena Adele, dva središnja djela na izložbi. Tužiteljica Altmann tvrdi kako su slike zapravo nacistički pljen koji je došao u posjed Galerije. Maria Altmann je unuka Adele Bloch-Bauer kojoj su nekada pripadali portreti. Država Austrija ustraje u tvrdnji da je zakonit vlasnik Klimtovih djela te upućuje na jedan osporavan odlomak u oporuci Adele Bloch-Bauer iz 1923. godine po kojemu bi njezin suprug Ferdinand spomenute slike trebao pokloniti Austrijskoj galeriji. Budući da Adela, koja je umrla 1929. godine, nije mogla predvidjeti da će nacisti protjerati njezinu obitelj, odvjetnik Marie Altmann oporučku

smatra nevažećom te se poziva na kasnije napisanu oporučku njezina supruga Ferdinanda po kojoj umjetnička zbirka mora ostati u obiteljskom vlasništvu. (G. A. U.)

Francuska

Bernard Pivot prekida s emitiranjem

Bernard Pivot, kulturni urednik i dugogodišnji televizijski voditelj emisija Bouillon de Culture i Apostrophes na državnom programu francuske televizije France 2 prekinuo je uredovanje navedenih emisija. Štovatelji kulturnih i književnih emisija sada su prisiljeni čekati kasne noćne sate ako žele uživati u istima. Nai-

me, u posljednje se vrijeme ustalilo da se kulturne emisije na francuskoj televiziji emitiraju oko ili poslije ponoći. Na vodećim francuskim kanalima (TF 1 i France 2) trenutno se emitiraju emisije Le Cercle de minuit Laure Adler (inače glasovite autorice biografije Marguerite Duras), Vol de nuit Patrick Poivre d'Arvor i Des mots de minuit Philippe Le-faita. Inače, po riječima Laure Adler, njegine su emisije počinjale između jedan i dva sata poslije ponoći, pa smatra da je to "uvreda gledateljima, ali i gostima koji u to doba moraju dolaziti u studio", no ona se ipak nuda da će odlazak Bernarda Pivota probuditi odgovorne na France 2. (S. R.)

Pokrenut Radio Erika, radio protiv "crnih plima"

U francuskom gradiću na atlantskoj obali Saint-Nazareu pokrenut je Radio Erika, stanica koju su osnovali građani koji se bore protiv takozvanih "crnih plima", tj. naftnih mrlja koje često pustoše te dijelove francuske obale. To je prvi radio na svijetu povezan s katastrofama, objavio je Pascal Braud, član grupe građana. Radio je osnovan zbog toga što nekoliko mjeseci nakon ekološke katastrofe svi misle da je problem riješen, no dugo nakon tankerskih nesreća ostaje mnoštvo crnih mrlja kojima se valja pozabaviti. Radio emitira rasprave sa slušateljima, vjesti, glazbu i vremensku prognozu. Radio Erika također želi provoditi ankete i snimati reportaže o zaštiti okoliša općenito, zatim o genetski modificiranim biljkama i životinjama, nuklearnim i mondijalizacijama. (G.-A. U.)

Italija

Giottovi posmrtni ostaci

Skupina znanstvenika utvrdila je kako skelet pronađen prije trideset godina u grobu ispod stolne crkve u Firenci pripada slikaru Giotto (oko 1267 – 1337). U pregledanim kostima nalaze se jasni tragovi kemijskih elemenata iz pigmenta boje koju je koristio umjetnik. Oštećenja na zu-

bima dodatni su dokaz, budući da je umjetnik običavao grickati držak svoga kista. U starim spisima se navodi kako je Giotto pokopan u crkvi Santa Maria Reparata na čijem se mjestu danas nalazi stolna crkva. (G.-A. U.)

Njemačka

Predstavljen novi časopis Literaturen

Književna kritičarka Sigrid Löffler ovih je dana u Berlinu predstavila novi časopis za književnost pod nazivom Literaturen. Glavna urednica novoga mjeseca za književnost Löffler nekadaš-

ja je urednica književne rubrike u tjedniku Die Zeit, a popularnost je stekla u emisiji Literarisches Quartett koju ureduje i vodi najpoznatiji književni kritičar u Njemačkoj Marcel Reich-Ranicki. Novi časopis s podnaslovom Žurnal za knjige u teme na 150 stranica nudi književne kritike, portrete autora, literarne reportaže, eseje, kolumnе te nove tekstove i stihove dobitnika Büchnerove nagrade Dursa Grünbeina. Temat u prvoj broju bit će Pronalazak Istoka, odnosno kako Zapad prihvata Istok. Također će biti govora o poljskoj književnosti, budući da je Poljska ove godine posebna gošća na Frankfurtskom sajmu knjiga. Literaturen ujedno donosi razgovor s alžirskom književnicom Assiom Djebar, dobitnicom ovogodišnje Nagrade za mir njemačkog knjižarstva. (G.-A. U.)

Velika Britanija

Roman Polanski traži anonimca za novu ulogu

Francuski redatelj poljskog porijekla Roman Polanski u Londonu je u potrazi za anonimcem između 25 i 35 godina koji bi glumio u glavnoj ulozi njegova novog filma Pijanist koji će se snimati početkom 2001. u Varšavi. Polanski je u The Guardian objavio takav oglas s naglaskom na to da glumačko iskustvo nije potrebno. No zato bi kandidat morao biti osjećajan, ranjiv i karizmatičan, a audicija će se održati u Londonu 30. rujna. Film će imati budžet od 25 milijuna britanskih funti i govorit će o životu poljskog pijanista Wladysława Szpilmana koji je zamalo izbjegao smrt u koncentracijskom logoru za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Taj je glazbenik rođen u Varšavi 1911. godine, a umro je prošlog srpnja, također u poljskom glavnom gradu. Dakle, ako se u to doba nađete u Londonu, a nemate glumačkog iskustva, požurite na audiciju! (S. R.)

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Hebrangova 21, Zagreb

telefon: 4855-449, 4855-451

fax: 4856-459

e-mail: zarez@zg.tel.hr

web: www.zarez.com

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

poslovna direktorka: Marcela Ivančić

glavna i odgovorna urednica: Andrea Zlatar

pomoćnice glavne urednice: Katarina Luketić, Iva Pleše

redaktor: Boris Beck

redakcijski kolegi:

Sandra Antolić, Tomislav Brlek, Grozdana Cvitan, Dean Duda, Nataša Govedić, Giga Gračan, Rade Jarak, Agata Juniku, Pavle Kalinić, Branimir Lazarin, Jurica Pavičić, Dušanka Profeta, Dina Puhovski, Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, David Šporer, Igor Štiks, Gioia-Ana Ulrich, Davorka Vukov Colić

grafički urednik: Željko Zorica

lektura: Marko Plavić

tajnica redakcije: Nataša Polgar

priprema: Zarez, Zagreb

tsikat: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su

Institut Otvoreno društvo Hrvatska

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

zarez

Cijene oglašnog prostora

1/1 stranica	4500 kn
1/2 stranice	2500 kn
1/4 stranice	1600 kn
1/8 stranice	900 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na zarez:

, 6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn
, 12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:

6 mjeseci 85,00 kn
, 12 mjeseci 170,00 kn

Za Europu godišnja preplata 100.- DEM, za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke: 30101-601-741985. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

Bosiljko Domazet, rođen u Banjoj Luci, Bosanska 1b, 10. studenoga 1957., dokumentarnom fotografijom se bavi od srednjoškolskih dana

Domazet